

Nagyatádi Szabó István, a miniszter.

Nagyatádi Szabó István családja.

NAGYATÁDI
SZABÓ ISTVÁN

KIADJA:

NAGYATÁDI SZABÓ ISTVÁN EMLÉKBIZOTTSÁG

BUDAPEST. 1935

Nagyatádi Szabó István önéletrajza:

— *Voltam én arató, részes cséplő, napszámos, fuvarozó, árokhányó, erdei famunkás; munkáltam feles földet, réteket, szolgáltam robotot, együtt szolgáltam uradalmi cselédséggel... Voltam tűzoltóparancsnok, olvasóköri pénztáros, hitelszövetkezeti igazgatósági tag, községi előljáró, fogyasztási adókezelő és községi bíró ... megyei bizottsági tag, képviselő és miniszter is.*

ELŐSZÓ.

Csodálatos szükségszerűséggel teremti meg a történelem a korok vezető gondolatát és emberét. Mert minden egyes kornak megvan a maga mozgató eszméje, amely az akkori világnak új alakot adni törekszik, de vele együtt felszínre kerül az a férfiú is, aki szembeállva századok megcsontosodott világnézetével, sokszor talán szokatlan, merész lendülettel, tetteváltja a népek óhaját és a kor követelményeit.

A nagy emberek valósággal a kor szükséglete szerint születnek. Történelmünk, amely gondokból van szöve, nagyon is igazolja. Ezelőtt 500 évvel történt, amikor a Székelyföldön elindult egy gazda, hogy megváltsa a magyar föld népét. Lángba és vérbe borította az országot, nyomában pusztulás, vér és testvérgyilkosság járt. Es a szabadság helyett őt követő népe még nagyobb nyomorúságba süllyedt, mint valaha. Ez volt az első parasztmegmozdulás.

Azóta nagy idő telt el, egész a 48-as időkig, de a magyar földmives nép sorsa nem változott. Akkor szabad lett. Polgár és kispap, de nem tudta azt, hogy leghatalmasabb tényezője ennek a földmives- és agrárszárnak. A falu tömegeinek élete és hivatása — az általános közfelfogás szerint — csak az volt, hogy dolgozzon, termeljen, adót fizessen és katonát állítson. Arra azonban még gondolni sem mert senki, hogy a földmives népnek a törvényhozásban szava és képviselője legyen. Ki merte volna hinni ezt, ezelőtt még csak 30 évvel is, amidőn a múlt század végén a magyar falut végpusztulás fenyegette az uzsora és a rossz esztendőök miatt. A gazdasági liberalizmus pedig ekkor már felfalta a középbirtokost. A kisbirtokos került a sorra, a föld népe.

De a falu társadalma feleszmélt, öntudatra ébredt és csakhamar megkezdte, saját erőiben bízva, gazdasági szabadságharcát. Megérezte a benne rejlő óriási tömegereőt, amely céltudatos irányítás és vezetés mellett a nemzet hajtóereje is lehet. Ilyen történelmi adottságban és a

néplélek felkínálkozó pillanatában dobta felszínre a magyar Gondviselés azt a somogy megyei Szabó Istvánt, aki a kiscgazdáknak liktető szellemi és erkölcsi erőt államférfiúi mértékig emelte a nélkül, hogy mássá lett volna, mint azelőtt volt.

És újabb 500 év múlva újra elindult ez a dunántúli kiscgazda ugyanazzal a céllal, mint valamikor a másik. Nagyatádi Szabó Istvának azonban sikerül, ami elődjének nem, mert halála után a földművesosztály nem bukott el, hanem súlyosabb és nagyobb lett nemzeti szempontból, mint valaha volt. Ez a somogyi kiscgazda, amikor végigjárta az élet csúcsait, meredélyeit és megpróbáltatásait, hazament szegényen, egyszerűen, kitüntetések nélkül, úgy, ahogy jött, és ott esett össze az ősi ház küszöb in. A Máriuszok, a Garibaldik hazaszeretete nem a koronát, hanem a kardot választotta vele. És nagyságát ez adja meg. Mert a falusi bírói székből zökkenés nélkül lépett át a miniszteri székbe, de ami annál is nagyobb, ugyanolyan egyszerűséggel és keserűség nélkül tudott volna újra falusi bíró lenni.

Az összeomlás utáni idők politikájában döntő tényező volt. Többször alakult úgy a helyzet, hogy a kormányelnöki székbe akarták emelni. Ezt azonban mindig elhárította magától. Nagy jelentőségei az antant-misszió tagjai is csodálattal ismerték el.

Államférfiú lett a nélkül, hogy elvesztette volna a talajt, a földet, a falui lába alól. Európai hírneve volt. A sok megpróbáltatás és üldözés után halála után rajta is beteljesedett a magyar sors. Népe kezdte megbecsülni és ma ércbe öntve ott áll működése harcterén, a m. kir. földművelésügyi minisztérium, előtt, a parlamenttel szemben, ahol az ő ajkáról zengett fel először dübörgő erővel a magyar paraszt döbbenetes tisztelete, szeretete, egészséges hite és vallomása, valósággal himnuszként, amikor azt mondta: m mi törekvéseink nem felforgatok, mi tiszteljük a tulajdont és nem kívánunk senkinek jogkörébe benyúlni. Mi nem sebeket akarunk ütni, hanem gyógyítani akarjuk, azokat, ott, ahol vannak, mert tudjuk, hogy vannak. Látjuk és érezzük, mert magunk is számos sebből vérzünk». Ez a pár mondat a természetes istenadta ész finom meglátásában adja vissza ennek az embernek egész élejét, Programm ját, mert Nagyatádi Szabó István a földművelő népet öntudatra ébresztette, megszervezte, sőt továbbment, a kiscgazdát számottevő tényezővé emelte a magyar közéletben.

Ez az, ami az ő étele munkájából soha el nem múlhat, s ami Szabó Istvánt újabb századok egyik kimagasló egyéniségévé telte, hogy ember volt, pedig csak egyszerű ember akart lenni. Történelmi alakká emelkedett, igazi állam férfiúvá, aki mindhalálíg kitarzott elve,

mellett, pedig vállain hordozta a föld népének összes terhét, a gondjait pedig szívében. Igazi nagyságát és értékét teljesen felmérni még nem tudjuk, mert mi nagyon közel állunk hozzá. De eljön az az idő is, amikor évtizedek múltával meg lesz a tárgyilagos történelmi megítélés lehetősége, amely legnagyobb nemzeti alakjaink közé emeli. ^

Megjelenése a magyar közélet terén valóságos új fejezet, mert Nagyatádi Szabó Istvánon keresztül lépett be a földműves ^ nép a törvényhozásba. Szabó Istvánnak egy nemzetlátás jutott osztályrészül, — ahogy Ravasz László állapította meg róla — és az ő ténye az volt, hogy ennek engedelmeskedett. A látást Isten adta, aki a magyar tehetségeket teremtette. És Szabó István csodálatos tehetségét a legnehezebb matériákban, a politikában, diadalra vitte.

Nagyatádi Szabó István élete egyszerű, mint a legtöbb falusi emberé, 1863-ban született Erdőcsokonyán. Szülei negyedtelkes gazdák voltak'Hat hold szántó, két hold rét, kis szőlő és közös legelő maradt reá. Saját szorgalmával annyira vitte, hogy szerzett hozzá még^ 16 holdat. Éleiben három korszakot lehet megkülönböztetni. Az első a fizikai munka és a megélhetés ideje. A második a falu közügyeivel való foglalkozás, a harmadik pedig ragyogó pályafutásának politikai időszaka volt.

Nagyatádi Szabó István fiatal korában élénken figyelte a dunántúli viszonyokat, az egészségtelen birtokmegosztást. Azt látta, hogy kicsi, apró, uradalmaktól agyonszorított falvakban élni sem lehet. Földet vásárolni, a kisbirtokot nagyobbítani pedig nem tudja a nép, mert a falvakat mindenütt kötött birtok veszi körül Valósággal levegő nélkül voltak ezek a falvak. És itt fogamzott meg benne az a gondolat, hogy a falu emberfeleslegét, amely vetési varjúként kóvályog megélhetésért a városi ember-piacokon, vissza kell vezetni a földhöz, ahonnan elszakadt. A falu gyűrübe való szorítását tágítani kell, mert másként nem tudja eltartani azokat, akik a földből és a földért élnek. Életének ez a része, amelyet falujában töltött, adja életének második korszakát. A magyar föld rajongó szeretetét az erdőcsokonyai szántóföldek és erdőkben szívta magába. Amikor miniszter lett, hosszú es szenvedélyes viták után vihette csak keresztül a földreformjavaslatát a nemzetgyűlésen, pedig ennek a munkának szentelte egész életét. És amikor ezt tette, nem azért tette, hogy százakat és ezreket koldussá tegyen, hanem hogy a szegényeket felemelje a szociális igazság vezére arra a polcra, amely őket részesévé teszi ennek az egész nemzetnek. A föld-

reform Nagyatádi Szabó István legnagyobb műve. Mindenütt szerte az országban, a faluvégeken, ahol pirostetős bogárhátú kis házak ezret emelkednek, ahol egy új magyar tűzhely melege gyullad ki és a magyar földmunkás tulajdonába kapja a barázdát, ott mindenütt Szabó István lelke lebeg. Fanatikus hittel azt akarta, hogy a mai időknek megfelelően, a harctéren tönkrementek és azok családtagjai, a magyar földnek legalább egy kis részéhez hozzájussanak olyan módon, hogy a birtokososztály tönkre ne menjen és a termelés meg ne akadjon. Törvényes formában vissza akarta vezetni az anyaföldtől elszakadtakat a földhöz, nehogy elveszenek a városokban a nemzet számára és a felforgató irányzatok martalékai legyenek.

A magyar politikában diadalra vitte a népies agrár irányzatot, mely a keresztény világfelfogással párosult. Egész Európában ő volt az a népies agrárvezér, aki bölcs mérsékletével a szélsőségeket magától elhárította és ezzel politikáját a bukástól megóvta. Csak az elfogultak mondhatták, hogy nincs gazdasági program, mert alig volt földművelésügyi miniszter, aki nehezebb viszonyok között, kevesebb anyagi erővel és rövidebb idő alatt annyit alkotott a földművelésügyi miniszteri székből. Az Alföld fásításával, nagyarányú csatornarendszerek építésének megkezdésével, a permetező öntözés bevezetésével szélsőséges klímánk ellen védte mezőgazdaságunkat. A többtermelés érdekében a nemesített gabona- és burgonyavetőmagot terjesztette el a kisgazdák között. A mezőgazdasági kamarák felállításával törvényes képviselőhöz juttatta a mezőgazdaságot. A téli gazdasági iskolák szervezésével a gazdasági szakoktatás népies irányait jelölte meg. A mezőgazdasági munkásság érdekében hozott törvényeivel egész Európát megelőzte. Kormányzása alatt készült az új bortörvény, az erdészeti igazgatás újjászervezése és a tejszövetkezeti hálózat felélesztése. A tönkrement magyar állattenyésztés az ő minisztersége alatt pótolta hiányait.

Nagyatádi Szabó István tudott tehát nagy reformmunkát végezni a nélkül, hogy a nagy és nemes eszmények oltáraihoz valaha romboló kézzel nyúlt volna. A földkérdésben igazi demokrata volt a nélkül, hogy demagóg lett volna. Már a reform végrehajtása során kiderült, hogy bizonyos hézagok vannak a törvényben. Meg kell állapítanunk, hogy a földreformról szóló 1920. 36. tc. egy kompromisszum eredménye, amely sokban eltér az ő eredeti elgondolásától. Mindig azt hangoztatta, hogy a, földreform során életképes kis egzisztenciákat kell teremtenünk, és csak olyanoknak szabad földet juttatni, akik azzal bánni tudnak és megfelelő felszereléssel rendelkeznek; éppen azért rögtön megteremtette az 1924. évi VII. te.-et, a földreformnovellát, amellyel igyekezett

a hiányokat pótolni. Sokan támadták e miatt. Egyik oldalon elnevezték Dózsa Györgynek, a másik oldalon pedig, mert nem valósított meg mindent úgy, ahogy ők szerették volna, kévéseitek az eredményeket és elneveztek a grófok barátjának és a miniszteri tárcához ragaszkodónak. Nagyatádi Szabó István hősi lélekkel hallgatagon tűrte az igaztalan vádakat, mert tudta, hogy a kiscgazdaosztálynak együtt kell haladni a magyar értelmiséggel, mert az az egyedüli út, amelyen a nemzet megmenthető olyan botlásoktól, amelyeket más nemzetek elkövettek.

Programmját a parlamentben ragyogó szónoki készséggel védte. Egyszerű, kemény, határozott szava mindenkit megfogott. Meleg szívéből, hideg agyából hatalmas gondolatok pattantak ki, mintha a koppányok ősi tüze lobogott volna ebben a szép, barnaarciú, somogyi magyarban. Érdekes, amikor a parlamentbe került, megmosolyogták, le is sajnálták. Első beszédére azonban már sokan felfigyeltek. Még Tisza István is, aki pedig csak Apponyi Albertet és Andrássy Gyulát szokta meghallgatni. Tisza István ilyenkor félbehagyta írásait és mereven figyelte Nagyatádi Szabó Istvánt, aki a parlament hosszú vitái után is minden napirenden levő kérdéshez olyan szemszögből szólt hozzá, amilyenből a vita folyamán egy szó sem hangzott el.

Szabó István mint ember is a legnagyobb és legtisztább jellemek közül való volt. Cselekedetei alakját beírták a magyar történelembe. Jóságot sugárzó szelíd szemében a magyar falu képe ragyogott. Mert kegyelmes úr korában is örök rajongója volt a magyar földnek, szívében oldhatatlan vágyat érzett a somogyi virágos dombok iránt. Nem hisszük, hogy akár az angol, francia vagy német parasztság hozzá hasonlót tud magából kitermelni. Egyéniségében volt valami Deák Ferenc ősmagyar bölcsességéből, hallgatagságából és biztos ítélőképességéből. Nagyszerű magyar erények a nagyatádi erényei. Ny üt tekintet, fogékony magyar lélek. A magyar paraszt tisztessége a legellentétebb fordulatok közepette sem hagyta el. Ez az ember vér és felfordulás nélkül oldott meg olyan kérdést, amely más nemzeteknél forradalmat jelentett volna.

Nagyatádi Szabó István úttörő volt. Az agrárdemokrata irányzat törhetetlen harcosa, aki a falusi nép helyzetének javítását, termelő munkájának sikerét és a benne rejlő képességek érvényesülését igyekezett szolgálni. Bár minden csepp vére a földhöz és a faluhoz húzta, történelmi hivatása és szerepe éppen abban áll, hogy felül tudott emelkedni az osztálypolitika egyoldalú érdekein. A föld arányos megosztásának és a falu felemelésének kockázatos gondolatával társadalom-

átalakító jelentőséget adott a maga politikájának. Hazájának, nemzetének és népének hű fia és szolgája maradt. Közéleti működésének minden időszakában, az ellenzéken és a kormányon egyaránt nagy tiszteletet szerzett magának. A magyar föld népének vállain emelkedve, bár a hatalom számára sem volt tövistélen, annak boldogabb jövőjét önzetlen odaadással munkálta, legfelsőbb hite szerint szolgálta nemzete felemelkedését, pillanatra sem szakadva el a hazai talajtól, amelyben egyénisége és politikája gyökeredzett.

Pályája is rendkívüli. Egyszerű földmívesből követ, pártvezér és miniszter lett. De az ő kiválósága nem ott kezdődött, amikor az ország dolgaival foglalkozott, hanem ott, amikor még erdőt irtott, szántott, vetett és falujában aratott. Nagyon jól tudta, hogy a demagóg beszédekkel egyidőre el lehet bolondítani a falu népét, de becsülését megnyerni csak lelki felsőbbsséggel és áldozatos munkával lehet. Mint minden nagy embert, őt is megkísértették. De a szélső és népszerű áramlatok nem sodorták el, szilárdan megmaradt megállapított útirányában. Ez az önfegyelmző lelki erő volt az, ami különbbé és nagyobbá tette azoknál, akik a népfelszabadításnak szent eszméit az irgalmatlan osztályharc eszközével akarták kivívni. Szabó Istvánt a felelősség megkeményítette és megacélozta, úgyhogy sokszor népszerűségének kockáztatásával is ellentállt a felelőtlen követeléseknek.

Amilyen kis vagyonnal kezdte, azzal végezte. Szegény apostol maradt, aki gazdag munkát végzett. Történelmi szerepét és elhivatottságát gyönyörűen rajzolja meg Ravasz László, amikor azt mondja: «Szerette a földet, mint minden magyar gazda és nem magának szerette, hanem a fajtájának. Szerette fajtáját és a magyar gazda önértetének emelésére, politikai súlyának gyarapítására senki annyit nem tett, mint ő. De azért sohasem izgatott. Nagyobb az erők fegyelmzésében, mint felindításában. Mindenki meg akarta őt nyerni, mindenki félre akarta őt tenni, de az ő pályája egyenes volt, mint a hivatása. Nemzeti csapás, hogy élete előbb végződött be, mint küldetése.

Most, amikor nemes alakja Budapesten és Kaposvárott ércebe öntve hirdeti a magyar paraszt józanságát, okosságát, lelkünkbe csengenek örökbecsű reformátori szavai: «nem sebeket ütni jöttem, hanem sebeket gyógyítani jöttünk ide».

Testét elnyelte a föld, de emlékét mindazoknak a millióknak lelke őrzi, akikért dolgozott, mert úgy érezzük, hogy Nagyatádi Szabó István örökké él nemcsak a magyar történelemben, hanem a nép lelkében is. Aki a köznek szolgál, örökké él.

Ennek az emlékkönyvnek soraiban — megállapítjuk — hogy

még hiányzik a történelmi távlat. Sokkal közelebb vagyunk emlékéhez, semhogy a történelem szemüvegén át elemezhetnénk az eseményeket. Mégis azzal indítom útra, hogy kútforrása legyen mindazoknak, akik a nemzetépítés nagy munkáján fáradoznak, és evangéliumi olvasmánya nemcsak a falu népének, hanem a falut igazán szerető embereknek is.

A Nagyatádi Szabó István Emlékszoborbizottság felkérésére a rendelkezésre bocsátott anyagot nagy szakavatottsággal Szekeres László dr., a Faluszövetség főtitkára, ismert író, rendezte sajtó alá.

Budapest, 1935. november hó.

*Mayer János,
ny. m. kir. földművelésügyi miniszter.*

BEVEZETÉS.

A dunántúli lankás dombvidéken, az erdőkoszorúzza délsomogyi hegyeken átsuhan a visszaemlékezés gyorsvonata. Robog, füstje magasra száll Kupa vezér földjének tiszta levegőjében, magasra emelkedik, mint az ősmagyarok áldozatának füstje és jön sok-sok kis, apró állomás egymásután . . .

Kis bölcső az erdőcsokonyai zsalugáteres apró ház alacsony szobájában, ahol fiatal, boldog magyar emberpár hajol a bölcsőben kapálódzó apró emberke fölé, amelyből felnőtt az a Szabó István, akinek szobra az országháza terén áll. . .

Az erdőcsokonyai iskola érdemes, tudós rektorával, amint a betűvetés tudományára oktatja a nyíltszemű gyermeket, akinek agya is hamar megnyílik és tanítójának öröme teljen benne . . .

Ujabb állomások az iskolapadoktól a kaszanyelég . . . Látjuk a napszámot, a részes aratót, aki nehéz munkája után könnyvel kezében megy vissza az iskolába, hogy tanuljon, kiemelkedjék a kis falu legényeinek sorából. . .

Jön a 44-es baka, a deli szakaszvezető, utána leányszemek villannak. Jön haza, az obsitos és a kis faluban fölébred benne fajtájának, társadalmának minden szomorúsága, keserősége, elhagyottsága. Jön egy nagy lélek ébredése és az erdőcsokonyai kis ház apró emberéből kifejlődik Szabó István, a községi bíró, a szövetkezeti vezető. Szemei már a kaposvári megyeházára vannak irányítva, ahol a falu népéről gyakorta olyanok döntöttek, akik nem ismerték a falu népének baját, nem ismerték fel azt, hogy a falu népe az a kőszikla, amelyre később szomorú, megcsonkított országunk újraépítését meg lehetett alapozni . . .

És Szabó István új állomása: Kaposvár, a vármegye büszke háza, ahol a nemes urak és a diplomás tisztviselők ámulva nézik a csizmás emberek felvonulását. Talán riadtan is első időben, de Szabó István, az erdőcsokonyai bíró, kinek szelíd szemében volt valami

az ég kékjéből és a később arannyá váló búzának zöld színéből s akinek magas, ívelt homlokáról a megértés okossága villan elő: ez a Szabó István, a községi bíró nem, az urak ellen jött. Népe érdekeiért jött harcolni, ha kell; de megértéssel küzdeni, ha — lehet.

Lassanként új fejezetet jelent Szabó István a kaposvári megyeházán. Kisgazda-többség és csodák-csodája: a legnagyobb megelégedés a kisgazdák közéleti működésével. Sehol egy zavaró körülmény. Az urak, a tisztviselők, a munka legnagyobb megbecsülőjét ismerik meg a kérges-tenyerű, csizmás táborban, melynek tömege, ereje nőttön-nő, így robog Nagyatádi Szabó élete egy új, egy nagy állomás felé . . .

Jön a nagyatádi képviselőválasztás, jön egy merész, nagy lépés, melynek első pillanatban forradalmi színe van: csizmás ember készül összemérni erejét a választáson az urakkal, dunántúli kisgazda be akar jutni a dunaparti ragyogó palotába, hogy hírt adjon a magyar föld, a földszülte nép megújuló, kiáradó és észrevételt követelő erejéről. És a csoda megtörtént. Kemény küzdelem, kevés szótöbbség, de képviselő lett Szabó Istvánból Nagyatádon.

Egy újabb állomás a parlament márvány-csarnokának sötét-piros szőnyegekkel borított folyosója, a sok vihart látott ülésterem, ahol elhangzik a történelmi szó: «Nem sebeket ütni, hanem sebeket gyógyítani jöttünk!» . . .

A visszaemlékezés szomorú mezőkön rohan és közeledik a mindinkább szomorú jelen felé . . . A háború, a forradalmak viharai, melyek között ott fetreng vérében egy megcsonkított ország. Az emberek megtántorodnak, megtevednek, az ősi magyar virtus: a visszavonás emésztő lángokban gyújtogat. A viharban, a vészben ott áll a maga helyén az erdőcsokonyai magyar, akit mindegyik szélsőség megtépett, üldözött s a végén ott piroslik a ragyogó állomás: a miniszteri bársonyszék.

Előbb a közéletmezés zilált, megoldhatatlan ügykörében tesz tanúságot arról, hogy minden nagyra, jóra hivatott. Később a földművelésügyi tárca gondjai alatt látjuk nőni érdemeit és egy küzdelmes, nehéz korszakban látjuk a földreform akkor csodásnak látszó eredményét, a, házhelyek szétosztásának nagy jelentőségét, gondolatát diadalra vinni. Látjuk harcban, látjuk alkudozásban míg újra kibontakozik a diplomata-tehetséggel megáldott igazi nagy politikus arcképe.

Már nem történhetik semmi az országban Nagyatádi Szabó nélkül, aki még mindig ott lakik a dohányutcai egy szobában. Tarisnyából vacsorázik, atyai szeretettel fogadja a hozzá felözönlő ügyes-bajos magyarokat, testvéri megértéssel. Egyik szemével a jelen nagy bajain,

a másikkal a jövő nagy gondjain mereng és vágyódik vissza a földre, ahol oly ritkán van már alkalma rendet vágni kis földjének aranyszínű termésében. Maga sem veszi észre, hogy a megfeszített munka örölni kezdi vas szervezetét és egyszer csak, mikor senki sem gondolt rá amikor alig tudtuk elhinni, keresztül nyilallott a hazán a fájdalmas szó:

— Nagy halottja van Csonka-Magyarországnak.

Nagyatádi Szabó István halála után a megriadt magyarok elkezdtek szőni a legendákat, melyek nőnek, terjednek és az sem árt, ha Nagyatádi Szabó Istvánt ezek a legendák a magyar földművelő nép megváltójának rajzolják meg. Valami ilyenféle volt. A magyar földnek valami áldozatos kisugárzása volt lényében, lelkében. Szeme villanását mintha magán érezné ma is minden földművelő magyar, aki ma már büszkeséggel tekint a vezér életének csodálatos állomásaira és büszkén néz ércszobrára és várja, hogy az érc-Nagyatádi Szabó István újból megéledjen és harcba, győzelembe vigye az ő derék, jóra való földmíves-seregét. . .

ELSŐ RÉSZ.

FIATAL ÉVEK.

ELINDULÁS A POLITIKA
ORSZÁGÚTJÁN.

ERDŐCSOKONYA.

Erdőcsokonya . . . Magyarország helységnévtára ennyit mond róla: kisközség Somogy vármegye barcsi járásában; 10,603 katasztrális hold, 2,100 lakos, körjegyző, anyakönyvvezető, (római katolikus anyakönyvvezetés 1757-től, református 1783-tól), orvos, gyógyszerár, fogyasztási szövetkezet, vasút, posta, távirada, telefon helyben. Birtokos gr. Széchenyi Géza (5593 katasztrális hold).

Nem mondja el a helységnévtár, hogy rk. és református elemi iskolái vannak. Nem mondja el, hogy *a községnek szülötte volt Nagyatádi Szabó István*. Nem mondja el, hogy *a községnek már volt egy világhírű ember szülötte: Xantus János, a közismert világotutató tudós személyében*, kinek emlékét, éppúgy mint Kossuth Lajosét és az elesett hősökét, *szobor örökíti* meg a kies Somogynak ebben a háládatos községében.

Ezek az adatok komoly bizonyítékai kultúrájának, amelyek bizonyára eleven nyomot hagytak annak a serdülő, minden iránt érdeklődő és valósággal tudomány szomjas gyermeknek, falusi legénynek a lelkében, aki Nagyatádi Szabó név alatt nemcsak a község, hanem az ország legelső emberévé fejlődött.

A jalu szociális helyzetére rányomja bélyegét a birtok aránytalan eloszlása. Uradalmi birtok a község határának több mint fele. A kis falusi házacskák lakói, a dolgos magyarok már nem tudnak terjeszkedni. Lassanként rajokban váltak ki közülük azok, akiknek föld kellett, ahol meg is találták valahol a szlavóniai településeken és javarészt elvesztek a magyarság számára.

Ez a szomorú valóság mély nyomot hagyott a fiatal Nagyatádi Szabó István lelkében és agyában. Ha még hozzávesszük a kiegyezés utáni első idők életét, a tagadhatatlan elnyomatást minden vonalon, a szegénységet, a reménytelenséget, az apró házacskák magyargyainak szomorú életét, akkor azt kell gondol-

mink, hogy *szinte nem is véletlen, hogy Nagyatádi Szabó István ebben a környezetben fejlődött fel a magyar apró gazdák vezérévé.*

Kossuth Lajos egyik élet-írója mondja, hogy a tettek nagy emberei nem szokták előre meghatározott tervekben megfogalmazni a inasuk históriai szerepét, hanem a történelmi, társadalmi, politikai és gazdasági adottságok szabják meg számukra az utat, amelyen elindulnak és nagygyá lesznek. Ha ez áll Kossuth Lajosra, fokozottabb mértékben áll Nagyatádi Szabó Istvánra.

Valahol a csokonyai felvégen laktak a szülei, xipja: *Szabó István*. Lakása után nyert teljes melléknevével: *Felső Szabó István*. Anyja: Balogh Erzsébet. Házasságukból született 1863 szeptember hó 21-én Szabó István.

A kis ház ma már nincsen meg. A hozzá hasonló kis házakból ma már csak egy van Erdőcsokonyán. Végével kifelé épült ház, az utcára két ablakkal, hosszában magyaros nyitott tornáccal, melynek faoszlopain nehéz zsuptető nyugszik. Az ilyen kis magyar házakban nem nagyon szoktak születni nagy emberek, nem nagyon szoktak kiindulni nagy karriernek.

Féltelkes kigazda zsuppos háza, eperfás, akácfás udvara, lakóinak dolgos, elnyomott élete adták az első impressziót a gyermek Nagyatádi Szabónak. Innen indult az iskolába, az iskolából őseinek megszokott munkaterületére a munkába, innen érkezik a falu bírói székébe. Innen indult azután tovább, felfelé, a történelmi hivatás nehéz útjain.

Az erdőcsokonyai kis ház, a földből kiindult ember meleg fészke, nemcsak kiindulópont volt számára, hanem kettős cél is: célja örökös visszavagyódásának a földhöz, az erdőcsokonyai kis házhoz, célja annak a törekvésnek, hogy minden földet túró magyarnak meglegyen a maga meleg fészke, kis háza, amilyenből ő kiindult. Ez a kis ház örökös mozgatóereje Nagyatádi Szabó útján minden akarásnak, minden cselekvésnek. Oka és egyben célja mindannak, amit élete, munkája után eredménynek lehet nevezni.

Az erdőcsokonyai kis ház ma már csak nem-létező valami. Szimbólum. A búcsijárók csak a helyére zárandokolhatnak.

*

A gyermek és az ifjú Nagyatádi Szabó István életének nincsen semmi komoly jelensége. A dolgos szülők mellett, a kezét mozdtítani tudó gyermek már segít valamit, ha másban nem, legalább —

mint mondani szokták — «segít a faluban lakni». Libapásztorkodás, gyomlálás és hasonló gyermekfoglalkozások kötik össze először a munkával. Ezek nem szünetelnek az iskolaévek alatt sem.

Tanítója, *Szalóky* Dániel, jeles pedagógus volt. Híres kántor. akinek dalárdája megyszerte sok diadalt aratott. Az erdőcsokonyai rektor nemcsak a gyermekeket, hanem a falut is nevelte. Legényegyletet, olvasókört alapított, kultúrünnepeket rendezett és becsülettel vette ki részét a nemzet napszámosainak régi időben hálátlan és kevés eredményt nyújtó munkájából. Ő még azzal is eldicsekedheték, hogy eredményei voltak. A faluban szépen fejlődött a kulturális élet, és a hálás sereg megbecsülte ősz tanítóját.

Maga Nagyatádi Szabó István már képviselő volt, amikor az időközben Erdőcsokonyáról elköltözött *Szalóky* Dánielt a község nagy és meleg ünneplések között visszahozta Erdőcsokonyára. Az ünnepségen résztvett Nagyatádi Szabó, a képviselő, aki a régi emlékek hatása alatt, az agg *Szalóky* Dánielnek kezét az egész falu szemeláltára megcsókolta. Nemcsak Nagyatádi Szabó Istvánra jellemző ez, hanem bizonyára arra a tanítóra is, akinek első nevelését köszönhette Nagyatádi Szabó István.

Nagyatádi Szabó halála idején az erdőcsokonyai rektor már kilencven év körül jár, közszeretben álló nyugdíjasa volt a magyar oktatásügynek. Abban az időben egyik lent járt újságíró* a temetés alkalmából ezeket írja:

A tragikus hirtelenséggel elhunyt Nagyatádi Szabó István tanítója 44 évi erdőcsokonyai tanítószkodás után Nagyatádon tölti nyugdíjas napjait. A még mindig élénken mozgó öreg úr a következőket mondja Szabó Istvánról:

— Járnai kezdő kisgyermek korától ismerem felső Szabó Istvánt.. az én kezeim alatt végezte iskoláit. Már első elemista korában kitudt a polgár gyermekek közül, mert amint megismerte a betűvetést, ő lett a kölcsönkönyvtár legszorgalmasabb olvasója. Tanításaimat igen élénken ügyelte és sokszor feltűnt, hogy valósággal nyelte azokat az alapvető kis tiományokat, amiket ilyen kis falun 100—120 nebulós összevont osztályos iskolában előadni lehet. A feladott leckéket soha be nem magolta, hanem természetes egyszerű szavakkal mintegy elbeszélte. Egészen egyedül álló jelenség volt az iskolában. Hogyha valamit nem értett meg, szerényen, de bátran felállt:

— Mester uram, kérem, tessék szíves lenni ezt még egyszer elmagyarázni! Elemi iskolái után három évig az ismétlőiskolába járt. Ott az olvasott könyvek hatása már feltűnt, mert mint egyszerű kispalánka szülők gyermeke, nagy megfontoltsággal és választékosabban beszélt, mint sok kabátos ember a tömegekkel szemben meg éppen nyílt fellépésű volt. A gyermekegyletek, később a polgári olvasóköri és népnevelési egyletek ünnepélyeit el sem 'ehetett képzelné Szabó Pista szavaltai vagy kisebb beszédei nélkül.

* (Magyarország, 1924. november 4.)

Ennyi történelmileg az egész, amit Szabó István életéről abból a korból történelmi hűséggel megállapíthatunk, amíg a bölcsőtől a kemény, markos legényt kívánó kaszanyelég eljutott Szabó István.

A földmivelő-munkában eltöltött évek nehéz munkájáról nem is szabad talán többet említeni, mint amit ő maga mond klasszikus önéletrajzában:

Voltam én arató, részescséplő, napszámos, fuvaros, árok-hányó, erdei famunkás, munkáltam feles földet, réteket, szolgáltain robotot, együtt dolgoztam uradalmi cselédséggel. . .

Ebben benne van minden. De legjobban benne van Nagyatádi Szabó István lelki nagysága, aki ebből a küzdelmes munkából oly magasan ki tudott emelkedni . . .

1884-ben katonának vonult be. Közlegény a kaposvári 44-ik számú császári és királyi gyalogezredben. Szolgálati éveinek java-részét Budapesten töltötte. Első volt az altiszti iskolában. Büntetve sohasem volt. A német vezényleti nyelvű ezredben elérte a legmagasabb rangot, a nehezen elérhető *szakaszvezetőit*.

Mindenesetre jó minősítésének kellett lenni, mert *önkéntesek kiképzésére is kivezényelték*. Ez egyúttal azt is bizonyítja, hogy szolgálati ideje alatt az előírásnak megfelelően begyakorolta magát a német nyelvbe. E nélkül ilyen vezényeltetéshez aligha jutott volna.

1889-ben, katonai szolgálatának letöltése után két évre már megnősült. Felesége *Peti* Katalin, hozzá hasonló telkesgazda-család leánya, akire csak később jutott örökségképpen 15 hold föld. Mikor egybekeltek, sok gonddal és munkával kellett megkezdeniük a családalapítás első esztendeit.

Hamarosan szerepet játszik a község életében. Mint katonaviselt ember, tüzoltó főparancsnok lesz. Később olvasóköri pénztáros, majd községi előljáró és adókezelő. 1889-ben pedig községi bírónak választják meg.

Huszonhétéves korában lett szülőfalujának községi bírója. Komoly kiemelkedés volt ez, mert a falu előljárói érdemes és meglett emberek szoktak lenni. Bizonyára érezte a falu, hogy ez az ember méltó arra, hogy a községet 27 éves korában képviselje.

1904-ben vármegyei törvényhatósági bizottsági taggá választják. Maga azt mondja önéletrajzában, hogy *gazdatársai bízták meg őt azzal, hogy puhatolódzon, hogy mi az a törvényhatósági bizottság és képviselje az ő érdekeiket*.

Nagyatádi Szabó István, a községi bíró.

Ennek a puhatolódzásnak hamar látható következményei vannak. Eleinte tényleg csak puhatolódzik, keveset beszél, ellenben Csokonya környékén, a járásban, majd később az egész vármegyében megkezdődik a kispazdák szervezkedése a megyebizottsági tag választásokra. Mindig több és több kispazda kerül be Kaposvárra, a vármegye házára, ahol *először meglepetést keltett ez a jelvonulás*. Később, mikor Nagyatádi Szabó István már eleget puhatolódzott és maga mögött érezte a folyton növekedő földművesek hadseregét, komoly felszólalásokban kezdte el képviselni a kispazdaérdekeket. Amikor ezekből a beszédekből kiderült, hogy *a derek, magyarok a mérsékelt politikáját hozták be a vármegyeháza üléstermébe, nem jelforgatók, hanem jogosan jogot követelők*, — csak akkor kezdett enyhülni az idegenkedés, vagy talán a félelem. Akkor nyugodtak meg a megye urai.

Itt meg kell említenünk azokat a somogyi kispazdákat is, akik vele együtt indultak el és az első szervezkedés részesei voltak. *Kisiván* János felsőszegedi, *Madarász* Zsigmond nemeskiszfaludi, *Balogh* György görgetegi, *Nagy* Mihály belegi gazdák mellett az iparosokat *Tankovich* János molnármester és *Karbuszky* József nagyatádi községi bíró képviselték ebben a gárdában, melynek megszervezésében már akkor feltűnt Nagyatádi Szabó István későbbi híve és pártlapjának szerkesztője: *Dómján* Gyula visontai aljegyző is.

Elsőnek a *Somogy megyei Kispazdák Egyesületét* szervezték meg, mely alapja lett az ország legkomolyabb kispazda-tömörülésének, sőt az országos kispazda-politikának és Szabó István egész működésének.

A somogyi kispazdák eredményeinek sajtó nélkül is nagy visszhangja támadt az országban. Mozgalmuk lépésről-lépésre halad a maga útján, megfogja, magához emeli a legkülönbözőbb vidékeken az értelmes kispazdákat. Ezekben az években már Heves megyében, Kompolton *Mayer* János, Békésben Szeghalmon *Nagy* József, Szolnok megyében Karcagon *Csontos* Imre, Kisújszálláson *Máté* Gábor, Törökszentmiklóson *Sz. Nagy* István, Komárom megyében *Szijj* Bálint nagyigmándi, Péntek Pál ácsi, Zalában *Kiss* Sándor kővágóórsi, Baranyában *Patacsy* Dénes szentdienesi, Veszprémben *Zsebeházy* Károly szentgáli kispazdák neve már ismeretes a pártmozgalomból. Ekkor olvassuk *dr. Mohácsy* Lajos marcalgergelyi evangélikus lelkész nevét is, aki később egyik leglelkesebb támogatója és a kispazdapárt alelnöke lett.

A kispapok szervezkedések és megmozdulások egyelőre külön pártszervezés nélkül folytak. Az akkor erősen szereplő 48-as függetlenségi párt ezt a lendületet a maga részére óhajtja kihasználni, mikor 1908 március 22-én Kisújszálláson kispapok-kongresszust hívott össze. Ezen már szerepel ugyan Nagyatádi Szabó István és néhány párthíve. Sem a kisújszállási, sem a *pécsi országos kongresszus* nem tiszta kispapmozgalom. Az ekkor alapított Kisbirtokos Szövetségnek még csak választmányi tagja lett Szabó István. Elnökigazgató *Hunyár* László: a Magyar Lobogónak, a függetlenségi Barabás Béla lapjának szerkesztője lett. Természetesen szerepelnek benne az ország minden részéből kispapok, azonban meg ezt is a függetlenségi párt alapításának kell tekinteni, noha tényként megállapítható, hogy *a Kisbirtokos Szövetség megalapításának gondolatát Nagyatádi Szabó István és dr. Mohácsy Lajos vetették fel.*

Később, mikor képviselő lett és pártja zászlót bontott, ez a tagadhatatlanul fontos kispapok-szervezet végleg vezetése alá került.

*

1908. év vége felé egy országos szervezés komoly intézője, de még nem kispapvezér. Még nincsen pártja. Elgondolásai szárnyukat bontogatják. *Puhatolódzik*, hogy hogyan képviselhesse, nemcsak községét és vármegyéjét, hanem az egész ország kispapjait, a magyar közéletben.

Semmi történelmi adatunk nincsen arra, hogy ez a nagy lélek miként bontakozik ki a falusi háztól, munkán és apró lépéseken keresztül a történelmi emberig. Csak azt lehet megállapítani, hogy Nagyatádi Szabó István öntudatosan indult, öntudatosan ment a maga útján. Hallgatag, zárkózott természet volt. Terveit nem igen közölte senkivel.

Nem maga szabja meg a követendő irányt, hanem mindenütt és mindenkor az életnek megfelelően, valósággal megkeresi azt. Mikor rálépett és biztos talajt érez a lába alatt, akkor tántoríthatatlanul indul előre . . .

Későbbi politikai pályafutásán is ugyanez jellemzi. A képviselőházban, kisebb felszólalásoktól eltekintve, nem mutat nagyvonalúságot. De amikor otthon van biztosan, akkor kirobban a felirati beszéd és Nagyatádi Szabó István valósággal ragyogó csillag lesz a politikai élet egén.

ELINDULÁS A POLITIKA ORSZÁGÚTJÁN.

1908 augusztus 1-én, akkor még *Felső Szabó* István, Nagyatád követe ... Az egykorú adatok szerint izgalmas választás, erős korteskedés, valóságos közelharc. A kerületet *Chernel* Gyula képviselő hagyta ott, mikor ugyanezen év tavaszán a főrendiház tagjává nevezték ki. Tulajdonképpen nem a kormány ellen győzött ezen a választáson Nagyatádi Szabó István, hanem a 48-as függetlenségi párt ellen, amely abban az időben korlátlan birtokosa volt a szabadabb gazdasági helyzetben levő kiscgazda-szavazatoknak.

Már az előzmények is izgalmasak voltak. Miniszter korábban a maga higgadságával egyszerűen így mesélte el az izgalmas választást:

— «Éppen zabot arattam, — mondotta — amikor kijöttek hozzám a csokonyai gazdák és azt mondták, hogy nekem fel kell lépni képviselőjelöltnek. Természetesen elhárítottam magamtól. Megmondtam, hogy rámegegy az egész vagyonom. Egy ebéden megesszi a választóközönség, ami kicsim van. Gazdatársaim közölték, hogy Görgetegről és a szomszéd falukból is itt vannak a többiek és komolyan kívánják fellépésemet és azt mondják, hogyha már a vármegyeházán sikerült, itt is sikerülni fog. Nehezen határoztam el magamat. Az volt a tervünk, hogy igazi kiscgazdát kell képviselőletünkkel megbízni. Végül is megegyeztünk abban, hogy nekem költségem nem lehet és vállaltam a jelöltséget. Azután győztünk éppen 48 szavazattal. Lett volna még több is, de úgy állapodtunk meg, — hogy 48 a magyar igazság, — ha a 48 szavazattöbbséget elérjük és megtartjuk, akkor többet nem szavaztatunk le. Így is történt. Ennyi az egész».

Valóságban azonban nehéz küzdelem volt.

Képviselői jelölése rendkívüli izgalmat váltott ki. Széchenyi Aladár gróf volt a járási 48-as és függetlenségi párti elnök. Jelölő-gyűlést hívott össze és ezen Balogh József görgetegi bíró

Nagyatádi Szabó Istvánt ajánlotta jelöltnek. A kispazdák hiába éljeneztek. Kevesen voltak, a birtokos többség Prinke Antalt jelölte. Mikor ez visszalépett, helyébe Piszár Antal került a párt jelöltjeként. Ez a leszavazás méginkább megerősítette a kispazdákat elhatározásukban. Megfűjták a riadót vármegyeszerte. Kocsikon járták be a járás községeit, mindenütt diadalmenetben járt Nagyatádi Szabó István, akit helyenként bandériummal, rezesbandával fogadtak és hosszú kocsisorokban kísérték községről-községre. A választás napján két század katona-ság és negyven csendőr szállta meg Nagyatádot, ami szintén azt tanúsítja, hogy a hatóságok komoly összeütközéstől tartottak. Erre azonban nem került a sor.

Egy darabig fej fej mellett haladt a két jelölt, míg a késő délutáni órákban Szabó István pártja előretört és 48 szavazattal győzött.

A választás eredménye rendkívüli volt és magától érthetően országos visszhangot keltett, noha még akkor nem tudták, hogy a megválasztott Felső Szabó István nem Makai Zsiga vagy ahhoz hasonló «véletlen» parasztképviselő. Nem tudták, hogy ezzel a választással új útra, új honfoglalásra indul a magyar törpegazda-társadalom hatalmas serege. Nem tudták azt, hogy ez a választás vezért adott ennek a fejetlen hadseregnek, és ez a vezér valamikor komoly tényezője lesz a magyar politikai életnek, történelmi alapja a legnehezebb időknek.

Nemcsak az ország közvéleménye nem tudta ezt, hanem még kevésbé a kispazdák — kivéven a délsomogyiakat — akik étek a győzelem lázától és öntudatukban megerősödve, kemény alapjai lettek a hatalmas kispazdapárti törekvéseknek. Öntudatosan és komolyan hitték, hogy ez a kezdet és hogy a végcél, a kispazdák teljes uralomraj utasát is el fogják érni.

Nagyatádi Szabó István bejutott a magyar parlamentbe.

Az első választáson nem volt költsége. A megengedett kortes-költségeket is minden választója maga viselte. Maguk adták össze a kortestollra valót, maguk vették a zászlókat és mégis megvolt a győzelem.

Valamennyi kispazda kitüntette magát a választásnál. A Magyar Lobogó a választás után külön kiemeli *Patacsi* Dénes, *Madarász* Zsigmond és *Dómján* Gyula lelkes munkáját, akiknek orozslánrésze volt a kivívott sikerben.

Az első választás után tanult és szervezett.

Dr. *Mohácsy* Lajos, marcalgergelyi evangélikus lelkész, — Szabó István régi barátja — folyton hangoztatta a Magyar Lobogó hasábjain a kisgazdapárt megalakulásának szükségét, melyet számos és eredményes vidéki gyűlés megtartása után 1909 november 29-ére tűztek ki a veszprémmegyei Szentgálra.

A szentgáli zászlóbontás az első országos lépése Nagyatádi Szabó István szervezkedési munkájának. Kimondták a párt megalakulását., körvonalazták programjukat, a tisztán kisgazdakeretek között összehívott országos kongresszusra minden vidékről összesereglett kisgazdatársadalom kiküldöttjei. Szabó István másfélórás beszéde leírhatatlan hatást tesz. A többi felszólalók: *Mohácsy* Lajos, *Nagy Ádám* Mihály, *Keresztes* János, *Tankovich* János, *Kis-Iván* János, *S. Radich* István — aki az erdélyi kisgazdákat vezette — és *Bettvár* Béla, aki a bonyhádi Bauerbund csatlakozását tolmácsolta, egyformán és együttérzéssel tettek hitvallást a kisgazdagondolat mellett és törtek lándzsát a szervezkedés szükségességéért.

A kisgazda-kongresszus elnöke *Zsebeházy* Kálmán volt. A pártprogramot *Finta* Lajos szentgáli kisgazda adta elő. Elnökké *Szabó* Istvánt, társelnökké: *Herczegh* Sándort, alelnökké: dr. *Mohácsy* Lajost és *Nagy Ádám* Mihályt, jegyzővé: *Ágh* Endrét választották meg.

A Szentgálon megalakult Függetlenségi és 48-as Gazdapárt 18 pontba foglalta programját.

Az eredeti megsárgult nyomtatvány csak papirosa színében fakult meg. Minden mondatában él és elevenen lüktet Nagyatádi Szabó István későbbi küzdelmeiben és elért eredményeiben.

Ez a pártprogram azt lehet mondani korszakalkotó okmány*
Egész terjedelmében a következő:

Vezéreszméink: Mindent a mezőgazdaságért, a magyar föld boldogulásáért. Ennek a vezéreszménknek a megvalósítása érdekében törhetetlen bittel, meleg szeretettel dolgozni kívánunk a Kossuth Lajos által lefektetett elvek alapján, a magyar föld és annak művelői, valamint a mezőgazdasági munkásság helyzetének javításáért, a magyar kisbirtokosság és kisiparos-polgárság érvényesüléséért.

Ennek a feladatnak elérése érdekében nem a közjogi ütközőpontok kiélesítésével, de meggyőződésünk teljes szilárdságával követeljük:

1. A népjogok kiterjesztését és annak érdekében az általános, egyenlő, titkos választói jogot, a képviselő-választókerületek új beosztását.

* A szentgáli program eredeti példányát a parlamenti múzeum is őrzi.

2. Követeljük a régi jobbágyi viszony még helyenként meglévő maradványainak teljes megszüntetését.

3 Követeljük a progresszív adórendszert, az elsőrendű élelmickek adómentesítését a fényűzési adó behozatalát és a 800 koronán aluli jövedelmeknek, mint a megélhetéshez szükséges alapnak adómentesítését.

4 Követeljük az ingyenes népoktatást, a lelcenygy és az elhagyatott-nak nyilvánított gyermekek ügyének országos rendezését.

5. Követeljük a mezőgazdaság művelői részére az aggkori biztosítást és családtagjaikra is kiterjesztendő nyugdíj rendszeresítését.

6. Követeljük az ingyenes jogvédelmet és a közegészségügyi intézményeknek, a gyógykezelésnek ingyenessé tételét.

7. Követeljük, hogy a biztosítási ügy, valamint az összes ár- és belvizesabályozási ügyek állami kezelésbe vétessenek.

8. Követeljük a közmunkaváltságok megszüntetését.

9. Sarkalatos követelésünk a latifundiumok és holtkézi birtokok állami megváltása s az 1848. évi XX. te. végrehajtása.

10. Követeljük, hogy a hitbizományok bírlalói a magyar föld jövedelméből tekintélyes beruházásokat teljesítsenek és erre törvényhozási úton kényszeríttessenek.

11. Követeljük az egyházak, erkölcsi testületek ellenőrizetlen kezében levő alapítványi tőkének, árvapénzeknek egy nemzeti pénztár kezében leendő összpontosítását.

12. Követeljük az így összpontosított óriási tőkéknek a magyar mezőgazdasági hitel szervezetére való felhasználását.

13. Követeljük úgy az államtól, mint különösen a holtkézi és latifundiumos birtokosoktól oly mezőgazdasági beruházások teljesítését, amelyek a mezőgazdasági munkáságnak télire is munkaalkalmat és keresetet biztosítanak és ekképpen lekötve a munkaerőt, megszűnik a nemzetet végveszéllyel fenyegető kivándorlás.

14.Követeljük a kerületi-rendszerű mezőgazdasági kamarák életre-hívását.

15.Követeljük a szociális haladás érdekében a szövetségi ügy hatatos fejlesztését.

16.Követeljük az idegen honosok ellenében a birtokvélti tilalmat és a külföldön lakó magyar földbírlalók kétszeres megadóztatását.

17.Követeljük általában a politika minden ágazatában érvényesülő helyes mezőgazdasági irányzatot.

18.Követeljük mindazon intézkedések foganatosítását, amelyek, magyar kisbirtokos gazdatársadalom boldogulását és a mezőgazdasági munkássággal való békés együttműködést teszik lehetővé Magyarország elérése érdekében.

Az Országos Függetlenségi és 48-as Gazda-párt megalakulása-

vól szóló sajtóközlemények *szűkszavúak*. A könyvatos tudósítás egészen rövid és csak ennyit mond:

Új pártalakulás.

Országos Függetlenségi és 48-as Gazdapárt néven új pártalakulás történt vasárnap a Veszprénimegyei Szentgálon. Az alakuló gyűlésen Szabó István (Nagyatádi) országgyűlési képviselő fejtette ki az új párt programját és ismertette törekvéseit, melyekkel a kisbirtokosság érdekeit kívánja szolgálni.

Ezt közölték az összes lapok. Egyedül a *Magyar Hírlap* 1909 november 23-i számában van még néhány sor.

Ezután megalakították a tisztkart. Elnökül *Szabó* István orsx. képviselőt és *Herczegh* Sándor túrkevei birtokost választották meg. Alelnökül pedig: *Nagy Adám* Mihályt (Enying), *Kovács* Jánost (Szentgál), *Szilágyi* Sándort (Törökszentmiklós), *Vetró* Lajos Endrét (Hódmezővásárhely), *Mohácsy* Lajost (Marcalgergyei).

Ez a rendkívül mérsékelt érdeklődés nem valami hízelgő az akkori sajtó éleslátására, mely az első komoly gazdapárt megalakulásának súlyát, jelentőségét, nagyságát és jövő perspektíváit kevésre becsülte. Éppen ezért különösen érdekes, hog^y leszámítva a háborús évek politikamentes hosszú idejét, miként veszi jobbr; és jobban észre a magyar sajtó Nagyatádi Szabó István és pártja súlyát és miként foglalkozik vele mindinkább megfelelően.

Volt azonban egy lap, amely a szentgáli zászlóbontásról komolyan írt. Szórói-szóra így:

Köztelek, 1909 december 1.

Kisgazdák szervezkedése.

Magának a szervezkedésnek ténye ellen nem merülhetett fel kifogás. Mikor azt látjuk, hogy az iparosok és kereskedők akcióba lépnek, a nemzetközi szocialisták a legnagyobb mozgékonytságot fejtik ki s minden fűszál megmozdul a választások szelére, akkor a gazdáknak sem adhatjuk azt a tanácsot, hogy fonják keresztbe a karjaikat. Hogy a kisgazda is tényező akar lenni úgy a társadalmi, mint a politikai élet mezején, az érthető és jogosult kívánság.

Nagy tévedésből táplálkozik azonban a *nagybirtok* elleni agresszivitás. A víz, ha tengernyi is, ha kanálnyi is, egyforma természeti hatások alatt áll; épp így vagyunk a földdel is. A kisbirtokos a jognak és a szabadságának ugyanazon légkörében él, mint a nagybirtokos. Nem ronthatja a latifundiosos gazda levegőjét anélkül, hogy az övé is meg ne romol-

lék Nem talált ki olyan intézkedést az egyenlő elbánás szellemében, mely rosszat tegyen tízezer holdra nézve es használjon egy holdra nézve. A jó Isten sem tudna talán egy retet úgy gondozni hogy kiválassza a fűszálakat. Ami az ezer fűszál sorsa, az a sorsa az egynek is.

A következő évben már hatalmas sajtója van.

A *Magyar Lobogó* című lap, amely hétről-hétre írja a maga erősen propagandisztikus cikkeit, sőt még maga is tollat ragad.

Ekkor jelent meg:

Talpra magyar! Talpra kisbirtokosok!

Írta: *Szabó István* országgyűlési képviselő.

«Talpra magyar!» Ez a hívó szózat hangzott el azon a március 15-én.

És talpra állottak, apáink és otthagyták udvarházaikat, hitvesüket, gyermeküket, arájukat. És elmentek. Üresek lettek a falvak. Zokogástól hangosak a nádfedeles házak ereszljai. Xem volt azonban erő, amely visszatartotta volna őket, — mert harcra hívott a haza. Küzdeni kellett a szabadságért.

Nyomor kísérte útjunkt. Megpróbáltatás volt az osztályrészünk. De ők kitarítottak. És 1848-at fényes betűkkel írták bele a magyar nemzet történelmébe.

Íme reánk virradt 1910. 62 éve, hogy a jogegyenlőség kimondott és a népparlament megalkotását máig megbírták akadályozni. Kossuth Lajos magasztos: eszméjét a népfelség érvényesülését a magasabb osztályok a félrevezetett néppel magával szorították vissza. A kisbirtokosság, a nép szavazatával választott képviselők sok mindent csináltak, csak a nép érvényesüléséért nem tettek semmit. Az ország sorsának intézését kezükben tartók szándékosan kiskorúságban hagyták a népet és mint kiskörű, sőt mint mostoha gyermekkel bántak vele.

Ezt nem tűrjük tovább. Állítsuk ki magunk magunkról a nagykorúsítási bizonyítványt, mert mások sohasem fogják részünkre kiállítani.

És ezt könnyen megtehetjük, csak igazán akarjuk. Kezünkbe adta Kossuth Lajos még 1848-ban a jogot, a módot. Szegénységi bizonyítványrólunk, hogy eddig ezt meg nem tettük. Fel tehát, hozzuk helyre az elmúlt idők mulasztásait!

Itt az idő. A haza, a társadalom sorsának intézéséről a küszöbön álló képviselőválasztásokon ismét a nép és pedig tömegerejénél fogva kisbirtokosság fog dönteni. Döntsön tehát az 1848 mellett, a nép nagykorúvá tétele mellett, igazságos, jogos érdekeinek diadalra juttatásával!

Erős a hitem, hogy a kisbirtokos felébredt, öntudatra jött és megtalálta azt a helyes, biztos utat, amelyen bár erős küzdelemmel, de el fog jutni nagykorúságához, politikai, társadalmi érvényesüléséhez.

Ide azonban nemcsak kívánság, de lelkesedés mellé erős kitaró munka is kell, s hiszem is, hogy a kisbirtokosság tud is, akar is állhatatosan, csüggedést nem ismerve, dolgozni.

Talpra tehát magyar! Talpra kisbirtokosság! Mutassuk meg, hogy miként őseink fegyverrel kezükben kivívták a nép szabadságát, úgy mi is az újkor fegyverével, az összetartás, a szellemi erő erejével megtudjuk védeni, jogainkat érvényesíteni.

A kisgazda-törekvések gazdasági és politikai megvalósításának eszközeiről szól és a Magyarországi Kisbirtokos Szövetség

politikai céljait tüzi ki ugyanezen évben megjelent «Szövetség és gazdapárt» című cikkben. Ebből idézzük az alábbiakat:

— *A Magyarországi Kisbirtokos Szövetséget* a körülmények kényszerítő ereje, a kisebb birtokosság elhagyatottságának érdeke hozták létre abból a célból, hogy gazdasági helyzetünk javítását, érdekeink védelmét saját magunk vegyük kézbe azokkal szemben, akik addig a kisbirtokosságot nagyon elhanyagolták, vagy egyenesen kizsákmányolták.

A Kisbirtokos Szövetség, mint gazdasági egyesület nem politizálhat, politikai gyűléseket nem tarthat, képviselőket az országgyűlésbe, mint ilyen, nem küldhet. Már pedig gazdasági ügyeket, érdekeket, politikai szervezetet, politikai jogok és képviselők nélkül teljesen megvédelmezni, dűlőre juttatni, nem lehet.

Ezért van az, hogy az *Országos Magyar Gazdasági Egyesület* és minden más társadalmi szervezet *is arra törekszik, hogy tagjait az országgyűlésbe juttassa* és ott igyekezzék gazdasági, társadalmi törekvéseit politikai úton érvényesíteni.

— A Magyarországi Kisbirtokos Szövetség és bármely vidéki kisbirtokos egyesület is csak úgy küzdhet eredménnyel érdekeiért, ha igyekszik minél több tagját az országgyűlésbe beküldeni s mivel *ezt a célt az egyesületek keretében elérni nem lehet*, ezért vált szükségessé, hogy a kisbirtokosság és a vele közös érdekű kisiparosság és a *néppel együtt élő és érző intelligencia tagjaiból egy politikai pártot: az Országos Függetlenségi és Negyvennyolcas Gazdapártot megalakítsuk.*

Tehát bár a Kisbirtokos Szövetség és a Gazdapárt két különböző, különálló szervezet, tagjai egy és ugyanazok lehetnek.

És ha a Kisbirtokos Szövetség vagy egyesületek körébe vágó ügyeket kell intézni, akkor azon a címen a Szövetségben dolgozunk, ha pedig politikai működésre van szükség, mint a jelenben, akkor a Gazdapárt gyűlésein és szervezkedésein harcolunk.

A mostani zűrzavaros politikai helyzetben, mikor választások előtt állunk, elsősorban a politikai részt: a «Gazdapárt» szervezését kell munkálnunk. Minden kisbirtokosnak arra kell törekedni, hogy ismerős, megbízható, köztünk élő egyéneket küldjenek az országgyűlésbe és ha sikerül elérnünk, hogy a kisbirtokos képviselők megszaporodnak, akkor ezeknek a felküldött képviselőknek módjukban lesz a bisbirtokos-szövetséget is megszervezni.

A harmadik cikk a választások szolgálatába áll. 1910 március 27-én jelent meg. Címe: *Szövetkezzünk a zsoldosok ellen.* Néhány mondat belőle:

Tudatában vagyok annak, hogy az egész országban egyaránt agyonterhelve, agyonnyomva, és lenézetve élünk, mi, akik a nemzetnek fenntartó elemei vagyunk és akikre, mint az állam épületének alapjára, annyi teher nehezedett. És mivel tudjuk ezt, odagondolunk, hogy amikor mireánk nehezedik az világ legnagyobb terhe, mégis minket néznek ie, bennünket fosztanak meg jogainktól.

A magyarországi kisbirtokos-gazdákhoz *Új irányt a politikában ...!* címmel írt szöveget, amely a következő:

Magyarország politikai és gazdasági élete súlyos válság előtt áll!

A nehéz, nyomasztó helyzet súlyát érzi már évek óta nemcsak a társadalmi élet, de főként és elsősorban a gazdasági helyzet, mely már-már elviselhetetlen a nemzet minden rétegére.

Kormányok buknak, kormányok jönnek, hangzatos ígéretekkel,

titkos egyezményekkel, kombinált programokkal, feladatát pedig mind csak a felszínen iparkodik teljesíteni, szinte csak a látszat kedvéért közben pedig pusztul, csenevészedik és kivándorol a nemzet életét fenntartó gerinc a magyar mezőgazdaság forrásaiból táplálkozó földmivelő gazdaosztály a mezőgazdasági munkás egyaránt.

Az 1848-i nagy események látnoka, Kossuth Lajos apánk, nem így képzelte Magyarország jövő fejlődésének kialakulását. Az ő nagy szelleme már akkor, ennek az országnak a jövőjét azoknak az embereknek a kezében látta biztosítottnak, akiknek a lelkéhez van növe ősi hagyományként: a magyar föld szeretete.

Ideálja és eszméinek központja volt a magyar föld művelőinek boldogítása, azóta pedig, mióta szétzúzta rabszolgálcseit a nép, szomorúan látjuk a mindinkább elhatalmasodó törekvést: mindent visszacsinálni, amit Kossuth Lajos alkotott, avagy lángelméjével nemzetgazdasági téren létrehozni akart.

Ez a törekvés az átka a magyar politikának évtizedek óta! Ez a törekvés irányított eddig minden intézkedést, mely azután sorvasztotta lassan a nemzet életэфájának gyökerét, úgyhogy a magyar föld terhének milliói folyton növekedve, megbénították a leghatalmasabb társadalmi osztályunknak, a földművelő osztálynak cselekvési képességét.

A földet művelő és rajongásig szerető magyar kisbirtokos gazda és az ő legszorosabb hozzátartozója, az ő mezőgazdasági munkása teljes elhagyatottságban kénytelen volt a távolról szemlélni azt a túlekedést, mely a fórumon az ő rovására folyik, legtöbbször a hatalomért, végre azonban nyílnak már szemei és látja szemei előtt elvonulni, azokat a politikai csalafintságokat, azokat az úri huncutságokat, melyeket ő évtizedekig komoly cselekvésnek hitt s amelyekről az idő derítette ki, hogy mind érdeket lepleztek, a nemzetfenntartó földművelő gazda ellen és általában a magyar föld rovására,.

Elég ebből a látványból ennyi!

Ébredő földművelők, kisbirtokos gazdák látják már a veszélyt, mely ezt a nemzetet fenyegeti, látják, tudják és érzik, hogy teljesen szakítani kell a bűnös múlttal s ennek az országnak, jövő sorsát ki kell ragadni a kufárok kezéből s a nemzet életéből ki kell törölni azt az időszakot, mely nem, a szabadság, testvériség és egyenlőség jelszavával, de az önző hatalmi kérdések jegyében viszi a végpusztulás útján.

Beteg az ország közléte, beteg az attain fenntartó gépezet, sínylődik, küzd terheivel a minden boldogulás alapja: a magyar föld, jajszavát kétségbeesetten suttozza a legközvetlenebbül érdekelt földművesgazda, már-már meghasonlóaan magával is.

Ezen az úton ne, tovább!

Gyökeres orvoslásra van szükség! Az átalakulás folyamatában pedig a vezérelv, hogy a legjobban érdekelt osztály önmaga vegye kezébe sorsának további intézését. A földművelő kisbirtokos, aki 70 százalékát képezi ennek a nemzetnek, megérdemli és megköveteli magának azt, hogy sorsában a jövőben ne nélküle történjék intézkedés, de helyet kér és pedig számarányának megfelelően nemcsak a perifériákon, a vármegyei közéletben, de a mostani sorvasztó politikai élet gyökeres átalakítása érdekében a magyar parlamentben is!

Helyet kér és helyet követel magának a föld jogán!

Mert akié a föld. azé az ország! Akik pedig a nemzet boldogulásának politikai művét ezen a jogon eddig maguknak tulajdonították, azok visszaéltek ezzel, mert nem az igazi szabad magyar föld, hanem a leigázott, lekötött birtokpolitika terén szolgálták annak az alig 200 hatalmas családnak hatalmi érdekeit, akik pedig hatalmi túltengésükben önmaguk voltak ennek a vérrel szerzett földnek legelőkelőbb kártevői.

Reformokat! Gyökeres reformokat követelünk!

Sarkalatos elvünk legyen: felszabadítani azt a rengeteg kötött földterületet állami megváltás útján, mely földterületek jövedelmei ma már egyáltalán nem szolgálják azokat a nemzeti követelményeket, melyekre, mint pl.: a honvédelemre, a múltban rendeltetve voltak.

Nem földosztás, nem jogtalan rabló-birtokpolitikát hirdetünk, csak azt, ami az ország függetlenségének alapfeltétele: szabadságot.

Nem gyűlöletet hirdetünk, hanem a szabadságból s a földszeretetéből folyó testvériességet várunk azoktól, akiket a kötött vagyon, a kötött magyar föld jövedelmeinek ellenőrizhetetlen felélése s az ország vérvesztését képező idegenben való elpocsékolása rideg elzárkózásra ösztönzött a magyar föld tulajdonképpeni művelőitől! (Tisztelet a kevés kivételnek.)

Nem kiváltságokat és kiváltságos politikát követelünk, mert abból elég volt eddig, hanem egyenlőséget a jogok és kötelességek terén úgy, amint azt Kossuth Lajos elképzelte s 1870 május 5-én kelt s Irányi Dánielhez írott levelében állította elének. «Főalap a népfelség, — írja Kossuth Lajos — vagyis önkormányzat a nép: a honpolgárok egyeteme. Ez az értelmezés jogegyenlőséget, vagyis egyetemes szavazati jogot feltételez».

Nem térünk el tehát egy hajszálnyira sem az igaz, őszinte, függetlenségi és 48-as politikától, de eltér a mi utunk azoktól, akik önmaguk tértek le arról az irányról, melyet Kossuth Lajos lángszavával 1847

március 3-án állított az akkori meggyanúsíthatatlan hazafiságú karok és rendek elé, mondván a következőket:

«Figyelmeztetem a rendeket a társasági szerkezet veszélyes állapotára mely abban rejlik, hogy fúrták-faragták az alkotmányokat, de a nagy néptömegekről évezreden át megfeledkeztek. Ha szavam túlélne máról-holnapra az emlékezetet, meglátja Európa, hogy a legfőbb veszély a proletárius tömegnek ezen elmellőzésében fekszik: oly vészes felleg ez, mely meg fogja rázkódtatni a világot. Azért kívánom, hogy valamint a törpe, ha óriás vállára lép, nagyobb lesz s messzebb lát, mint az óriás maga, úgy mi is, elmaradott nemzet, igyekezzünk túlszárnyalni más nemzeteken».

De a 48-as idők éleslátású történetírója, maga Hentaller Lajos is, az 1903-ik évben lezajlott hatalmas parlamenti harcok leghevesebb idejében, ugyanazon év augusztus 31-én írja: «akkor lesz csak béke, ha megkapjuk az általános, egyenlő szavazati jogot, a községenkénti titkos szavazással. . .!»

Akkor, amikor a mai poshadt politikai viszonyok gyökeres átalakulását és átalakítását írjuk zászlónkra, igenis, a leghatározottabban visszatérést követelünk Kossuth Lajos hagyományaihoz, mely szereti és megbecsüli a magyar királyság szimbólumát s törhetetlen hűséggel vérét is ontani kész hazája és királya védelmében.

E jelben pedig győzni lehet s mi győzni akarunk! Becsületes győzelmet a magyar lobogó megszentelt jelvényével: a magyar gazdanép becsületes igazaiért!

Elég volt a meddő közjogi tülekedésekből, mi építeni akarunk, nem rombolni, az építéshez pedig a gazdasági alapokat kívánjuk helyesen és szilárdan lerakni, hogy azokon épüljön fel mielőbb, de természetesen akkor, ha arra minden előfeltétel meglesz: a nagy, a független Magyarország!

De ezekhez az alapvető munkálatokhoz nem lehet összekötő anyagot találni ma az elégedetlen, kizsárolt, súlyos terhek alatt nyögő népben.

Minden erőnk, minden törekvésünk tehát a közeljövőben ne azon elv szerint igazodjék, mely ha kell, ha nem, az éles ellentétek harcát idézi fel! Nem l Az ilyen politikával is torkig vagyunk! Nyugalomra van ennek az országnak szüksége, hogy nyugodtan dolgozhassunk!

Jelszavunk: mindent a mezőgazdaság megerősítéseért és talpraállításáért és a mezőgazdaság művelőinek és munkásainak boldogulásáért, mert ha kigyógyul a magyar föld súlyos bajaiából, megkönnyebbülten lélegzik fel a gazda is és megerősítve és megerősödve vállvetett munkával dolgozhat azoknak a kérdéseknek a megoldásán, melyek ma csak

a széthúzást szítani alkalmasak, de megvalósításuk ezernyi és ezer akadályba ütközik.

Becsületos mezőgazdasági politikát követelünk ennek az országnak, a mezőgazdasági érdekképviselő törvényhozási rendezése útján, akként, hogy a kisember érdekvédelme a kormányzati ágak minden vonalán érvényesüljön, magának a kisbirtokos gazdaközönségnek a magyar föld tulajdonképpen művelőjének személyes közreműködésre leendő bevonásával.

Ha eddig érvényesülhetett az, hogy mindent a nagybirtokosért s a nagykészletekért, akkor a jövő vezetőpolitikájában ennek éppen az ellenkezőjét kell érvényesíteni: mindent a terhekkel küzdő kisbirtokososztály érdekeiért!

Helyes, okszerű földbirtokpolitika, mely nincs tekintettel a túltengő holtkézi birtokok és a latifundiumok bírlalóinak hatalmi érdekeire; okszerű támogatása a magyar föld beruházásainak minden vonalon; elősegítése, sőt addig is, míg a kötött birtokok állami megváltását ki nem vívjuk, kényszerítése a tehetősöknek az okszerű beruházási politika folytatására. — Ezek azok a vezéreszmék, melyekhez törhetetlenül ragaszkodunk, s amely helyes vezérelveink megvalósítására való fegyelmezett készségünk s ezek érdekében való szervezkedésünk biztosítani fogja győzelmünket s akkor: a haza «fényre derül».

*

Az 1910-ik évre esik az általános képviselőválasztás, amelyen Nagyatádi Szabó István *Sélly* Sándorral, a kormány erős jelöltjével állott szemben és hatalmas diadalt arat.

Úgyanekkor Somogyban két helyen győzött a kisgazdapárt jelöltje: *Szigetváron Herczegh* Sándort, *Csurgón Nóvák* Jánost választották meg.

A 48-as és függetlenségi kisgazdapárt vezére: Nagyatádi Szabó István harmadmagával vonult be a dunaparti fényes palotába a kisgazdák képviselőjében.

Az erre vonatkozó sajtóközleményekből vesszük a következőket:

Magyar Lobogó, 1918 június 5.

Szabó István megválasztása.

Páratlan lelkesedéssel folyt le és fényes eredménnyel zárult a Nagyatádi-választás. *Szabó* István országgyűlési képviselő ellen a kormány egyik legerősebb emberét, *Sélly* Sándort állította

jelöltnek, aki pénzzel és a hatalmi támogatásokkal megrakodva vette fel a küzdelmet jelöltünkkel. Hiába volt azonban minden megfélemlítés, minden presszió, *Szabó István, a mi vezérünk, fenyveden győzött.*

Már délben Szabó Istvánnak 1080 szavazata volt Sélley 360 szavazatával szemben s a választás befejezésekor Szabó Istvánt 2328 szótöbbséggel a nagyatádi választókerület képviselőjévé jelentette ki.

(A 2328 szám nyilván sajtóhiba, mert más lapok általában 1300 szótöbbségről tesznek említést.)

A választást megelőzően Szabó István már ünnepelt vezér, akinek somogyi népe az elismerés látható jeleit is nyújtja: *egymásután festetik meg arcképét a somogyi falvak olvasókörei.* Van erről is egy tudósítás:

Magyar lobogó, 1910 május 22.

Az a szeretet és ragaszkodás, amellyel a somogyi kiscgazdák elhalmozták vezérünket, könnye-; ünnepségnek adott keretet legutóbb *Nagykorpád* lelkes kiscgazdái körében. A falu népe, hogy olvasókörük számára örök emlékül megőrizhessék, megfestették Szabó István országgyűlési képviselő arcképét, amelyet pünkösöd hétfőjén párját ritkító ünnepséggel lelepleztek.

Ünnepségre meghívták *Szabó* Istvánt is. Az ünnep alkalmából 200 koronás alapítványt tettek Szabó István nevére szegény iskolás-gyermek felsegítésére.

Közben a *Magyar Lobogó* csatázik a *Köztelek-ke*l. íme, egy pársoros szemelvény, mely egyúttal a kiscgazda-szervezkedés szám-szerű adatairól is tájékoztat:

Magyar Lobogó, 1910 június 12.

A lezajlott nagy csatában egy ma még kiscded csapat: a «kiscgazdapárt» is küzdött és amint minden ember tudja (csak a «Köztelek» egyik íródeákja nem), megállta a helyét és közel *tizenkétezer* választópolgárt toborozott lobogója alá.

Programját, rövid hat hónap alatt, ennyi ember írta alá, szavazó-polgár és nem a földosztás és izgatás ferde szocialista tanok mindenre könnyen kapható népe, hanem önértetes, öntudatos kiscgazdák és kiscparosok.

Jellemző adat ugyanennek a választásnak a történetéhez ugyancsak a Magyar Lobogó június 19-i számában a következő apróság:

Kik szavaztak a gazdapártra? Erre a kérdésre könnyű a felelet: önértetes, öntudatra ébredt és semmivel meg nem alkuvó kiscbirtokosok, de feljegyezni való, hogy *Szabó Istvánra többek között nem kiscbb ember, mint gróf Széchényi Aladár is rászavazott.*

1910 július 11-én a Frankfurter Zeitung háromsoros megemlékezésének magyar fordítása jelenik meg a Független Magyarország hasábjain:

«Magyarországon egy új párt alakult, melynek vezére Szabó István, egyszerű parasztember, most tartotta a parlamentben első beszédét, mely nagy sikert aratott. A feudális berendezésű magyar politikában nagy feltűnést keltett a parasztvezér sikere, aki máris rendkívül nagy párt fölött rendelkezik.»

Ennyi az első nyom a külföldi sajtóban észlelhető hatásáról — fellépése után két évvel. De ez nagy eredmény.

A szerencsétlen háború végén reánkzuhant még szerencsétlenebb forradalomnak kellett jönni ahhoz, hogy Nagyatádi Szabó Istvánnal a külföldi sajtó mindjobban foglalkozzék. 1918 novemberében már osztrák és német lapok, de a svájci sajtó is párhuzamban említi meg nevét a mienkéhez hasonló sorsú Bulgária parasztvezérével: Sztambulinszkij nevével. Az idők mozgalmas lendületében természetesen nem volt mód arra, hogy a kettő közötti különbség a külföldi sajtóban érvényre juthasson. Első miniszterségének idejében külföldi lapok elismerik Nagyatádi Szabó rendkívüli jelentőségét, sőt vannak olyan lapközlemények, amelyek a magyar események súlypontjává teszik meg a kisgazda vezér személyét.

A forradalom, a kommün, az ellenforradalom utáni idol; első zűrzavaraiban sokszor szerepel a külföldi sajtóban, de ez a szerepe akkor jegecesedik ki a maga sorsdöntő jelentőségében, amikor a Clark-féle tárgyalások kezdődnek meg, amelyek új alapokra helyezték a koncentráció útján Magyarország eredményes kibontakozását.

Jellemző, hogy az angol diplomata, aki a magyarországi ügyek lebonyolítására érkezett komoly megbízatással Budapestre, máig egyenesen feltételül tűzte ki azt, hogy nélküle a magyar válságot úgy megoldani, hogy a külföld bizalma Magyarország felé forduljon, semmiesetre sem lehetséges. Csak mint jelentéktelen körülményt kell kiemelni, hogy Clark már Budapestre érkezése alkalmával tisztában volt azzal, hogy a magyar kisgazdapolitikában két Szabó István van és hogy neki a tárgyalások eredményességének és a magyar egyensúly megteremtésének céljából nem a Friedrich-kormányban már helyet foglaló *Sokorópátkai Szabó Istvánnal* kell tárgyalnia, hanem *a másik Szabó Istvánt* kell meghallgatni és beleállítani a koncentrációba, az ő súlyával kell a mér-

leget egyensúlyba billenteni, Nagyatádi Szabó István tekintélyével, aki akkor a politika viharos hullámverése elől visszavonult és erdőcsokonyai birtokán művelte a földjét.

A Clark-féle tárgyalás jelentősége történelmi tény. Nagyatádi Szabó Istvánnak azokban való részvétele és ott elért eredményei részei ezeknek a történelmi eseményeknek, komoly, jelentős részei.

A tárgyalásokról pontos, komoly közlemények jelentek meg nemcsak az osztrák, német és a kisantant sajtóban, hanem az angol és francia közvéleményt jelentő nagy lapokban is. Mondhatni, hogy egész Európa felfigyelt rájuk, mert eredményétől a Duna-medence békéjének megteremtését remélték. És ebből a szemszögletből nézve is sok elismerés nyilatkozott meg a külföldi sajtóban nemcsak súlyáról, hanem speciálisan érdekes magyar egyéniségéről is.

FELIRATI BESZÉDE.

A parlamenti élet kirobbanó eseménye volt Nagyatádi Szabó István felirati beszéde. Valójában ekkor mutatkozott be a képviselőházban s nemcsak egyéniségének sokszorozódott értékeit tárta fel ez a beszéd, hanem pártjának felirati javaslata is mélyen bele-szántott a felirati vita talajába. A Ház naplójából teljes hűséggel adjuk e beszédet:

Az országgyűlés 1910. július 9-én, szombaton megtartott 9. üléséről, Berzeviczy Albert, utóbb *Návay* Lajos elnöklete alatt.

Tárgy: A választfelirati javaslat tárgyalása.

A kormány részéről jelen vannak: gr. *Khuen-Héderváry* Károly. *Hieronymi* Károly, gr. *Serényi* Béla, *Székely Ferenc*.

Hammersberg László jegyző: Szabó István, nagyatádi.

Szabó István (nagyatádi): T. Ház! A függetlenségi és 48-as gazdapárt megbízásából vagyok bátor felszólalni és ugyancsak ennek a pártnak nevében és megbízásából a trónbeszédre adandó választfelirati javaslatunkat benyújtani. (*Halljuk! Halljuk!*) Ezt megelőzőleg azonban szükségesnek tartom, t. Ház, ennek a pártnak, mint országos pártnak megalakulásáról, a megalakulás előzményeiről, jogosságáról és szükségességéről némi felvilágosítással szolgálni a t. Ház azon tagjainak, akiket a mi ügyünk érdekel. (*Halljuk! Halljuk!*)

T. Ház! A függetlenségi és 48-as gazdapárt nem a magas politika irányítására alakult. Nem is közjogi viták hozták létre, hanem létalapját a gazdasági viszonyok rendezésének szükségessége, a magyar földművelő népek, a magyar kisgazdatársadalomnak elhanyagolt sorsából való kiemelése, a nép gazdasági megerősítése, a magyar kisiparosság jövőjének biztosítása, a munkásság sorsának javítása, egyszóval: a magyar nép gazdasági viszonyainak előrevitele adta meg. (*Helyeslés bafelől.*)

Pártunkat nem a szereplési viszkettség, nem is egyes emberek előretolása hozta létre, hanem a fejlődésnek örök törvénye, amely hova-tovább nagyobb és nagyobb néprétegeket juttat az emberiséget megillető jogokhoz és előrehaladáshoz. A társadalmi viszonyok, t. képviselőtársaim, rákényszerítették a kisbirtokosságot arra, hogy ő is helyvét követeljen magának ott, ahol sorsát intézik, helyet foglaljon el ebben a parlamentben, ahol a magyar nép sorsáról határoznak, ahol úgszólván élete és jövője felett döntenek.

Es ha végignéznünk, t. Ház, a társadalmi alakulásokon, akkor meghalljuk azokat az okokat, amik ennek a pártnak megalakulását elősegítették és létrehozták.

T. Ház! A kisgazdatársadalom sorsáról a 48 előtti időkben nem sok mondanivalóm van. Tudjuk valamennyien, hogy ezer esztendőn keresztül

úgyzólván szolgálai, igen sokszor, sőt a legtöbb esetben rabszolgái voltak a nemzet sorsát intéző magasabb rétegeknek es keresztülszenvedték mindazokat a csapásokat, amiken ennek az országnak végig kellett mennie, s legtöbbször éppen a kisgazdatársadalom volt kiszolgáltatva a hódítók zsákmányolásának és kiszípolozásának. *(Igaz! Ugy van! balfelől.)*

A 48-i idők után, t. Ház, amikor a kisgazdaosztály a rabszolgáságból felszabadított, fellélegzettek és mint szabad emberek, kezdték művelni, munkálni a tulajdonukká vált parányi földecskéket. Mondhatjuk, hogy egészen a birtokrendezésig, körülbelül a 60-as évekig, тұrhető állapotban volt ez az osztály, mert a kezén meghagyott földek és a nagykiterjedésű legelők révén megélhetése biztosítva volt. A 60-as évek elején megkezdett birtokrendezésnek, legelő-elkülönítésnek következménye azonban az volt, hogy a legelőket kimérték, szétszakították, kijelölték a határokat, a földek keskeny mesgyéit, a legelő-elkülönítéssel pedig az eddig főjövédelmet képező jószágtartást majdnem teljesen megsemmisítették. Az előbbeni viszonyokhoz szokott nép nem tudott egycsapásra átmenni egy másik gazdasági berendezkedésre és a szabad levegőn folytatott munkájából eredő jövédelmét nem tudta mással pótolni. Azonban az ország kormányzói, a hatalom birtokosai nem tettek egyetlen lépést sem abban az irányban, hogy az elvont jövédelem legalább némi részben, némi módon kárpótolva legyen.

Pap Zoltán: Borba fojtják!

Szabó István (nagyatádi): Igen, sajnos, megtörténnek a választásoknál oly esetek, hogy leitatják a választót úgy, hogy nem tudja aznap az eszt.

Jövédelmének legtöbb forrását elveszítvén a kisgazda/társadalom, azok, akik segíthették volna, nem mentek a segítségére általánosan, országos törvénnyel, hanem a kisgazdák rá voltak utalva egyes jóindulatú nagybirtokos urak kegyére; mert hiszen mindig találkoznak jó emberek, úgy a kisebbekben, mint a nagyobbakban; de ahol nem találtak lelkiismeretes, jóindulatú földesurat, bizony a nyomorúságnak voltak odadobva és nyomorúságban tengették tovább életüket családjukkal együtt, *(úgy van! a szélsőbalon.)*

Azonban ez a kisbirtokosság, amely még a régi jobbágyvilágban rá volt utalva arra, hogy saját magának kellett kaparnia a földet és a rázuhanó csapásokkal saját magának kellett szembeszállnia, mert ha magának nem volt elég életképessége, elég szívóssága, elég fenntartása magát, másra nem igen bízhatta magát; ez a kisbirtokosság azután is nyomorúsággal, küzködéssel folytatta tovább életpályáját, míg egy másik kereseti forrás jutott a kezébe, az ipar és kereskedelem első fellendülése idejében: a fuvarozás. Amit az állattenyésztési munkából eredő jövédeléből elvesztett, a fuvarozás révén igyekezett pótolni és így némileg a saját maga fenntarthatását biztosítani.

De ennek is ütött a végórája. Mikor a vasutak jöttek, megszűnt a fuvarozás, újból elveszítette a kisbirtokosság keresetforrását és újból nem volt ideje, tehetsége, de akarata sem az államhatalomnak, hogy azt az óriási hiányt, amely a föld népénél előállott, bármennyire is pótolja. Ez a nép, t. Ház, újra saját sorsára hagyott és a saját maga erőfeszítésével, a saját maga küzködésével kellett magát tovább fenntartania az életben.

És mikor a gazdasági fellendülés fokról-fokra bekövetkezett, amikor hova-tovább a rendszeresített gazdálkodás révén többet tudunk a földből kivenni, amikor a föld értéke kezdett emelkedni s emelkedett a bérletek ára is, — a bérlet-rendszerre különben majd rá fogok térni, hisz a bérlet-rendszerből a kisgazdát teljesen kizárták, — akkor, amikor a társadalmi rétegek észrevették, hogy a jövő alakulásánál, ha össze nem fognak a saját érdekeik védelmére, mások által visszaszoríttatnak, akkor megkezdődött a társadalmi osztályok külön szervezkedése. E szervezkedést legelőször azok kezdték meg, akik a világi javaknak birtokában vannak, akiknek a hatalom a kezükben van, akiknek mindenféle a rendelkezésükre áll, akiknek nem keli az étellel küzködniök.

Azon kezdték mindenekelőtt, hogy egyesületeket alakítottak. Midőn azt látták, hogy a közös cél, amelyet összefogva, egyesült erővel elérni akarnak, gazdasági téren el nem érhető, akkor a politikai pártokat is igyekeztek

kezükbé kapni, és az országgyűlésbe saját embereiket igyekeztek beküldeni hogy amit a gazdasági vagy más egyesületek révén elérni nem tudhattak azt a politika révén itt, a törvényhozás termében, mégis elérjék. *(Úgy van! Balfelől.)*

T. Ház! Midőn ezen szervezkedések megkezdődtek, láttuk, hogy a legmagasabb osztályoktól kezdve a társadalom minden rétegét ez az igyekezet hatotta át. A társadalomnak minden olyan osztálya, amely a vagyonnak vagy a szellemi képzettségnek birtokában van, a saját körében, a hozzá hasonlókkal együtt külön egyesületeket, szervezeteket alakított, és ezen szervezkedés segítségével igyekezik a saját előnyeit munkálni, magát védelmezni, magának, a hozzá hasonlóknak, vagy a közös célnak előnyöket szerezni, bizony sokszor még másoknak rovására is. *(Úgy van! balfelől.)*

Ez a szervezkedés és társadalmi összefogás a különböző néprétegeken keresztül eljutott a munkássághoz is. Azt hiszem, nagyon jól tudja a t. Ház minden tagja, hogy az a munkásság, amely nem bír politikai jogokkal, hogy ezek segítségével politikai téren érvényesülhessen és kívánságait megvalósíthassa, mégis az egyesülésben, a szervezkedésben rejlő nagy erő által milyen óriási eredményeket tudott elérni a gazdasági és ipari élet terén.

Midőn azt látjuk, hogy egyfelől a társadalomnak képzettség, tanultabb és vagyonosabb osztályai külön-külön igyekeznek saját érdekeiket védelmezni, midőn azt látjuk, hogy ma már a munkásság is szervezetekbe tömörülve, felemeli a munkabért és ezzel egyszersmind felemeli a gyári készítményeknek és mindannak árát, amit meg kell a fogyasztó közönségnek vásárolnia, akkor, azt hiszem, hogy természetesen találja mindenféle társadalmi állású ember, hogy mi, ennek az országnak kigazdái is, egyesületet alakítunk és politikai téren is igyekszünk elfoglalni helyünket. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

A mi törekvéseink nem felforgatók, *(Helyeslés balfelől.)* mi tiszteljük a tulajdont és nem kívánunk senkinek a jogkörébe belenyúlni, mi *nem sebeket akarunk ütni, hanem gyógyítani akarjuk azokat ott, ahol vannak, mert tudjuk, hogy vannak, látjuk és érezzük, mert magunk is számos sebből vérzünk. (Helyeslés a baloldalon.)*

Mi helyet kérünk a magunk számára ott, ahol az ország sorsa felett intézkednek. Nem vindikálhatjuk magunknak a vezetést, szívesen fogadjuk, elismerjük az arra hivatottabbaknak a vezetésre való odaállítását. Azonban egyre figyelmeztetem azokat, akik joggal maguknak vindikálják a vezetést, arra a tapasztalatra, hogy a tisztelt vezetők egy része *a vezetés helyeit az uralmat gyakorolja a nép felett. (Úgy van! Balfelől.)* Ez ellen tiltakozom. Mert aki együtt akar működni valakivel, az tartozik annak jogát elismerni és ha eredményesen akar vele együttműködni, akkor nem szabad felette uralkodnia. *(Úgy van! Balfelől.)*

Ebben az országban mi vagyunk a legtöbben. Magyaror-zág földművelő ország s népességének mintegy 70 százalékát a földművelő nép teszi. Ez a nép már kiemelkedett abból a sorsból, amikor azt mondták rá a társadalom vezetői, hogy azt sem tudja megítélni, hogy mi a jó és mi rossz ránézve, hanem a társadalom magasabb képzettségű osztályai vannak arra hivatva, hogy megmondják ezt neki és meghatározzák, mit kell cselekednie, hogy megélhessen vagy jobb sorsba juthasson.

Lehetett ennek a felfogásnak valamikor alapja, azonban tagadom, hogy ez a felfogás ma is megállná helyét. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* A kigazdatársadalom óriási elfoglaltsága és megterhelhetése mellett is tudott annyi ismerethez jutni, hogy felismerje a maga helyzetet, nieg tudja azt értelemesen bírálni és megkövetelhesse, hogy megkérdése nélkül róla ne határozzanak. *(Helyeslés balfelől.)*

Nem mondom, hogy különösen az utóbbi időben a vezetők, így maga a kormány, a kormányzó pártok nem foglalkoztak volna a kigazdatársadalommal, a néppel, vagy a kisiparossal. Még a jószándékot sem vonom kétségbe; elismerem, hogy akartak tenni itt is, ott is valami jót, azonban azt tapasztaltam, hogy akármit csináltak, alkottak, éppen mivel nem kérdezték meg azt a népet, amelyre hozták azt a szabályrendeletet vagy törvényt,

a legjobb akarattal hozott törvények, szabályrendeletek, intézkedések igen sokszor rosszat csináltak, ahelyett, hogy javítottak volna. Ennek kizárólag az volt az oka, hogy nem tartották szükségesnek megkérdezni azokat, akikre a törvényeket hozták és így a törvényhozásban is a népnek legszélesebb rétege soha benn nem volt, sőt *hova-tovább, fokozatosan, következetesen, különböző ürügyek alapján és eszközökkel magával a néppel szorították ki a népet ebből a Házból. (Tetszés balfelől.)*

Hogy a törvényhozásban soha a szavat lel nem emelhetette, az ügyek intézésébe bele nem szólhatott, hogy nem mondhatta meg, hogy mi fáj neki, ennek súlyos következményei voltak. Nem akarok senkit sem megsérteni, nem akarok állításokkal dobálódzni, azonban meggyőződésből mondhatom, ha megnézzük az adótörvényeinket, oly állapotokat találunk ott, amelyeket *e*o'y igazságos ember, egy oly törvényhozó, aki ismeri a dolgok másik oldalát is, nem statuálhatott volna. Ennek legnagyobbrészt az az oka, amint előbb is mondtam, hogy amikor ezeket a törvényeket hozták, egyoldalúan jártak el, mert a nemzetnek, amelyre hozták, csak egyrésze volt a törvényhozásban, a másik része nem tudott bejutni. Ennek az a következménye azután, hogyha szétmegyünk az országba és nézzük a földadózásokat, óriási különbségeket találunk a legtöbb helyen, nem mondom, mindenhol, de az ország igen nagy részén, ahol alig egy dülő határolja el a parányi birtokokat, a földszalagokat a szomszéd nagybirtoktól. Éppen a múlt hetekben voltam, mint a megyei földadó-bizottság utazóküldöttségének tagja, úton, és láttam egyes helyeken, hogy a kisbirtokosságnak nem hogy jobb, sőt rosszabb földje az első, második, harmadik és negyedik osztályba van sorozva, a mellette levő nagybirtoké pedig a negyedikől a nyolcadik osztályba. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Egy hang (balfelől): Az egész országban ez a rendszer!

Szabó István (nagyatádi): Épp egy erre vonatkozó kimutatás fekszik előttem, és esetleg azok, akik nagyonak találják a különbözetet, melyet említettem, utánanézhettek ebben, nem így van-e.

Az 1907. évi állami költségvetésben szereplő 98 millió korona földadóból 69 milliót fizettek be a kisbirtokosok és 29 milliót a nagybirtokosok, holott a nagybirtokosoknak éppen kétszerannyi földbirtokuk van, mint a kisbirtokosoknak. (Mozgás.) Hát itt sürgős és alapos segítségre van szükség.

Mi nem kívánjuk azt, hogy most a nagybirtokoknak adója emeltesék fel, de kívánjuk annak arányosítását, azt kívánjuk, hogy mi se fizessünk többet aránylag. A progresszív adózás is jogosult, azonban előbb ezeket a bajokat kell orvosolni, hogy ne mondhassa a kisgazda azt, hogy miért fizetek én 8 vagy 6 korona adót a földem után, mikor az a nagybirtokos fizet a földje után 1 vagy 2 koronát? Az ilyen dolgok okozzák a bizalmatlanságot, az ilyen dolgok idézik elő azt, hogy a nép szidja az urakat, mert nem tud senkihez sem fordulni a maga bajával és ha odafordul, elutasítják, vagy ki is nevetik. És akkor mi más ennek az ellenszere, mint a gyűlölet és az ellenszenv.

Hogy a legszegényebb népnek milyen az adózási rendszere, erre nézve egy példát hozok fel. Mint községi bíró, tapasztaltam, — még magam sem tudtam addig, hogy ilyesmi is létezik, — de mikor szedtem a községbeli szegény nép adóját, láttam, hogy egy szegény ember, aki nagy keservesen összekuporgatott párszáz koronát és vett egy hold földet, nagyon sovány földet, hetedik osztálybeli minőségűt, láttam az adókönyvéből, hogy 12 korona adóval van megterhelve. Megjegyzem, hogy a földadója csak 52 fillér volt, hanem egyéb adókkal együtt az összes adója 12 koronát tett ki. Akkor elszörnyűködik az az ember, hogy hát a földjének a jövedelme sem tesz ki annyit, mert ha bérbe akarja adni a földjét, nem adnak érte 12 koronát, hogy lehet tehát, hogy az állam tőle a föld jövedelménél is nagyobb adót követel? Ilyen a mi adórendszerünk! Ha valakinek kevés földadója van, utánvetik a második osztályú kereseti adót.

Gr. Károlyi József: Nem vetik, mert már nincs! *(Zaj a baloldalon.)*

Szabó István (nagyatádi): Engedelmet kérek, ez az adózás most is fennáll. *(Zaj.)* A múlt országgyűlés meghozta ugyan azt a törvényt, amely

ezt az adónemet eltörli, de még nincs életbeléptetve és amint hallom, a t. kormány nem is szándékozik életbeléptetni. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* És ha már azt látom, hogy az ilyen igazságtalan adónak eltörlésével nem sietnek, akkor azt is gondolhatom, hogy nem is akarják eltörölni, *(úgy van! balfelől.)* Hallom, hogy az adótörvényeket reformálni, módosítani, újítani akarják, nem tudhatom tehát, hogy nem éppen ezt az adót akarják-e meghagyni. Én tehát jogosan panaszkodhatom ezen adó miatt, mert az még ma is fennáll. *(Helyeslés.)* És éppen ez a második osztályú kereseti adó volt az amely még a legigazságtalanabb volt. Még a mostani formája mellett is, amint az egy miniszteri rendelettel javítva volt, az az arány benne, hogy megtartja a fokozatosságot a kisembereknél 200 koronáig, 200 koronánál azonban megáll és tovább nem megy, és aki fizet, nem tudom, 10,000 korona adót, az is csak 200 korona után fizet másodosztályú kereseti adót. Megtörténik ennek folytán, — példával szolgálok — *hogy egy harmincholdas kisgazda fizet 28 korona másodosztályú kereseti adót és egy 15,000 holdas nagybirtokos fizet 12 korona másodosztályú kereseti adót. (Mozgás.)* Tessék megvizsgálni, utánaézni.

Kossuth Ferenc: Eltöröltük!

Szabó István (nagyatádi): Elismerésemet fejezem ki a múlt kormánynak, amely eltörölte. *(Helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)* De életbeléptetve nincs. Példának hoztam fel ezeket, hogy rámutassak, hogy az egyoldalú törvényhozás mit eredményez. *(Halljuk! a szélsőbaloldalon.)*

T. Ház! Ha tovább nézzük a dolgokat, hogy mit eredményez az, amikor a társadalomnak csak egyik rétege, a másíknak bevonása nélkül hoz törvényeket, csinál határozatokat és hajtja végre azokat: itt látjuk a regálékártalanítási ügyét Magyarországon. A múlt évben interpelláltam itt ez ügyben, de választ nem kaptam. *(Mozgás.)* Ez a regálékártalanítási ügy 1838-ban kezdődött. Akkor országos törvénnyel a jobbágyközösségnek fél- és negyedéves korcsmai jog adatott. Ezt a jogot a volt jobbágyok adták bérbe félévre, negyedévre, szóval használták és jövedelmük volt. 1848 után is az ő jövedelmük közt maradt, de 1848 után a közös teherviselés kimondása után a községeknek teherviselése nem lett rendezve, ott nem hajtattott végre a törvény és még a 70-es évekből is vannak jegyzőkönyvek, amelyek szerint a volt úrbéri birtokosság kizárólagos jövedelméből fedezték a község minden kiadását. Divatba jött, hogy a községi kiadásokat a bíró, aki kezelte a birtokosok pénzét és a politikai község pénzeit is, onnan fedezte, ahonnan pénzt kapott, összekeverte a dolgokat és a koresmai jövedelmet, amely mégis a kisbirtokosságé volt, felhasználta a politikai község kiadásainak fedezésére. Amikor 1888-ban bekövetkezett a beváltás, a nép nem tudta a különbséget a politikai község és a gazdaközösség közt és amikor kérdezték a bírótól, kié a korcsma, azt mondta: a községé, mert mindent községi-nek neveztek, ami a gazdaközösségnek vagyona volt!

Azt mondta, hogy a községé, és megtörtént a hiba, hogy a beváltásnál az ilyen jogokat a politikai község nevére írták és a regálékártalanítási kötvényeket a politikai község nevére állították ki, nem a gazdaközösség nevére. Azóta már huszonnégy éven át a politikai községek használják a jövedelmet, holott az a volt úrbéri birtokosoké.

Én ebben a tekintetben Somogy vármegyében láttam példákat. Kivált ott fontos ez az ügy, ahol a községbe nagy uradalmak vannak beékelve. Ismerek községeket, ahol 30,000 K ez a regálékártalanítási tőke, az uradalmak 70 %-át fizetik a községi adóknak és így most 70 % erejéig az uradalmak élvezik a regálékártalanítást. *(Mozgás.)* Ez óriási sérelem, óriási jogtalanság a kisgazdatársadalomra nézve, és ennek az anyagi megrövidítése. Én e tekintetben mozgalmat indítottam Somogy vármegyében, közigazgatási úton, valamint törvényhozási úton kerestünk orvoslást. Már most megvan a kir. Kúriának harmadszori döntése, Megvan az 1898-i döntés, amelyben határozottan kimondja a kir. Kúria, hogy ezek a regálékártalanítási tőkék kamataikkal együtt a volt úrbéri birtokosság tulajdonát képezik. Csak azt kötik ki, hogy *(Zaj.)* azok továbbra is a politikai község kezelésében hagyandók és a politikai község köteles a jövedelmeket a volt úrbéres birtok-

kosság céljaira fordítani. Ez ugyan a lényegen nem változtat semmit de azzal a ténnyel állunk szemben, hogy a legfőbb bíróságnak mar ismételt kimondott határozata, döntése ellenére Magyarország legnagyobb részében ezek a vagyonok, ezek az összegek meg ma is a politikai község használatában vannak.

Szándékom van még ezért meginterpellálni a miniszter urakat es ennek a kúriai ítéletnek keresztülhajtását szorgalmazni, amivel óriási igazságtalanságot és helytelenséget főgunk megszüntetni. Ezeket itt csak annak megerősítésére hoztam fel, hogy ilyen állapotok állanak elő akkor, ha a népet csak felületesen nézik meg, ha a néppel saját sorsa intézésében nem fognak kezdet és nem együtt dolgoznak vele.

Ha végignéznük tovább népünk sorsán, vegyük csak szemügyre a vármegye igazgatását. En, aki néhány éve a vármegyei közigazgatásban vagyok, megfigyeltem a dolgot, bár megfigyeltem már előbb is. Ha szolgabírót kell választani, összeülnek a vármegye urai, kijelölik, hogy ki legyen a szolgabíró.

Herczeg Sándor: Az parancs!

Szabó István (nagyatádi): Ha alispánt kell választani, épp így történik a dolog, ha aljegyzőt vagy főjegyzőt kell választani, épp így van. Már most azt vagyok bátor kérdezni, ha már ilyen állapotok vannak és az a kisbirtokos akár határsértés esetében, akár egy útkérdésben, akár más ügyben szomszédjával összeütközésbe vagy ellentétbe jön és elmegy igazságát keresni a közigazgatási hatósághoz, — mondom — nem akarok gyanúsítani és tisztelet a kivételnek — azzal szemben, akinek a szolgabíró állását köszönheti, ki tartja őt abban és ki meg tudja őt állásától fosztani.

Pap Zoltán: A nép ellen dolgoznak! (*Zaj a szélsőbaloldalon.*)

Szabó István (nagyatádi): Nem befolyásolja-e azt a tisztviselőt az ő állása azzal a nyomorult emberrel szemben, akitől semmit sem várhat?

Muzslay Gyula: Allamosítani kell! (*Derültség a szélsőbaloldalon.*)

Egy hang (*a néppáron*): Hogy egész bizonyos legyen a jövő választás. (*Nagy zaj.*)

Elnök (*csejget*): Csendet kérek!

Szabó István (nagyatádi): A közbeszólásra annyit mondhatok, hogy ezek az állapotok fennálltak és sok helyen most is fennállanak, noha most már mégis szűnőben vannak, mert az a nép, amely ennyire vissza volt szorítva, öntudatra ébredt és kezd a maga lábán állni, a törvényhatósághoz beküldi a maga embereit, hogy ezeket az állapotokat részben így is megszüntessék. Az államosításnak nem vagyok barátja. (*Élénk helyeslés és taps a szélsőbaloldalon.*)

Sümei Vilmos: Még azt is akarják kiszolgáltatni a császári akaratoknak!

Szabó István (nagyatádi): Nem vagyok barátja azért, mert most akarja a nép ennek a nemzetnek régi jogát, régi szabadságát a vármegyékben élvezni, amelynek előnyeit eddig még nem élvezte. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

De ha az államosítás bekövetkezik, akkor megszűnik az egész. (*Igaz, úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.*) Amilyen hiba az, hogy a népnek csak egy osztálya ülteti be hivatalába a tisztviselőt, épp oly hiba volna a központi hatalom kezébe adni a vármegyék szabadságát. (*Helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.*)

Ha tovább nézzük a kisbirtokosság állapotát és ha látjuk, hogy szaporodni kezd a nép, hogy az a kis földceskéje, amelyhez jutott, nem elég a megélhetéshez, akkor egy óriási hiba az a birtokpolitika, hogy nagybirtokosaink, akiknek eladó vagy kiadó földjük van, azt nem a népnek, hanem egyes nagybérlőknek adják. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Előrebocsátom, én a nagybérlőket nem akarom támadni, nem is az a céloim, hogy minden földet a kisbirtokosság béreljen, mert az a kisember erre nem alkalmas, mert a nagybérlés is helyes ott, ahol a nép nincs ráutalva, ahol a községtől messze fekvő területekről van szó, hanem ismerek községeket, ahol a nép szapora, szegény, hol egy családnak hat-hét gyermeke van és csak háromholdas a birtoka, hol a nép másfélannyit fizetne az uradalomnak, mint a nagybérlő és mégsem adnak neki földet. (*Igaz, úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Én azt a birtokpolitikát, hogy kisbérletek helyett kizárólag nagybérleteket alkalmaznak, igen rossznak tartom és úgy látom, hogy ez eddig is átka volt ennek az országnak. Ezek a nagybérlők akárhány esetben megteszik — tapasztalatból mondhatom —, mert van köztük jószívű ember is, aki segíteni akar a népen — hogyha ad is földet annak a könyörgő, rimánkodó, nyomorgó embernek, azt kétszeres, háromszoros áron adja neki (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Földzusura!*), úgyhogy a legtöbb esetben az áll, hogy abból nemcsak meg nem élhet, de meg sem halhat, hanem csak nyomorg vele.

Ezen a téren sok a tennivaló, de nemcsak törvényhozási úton. Én arra kérem Magyarország nagybirtokosságát, hogy foglalkozzék komolyan ezzel a dologgal. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) A tulajdonjogba beleavatkozni nem akarok, hanem ismerje fel a helyzetet és ha akar ezen a téren eredményt elérni, ha akar velünk ezen a téren érintkezni, majd megtaláljuk a módját annak, hogy a nagybirtok ne károsodjék, sőt több jövedelemhez jusson, a nép pedig tisztas munkája után megélhessen. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Ha továbbmegyünk ezen az úton, ha azt látjuk, hogy a kisbirtokosság, a népek zöme érvényesülni akar társadalmi téren is, a béke terén, az egymás megértése útján, és mikor érvényesülni akar a politika terén, ha nem eresztik oda, ha nem adnak neki helyet, majd saját erejéből fogja elfoglalni azt a helyet, amely őt megilleti, akkor jön a választói jog kérdése. (*Halljuk! Halljuk!* 1) Sokszor hallottam, hogy választói jogot újat kell csinálni. Akarom is ezt hinni, csak az a kérdés, hogyan? Én láttam egy tervezetet, melyet a volt kormány alatt Andrassy Gyula volt belügyminiszter úr terjesztett elő. Mondhatom, hogy a választói jog ilyen fajtájával nemhogy megelégedve nem vagyok, de ilyen fajtája ellen teljes erőmmel küzdeni fogok. (*Helyeslés balfelől.*)

Szmrecsányi György: Igaza van!

Szabó István (nagyatádi): Mert először is a kiscgazda-osztály szempontjából beszélék, engedelmet kérek, azokat képviselem, ámbár az egész ország ügyeiért kell dolgoznunk, de vannak itt a Házban, akik a más társadalmi rétegek érdekeit nagyon szépen tudják védeni. Ha azonban a kiscgazda-osztály érdekéről van szó, szívesen veszem akárkinek hozzájárulását, javaslatát, tanácsát is, de elsősorban magamat és a hozzám hasonlókat tartom hivatottaknak arra, hogy ennek a z osztálynak bajait fel tudják tární.

Én itt ennél a pluralitásnál a legnagyobb hibát ott láttam . . .

Zlinsky István: Már el van temetve!

Kelemen Samu: Dehogyan van! (*Halljuk! Halljuk!*)

Szabó István (nagyatádi): Én azt tapasztaltam, hogy akik ma a többség vezetésében ülnek, akik ezt a többséget összehozták, azok annak idején azt a plurális javaslatot nagy részben magukévá tették.

Szmrecsányi György: Nem tették magukévá!

Bakonyi Samu: Most tessék tiltakozni!

Szabó István (nagyatádi): Mondom, én úgy tudom, hogy a többség vezetői, akik a többséget összehozták, Andrassy plurális javaslatát annak idején is magukévá tették. (*Ellentmondások jobbfelől.*) Nekem alapos a gyanúm ma is, hogy ha azok csinálják meg a választói javaslatot, akik a múltban Andrassy javaslatát magukévá tették, most is majd arra a formára akarják ezt megcsinálni. (*Ugy van! a szélsőbaloldalon.*)

Azért foglalkozom ezzel a formával, amelyet Andrassy benyújtott, mert annak az alapját látom és lehet, hogy erre az alapra csinálja meg a t. kormány.

Ennél a javaslatnál én a legnagyobb hibát abban láttam, — nem tudom, szándékosan volt-e így csinálva, mindenesetre egy átható, komoly munka volt ez, a hol fel kellett tételeznem, hogy tudták, mit csinálnak — hogy míg a cselédségnek öt évig egyhelyen szolgálás után két szavazatot akartak adni, a kisbirtokosoknak, ha 70 évig lakott is egyhelyen és húzta a terheket és viselte az adókat, amiket a vállára raktak, de ha 20 korona földadója nem lett volna, csak egy szavazata lett volna. Ez olyan igazságtalanság ott, ahol nagy tömegekben élnek a cselédek és úgyszólván nagyobb

számban vannak, mint maga a kisgazda-társadalom. Hiszen éppen most törekszünk arra, mi, kisemberek, hogy elfoglaljuk helyünket mindenütt, ahol rólunk határoznak, legalább némely részben és ha most jönne ez a törvényjavaslat, amelyet Andrassy tervezett és amelytől ma is tartok még, hogy erre az alapra csinálják majd, akkor az országnak ama részeiben, — pedig nagyrésze az országnak olyan — ahol nagy uradalmak vannak, ha a cselédnek kettős szavazata van és az a szavazat nyilvános, természetes, hogy az a cseléd nem szavazhat máshova, mint ahová a gazdája parancsolja (*Úgy van! balfelől.*) mert nem tehető fel, hogy egy cseléd, aki nem akar Szent György-napkor hurcolkodni, merjen a gazdája ellen szavazni. Már most ha megyünk szavazni és behozzák az uradalmi cselédséget, ott nem érvényesülhet senki más, ott nem történhetik meg senkinek az akarata, csak kizárólag a nagybirtokosé. (*Úgy van! balfelől.*)

Ennek kitenni a kisbirtokosságot nem szabad; nem szabad országos szempontból, nem szabad a méltányosság, nem szabad az igazság szempontjából, de nem szabad még a nagybirtok szempontjából sem, mert olyan ellentétet indítana, meg maga ellen a népből, aminek jó következményei egyáltalában nem lennének. (*Úgy van! balfelől.*) Hisz az a nép vagy az a népréteg, amely le van szorítva a politikai érvényesülés teréről, az nem nyugszik abba bele. az érvényesülni akar és keresi az utakat és a módokat, hogy és miképpen érje ezt el. Már most, ha nincs megadva erre a lehetőség, ilyen szépséges úton, annak a népből, amely sohasem volt hazafelforgató és nem tört más osztályok ellen, nem marad más választása, mint odamenni azok közé, akik azt mondják, hogy az urakat meg kell semmisíteni. (*Felkiáltások: No! No! No!*)

Ilyen törvényt tehát, amely ezeket az állapotokat képes felidézni, meghozni nem szabad.

Sokszor hallottam emlegetni, vagy legalább is olvastam egyes beszédekben, hogy a magyarság szupremáciájának fenntartásáért szükséges a pluralitás és ezért kell a kisgazdaosztály visszaszorítása. Hát engedelmet kérek, én magam is meg akarom tartani ebben az országban a magyarság fölényét (*Élénk helyeslés a baloldalon*), én is tartom magamat olyan magyar embernek és tartom a kisgazdatársadalmat is olyan magyarnak, mint bárkit ebben az országban. (*Éljenzés és helyeslés a baloldalon.*) De a magyarság fölényének fenntartásáért nem szükséges a kisgazdatársadalmat politikailag lehetetlenné tenni. (*Helyeslés balfelől.*)

Egy hang (*a jobboldalon*): Vannak kivételek is!

Szabó István (nagyatádi): Kevés kivétel igenis van, hiszen a természetben nincsen is szabály, amely alól kivételek nem volnának, de az ország legnagyobb részében úgy van, amint én mondom, mert én tapasztalásból beszélek.

Egy hang (*a baloldalon*): Ott van Erdély!

Szabó István (nagyatádi): Mi, akik a nép legalantabb álló rétegeiben vagyunk, akik tapasztaljuk, hogy mi az, mikor nincs az embernek joga, akik tudjuk és érezzük annak hiányát, azon az állásponton vagyunk, hogy Magyarország minden polgárának, aki a haza fenntartásához adójával, akár véradójával, akár pénzádjával hozzájárul, szavazati jogot kell adni (*Helyeslés a baloldalon*), mégpedig olyant, amelyet érvényesítem is lehet. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*) Mert hiszen ha az Andrassy Gyula-féle pluralitási javaslat törvényerőre emelkedett volna, lett volna nekünk, kisgazdáknak, szavazati jogunk, de azt érvényesíteni nem lehetett volna, így pedig az csak értéktelen holmi.

Igen sajtáságosnak tartom, hogy a többségnek vezére, aki különben általam igen tisztelt gr. Tisza István úr, azt hangoztatja mindenhol és minden alkalommal, hogy a magyarság szupremáciájának és az intelligenciának uralmát a választói jogban biztosítani kell. Az intelligencia hatalmának biztosítását azonban én nem fogadhatom el, mert nem veszi figyelembe az indítványozó azt, hogy a magasabb néprétegek kezében van a vagyonnak óriási hatalma, amit legyőzni hiába próbál az alantasabb népréteg; nem veszi figyelembe, hogy kezében van a szellemnek, a tudásnak nagyon sokat-

erő és messze kiható fegyvere és ereje, nem veszi figyelembe azt, hogy kezében van az államhatalom minden eszköze és dacára ennek, az eddig félretolt néptől azt a tömegében rejlő erőt, a tömeg erejét is el akarja tulajdonítani azáltal, hogy soha előre ne mehessen. *(Helyeslés a baloldalon.)* Nem helyes politika ez, mert az ilyen politika, amely ily szavazati jogot csinál, amely kiköt, amely határvonalakat húz abban a tekintetben, hogy a nép nem tud érvényesülni, az idézi elő azokat az állapotokat, amelyekre az előbb rámutattam és amelyek a népet ellene fordítják a magasabb osztályoknak.

En az általános, egyenlő választói jog alapján állok. *(Helyeslés a baloldalon.)* Községenként akarom azt megcsinálni. *(Helyeslés a baloldalon.)* és titkosan. *(Elénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Általános szavazati jogot kívánok az előbb elmondott okoknál fogva. Községenként kell megcsinálni a szavazati jogot, mert először is a fuvarköltések elesnek, azonban van ennek még más oka is. Amikor rá gondolok a választásnál arra, hogy az állampolgár legszentebb jogának gyakorlásáról van szó és hogy a mostani esetben a nemzet koronás királya kérdezte meg a nemzetet, hogy mi a véleménye, felháborodással láttam, hogy a szavazás elé bocsátott polgárt csendőrséggel, katonasággal szorítják, mint a csordát az urnához. *(Taps balfelől.)*

Sümegei Vilmos: A zsebükre ütöttek! Szégyen, gyalázat!

Szabó István (nagyatádi): Felháborodással láttam ezen a választáson, hogy annak a népnek, amelynek legalább is egyrésze lelkesedéssel megy oda, nemcsak azt mondják, hogy ide menj, hanem egyszerűen odaszorítják étlen-szomjan, melegben, hidegben egyaránt. A községenkénti választói jog segíteni fog ezen. A népnek módjában lesz saját községében szavazni, nem lesz annyira kitéve a vesztegetésnek és ennek az állatias elbánásnak, hanem szabadabban fogja gyakorolhatni szavazati jogát. A titkosságot pedig azért kívánom, mert igen sok szavazó van Magyarországon, aki befolyásolva van, aki függ valakitől és aki, ha az illetők érvényesítik hatalmukat, kénytelen oda szavazni, ahova az, akitől függ, kívánja. Ez nem szabad elhatárolás. De ha a szavazás titkos lesz, — mégpedig valóságosan, ne csak a formája szerint, mint a megyebizottsági tagok választásánál — akkor mindenki meggyőződése szerint fog szavazhatni. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Ami a magyarság fölényének fenntartását illeti, ezt semmi szín alatt nem engedem el. De azért nem szükséges a választói jog nyakának kitékerése és nem szükséges éppen a legnagyobb néprétegeket visszaszorítani, mert meg lehet ezt csinálni anélkül is. Van ennek több formája, mint az írni és olvasni tudás. Ilyen például a kerületek beosztása. *(Helyeslés balfelől.)* A mai állapot szerint van kerület, ahol két-háromszáz szavazó választ. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Vannak viszont kerületek, ahol 3000, 6000, sőt 12,000 szavazó van. Ha ilyen aránytalanok a kerületek, tessék azokat úgy beosztani, hogy a veszedelmesebbnek jelzett helyeken tízezer ember, magyar helyen pedig egyezer ember válaszson egy képviselőt. *(Derültség.)*

Most pedig áttérek a most lefolyt választásokra. Egész nyilvánosan történt a kormány részéről a vesztegetés. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ezt nem lehet letagadni. Egy-egy kerületből százával lehet választót hozni, akiket nyíltan megvettek.

Egy hang *(a jobboldalon)*: Hogy volt Szigetváron? *(Zaj és felkiáltások a baloldalon.)* Azt maga nem tudja! *(Zaj.)*

Elnök *(csenget)*: Csendet kérek!

Szabó István (nagyatádi): En nem akarom ezt most adatokkal igazolni, hanem csak arra akarok rámutatni, hogy olyan tényeket, amelyeket mindenki tud, egyenes embernek letagadnia nem is szabad. *(Zaj.)* A kormánypart ezzel a választással, amelyen annyi pénzt szórt el, mint meg soha egy választáson sem, aláasta a választók tekintélyét, mert úgy magyarázzák és azt tartják még a külföldön is, hogy a magyar választók legnagyobb része megvehető és hogy a magyar választásokon az győz, aki a jövőre nézve még több pénzt ad. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Nem tudom, hol vették a pénzt azok a képviselőtársaim, akik oly óriási összegeket költöttek: azonban úgy hallottam, hogy a legtöbb nem is

a saját pénzét költötte. (*Derültség a szélsőbaloldalon.*) A mai világban nincsen olyan ember és olyan társaság, amely ellenérték nélkül hozzon áldozatot Nem tudom, mi lesz annak a nagy összegnek az ellenértéke, amelyet a választáson szétosztanak, de azt tudom, hogy ellenértékének kell lenni és attól félek hogy annak az ellenértéknek a káros hatását az egész ország meg fogja érezni. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Úgy tudom, hogy Magyarországnak szentesített törvényei vannak arra hogy a választásoknál a fuvarpénzen,apidíjon és a meghatározott ellátáson felül minő költségeket lehet fedezni. (*Felkiáltások jobbfelől:* Márapidíjakról beszélnek?! és a szélsőbaloldalon: Maguknál voltapidíj! Nagy zaj.)

Elnök (*csenget*): Csendet kérek, különben kénytelen leszek névszerint is figyelmeztetni a közbeszóló képviselő urakat.

Szabó István (nagyatádi): Nem tudom, mi áll a választásokon, mert én ezeket nem alkalmazom. (*Derültség.*) Akik pedig alkalmazzák, azok nagyon jól tudják. Úgy tudom azonban, hogy törvény van arra, hogy mit lehet adni és hogy a kormánynak kell a törvények végrehajtása és megtartása tekintetében a legfőbb örnek lennie. A kormánynak azok a kiküldöttei és megbízottai, akik ezt a törvényt megszegték, — mert megszegték, az bizonyos — (*Úgy van! half elől.*) törvénysértést követtek el. Engedelmet kérek, ezek büntetésüket nem yeszik el, hanem úgy hallom, inkább jutalomban részesülnek. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) *Felkiáltások balfelől:* Bárók, hercegek lesznek!

Szabó István (nagyatádi): Már most ott állunk azon tény előtt, hogyha egy nyomorúságos ember tudatlanul belebotlik a törvénybe, mert azt nem tudja, hogy mi a törvény rendelkezése, elverik rajta a port kegyetlenül, míg ha a kormány emberei sértik meg a törvényt, azoknak nincs büntetésük. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) Hogyan várhatják tehát ettől a nemzettől a törvény megtartását, ha azt a kormány saját emberei szegik meg?

Szmrecsányi György: A törvényisztelet hol van?

Egy hang (*a jobboldalon*): Mutassa be őket! (*Felkiáltások balfelől:* Vízet az öregnek! Zaj. Elnök csenget.)

Szabó István (nagyatádi): T. képviselőház! Én ebben a választásban egy igen veszedelmes dolgot látok Magyarország jövőjét illetőleg. Hiszen ez a választás megmutatta Bécsnek azt, hogyha Magyarország nem úgy viselkedik, ahogy nekik tetszik, ha a magyar parlament nem lesz Ausztriának hasoncsúszó szolgája, hát nem kell sokat teketóriázni a nemzet kívánásaival, bele kell menni a választásba és a kormány majd gondoskodik eszközökről, amelyekkel majd megtalálja a többséget. (*Helyeslés a baloldalon.*) Ezzel a választással felbátorítottuk Bécsben levő azon ellenségeinket, akik Magyarországot örökösen csak Ausztria gyarmatává akarják tenni. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) Ezek követelésekben sokkal vakmerőbbek lesznek, mint eddig voltak, és én félek, hogy ennek a kormánynak és a többségnek, amelyik azzal a jelszóval jött, hogy a békét mindenáron meg akarja őrizni, — megjegyzem, hogy mi is akarjuk a békét, ámde a békének az ára nem lehet az, hogy mindent meg kell adni, de semmit nem követelni — mondom: félek, hogy ennek a kormánynak és többségnek nem lesz meg az ereje visszaverni azon bécsi törekvéseket, amelyek Magyarország ellen már annyiszor irányultak.

Papp Zoltán: Nem is akarja visszaverni! (*Felkiáltások balfelől:* Azért jöttek! Azért vannak itt!)

Szabó István (nagyatádi): És amikor egy többséget, mely akarta az önálló bankot és Magyarország gazdasági függetlenségét, egy ilyen választáson meg lehetett semmisíteni és Bécs kívánságát teljesíteni tudták: engedelmet kérek, nem teszék fel rosszat a kormányról, még a többség tagjairól sem, de ha ezt így meg tudták csinálni, azzal megmutatták a módját annak, hogyha Bécs mást akar, ezt is meg lehet csinálni. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*)

Lovász Márton: Az összmonarchiába beolvasztani!

Szabó István (nagyatádi): A mi közjogi viszonyaink mellett nincs kizárva az, hogy amikor önök sem lesznek elég hűségeseeknek látszók (*Felkiáltások jobbfelől*: Jön a koalíció!) és valakinek eszébe jut Bécsben, — a mi közjogi viszonyaink mellett minden lehetséges — hogy ide olyan kormányt küld, amely azt mondja, hogy jót akar a nemzetnek, de szét akarja darabolni az országot nemzetiségi vidékekre, vagy Ausztriának gyarmatává akarja tenni, ha 10—20 millió nem elég, hozza a tízszeresét, és ezt is meg tudja csinálni.

Br. Podmaniczky Endre: Ha a koalíció megvolna, igen! (*Nagy zaj a baloldalon. Felkiáltások balfelől*: Rendre! Elnök csenget.)

Bakonyi Samu: Voltak a koalícióban olyanok, akik most ott ülnek! (*ügy van! Ügy van! a baloldalon. Zaj. Elnök csenget.*)

Szabó István (nagyatádi): Igen, t. Ház! Mondom, én aggodalmakat látok még a jövőt illetően is ezen választás folytán, amely most ilyen formában és ilyen alakban Magyarországon keresztülhajtatott. És én ennek ellenorvosságát csak a választójognak nemzeti alapon való teljes kiterjesztésében látom és gondolom megvalósíthatónak.

Mi, akik a nép legalsóbbnak nevezett rétegéből jöttünk ide, mi a 48-i törvényeknek különösen azt a részét kívánjuk megvalósítani, amelyeknek alapját akkor rakták le, mikor a politikai jogegyenlőséget és a népparlamentet kimondották. Legyen politikai jogegyenlőség és legyen olyan népparlament, amelyben a társadalomnak minden rétege képviselve van. (*Élénk helyeslés és felkiáltások a baloldalon*: Attól félnek!)

Nem az a mi törekvésünk, hogy kizárólag csak kisgazdákat hozzunk ide, hanem be akarjuk hozni a kisiparosokat, a kiskereskedőket és a vidéki, elfelejtett munkásságot. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*)

Igen, t. képviselőház! Az előbb rámutattam beszédemben azokra a nagy sérelmekre, amelyek az itt nem képviselt néprétegeken követtetnek el: megemlítettem, hogy ezen sérelmek orvoslását milyen módon látom és reménylém. Most még csak annak a meggyőződéssemnek adok kifejezést, hogy hitem szerint a XX. században nem is zárkozhatik el Magyarország törvényhozása attól, hogy hazánkban, igenis, politikai jogegyenlőség és igazi népparlament legyen. (*Helyeslés balfelől.*)

T. Ház! Mi, mint egy újabb mozgalomnak első hírnökei, akik bejöttünk ebbe az országgyűlésbe (*Éljenzés a baloldalon.*) és akiknek célunk a gazdátársadalomnak, a kisiparosságának tömörítése, érvényesítése és előbbre vitele, mi saját céljainknak tudatában a trónbeszédre adandó válaszok mellé még egy választ voltunk bátrak megszerkeszteni, amelyet ezennel felolvassok. (*Halljuk! Halljuk!* Olvassa.)

Császári és királyi apostoli Felség! Legkegyelmesebb Urunk!

Felsőleges Urunknak a trónbeszédben irántunk megnyilatkozott kegyelmét alattvalói hűséggel és a magyar nemzet hagyományos lojalitásával fogadjuk. (*Élénk helyeslés és éljenzés.*)

Királyunk iránt érzett hódolatteljes tiszteletünk és a nemzet iránti köteletségünk készlet bennünket arra, hogy legalázatosabb feliratunkban feltárjuk Felsőged legmagasabb színe előtt a magyar nemzet óhajait. Amidőn tehát mi az egybegyűlt magyar országgyűlés képviselőházának munkatervét oly törvények alkotásával kívánjuk megjelölni, amelyek Felsőged hűséges magyar nemzetének erejét, jólétét emelni, az állam hatalmát fokozni hivatvák, akkor bizony tudjuk, hogy részünkről megtettük azt, amit egy hű nemzet koronás királyáért, hazájáért s mindkettőjüknek jólétéért megtehet. (*Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és szélsőbaloldalon.*)

Ezért kívánjuk a Felsőged által most megnyitott magyar országgyűlés képviselőházának munkásságát oly törvények alkotására irányítani s ily értelemben alkotandó törvényekhez apostoli királyi Felsőged szentesítését kérni, amelyek főleg Felsőges Urunk hűséges nemzetének erejét, anyagi és szellemi gyarapodását a nemzet ama rétegeiben lesznek hivatva előmozdítani, amelyekre eddig a magyar

birodalmi gyűlés egyébirányú lekötöttsége miatt alig-alig fordíthatott gondot, holott a nemzetnek ez a rétege: a kis- és középbirtokos, mezőgazdasági és ipari munkás teljesítsenek, hogy ezáltal amezőgazdasági dolgozó-osztály télire is munkaalkalmat nyerjen.

(Az elnöki széket Návay Lajos foglalja el.)

Adózási rendszerünket a teljes progresszivitás elvére kívánjuk fektetni. Gondoskodni kívánunk a megélhetéshez szükséges 800 korona létminimum, mint legkisebb jövedékm adómentesítéséről, nemkülönb az elsőrendű élelmicikkek adómentesítéséről, másfelől a fényüzési adó behozataláról és a külföldön taitózkodó magyar földbirtalóknak kétszeres megadóztatásáról. Véghetetlenül fontosnak tudjuk továbbá a mezőgazdaság művelői részére az aggkori biztosítást és családtagjaikra is kiterjedő nyugdíj behozatalát. A képviselőház sürgős teendőit véljük megjelölni a népoktatás, az ipari és mezőgazdasági szakoktatás teljesen ingyenessé tételében, a lelençügy és az elhagyottaknak nyilvánított szegény gyermekek gondozásának országos rendezésével. Kiváló s felette fontos feladata leend a képviselőháznak gondoskodni arról, hogy az ország pénzügyei megszilárduljanak és hogy eképpen a fent megjelölt intézkedések foganatosításához szükséges pénzbeli készség mindenkor rendelkezésre álljon, de az állampolgároknak már eddig is túlterhelt vállaira újabb adók ne vettesse.

A kisiparos és kiskereskedő képezi már számarányánál fogva is Felséged birodalmának gerincét, államhatalmának törzsét, minden fényének, erejének, méltóságának legbiztosabb forrását. *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)*

Ezért elsősorban azon sérelmeket tárjuk fel Felséged magas színe előtt, amelyek a magyar földművelő nép léterdekeit érintik, amelyek szoros összefüggésben vannak ama gazdasági bajokkal, amelyek a szegény nép elszegényedésének okozói.

E bajok orvoslásának módjaira rámutatni tartjuk legelső feladatunknak. A nép legszentebb jogainak el nem ismerése, igazságainak semmibevevése, gazdasági bajai elhanyagolásának oka ma is, hogy a kivándorlás és az egygerroek-rendszer gyéríti a magyarság sorait és hogy a magyar falvak népe a városokba özönlik a mezőgazdálkodás rovására. *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)*

Ezen pedig könnyű volna segíteni, ha a népet földhöz juttatnak a telepítés és a parcellázás becsületes és olcsóbb foganatosításával, örökáron való vétel útján, vagy hosszúlejáratú bérletekkel. Ha az eladásra kerülő vagy bérletbe kiadandó nagy birtoktestek hozzáférhetővé tételének a földműveléssel foglalkozó nép számára. Ilyenképpen a földhöz kötnénk és ott megerősítenénk, boldogulásához alkalmat adnánk a kisbirtokosságnak, amely a magamívelte földön gyarapodva, fokozottabb mérvben tudna megfelelni vért- és pénztadó kötelezettségének. Gazdasági bajaink kútforrását abban találjuk, hogy nincs okos és helyes birtokpolitikánk. *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)*

Felséged legmagasabb trónbeszédében kegyes volt rámutatni ama mezőgazdasági reformokra, amelyek kormánya feladatát fogják képezni. Mi a Felséged kormánya részéről programmba vett gazdasági tennivalókon kívül más egyéb gazdaságpolitikai reformokat is szükségesnek látunk ahhoz, hogy az ország mezőgazdasága és a mezőgazdasággal foglalkozó milliók gyarapodjanak. Szükségesnek látjuk a telepítés és parcellázás, általában a nép földhözjuttatása mellett, hogy úgy az állam, mint különösen a holtkézi és latifundiumos birtokosok mezőgazdasági és ipari beruházásokat eszközöljenek. Ezt aképpen óhajtjuk megvalósítani, hogy a biztosítás ügyének államkezelésbe vételét fogjuk törvénybe iktatni, ami által az állampénztár számára egy új pénzforrást nyitunk s hozzá a különféle nyereszke

célből alakult biztosítási társulatok révén a külföldre vándorolt milliányi milliókat itthon tartjuk. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

A mezőgazdasággal foglalkozó milliók érdekképviselője szempontjából okvetlen szükségét látjuk annak, hogy miként az ipar és kereskedelemmel foglalkozóknak, éppúgy a gazdálkodó népnek is a kisbirtokosság szoros bevonásával kerületi mezőgazdasági kamarák létesíttessenek. Szükségét látjuk továbbá a mezőgazdasági hitelügy rendezésének, a tőzsdereformnak és a határidőüzlet eltörlésének. Végül a kisipar védelmére erős, életképes szervezetek felállítása, anyagi megerősödésük előmozdítása, helyzetük javítása szintén nemzetközi követelmény. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Felséged kormánya az imént lezajlott választások alkalmával a vesztegetés és presszió legfőkétebb módjait fejtette ki, hogy mindenre képes, alázatos többséget hozhasson össze a maga számára. Ez a hatalmi eszközökkel összetoborzott többség nem nevezhető a nemzet szabad akarata megnyilvánulásának. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Elengedhetetlen szüksége van tehát a nemzetnek arra, hogy egy olyan választási törvény birtokába jusson, amely szabad meggyőződését, a választások tisztaságát, becsületességét biztosítja s amely mindenkinek, aki arra érdemes, jogot adjon, hogy beleszólhasson képviselője választásába. Felséged kormánya programmba vette ugyan az általános választói jog megalkotását, ez azonban még nem elég garancia ahhoz, hogy nemzeti és demokratikus szempontból ki fogja elégíteni a magyar nemzet zömét, mert ahhoz, hogy mindenkinek egyenlő és szabad joga legyen képviselőjének választásába befolyni, okvetlen szükséges a választás egyenlővé, a tiszta választások biztosítása szempontjából pedig a községenkénti választás behozatala és titkossá tétele. A magyarság főlényének biztosítására pedig feltétlenül szükség van a választókerületek új beosztására. Csak az így kiterjesztett választói jog alapján remélhetjük, hogy végre népparlament létesülhessen.

A bankügy rendezésénél Felséged kormánya az Osztrák-Magyar Bank szabadalmának meghosszabbítását tűzte ki céljául, holott a nemzetnek törvénybiztosította jogánál fogva az önálló bank felállítására joga van és az nemzetgazdasági szempontból az ország elsőrendű érdeke.

Ellenezzük a közös bank szabadalmának meghosszabbítását azért is, mert a gazdasági hitelt figyelmen kívül hagyja.

Közgazdasági szempontból a mezőgazdaság, de különösen az ipar és kereskedelem fellendítéséért is régi óhajunk az önálló vámtérület felállítása, melyet alkotmányos törvényeink alapján kívánunk.

Véderőnk megszilárdításának erőssé, hazafiassá tételének feltétele az önálló magyar nemzeti hadsereg, amelyhez, mint jó magyar hazafiak, rendületlenül ragaszkodunk.

A vallásügyek terén a katolikus autonómia mellett kívánjuk az 1848: XX. te. teljes végrehajtását azért, hogy a vallási béke az országban teljesen biztosítva legyen.

Legvégül és nyomatékosan a magyar nemzet óhaja, hogy a földművelő néppel és a kisiparosokkal együtt dolgozó munkásosztály gazdasági és szociális helyzete javíttassék, amiért is mindent el kell követnünk, hogy a munkás és munkaadó között a viszony szorosabbra fűzessék.

Milliók óhaja, a magyar nemzet legmunkásabb elemeinek, a falvak egészséges népének óhajai ezek. A nemzeti boldogulás létalapjain ez a békés, zavartalan munka záloga. A nemzet munkálkodni akar, erősödni és gyarapodni kíván.

Ezen munkához kéri Felséged atyai jóindulatát és bízunk abban, hogy Felséged ezt tőle soha megtagadni nem fogja és hogy az eddig mellőzött földművelő nép támogatására a kisiparosság és a velük élő munkásság gyámolítására atyai szeretettel fog sietni.

Bizunk kegyes jóindulatában és mély hódolattal vagyunk császári és apostoli Felségednek

Budapesten, 1910. július hó.

Hódoló alattvalói:

a Magyar-Horvát-Szlavoa-Dalmátorazágok országgyűlési képviselői:

Szabó István (nagyatádi), *Herczegh Sándor*, *Nóvák János*.

Elnök: A felirati javaslat ki fog nyomtatni és a képviselőház tagjai között szétosztatik.

Az ülést öt percre felfüggesztem.

Rendkívül jellemző *Nagyatádi Szabó István első felirati beszédének sajtószemléje*. Egész irodalom az, amely ezzel a beszéddel komolyan foglalkozik. Csupa elismerés, valóságos tanulmányok a napilapok politikai rovatában, a legkomolyabb lapokban vezércikkek. Nagyatádi Szabó István beérkezett.

Pesti Napló, 1910 július 10.

A nép a parlamentben. (Vezércikk.)

Ma a nép hangját hallottuk a képviselőházban. Ama népét, amelyet az általános választójog segítségével be akarunk vinni az alkotmány sokat megénekelte sáncaiba, de amelynek a kiváltságos osztályok uralma alatt álló hatalom mindeddig vonakodott politikai jogot és társadalmi állást adni a hazában. Egy egyszerű parasztgazda, egykori községi bíró volt ennek a népnek a szószólója. Elhallgattuk amint egyórás beszédében előtárta a nép baját és imponáló logikával és gördülékeny előadásban bizonyította a mai osztály uralom lehetetlen nyomorúságát. Hát ezt a népet zárták ki eddig a parlamentből és ezt a népet féltik beengedni az országházába!?

A grófok és köztük Tisza István meglepetve hallgatták ezt a paraszt szózatot. Egy egyszerű földműves gazda tükröt tartott a ház elé, hadd lássa meg benne a mai közigazgatás, a mai törvényhozás és a mai falunak az életét.

Az idők szelleme ellen nem hadakozhatik senki sem. És azt a hangot, amelynek csengését ma hallottuk először a magyar parlamentben, nem szoríthatja onnan ki senki sem. És annak, aki ezt a hangot használta, még azt sem mondhatja senki, hogy hazáruuló, mert hisz a negyvennyolc szentségéről tett fogadalmat és így vértézve van azokkal a vádakkal szemben, amelyeket az előjogok hősei a maguk bűneinek leleplezése végett szoktak hasonló szellemű szónokok fejéhez vágni. Csak hadd jöjjön az általános választójog és vele ennek a népnek a parlamentje.

Pesti Napló, 1910 július 10.

A képviselőház ülése.

A felirati vitának volt ma eseménye. A nagyatádi kerület kisgazdapárti képviselője, Szabó István szólalt fel, s bölcs egyszerűségével, tiszta józanságával, biztos tudásával és folyékony előadásával megkapta és végig megtartotta a Ház szimpátiáját és figyelmét. A savanyú és állott levegőn, mintha friss szénailat áradt volna keresztül... Ez a feketemándlis, kemény-nézésű, jóképű magyar paraszt, megérdemelte, hogy gyönyörűséggel nézze mindenki, akit az utolsó évek kiábrándulása és csatavesztései megraboltak az illúziótól. A magyar faj minden erénye kisugárzott okos, fekete szemeiből. Elmondta, hogy mi bírta a kisgazdákat arra, hogy szervezkedjenek, s mi a céljuk.

— Nem akarunk sebeket ütni — szólt — hanem sebeket gyógyítani.

— Elismerjük, hogy az értelmiség a vezetés joga, de azt követeljük, hogy vezetőink legyenek, ne pedig uraskodni kívánjanak rajtunk.

— Ott akarunk lenni a nép érdekében, ahol a törvényeket csinálják. Hiszen eddig a nép szorította ki a Házból a népet.

Hirtelenében csak ezt a néhány megjegyzését szakítottuk ki a beszédéből, amely végig tisztes önmérséklettel, a komoly elme találó megjegyzéseivel, formás kerekdedséggel sorolta el a parasztság bajait és óhajtásait, kritizálta a közigazgatás és az adórendszer hibáit. Szabót, aki felolvasta a parasztpárt felirati javaslatát is, nagy szeretettel üdvözölték minden oldalról. S a sok gavallér kézszorításán látszott, hogy nem Szabót akarta azzal megtisztelni...

Különben a legnagyobb sikert neki az utána következő szónok, Csernák Ernő szerezte, akit Szikszón választottak meg pártunkívüli függetlenségi programmal. Az új képviselőről azt hallottuk, hogy igen népszerű úr a pártijában, az ügyvédi kamarának is elnöke, de parlagi és cifrállkodó előadási módja, üres és tartalmatlan beszéde nem éppen igazolta a szikszóiak ízlését. Milyen különbség a két egyéniség között, amely egymás után mutatkozott be a Háznak!

Magyarország, 1910 július 10.

A politikai helyzet.

A kisgazdák szónoka Szabó István ma okos, ügyes, hazafias beszédével igen szép parlamenti sikert aratott. Ki kell emelni, hogy amikor Szabó István annak a társadalmi rétegnek, amelyet képvisel, az érdekeit képviselte, éppenséggel nem cselekedte azt úgy, mintha osztályérdekeket képviselne. A legnagyobb méltányossággal emlékezett meg más társadalmi osztályok, felsőbbek és alsóbbak érdemeiről is, és csupán az igazságtalanságok megszüntetését, és a kis egzisztenciák érdekeinek méltányos felkarolását sürgette. Amiben neki teljesen igaza is volt.

Világ, 1910 július 10.

A parasztpárt.

Hamarosan megtelik az ülésterem, mert híre szaladt a folyosón, hogy odabent nagyon okos dolgokat mond egy csizmás, lehajtott gallérú, somogyi ízzel beszélő ember. Szabó István beszélt, a nagy

atádi, aki a gazdapárt feliratát és álláspontját fejtegette. Valahogy már az első mondataival szétverte a teremben lógó álmodóságot, hangja, ez az öblös, hajlékony, telten csengő orgánus, betöltötte a levegőt és friss színeket szórt a szürkeségbe egyszerűen, természetesen hőmpölyögtek egymásután a gömbölyű kerek mondatok és vitték szét Szabó István keresetlen igazságait. Mert csupa igazság volt az, amit mondott és logikus, egyszerű, ahogyan elmondta. Avval kezdi, hogy a nagybirtokosok hogyan nyomják el a kisgazdákat társadalmi, politikai és gazdasági téren. Nem agitál, nem bevágott frázisokat szaval, nincs is keserűség a beszédében, de azért ebben a nyugodt, szinte azt lehetne mondani, előkelő tónusból is kiharsognak az igazságai. «Hibás a birtokpolitika . . . Rossz a bérleti rendszer ... Az igazság mindig a nagybirtokosok részén van . . .» A vezetők nem vezetnek, csak kizsákmányolják a kisgazdát . . .» És amint tovább jut a beszédében, mindig nagyobb érdeklődéssel hallgatják Justhék táborában föl-föl zúg a taps a szavaira, a munkapárti padok is egyre telnek, elcsendesedik a duruzsolás és csöndben, megfeszülő figyelemmel hallgatják Szabó Istvánt. Mondja is valaki a jobboldalon:

— Tiszát sem hallgatják ilyen figyelemmel . . .

Mikor aztán Szabó István áttér a választójog kérdésére, végig harsog a termen a követelése:

— Követeljük az általános, egyenlő, titkos és községenkinti választójogot — legfőképpen a titkosat.

Erre aztán már nem tapsol mindenki. De azért senki sem zavarja meg a gazdapárti szónokot és Szabó István befejezi a beszédét éppen olyan okosan, nyugodtan, mint ahogyan kezdte.

Budapesti Hírlap, 1910 július 10.

A felirati vita.

A gazdapárt az ő felirati javaslatával új jelenség a magyar parlamentben és mai vezérszónoka, Nagyatádi Szabó István a magyar parasztember értelmességével, higgadtságával, ékesszólásával és tisztességtudásával világította meg a falusi nép helyzetét, a kisgazda közönségnek ügyes-bajos dolgait: panaszait, az adózás aránytalanságai, a közigazgatás fogyatékosai és a szociális politikának általános hiányai ellen. Jóízűen, zamatosan, zökkenés nélkül való folyékonyssággal, talpraesetten beszélt, mint a magyar paraszt általában, aki szónoknak született. Felszólalása általános figyelemmel és őszinte érdeklődéssel találkozott.

Pesti Hírlap, 1910 július 10.

Országgyűlés.

. . . Sokkal érdekesebb volt a gazdapárti Szabó István (nagyatádi) felszólalása. Mérsékelt szépengördülő, okos, logikus beszédben indokolta meg, hogy miért léptek a kisgazdák akcióba, hogy mit akarnak és végül találóan újabb bírálatot mondott a kormány Programjáról.

Magyar Hírlap, 1910 július 10.

Felirati beszédek.

A teremben valamennyien szenzációs érdeklődéssel hallgatták Szabó Istvánt, a gazdapárti képviselőt, mert nagyon, nagyon stilizáltán, fegyelmezetten ötletesen és hatásosan beszélt. Lassankint mind begyűlnek a folyosóról és körülülték a símárafésült hajú, napbarnított arcú, kenőccsel kifent bajuszú, kékruhás magyart.

— Pártunkat — így szólott — nem a szereplési viszketegség, nem is egye« emberek előretolása hozta létre, hanem létrehozta a fejlődés örök törvénye, mely hovatovább nagyobb tömegeket juttat az emberiséghez.

— Hisz ez egy politikailag képzett férfiú — csodálkoztak. — Hisz ez önérzetes és vezéri képesített ember, hány tagból áll a pártja?

— Hárman vannak!

— No azért, mert rossz lenne, ha többen volnának.

A tájékoztatlanokat Zlinszky István világosította fel:

— Ne bámuljatok annyira. Nem új képviselő, de már annyira urizál, hogy manzsettája is van neki.

Mindamellettt végighallgatták és nem bánták meg. Hogy is mondjuk, hát csak mondjuk meg mégis — *sokan tanultak tőle*.

Budapest, 1910 július 10.

Szabó István általános érdeklődés közepette formás, okos és hatásos beszédben okolta meg a gazdapárt fölrirati javaslatát, amely főként szociális mozgalmakat sürget és a jogegyenlőség minél teljesebben való megvalósítását hangoztatja. A jellegzetes arcú szónok a magyar faj nyugodt őszinteségével adta elő mindig okos és egészen újszerű mondanivalóit. A kispaszták politikai érdekeiről, szerepéről és hivatásáról beszélt, voltak okos szavai a választójogi reformra, az adórendszerre és az uralkodó tendenciákra. Amit akart, erélyesen, az igazság energiájával és a meggyőződés melegségével mondotta el és nem engedte magát a rendes kerékvágásból kiközlenteni.

Egyetértés, 1910 július 10.

A képviselőház ülésének nyomott hangulatát megélénkítette, üde színeket, friss és egészséges üdítő levegőt lopott be a nagy fakóságba Szabó István gazduram, a nagyatádi követ. Körötte hívei: Herczegh Sándor és Novák János. hárman egy új párt, helyesebben Magyarország egyik legértékesebb, igazán faj- és országfenntartó rétegének képviselői: a kisbirtokosságé. A magyar «paraszt», a kispaszták az, aki még változatlanul őszintén megőrizte szívében a negyvennyolcas hagyományokat, Kossuth Lajos jobbágyfelszabadítását, egyenlőséget osztó demokráciáját. Ők az igazi nép.

Ebben az úri parlamentben az 6 szavuk az elnyomott mostoha sorsra kárhoztatott, nagyobb részt politikai jogoktól megfosztott munkásosztálynak, az áldott magyar föld művelőinek panasza gyanánt csendül föl.

A somogyi talajból kisarjadzott Szabó István gazduram ekés magyarságai zamatos dunántúli tájszólással sorakoztatta fel a maga egyszerű, de annál logikusabb érveit és kért orvoslást ezer meg ezer kisember bajára; bátran elfogulatlanul, cikornya nélkül s mégis színvonalas beszédben követel gazdasági és szociális újításokat, amelyek jólétet, fellendülést s virágzást teremtenének országszerte. Eleinte csak a függetlenségiek halírátták de utóbb az egész Ház csodálkozva leste az ő okos, józan gondolkodását, fölvilágosult eszejárását, jellemző fejtegetéseket.

Nemzet, 1910 július 10.

Azokra, akik a t. Házba az utolsó választásra jutottak be, meglepetést hozott Szabó István, a gazdapárt hivatalos szónoka, aki nyíltfejű, gyakorlott beszédű és a parlamenti méreteket megütő szónoknak bizonyult. A nagyatádi követ egyébként is rokonszenves képviselője a komoly és magasabb iskolázottság nélkül is meglepően értelmes magyar parasztságnak. Azt, amit bíró korában a maga szűkebb hatáskörében tapasztalt és amit most a nép érdekében felhozhatónak vélt, talpraesetten, nagy szöbőséggel és nem egyszer szónoki hévvel érvényesítette. A kisember szeretete sugárzott beszédéből, ezeknek érdekeit olyan melegen propagálta, hogy nem egyszer az «urak»-at is tapsra készítette. Különösen érdekesen fejtegette a választójog reformját, amelynek zsinórmértékéül ő, az egyenlőséghez és titkossághoz ragaszkodó kisember is, a *nemzeti jelleg megóvását* tekinti.

Az Újság, 1910 július 10.

Szabó István függetlenségi gazdapárti kellemes meglepetést hozott. A múlt országgyűlésnek is tagja volt, egyszer-kétszer fel is szólalt, de nagyobb figyelmet nem keltett. Ma aztán ez a vidéki kiscgazda, a nagyatádi kerület képviselője vagy másfélóráig tartó beszédével egyszerre pompás szónoknak mutatkozott be. Mondanivalója bőven volt. Érthető okoknál fogva arról beszélt a legtöbbet, amihez a legjobban ért: a parasztok mindenfajta bajairól, azokról az igazságtalanságokról, melyek közigazgatási rendszerünket teszi fogyatékosná. Majd rátért a választójog reformjának dolgára, az igazi népparlament létesítését sürgette, végül pedig felolvassa a függetlenségi negyvennyolcas gazdapárt felirati javaslatát.

Szabó Istvánt eleinte kevés érdeklődéssel hallgatták. De hamarosan észrevették, hogy a nagyatádi képviselő kiscgazda létére okosabban, józanabban és formásabban beszél, mint nagyon sok egyetemet járt diplomás képviselő, akiktől azonban egy ép mondat sem telik. És amikor ezt tapasztalták, egyre jobban fokozódó figyelemmel honorálták a szónokot. Érdeklődéssel követék világos okfejtéseit, helyesléssel és tappsal fogadták.

Alkotmány, 1910 július 10.

Volt a t. Ház szombati ülésének egy szenzációja, s ez a gazdapárti vezér. Szabó István (nagyatádi) beszéde volt. Ez az egyszerű kisgazda olyan beszédet mondott, amely becsületére vált volna bármely akadémikus művelt embernek. Hogy nem közönséges fej a Szabó Istváné, kiértett már beszéde bevezető részéből. Volt is meleg, tüntető hallgatóság mindvégig, pedig beszélt egy óra hosszat, folyamatosan, okosan, logikával s nem közönséges tudással és szívvel. Nagy rokon érzéssel ama néposztály iránt, amelyből eredett, *á* amelynek jogai védelmére és tiszteletben tartására tömörítette híveit.

A kisgazdákon ülő nyomasztó sérelmeket, mostoha elbánást tette szóvá beszédében az egész vonalon, úgyszintén a párt feliratában is, amely egyébként az általános, egyenlő, titkos, községenkénti választójog felállítását teszi előtérbe, legfőbb követelés gyanánt. Igen hatásos volt beszédének az a befejező része, amelyben a választási korrupciót ostorozta, a visszaéléseket, vesztegetéseket tette szóvá.

Független Magyarország, 1910 július 10.

Nagyon tetszett a gazdapárti Szabó István beszéde. Ezt a jóképű magyar embert most fedezték föl, pedig már a második cikluson képviseli a nagyatádi kerületet. De persze addig nem volt vezérszónok, aki mindössze talán egyszer vagy kétszer interpellált a múlt ciklusban. Szép magyar férfi. Jeles szónok, aki a mellett halad a korrall és tele van liberális, szociális gondolatokkal. Szép, ragyogó sikere volt ma a debütjénél.

Köztelek, 1910 július 13.

Az új gazdapárt.

A függetlenségi és 48-as gazdapárt felirati programját Szabó István fejtette ki oly beszéd keretében, mely úgy komolyság, mint tartalmát s önmérsékletét illetőleg méltán rászolgál a képviselőház figyelmére. Szabó István rokonszenves beszédében kitűnik, hogy a most alakult gazdapárt programjában egyetlen olyan követelés sincs, mely felforgató törekvésnek volna nevezhető.

Figyelemmel és elismeréssel hallgattuk a 48-as gazdapárt szónokát, de be kell vallanunk, hogy a gazdasági követelések terén nem tudjuk megtalálni azt az ellentétet, mely a kis- és nagybirtokosokat természetesen és okadatoltan elválasztaná; *mi legalább részünkről a gazdapárt programvallomásaiban egyetlen vonalon sem láttunk hadüzenetet* az általunk képviselt mezőgazdasági érdekek ellen. Sőt ellenkezőleg, az új gazdapárt éppen leglényegesebb követeléseinket erősíti meg.

De mondhatnám, nagyon rosszul állana a dolga a három tagból álló politikai párt által képviselt kisbirtokosságnak, ha ennél sokkal hatékonyabb képviselőt nem biztosított volna számára a közép- és nagybirtokosokkal fennálló természetes érdekközösség.

Magyar Lobogó, 1910 július 11.

Bemutatkoztunk a parlamentben.

Önérzettel és büszkeséggel eltelve, mint új életnek a hajnalhasadásán a hívő, reményünk megvalósítását látva ekként kiáltunk itt: a miénk a jövő!

Vágyaink egy része betelt. Elfoglaltuk helyünket ott, ahol eddig nélkülünk és ellenünk határoztak. Elmondottuk az ország színe előtt, miért vagyunk, mik a céljaink és törekvéseink.

Felnyíltak előttünk, a mi népünk, a magyarság legjobbjai: a kisbirtokosság előtt a parlament kapui.

Szabó István vezérünkkel élén bevonult a magyar törvényhozásba a «Függetlenségi Negyvennyolcas Gazdapárt». Az a párt, amelynek létalapját Szabó István szavai szerint a magyar gazdasági viszonyok rendezésének szükségessége, a magyar földművelőnépnek, a magyar kisgazdatársadalomnak elhanyagolt sorsából való kiemelése, a népgazdaság megerősítése, a magyar kisiparosság jövőjének biztosítása, a munkásság sorsának javítása, egyszóval a magyar nép gazdasági viszonyainak előrevitele adta meg.

Ört állani jöttünk a parlamentbe.

NAGYATÁDI SZABÓ ISTVÁN AZ ORSZÁG SZÍVÉBEN.

Budapest, a ragyogó, a csodálatos iramban fejlődő főváros, melynek fejlődésében már bontogatni kezdi szárnyait a leendő világváros semmitől sem esett olyan messze valamikor, mint a — magyar falutól. Paris, London, de még Newyork is — messze a repülőgépek gyors korszaka előtt — egészen közel volt a magyar fővároshoz, de a gyors fejlődés iramában valahogyan elfelejtődött, hogy ez a nagy város a magyar faluból épült. Onnan került a dolgos kéz, amely a palotákat emelte, az utcákat, a vasútvonalakat építette, onnan jött fel a karcsú gyárkémények alá a falu izmos legénye ipari munkásnak, onnan került elő a boszorkányos népességszaporodás hatalmas tömege. És ez a város elfelejtette a falut. Csak népszínművek, szüreti mulatóságok, hazafias ünnepek ál-csikósruháiba és hamis magyar pruszlikjaiba öltözött legények, leányok keltettek néha-néha ámulatot Budapesten.

És ebben az idegen környezetben, véletlenül a vidékies hangzású, de nevének-nem megfelelő illatú Akácfa-utcában megtelepszik a kisdéd falusi tábor: Nagyatádi Szabó István és társai, akik immáron is országos politikát csinálnak. Dómján Gyula szerkesztő már rója a Magyar Lobogó harcias sorait és indul az ige, az eszme, melynek immáron tekintélyes képviselője van a parlamentben. Es amikor Nagyatádi Szabó István csizmája megkoppant az Akácfa-utca aszfaltján, az utca járókelői nem a népszínművek cifra magyarját látják benne, hanem valami megilletődéssel néznek utána. S a kisdéd csoport lassanként elismerést szerez a falunak, ebben a nagy városban, ahol az idők, a kegyetlen magyar sors lassanként megérleli azt a tudatot is, hogy az Akácfa-utcában mindinkább sűrűbben, tömegesebben járó falusi kigazdák és földmivesek egyek a nagyváros aszfaltjának sürgő-forgó tömegével: magyarok, egymásra utaltak.

Lassan, lassan szaporodik a tábor, erősödik, nő, terebélyesedik a Nagyatádról elhozott mag.

1909-ben nemcsak a szentgáli zászlóbontás történik meg, hanem a budapesti központ megkezdi a *Függetlenségi 48-as Gazdapárt* szervezését is.

Megszerzték a pártorgánomot is erre a célra. A Magyar Lobogó r.-t. alakult meg. A pártiroda az Akácfa-utca 5. szám alá költözött, ahol hamarosan az egész országra kiterjedő szervező munka indult meg.

Már maga a pártlap megszerzése, melynek tőkájében *Szabó István*on kívül *Tankovich János*, *Nagy Ádám Mihály*, *Kiss Iván János*, *Mayer János*, *Csontos Imre* és a vidékiek között különösen *Keresztes János* mezőszentgyörgyi kisgazda vett részt, nemcsak személyes jegyzésével, hanem nagyarányú gyűjtésével is, biztos volt a jövője.

A lap vezetésében is változás állott be. A kisgazdapárthoz amúgy sem tartozó *Hunyár László* helyét *Ágh Endre* foglalta el, aki helyett rövidesen Nagyatádi *Szabó István* régi bizalmasa, *Doniján Gyula*, volt görgetegi jegyző, lett a szerkesztő, aki egészen a kisgazdapárt diadaláig vezette a lapot, nem közönséges szerkesztői készséggel és olyan lelkesedéssel és meggyőződéssel, mely abban az időben keveseket fűtött.

Az akácfautcai szerkesztőség és pártiroda keretében bonyolódott le az 1910. évi képviselőválasztás, amelynek során a 15 jelölt közül Nagyatádi *Szabóval* együtt mindössze hárman jutottak mandátumhoz *Herczegh Sándor* és *Nóvák János* személyében Ez mutatja, hogy a kisgazdapárt szervezése még a kezdet kezdetén állott.

Herczegh Sándor turkevei birtokos, jó kiállású, zamatos beszédű alföldi ember, az úrias nevelésű és viselkedésű magyarok fajtájából, aki már a zászlóbontás alkalmával vezetőszerpet játszik Szentgálon, sőt a megalakult pártnak egyik alelnöke lett. Mint ilyen vette fel sikeresen a harcot Szigetváron, a nagyatádi kerület tőzsomszédságában a kormánypártnal. Úgyanekkor *Nóvák János*, aki dunántúli gazdálkodó, szintén mandátumhoz jut. Mindkettő módosabb ember. *Herczeg Sándor* komolyan segít a szervezés kérdésében és nyomban a pártsajtó propagandájának kiszélesítéséhez nyújt anyagilag is segédkezet. A *Magyar Lobogó*

részvénytársasággá alakul. A részvények jelentékeny részét Herczegh Sándor jegyzi le. Országszerte lelkesen csatlakoznak ehhez a mozgalomhoz a kisgazdák, kiknek filléreiből először jön össze némi tőke a párfcmozgalom céljaira.

Ebben az időben széles körben folyik a vidéki agitáció, melynek legszebb eredményei az alföld tiszántúli részén mutatkoznak, ahol Jásznagykunszolonk, Békés és Bihar vármegyékben és a Hajdúságon Nagyatádi Szabó István valósággal diadalmenetben megy végig. Ekkor csatlakoznak hozzá a régi gárda első oszlopai: az ízesbeszédű *Csontos* Imre, a későbbi karcagi követ, — kinek nevéhez parlamenti szereplése alatt egy egész csomó szállóige tapad, — Biharból a szentjánosi bíró: *Könyves-Tóth* Lajos, aki később Biharkeresztes képviselőjeként jut a nemzetgyűlésbe és szerez komoly tiszteletet okos, szépszavú beszédeivel és feltűnően intelligens lényével. Csizmadia András az ölestermetű legnagyobb kisgazda és a többiek: Haypál István, Javós Antal stb.

A háború kitoréséig szakadatlanul folyik a szervező munka, amely kiterjed Felső-Magyarországra is, ahol *Zemplén*, *Borsod*, *Abauj* különösen meleg fészkei a gazdapárt terjedésének. Úgyan-ebben az időben kezdődik a mozgalom Heves megyében is, ahol annak kezdeményezője, *Mayer* János kompolti kisgazda volt.

A történelmi nevezetességű egymásratalálásának eseményeit maga *Mayer* János így írja meg:

1908 március havában az egri járás főszolgabírája járási közigazgatási értekezletet tartott, amelynek befejezése után a jegyzők járási jegyzői egyesületi értekezletre ültek össze. A községi bírók egyik egri vendéglőben ebédeltek, amely alkalommal Kápolna község bírója felszólalt és kifejtette, hogy az egész országban minden társadalmi osztály lázasan szervezkedik és a szervezkedés előnyeit a szervezetlen nagy tömegek rovására vívja ki. Indítványozza, hogy a kisgazdatársadalomnak is meg kell mozdulni és meg kellene szervezni a vármegyei kisgazdák egyesülését, ami egy országos szervezkedésnek lenne a kiindulópontja. Az indítványt a jelenlévők lelkesedéssel elfogadták. Elhatározták, hogy Füzesabonyban egy vármegyei kisgazdagyűlést hívnak össze, a szervezkedés módozatainak a megtárgyalása végett. A füzesabonyi gyűlést április havában összehívták, amelyen az egész vármegye területéről óriási tömegben megjelent kisgazdák elhatározták, hogy a Magyar Gazdaszövetség kötelékébe kívánnak belépni

és a hevesmegyei kispazdák szervezetét járási kispazda-szervezetek felállításával kívánják kiépíteni. Az elnöki tisztelet felajánlották Rágó Fauszt besenyőteleki gazdának, aki azonban azt nem fogadta el és így személyemet állították a szervezet élére. A szervezet jegyzőjévé Plósz Istvánt választották meg. Megbízta a vezetőséget, hogy a Magyar Gazdaszövetséggel lépjen érintkezésbe és tegye meg a további lépéseket. A megbízatáshoz képest a gyűlés jegyzőkönyvét és határozatát felterjesztettük a Gazdaszövetséghez, ahol készséggel fogadták a csatlakozást és a legmesszebbmenő erkölcsi támogatást helyezték kilátásba. Leküldték dr. Czettler Jenőt, hogy a helyszínén tárgyalja le a további teendőket.

Ennek a tárgyalásnak az alapján határozatot el, hogy novemberben egy nagy vármegyei szervezőgyűlést tartunk. Ez meg is történt és amelyen megjelentek gróf Károlyi Mihály, Bernáth István, Meskó Pál, dr. Czettler Jenő, Mutschenbacher Emil, a vármegye néhány képviselője. Fővédnöknek megválasztottuk dr. Szmrecsányi Lajos egri érsek urat és gróf Károlyi Mihályt, védnököknek: a vármegye országgyűlési képviselőit, ügyvezető al-elnöknek pedig: Hellebrandth Géza országgyűlési képviselőt.

A szervező gyűléseket a következő év tavaszán járásonként tartottuk, amelyeken mindeniken megjelent Hellebrandth Géza országgyűlési képviselő, a központ pedig Czettler Jenőt, Schandl Károlyt felváltva küldte le a gyűlésekre. A szervezet a leggondosabban kidolgozott tervek szerint községenként és járásonként épült ki, nagy lelkesedést és sok reményt keltve vármegyeszerte. Az egri, hevesi, gyöngyösi és hatvani járás területén folyt a munka, a Magyar Gazdaszövetség legmesszebbmenő erkölcsi támogatást nyújtotta, hivatalos lapjában leköszölte a kispazdavezetők fényképeit és életrajzát és példakép állította oda az ország kispazdaközönsége elé, mint komoly gondolkozású és osztályuknak vezetésére érett embereket.

A szervezési munka derekán következett be 1910 tavasza, az akkori általános képviselőválasztások ideje. Ekkor a kispazdák összedugták a fejüket és elhatározták, hogy a kápolnai kerületben kispazdát fognak jelölni. A választás reám esett. Mikor ezt velem közölték, mosolyogva háritottam el magamtól a bizalmat, azzal, hogy a választásokon közép-, sőt nagybirtokok is úsznak el, az én kis vagyonom egy ozsonnára is elfogy. Nem teszem ki a családomat annak, hogy bukás esetén hetedíziglen arról kolduljon,

hogy én valaha politikával foglalkoztam. A kisgazdák azonban ragaszkodtak elhatározásukhoz és azt mondták, hogy nekem egy krajcárt sem szabad költenem. Ők csak azt kérik tőlem, hogy a jelöltséget vállaljam, a többi az ő dolguk. A bizalom olyan erőteljesen nyilvánult meg, hogy az elől nem tudtam kitérni és a jelöltséget vállaltam. A jelölő-értekezlet húsvét másnapjára hívatott össze, amelyen a jelölés a választásokra készülő Magyar Gazdaszövetség által húsvét első napján meghirdetett, agrárprogramra alapján hivatalosan is megtörtént.

Amikor ezt a központtal közöltük, nagy lett a riadalom a Gazdaszövetség berkeiben! «Hja, hát ezek képviselők akarnak lenni? Ehhez aztán mi már mégsem asszisztálhatunk!» Próbálkoztak a legjobb nevekkel, s mikor látták, hogy egy sem megy, kimondották, hogy «menjen gróf Károlyi Mihály és törje össze az egészet!»

Megindultunk a községekbe, ahol a legnagyobb lelkesedéssel fogadtak. Száz kocsi kísért bennünket egyik községből a másikba. Közben összetoboroztak egy száztagú küldöttséget, amely felutazott Budapestre és felajánlotta a jelöltséget gróf Károlynak, aki azt el is fogadta. Erre a mi pártvezetőségünk felküldött egy négytagú küldöttséget Budapestre Plósz István, Krisztián Imre, Kiszály János és Papp János személyében gróf Károlyihoz, akik a következőket adták elő:

«Méltóságos Gróf Úr, szeretett Fővédnökünk! Mi tudjuk azt, hogy Méltóságod, mint az OMGE elnöke, egyik legnagyobb férfja és legnagyobb harcosa az agrárérdekeknek az országban. Mindannyian hön óhajtjuk, hogy helyet foglaljon a törvényhozásban; de mert nyitva áll az út számára bármely kerületben, ne vállalja a kápolnai kerület jelöltségét és engedje meg, hogy a mi elnökünket választhassuk meg képviselőnek, mert ellenkező esetben, bármennyire is fájlalnánk azt, de ellene kellene szavoznunk, mert a kerület néhány községét már bejártuk és így erkölcsi lehetetlenség visszalépnünk. Ez esetben senki sem mosná le rólunk a vadat, hogy meg lettünk fizetve. Ezt pedig nem tudnánk elviselni».

Erre a következő volt a válasz:

«Én már nem léphetek vissza, mert paktumot kötöttem a kormánnyal. Két mandátumot engedünk a vármegyében a munkapártnak, ezért a többi kerületben men állít ellenjelöltet. Mondják nieg a *kis szomszédomnak*, hogy ne lépjen vissza, tartsa a jelöltséget, de ha ő nem nagyon agítál, én nem nagyon vesztegetek».

Ezek a kijelentések még jobban felszították az ellenállást. Elpaktált bennünket, veszteget? Ezeknek az eszközöknek merőben ellene kell szegődnünk, volt a válasz. És megindult egy választási harc amelyhez hasonlót politikai és alkotmányos életünkben még alig láttunk. Közben kapok egy levelet a «Függetlenségi és 48-as Gazdapárt»-tól Budapestről a következő szöveggel:

Kedves Barátom!

Lapok úján jutott tudomásomra, hogy téged az ottani kisgazdatársaink a Magyar Gazdaszövetség által meghirdetett agrárprogram alapján a kápolnai kerület képviselőjévé jelöltek. Amidőn ebben a minőségemben is ismeretlenül köszöntelek, engedd meg, hogy egy komoly és baráti kéréssel forduljak hozzád. Az OMGE-nak és a Gazdaszövetségnek azok az urai, akik agyba-főbe dicsértek, amíg szekértolói voltál, fognak megbuktatni, mihelyt a szekérre fel próbálsz kapaszkodni, mert nekik nem vezető, hanem vezetett kisgazdák kellene. Beigazolták ezt már máris azáltal, hogy az OMGE hatalmas elnökét léptették fel ellened. Én, aki mint született kisgazda, a múlt országgyűlésnek tagja voltam, e téren bőséges tapasztalatot szereztem. Ezért alakítottam meg a «Függetlenségi és 48-as Gazdapárt-ot, amelynek programját tisztelettel mellékelem. Arra kérlek kedves Barátom, a történetek után légy szíves elhatározásodat vizsgálat alá venni és a mi programunkat magadévá tenni. Amennyiben ezt a javaslatomat elfogadod, amelyet nem lesz nehéz választóid előtt megindokolnod, és erről értesítsz, úgy a legmesszebbmenő erkölcsi támogatásban fogunk részesíteni. Személyesen is le fogok utazni a támogatásodra és segítségedre leszek abban a nem mindennapi harcban, amelyet ott meg kell vívnod.

Szíves válaszodat várva, vagyok igaz barátod

*Szabó István (nagyatádi),
v. országgyűlési képviselő,
a nagyatádi választókerület képviselőjelöltje.)*

Szabó István szerepléséről a lapokban olvastam egyet-mást, s bár őt személyesen sosem láttam, sorai tagadhatatlanul mély benyomást gyakoroltak rám. Levelére a következő választ adtam

Mayer János, ny. földművelésügyi miniszter.

Nagyságos Uram, mélyen tisztelt Barátom!

Nagyon megtisztelve érzem magam, hogy nb. soraiddal ismeretlenül is megkeresni szíves voltál. A leveledben foglalt jóslatok már teljesen beváltak, nemcsak azért, hogy velünk szemben a nagy úr gróf Károlyi — aki uralja birtoka révén majdnem az egész kerületet — lépett fel, hanem méginkább azért, hogy az OMGE és a Gazdaszövetség egész vezető gárdája, megtagadva a korábbi barátságot, meg nem engedett eszközökkel és stílusban üt agítálnak a kerületben. Példátlan korteskedés, lélekvásárlás és vesztegetés folyik. Kv. már bejártam a kerület nagyobb részét, mindenütt megtartottam a programot. A mi híveink sem alszanak és feltétlen bizakodnak. Az agrárprogram/m mellett foglaltam állást. Tudod, hogy milyenek vagyunk mi, kisgazdák. Az adott szót szentségnek tartjuk és kezdő politikusok vagyunk ahhoz, hogy márhólnapra úgy változtassuk a programot, mint mások a kabátot. Azt a mi népünk föltétlenül félremagyarázná. Én tehát — jöjjön, aminek jönni kell — megmaradok eredeti álláspontom mellett s amidőn sajnálattal kell kijelentennem, hogy fenti okokból nem tudom javaslatodat elfogadni, annak az érzésemnek adok kifejezést, hogy fogunk mi még az életben találkozni, s fogunk mi még együtt küzdeni ennek a jogaiból kiforgatott, elnyomott magyar népnek Isten és ember előtti igazságos ügyéért. Azt hiszem, Nagyságos Uram, meg fogod érteni mai helyzetemet és neheztelés helyett meg fogsz tartani a személyes találkozásig további baráti szeretettedben.

Magamat további jóindulatodba ajánlva, vagyok hazafias üdvözléssel

Kompolt, 1910. május 20.

Mayer János.»

*

A választási harc lefolyt. Károlyi Mihály gróf abban az időben az ország egyik legnagyobb reményekre jogosult férfja volt. Ez a harc tehát a végletek találkozása volt, a legnagyobb harca a legkisebbel. Ellenünk volt a Károlyi-uradalommal az élén az összes uradalmak, a kormány, a főispán, az egész közigazgatás. Elköltöttek 262 ezer aranykoronát és az eredmény: 36 szavazattal megbuktunk. Mikor az eredményt gróf *Khuen-Héderváry* Károly akkori miniszterelnöknek jelentették, a következőket mondta:

«Nem jól gondoltuk mi meg a dolgot, Azt hiszem, hogy jobb

lett volna ha a Mihály politika helyett az általa tervezett afrikai oroszánvádaszatát hajtotta volna végre. Be kellett volna engedni azt a *kis parasztot*, az nem sok vizet zavart volna; *Károlyi azonban úgy érzem, hogy sok bajt fog még csinálni*».

Jó előérzet volt. 1914 tavaszán Kossuth Ferenc halálával megüresedett a ceglédi mandátum, amelyet felajánlottak Károlyi. Mihálynak. Meg is választották. A kápolnai mandátum megürült. Ekkor egyhangú választással győztünk. A mandátum átvételénél már személyesen jelent meg nagyatádi Szabó István s ettől a perctől fogva haláláig együtt harcoltunk a magyar nép jobb jövőjének megvalósításáért.

Mayer János éppen úgy, mint Nagyatádi Szabó István Erdőcsokonyán, az elemi iskolák végzése után kised gazdaságában kezd szorgoskodni. De korán mutatkozó kiváló képességei, nyílt szeme, világos agya nagyobb ambíciókra ösztönzi. Mint gazdalogény elvégzi a polgári iskolát magánúton, kitűnő eredménnyel. Közben folyton tanul, olvas és felhasználja az önképzésnek minden rendelkezésére álló eszközét és egész fiatalon nemcsak a szövetkezeti élet mozgató és vezető embere lesz, hanem maga intézi a kompolti szövetkezethél a komoly szaktudást igénylő könyvelői tisztséget is, melynek, az Országos Központi Hitelszövetkezet ott működött revizorai szerint, kitűnő példássággal felelt meg.

Érdekes, hogy a somogyi mozgalom ismerete nélkül ugyanazon az úton halad a kompolti ksigazda, akinek mindenesetre gyorsabb eredményt biztosított az, hogy időközben Nagyatádi Szabó István már a komoly politikai küzdelem győzteseként becsületet szerzett a ksigazdatársadalomnak a politikai élet porondján. Bent a képviselőházban hamar összeforrt Nagyatádi Szabó István és Mayer János, a két egymást megértő és nem rivalizáló ksigazda politikus, akik hosszú éveken keresztül együtt laktak a dohányutcai párthelyiség egyik szobájában. Később, amikor az országos politikában mindkettőnek nehéz és súlyos szerep jutott, csak annyiban változott meg ez a lakótársi viszony, hogy a párthelyiség egyik szobájában Nagyatádi Szabó István, a másikban Mayer János puritán egyszerűséggel lakott. Idejüket azzal töltötték, hogy külön-külön ellássák segítő tanáccsal a bennük bizó sors-társaikat és a hozzájuk forduló ksigazdákat.

Mayer János Nagyatádi Szabó Istvánnal egyidőben annak a kényszerítő helyzetnek felismerése nyomán, mely előírta nekik, hogy jelentékeny súlyukkal ellensúlyozzák a szélső baloldali törek-

véseket, szerepet vállalt a Berinkey-kormányban. A közéletvezető minisztérium államtitkára lett, ahol küzdelmes harcot folytatott ennek a rendkívüli nehéz helyzetű minisztériumnak kemény csatáiban. Ebben az időben a megszállás nehézségei, a külföld elzárkozottsága és a hirtelen felduzzadt fővárosi lakosság ellátása szédületes problémák elé állították a közéletvezető kormányzatot. Mayer anos államtitkár és Nagyatádi Szabó István minden erejével igyekezett biztosítani azt, hogy a kisgazdatársadalom feleslegeiből jusson a mar-mar éhezni kezdő fővárosnak, melyet ezzel örök hálára is köteleztek.

Ez a hála — természetesen — elmaradt. Mayer János azt sohasem kereste. Úgyannyira nem, hogy amikor 12 évvel később, mint a Nagyatádi Szabó István szoborbizottság elnöke, a szoboravatásnagynak ünnepségét személyesen jelentette be Budapest Székesfőváros polgármesterénél, csodálkozva nézte az ódon város-haza falait és folyosóit és a legnagyobb meglepetésre a következőket mondotta:

— Itt is most vagyok először.

Így beszélt a volt közéletvezető államtitkár, aki Budapestnek biztosította a kisgazdák búzáját, marháját, sertését, gyümölcsét tyúkját, tojását, tejét, a későbbi földművelésügyi miniszter, aki ebbeli minőségében ugyanezt a munkát folytatta.

Mayer János, mint az országos kisgazdapárt alelnöke, Nagyatádi Szabó István állandó helyettese, mindig és mindenütt ott van vele mint államtitkár, mint tárcanélküli kisgazdaminiszter JU-0 április 20-an, mint a Bethlen-kormány közéletvezető minisztere; 1921 novemberében a választójogi probléma és egyéb ügyek miatt elkedvetlenedett Nagyatádi Szabó István helyett a földművelésügyi minisztérium vezetését vette át.

Első földművelésügyi miniszterségéről az akkori kiélezett politikai helyzetnek megfelelően olyan hírek is keringtek, — főként az ellenzéki körökben — hogy a visszalépő Nagyatádi Szabó István akarata ellenére vállalta el a tárcát Mayer János. Ennek ellenzőjét igazolja az, hogy Mayer Jánost egész minisztersége alatt a legmesszebbmenően támogatta vezértársa, aki ugyanezen idő alatt a ormány háta megett álló kisgazda földműves és polgári pártnak az elnöke is volt.

1924 végén, a szomorú erdőcsokonyai temetés után Mayer János lépett örökébe. Nyomban a temetés után össze ültek a régi kisgazdapárt vezetői. Herczegh Sándor és Mohácsy Lajos

a vezér régi híveit hívták fel, akik az egész országból összesereglettek, hogy a további teendőket körvonalazzák.

A politikai helyzet vigasztalan volt. Nagyatádi Szabó István váratlan halála pedig egyenesen katasztrofális veszteségnek mutatkozott. Az értekezlet rendkívül jellemző az akkori helyzetre. Meg kell említeni, hogy az egybegyűlt vidéki kisgazda vezetőemberek az értekezleten bizalmukról biztosították Mayer Jánost és reáruházták Nagyatádi Szabó István örökségét, a pártot. Azóta Mayer János a mindinkább rosszabbodó gazdasági helyzetben ennek a megbízatásnak okosan és becsülettel felelt meg egészen Bethlen István gróf lemondásáig, amikor, éppúgy mint a későbbi Károlyi-féle kormányválság idején, aktív politikai szerepet nem vállalt. Bethlen István grófnak a válságot megoldó törekvéseit megértve, átmenetileg mégis mint tárcanélküli miniszter, odaállott segíteni, hogy a Károlyi-kormány az első nehézségeken átmelessen.

Mayer János azóta Gömbös Gyula vezetése mellett a N. Egység pártjában képviseli a kisgazdatársadalom érdekeit.

Az akácfautcai tartózkodás idején nagyot változott az ország közhangulata Nagyatádi Szabó István és munkatársainak munkája következtében. Országos propagandája olyan hullámokat vert, hogy rövidesen szűk lett az Akácfa utcai párthelyiség. Új helyiséget kerestek.

És a konzervatív kisgazdák nem mentek messze az Akácfa-utcától. A megszokott környéken szereztek új tanyát a *Dohány - utca* 84. sz. alatt.

Ez a hely nemcsak a «Magyar Lobogó» szerkesztősége, nemcsak pártiroda, hanem valósággal párthelyiség volt, később pedig fogalom, mely a kisgazdapártot, sőt magát az ország kisgazdáit jelentette.

Az akácfautcai működés legjelentősebb eredménye az 1917 július 29-én a régi képviselőházban összehívott kongresszus, melyet a nagy tömegek miatt a régi képviselőház üléstermében nem lehetett megtartani, kimentek tehát az Ipar csarnokba és ott tartották meg a főváros és a sajtó nagy érdeklődése mellett *első budapesti kongresszusukat* a kisgazdák. Nagyatádi Szabó Istvánnak ellenállhatatlan sikere volt. A kongresszus megadta a kisgazdapárt jövődi nagyságának körvonalait. Egyébként a párt-

szervezés fejlesztésén kívül az volt a kongresszus számottevő elhatározása, hogy megalakították a *Kisbirtokosok Beszerzési és Értékesítő Szövetkezetét* és a *Kisbirtokosok Biztosító Intézetét*.

A mozgalmas, forrongó «Dohány-utca» dunántúli «polgárai», tiszavidéki parasztjai közé egész új színeket hozott be a Vezér bölcsesége: megjelentek a «nadrágos emberek», az intelligencia képviselői, akiket Nagyatádi Szabó István gyűjtött, válogatott maga köré. Ott van *Mohácsy Lajos*, a marcalgergelyi evangélikus lelkész, az egyik szentgáli alapító alelnök, ott van a teológus-professzor: nagytisztelű *Kovács J. István dr.*, ott van a katolikus plébános: *Csőngedy Gyula*, a kiváló sebészorvos: dr. *Kováts-Nagy Sándor*, *Czebe László* újságíró, a Baranyából kiűzött dr. *Berki Gyula*, a vasutas: *Kerekes Mihály*, dr. *Zeőke Antal* földművelésügyi miniszteri fogalmazó, a tanítók: *Nyéky Imre*, *Drozdy Győző*. A Kisgazda régi szerkesztője: *Dómján Gyula*. Ott voltak bírák, tanárok, gazdatisztek, kereskedők, magántisztviselők, minden foglalkozási ág, akik együtt veszik körül a kisgazdavezéreket. *Mayer János* boldogan nézi a hívei közé vegyült «nadrágos urakat», ő valójában nem ütött sebeket, sőt a régi sebeket sikerrel kezdi összeforrasztani.

A «Dohány-utca» — így nevezte el a sajtó és Budapest a kisgazda-párthelyiséget — közben izmosodik. Egy ország néz a függönynélküli ablakok felé, amelyek mögött egy ország sorsát intézte immáron a kisgazdavezér. Szegényes itt minden, egyszerű fenyőfaasztalok, székek, egy-két íróasztal: ez a szerkesztőség. Itt-amott egy-egy sarokban tábori ágyak, ezeken háltak meg a vidéki vezetőemberek. S a Dohány-utca közben döntő fóruma lesz a magyar politikának, de célpontja a bukottak, az elhelyezkedni kívánók, a honmentők, a törtető felözönlésének. Mert jöttek. . . Jöttek tömegestől. Mindenki kisgazda akart lenni, erővel és gyakran szemérmetlenül.

A legképtelenebb szövetségek, egyesületek, pártok, asztaltársaságok, férfiak, nők, külön és vegyesen és mind, mind, valamennyi «*rendíthetetlen*» híve Nagyatádi Szabó Istvánnak és a kisgazdapártnak. Egy ilyen ostrom visszahódíthatta volna az elrabolt területeket, de megtört az hallatlan, csendes, zárkózott temperamentumán. Mindenkit meghallgatott, senkinek sem mondott mást:

— Köszönöm, majd meglátjuk, barátaim.

Ez az ostrom eltartott a kommün kitéréséig és megújult a

kommün bukása után. Akkor már megalakult az ő *kisgazdapártjának ellensúlyozására a Pallavicini örgrófot és társaságát is magába foglalo Földmives-Párt*. De a komolyan mandátumra törekvők ezután is csak azt érezték, hogy mandátumhoz csak a kisgazdapárt révén lehet jutni. Nem a Ráday-utcába vonultak fel az aszfalt-kisgazdák, hanem a Dohány-utcába. Türeleme, csendes kintartása kellett ahhoz, hogy ez a nagy felbuzdulás végképpen fel ne hígítsa a kisgazdapártot oda nem tartozó elemekkel, kiknek reprezentánsai nemcsak kisgazdáknak vallották magukat, hanem nyomban úgy otthon érezték magukat a Dohány-utcában, mintha a nagy Alföldön születtek volna.

A többi politikai pártok vezérei, mindenrendű előkelőségek kezdtek odalátogatni. Fontos politikai tárgyalások színhelye lett a Dohány-utca. Lassan rákényszerült arra, hogy átalakuljon igazi párhelyiséggé, ahova be lehet vezetni a külföldi érdeklődőket: a missziók tagjait, a hírlapírókat, akik látni akartak egy eleven parasztvezért, aki táborigyón aludt, almát vacsorázott dióval, kenyerén bicskájával metszette a szalonnát és közben egy ország sorsának intézésével beleszólt Európa sorsának alakulásába is.

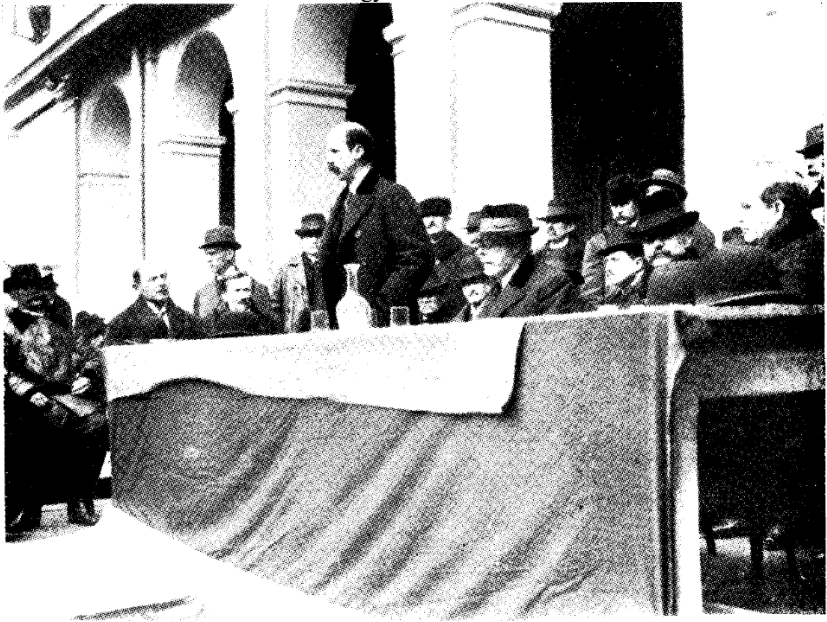
Dr. *Gaal* Endre, később képviselő és népjóléti államtitkár volt a Kisgazdapárt új «gazdája», — akkor még így hívták a «háznagy»-ot, — a maga és a többi párttagok természetben és pénzben lerovott adományával, a régihez képest, valóságos fényűzéssel be is rendezte a «klubot». Zöldposztós tanácskozó-asztal, körülötte karosszékek az «ülésteremmé» előlépett nagy sarokszobában, külön szoba a szerkesztőségnek, melyben *Domján* Gyula szerkesztette a *Kisgazdát*, külön szoba *Mayer* Jánosnak és természetesen *Nagyatádi Szabó* Istvánnak. Még börgarnitúra is akadt... Csak a vezérrel volt baj. Nem engedett külön elnöki szobát s külön hálószobát, íróasztalával egy szobában volt puritán ágya, ebben a szobában fogadta a külföldi előkelőségeket, — a honiakról nem is szólva — ott vacsorázott legtöbbször papirosról, vagy ahogy mondták: — tarisznyából — miniszter korában is. Csak délben evett bent a minisztériumban — közönséges tisztviselői ebédet. Soha nem lehetett haláláig rávenni, hogy egy fogadószobát rendeztesen be magának.

— Egy miniszternek már szüksége van erre, — mondogatta sokszor *Gaal* Endre, a párt gazdája.

— Egy miniszter is csak egy ember, — vágta mindig vissza.— Ha elég neki egy vacsora, szoba sem kell több. Meg aztán elég ezért az egyért is árendát fizetni.

Gaál Endre és Nagyatádi Szabó István.

Az 1922-iki miskolci nagygyűlés.

Mert az «árendát» aztán, ami az egy szobára esett, minden «fertájkor» első dolga volt kifizetni, Mayer Jánossal együtt, aki hasonló puritán szobácskában miniszterkedett.

Dr. Gaál Endre nagyatádi Szabó István legbizalmasabb barátai közé tartozott. Közös küzdelmek és politikai célokon kívül a magyar föld és a magyar nép végtelen szeretetében találkoztak egymással, hogy azután el se váljanak nagyatádi Szabó Istvánnak váratlanul és tragikusan bekövetkezett haláláig.

Ez a barátság oly mély volt, hogy a magyar nép nagy minisztere feleségének és a családjának is meghagyta, hogy ha ő nem élne és valamire szükségük van, akkor tanácsért Gaál Endréhez forduljanak. Nemcsak a sírig, hanem azon túl is ápolni akarta tehát e barátságot.

Volt valami megható e két közéleti férfiúnak egymáshoz való viszonyában. A jelentéktelen kordiferencia dacára nagyatádi Szabó apáskodott Gaál felett, aki viszont fiúi szeretettel és tisztelettel vette őt körül. A miniszter többször volt lent Gaál Endre kerületében, részben választások alkalmával, részben mint Gaál Endrének vendége. Nagyon örült, sőt nagy része volt abban, hogy Gaál Endre államtitkára lett annak a minisztériumnak, amely a nép közegészségügyének szolgálatára volt hivatott.

Hogy nagyatádi Szabó Istvánnak emlékét szobor hirdeti, az oroszlánrészben Gaál Endre érdeme, aki fáradhatatlan szorgalommal és szeretettel intézte a gyűjtés ügyét és mindent elkövetett a szobor létrehozása érdekében.

Volt már «klub» — közadakozásból, de azért a Pesten éjszakázó magyarok ezután is fenntartották a Dohány-utca hamisítatlan — tanyajellegét. Nem volt olyan este, hogy nyolc-tíz magyar ne aludt volna, sokszor elég hangosan, a földreágyazott bundán, vagy éppen a tanácskozó-asztal zöld posztóján.

A sokdolgú miniszter, a vezér, sokszor éjjel jött haza. Ilyenkor lábujjhegyen, nesztelenül lépegetett az alvó magyarok között . . . Mintha álmukat őrizte volna . . .

A kisczardapárt elhatározásait a sajtó, a közvélemény lassanként ilyen módon közli:

— A Dohány-utcában ma pártértekezlet volt.

— A Dohány-utcában az ellenzéki blokkhoz való csatlakozást határozták el.

A Dohány-utca jelentősége a háború alatt sem kisebbedett, noha a partéiét úgyszólván teljesen szünetel. Ez nem is csoda, mert hiszen a kisgazdapárt tagjai a legnagyobb százalékban a lövészárkokban voltak ebben az időben. De talán éppen a lövészárkok járultak hozzá ahhoz, hogy a kisgazda-gondolat mindinkább, szervezetlenségében is szervezeten kerüljön elő és milliós pártként jelentkezzen.

A forradalom idején már búcsújáró-hely lett a Dohány-utca. Növekedett a párt s készülődött lázasan a választásokra, melyekből feltétlenül abszolút többséggel került volna ki. Egész bizonyosan ezért nem történtek meg 1918 őszén és 1919 tavaszán a választások. A Károlyi-kormány, mely egyszeriben és teljesen szocialista behatás alá került, nem akarta maga alatt vágni a fát, eltaktikázta a választásokat, mely nemcsak a Károlyi pártjának, hanem természetesen a szocialista pártnak is — hacsak nem ragaszkodnak az uralom erőszakkal való megtartásához — feltétlen a végét jelentette volna. Még résztvesz, még áldozatot hoz egy megmentő kísérletben. Miniszterséget vállal, hogy a mögötte álló többség tekintélyével útját állja a végső pusztulásnak. Nem sikerült. Jött a kommün. Jöttek a rémséges napok. A terroristák házkutatást tartanak a Dohány-utcában. Szétszórják a szervezetre vonatkozó iratokat. Halállal fenyegetik az ottmaradtakat. Pedig a Dohány-utca volt az ellenforradalmi kisgazda-központ a kommün alatt. Innen tartották fenn az összeköttetést Nagyatádi Szabó Istvánnal és Mayer Jánossal, akiket Erdősokonyán és Kompolton őriztek a vörös katonák.

Akkor akart csak Budapestre jönni, amikor a vörös uralom önmagában összeomlik. Nem tudott Szegedre sem menni, ahol mindvégig fenntartották neki a földművelésügyi miniszteri tárcát. És igaza volt. Az események gyorsan követték egymást. Budapesten már új jelszavak dübörögtek, új államférfiak, új politikai eszközökkel akartak új Magyarországot teremteni. Eleinte azzal az elhatározással, hogy Nagyatádi Szabó Istvánt és pártját teljesen kihagyják a játékból.

Friedrich István valósággal az események autójának kormánykerekeit kapta el és azzal robogott be a kormányzásba.

Mіндеz azonban nem akadályozta meg azt, hogy a Dohány-utcai párt éppen a Friedrich-kormány alatt érje el nagyságának tetőpontját.

A Friedrich-kormányban való mellőzése és azok a kísérletek, —

amelyek legfőképpen a Pallavicini-csoport erőteljes akciójának köszönhetik megindulásukat s amely arra irányult, hogy a kiscgazdapárt, a kiscgazda-tömegek magukból, a magyar földből kitermelt vezérével teljesen skartba tegyék. — — A legteljesebb kudarccal végződtek.

Már a választások előtt látható volt, hogy ha a Friedrich-féle választójogi rendelet alapján történik meg a választás, akkor a Ráday-utcai párt teljesen megbukik és Nagyatádi Szabó István teljes diadalt arat.

A választásokat elodázni ekkor már nem lehetett volna s ezért érlelődött meg az ellene életrehívott másik agrárpártban az a gondolat, hogy velő békét kell kötni.

Hívei azonban hallani sem akartak a másik párttal való fúzióról és a kereszténypárttal való együttműködésről. Elfogta őket a biztos győzelem reménye. Nagyatádi Szabó István és Mayer János azonban a higgadt józanság álláspontján maradtak. Nem azért, mert nem bíztak a teljes győzelemben, hanem a széttagolt nemzet fiainak egymás ellen való harcát végzetesnek tartották. Nem mindennapi bölcsesség volt az, hogy amikor a Dohány-utca volt a legnépszerűbb fogalom Magyarországon és neve a kiscgazdák győzelmét jelentette, amikor hetek választották el attól, hogy legyűrje elüüüieleit, a hatalom és a kormányzat kizárólagos birtokába juthasson: akkor Nagyatádi Szabó István békejobbot nyújtott ellenfeleinek. Megteremtette *a nemzeti egység lehetőségét*, az elkövetkezendő tíz esztendő kormányzásának alapjait.

A kuliszák mögött azonban sok minden figyelemreméltó dolog történt. Különösen érdekesekek a két kiscgazdapárt közötti tárgyalások, a hivatott és nem hivatott közvetítők járás-keleése a Dohány-utca és Eszterliázy-utca között, ahol a *Rubinek Gyula* vezetése alatt álló Földműves Párt székelt.

Hosszas előkészítés és tárgyalás után ért meg döntésre a dolog. Semleges helyeken folytak a tárgyalások, személyes megbeszélések Nagyatádi Szabó István és Rubinek Gyula között. A háttérben ott állotta Pallavicini-csoport, mely az utolsó pillanatig meg akarta akadályozni a fúziót. Végre is 1919 november hó 5-én este Nagyatádi-Szabó István, aki a tárgyalások menetéről szokása szerint, sem a nyilvánosságot, sem pártjának tagjait nem tájékoztatta, felkereste Rubinek Gyulát az Eszterházy-utcában levő párthelyi-

ségben. Az egyik szobában Rubinek Gyula fogadta. Az asztalon hatalmas csomagokban nyomtatványok feküdtek. Nagyatádi Szabó István kézbe vett egyet, szemüvegét feltette, arca elkomorult és a nyomtatványt átnyújtotta Rubinek Gyulának. Rubinek Gyula intézkedésére a nyomtatványokat azonnal eltávolították. A Rubinek-párt választási röpirata volt, melyek Róla és pártjáról ellenséges hangon szóltak. Nagyatádi Szabó István látván a röpiratok gyors eltávolítását, elmosolyodott:

— Most már — mondotta — elvitték a köztünk álló utolsó akadályokat is. Kezdhethjük.

Rubinek Gyula elmosolyodott és kezét nyújtott.

— Kezdhethjük, István, — mondotta — csakugyan az utolsó akadályokat vitték el.

Rubinek Gyula volt az, aki a kiscgazdák politikai jelentőségét előrelátta, figyelemre méltatta és mindenkor sürgette, hogy azokkal számoljon az agrártársadalom, mielőtt ez a kérdés kettészakítja az egész országot. Nagyatádi Szabóval szíves és állandó érintkezése volt a békében és a háborús élet alatt is. Valami fatális magyar tragédia, hogy ez a két ember a forradalmak utáni időkben nem mindjárt karöltve lépett a nyilvánosság elé és az ország élére. Rubinek Gyula hatalmas tudása, energikus, munkás lényé, kiváló propagatív képességei nagyszerű kiegészítést adtak Nagyatádi Szabó István csendes temperamentumának, aki viszont a földből hozta magával a jőzanságot, az okosságot és hozta magával a legnagyobb társadalmi osztálynak törhetetlen bizalmát, a jövő kialakulásának legkomolyabb, sőt mondhatni egyetlen alapját.

A két férfiú kézfogása történelmi esemény, jelentőségét már ma, a földreform-törvény megszületése és az ezzel kapcsolatos reformok életbeléptetése mindennél fényesebben igazolják.

A földreformot Rubinek Gyula készítette elő, földművelésügyi miniszter korában. Az előkészítésben a tőle meg nem szokott harcos modorban vett részt Nagyatádi Szabó István. Ez volt záloga annak, hogy a földreform tényleg elkészült.

Valóságos történelmi ujjmutatás, hogy a földreform-törvényt Nagyatádi Szabó István, Rubinek utóda a földművelésügyi székben, terjesztette be és vitte diadalra.

A kézfogás után megszületett az Eszterházy-utcai békekötés. Hamarosan elfogadta ezt a magyar nemzet is, abban a nemzet-

gyűlésben, melyben a két kézfogó vezér pártját küldte be impozáns többségben.

A két párt fuzionált. A Dohány-utca átköltözött az Eszterházy-utcába. Nagyatádi Szabó és Rubinek már együtt vezették a választásokat. A fúzió hivatalosan 1919 november 22-én jött létre. A fúzióban benne voltak Pallaviciniék is. Ez azonban nem volt őszinte részvétel, mert ez a csoport mindvégig szemben állott gazdasági adottságánál és a dolog természeténél fogva nemcsak vele és a kisgazdapárttal, hanem Rubinek Gyulával is.

*

A forradalom tanulságai kétségtelenül igazolták, hogy a nemzetfenntartó társadalmi réteg elsősorban a falvak társadalma lehet, az a nemzeti társadalom, amely tökéletesen megőrizte nemzeti jellegét és amelyet államfenntartó munkássága, életereje, fejlődésképesége és erkölcsi tisztasága a nemzeti nagy feladatok megoldására hivatottá tett. A földművelő nép volt az első, amely megkezdte a forradalmi romok felett az alkotó, cselekvő munkát és olyan férfiakat állított a nemzet élére, akik szívvel és lélekkel gyógyítani akarták a nemzet baját. Megindult a szervezési munka a falu népe között, a földművelő agrár tömegek életereje lassan, de öntudatosan működni kezdett és a hatalmas gondolatától vezetettve 1920 év elején Nagyatádi Szabó István, Mayer János és Rubinek Gyula két szövetségi központot alakítottak: *A Falu Országos Szövetséget* és az *Országos Földműves Szövetséget*.

Az *Országos Földműves Szövetség* egyik elnöke volt Nagyatádi Szabó István. A szövetség szervező munkájának hatalmas megnyilvánulása az 1921 május havában összehívott nagygyűlés, mely országos eseménnyé lett azáltal is, hogy a Szövetség hívó szavára a Vérmezőn több mint százezer vidéki gazda jelent meg s a kormányzó, gróf Bethlen István miniszterelnök, a kormány valamennyi minisztere, az ország politikai, egyházi és társadalmi kiválóságai részvételével folyt le. A gyűlést Horthy Miklós nagy beszéddel nyitotta meg, s Nagyatádi Szabó István — szónoktársaival egyetemben — lelkes beszéddel jelölte ki a tömörülés irányát, a cél felé való törekvést.

A Falu Országos Szövetség és az Országos Földműves Szövetség 1923 évi szeptember hó 30-án a kaposvári országos gyűlésen az ő indítványára kimondta az egyesülést s megalakult a «Falu» Ország-

gos *Földműves Szövetség*, melynek elnökévé *Mayer János* minisztert választották meg. Az egyesülés nagy ünnepek keretében történt.

1919 november hó 22-én lépett be először a kormányba a kiscgazdapárt, ekkor lett Nagyatádi Szabó István először miniszter. A nemzetgyűlésen a tényleges többség a Kiscgazda Párté volt. A kormányzást azonban a Keresztény Nemzeti Egység pártjával együtt alkotott pártszövetség gyakorolta.

Az elkövetkezendő években általában divatos volt ez-a szólási forma: a kiscgazdák vannak uralmon.

Nem nehéz megállapítani, hogy ebben az uralomban tényleges és aktív részt a tényleges kiscgazdák nem igen vettek. A kiscgazdák, élükön Nagyatádi Szabó Istvánnal, résztvettek a kormányban, de ezt éppen ezekben az időkben nem szabad összetéveszteni a tényleges kormányzással. A kiscgazdák még számarányuknak megfelelő részesedést sem kaptak a tényleges hatalomból, melyet a Kiscgazda Pártra támaszkodó, de valójában azzal gyakorta éles ellentétbe került miniszterelnökök vittek. Ez volt a helyzet *Huszár Károly*lyal, aki a Keresztény Nemzeti Egység pártjának tagja volt, *Simonyi-Semadám Sándor* alatt, aki ugyanehez a párthoz tartozott, nemkülönb *Teleky Pál* miniszterelnöksége és később *Bethlen István* gróf országlása alatt is. Valamennyien tudatában voltak és teljesen átérték a Kiscgazda Párt jelentőségét és erejét, élveztek annak támogatását, de a kiscgazdáknak koronként és gyakorta «elégedetlenséggel» és ennek folytán indított időközi mozgalmakkal kellett biztosítani egy-egy kérdésben álláspontjukat, vagy kiverekedni egy-egy programmpont — néha egészen csekély százalékos — megvalósítását.

Ez a fogalom: «elégedetlenkedő» kiscgazdák, a magyar sajtóban közhely lett. Ezeknek a kiscgazdamozgalmaknak rendszerint komoly okai voltak. A földreformnovella, a magyar agrártársadalom és a mezőgazdaság sorozatos felsegítése, a legnehezebb időkben mindenkor ezeknek köszönhetette az elért lehetőségeket.

Nagyatádi Szabó István a kormányban valójában nemcsak színt jelentett, hanem tényezőként szerepelt. Politikai taktikája sokszor diplomáciai elmeélre valló sakkhúzásai mindenkor biztosították a kiscgazdák beavatkozásának eredményeit az egyes kérdésekben. Nem egyszer vezetett a kiscgazdák állásfoglalása kormányválságra. Sőt ha végignézzük a kormányválságok sorozatán, megiehet állapítani, hogy minden egyes esetben az volt az oka a kor-

mány bukásának, hogy szembehelyezkedett a Kiszgazda Párt sarkalatos elvi felfogásával.

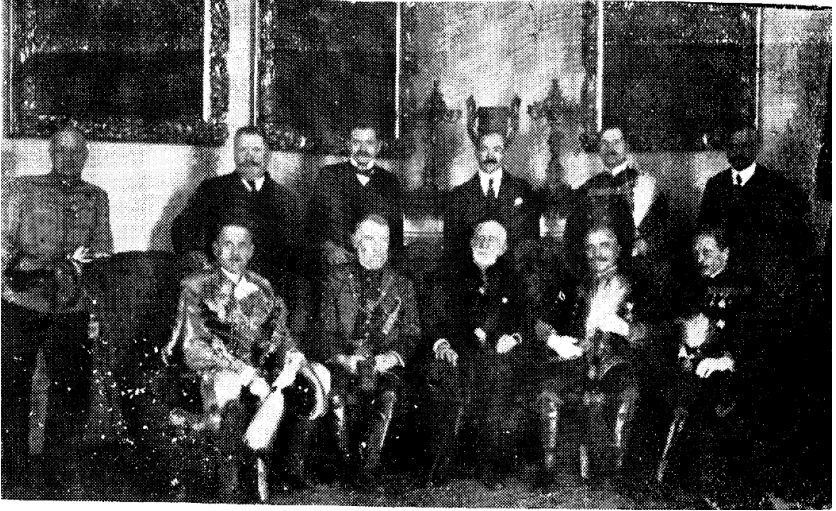
Nagyatádi Szabó István mellett a Kiszgazda Pártnak a tagjai közül csak Mayer János foglalt komolyan helyet a kormányban. Egy ízben nélküle is. Ez idő alatt is ugyanaz az *elv* és megfontolás vezette a kormányzásban való részvétel során a Kiszgazda Pártot. Voltak kiszgazda miniszterek és államtitkárok *sokoróyátkai* Szabó István, Patacsi Dénes, a tényleges kiszgazdák közül. A Nagyatádi Szabó pártjához tartozók közül mint államtitkár-ok szerepeltek Gaál Endre dr., Neubauer Ferenc dr., ide lehet számítani Schandl Károlyt és Meskó Zoltánt is. A párt többi miniszterei és államtitkárai már nem a százszázalékos kiszgazdák köréből kerültek ki, még akkor sem, hogyha a párton belül a kiszgazdafrakcióhoz tartoztak.

Környezetéből alig került ki néhány főispán: Szabó Sándor dr., Kovács-Nagy Sándor dr., Klein Antal, akik tényleg szűkebb pártjához tartoztak. Voltak főispánok, akik közel állottak hozzá és partjához, de azt lehet mondani, hogy a közigazgatásban a párt egyáltalában nem vett részt.

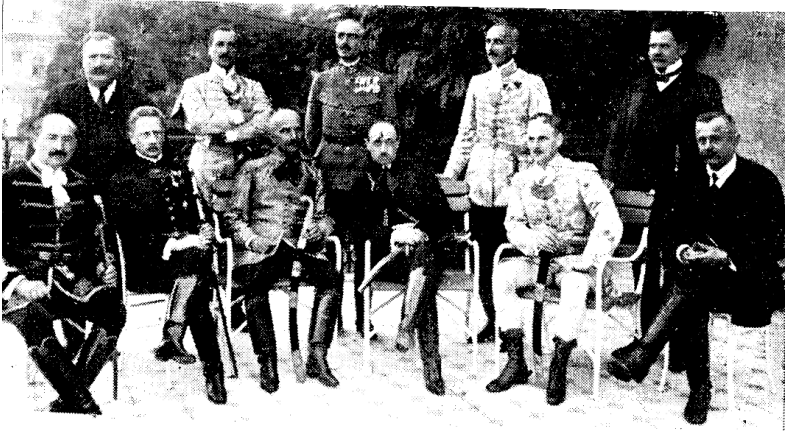
Ennyiben és csakis ennyiben volt uralmon a magyar politikai életben Nagyatádi Szabó István és a Kiszgazda Párt.

MÁSODIK RÉSZ.

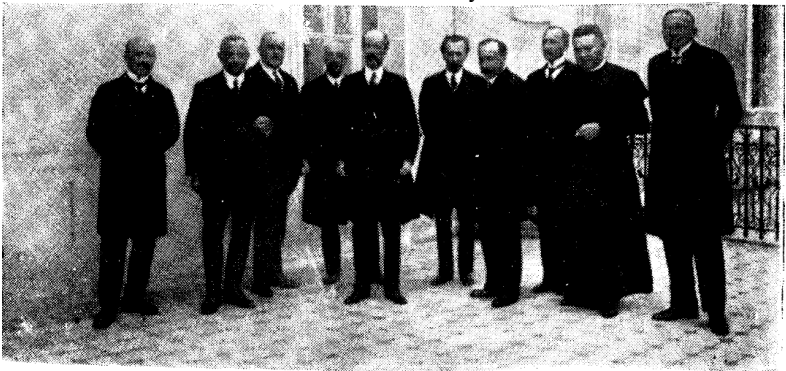
AZ ÁLLAMFÉRFI.

Simonyi-Semadam Sándor kormánya.

Gróf Teleki Pál kormánya.

Gróf Bethlen István kormánya.

Nagyatádi Szabó István 1918-tól kezdve nyolc kormánynak volt a tagja. Ez maga nemcsak a mozgalmas időknek jellemző adata, de jellemző arra is, hogy milyen súlyt képviselt a magyar közéletben.

Érdekes, érdemes összeállítani és együtt közölni a különféle kormányok listáját, amelyekben a kispapok vezére szerepet játszott.

Első, egynapos minisztersége a Hadik-kormányhoz fűződik. Ezt a kormányt Hadik János gróf a forradalom előtti éjszaka állította össze. A kormány azonban nem vette át a hatalmat. A kormány a következőkből állott:

Miniszterelnök: *Hadik* János gróf; a király személye körüli miniszter, *Bakovszky* István; belügyminiszter: *Návay* Lajos; pénzügyminiszter: *Grünn* János; kultusz: *Huszár* Károly kereskedelem: *Fenyő* Miksa; igazságügy: *Juhász* Béla; földművelésügy: *Nagyatádi Szabó* István; honvédelem: báró *Bálás* Manó; közéletmezés: báró *Kürthy* Lajos.

A Károlyi-éra alatt a Berinkey-kormányban is szerepelt 1919 január 22-től 1920 március 19-ig miniszterként. Ez a kormány a következőkből állott: miniszterelnök: *Berinkey* Dénes; belügy: *Nagy* Vince; pénzügy: *Szende* Pál; kereskedelem: *Garami* Ernő; hadügy: *Böhm* Vilmos földművelés . *Búza* Barna; közéletmezés: *Baloghy* Ernő; népjólét: *Peidl* Gyula; Ruszkakrajna minisztere: *Szabó* Oresztéz; tárcanélküli miniszterek: *Kunfi* Zsigmond, *Ass* János és *Nagyatádi Szabó* István.

1919 augusztus 15-én Friedrich István összeállított egy kormánylistát, melyben olyanokat igyekezett összefoglalni, akik az ántánt előtt garanciát nyújtanak arra, hogy a jogrend helyreáll és fenn-

marad. E kormány tagjai voltak: elnök: *Friedrick* István; külügy: *Lovászy* Márton; belügy: báró *Perényi* Zsigmond; pénzügy *Grünn* János; hadügy: *Schnetzer* Ferenc; igazságügy: *Baloghy* György; kereskedelem: *Heinrich* Ferenc; földművelés: *Nagyatádi Szabó* István; kultusz: *Huszár* Károly; népegészségügy: *Csillery* András; propagandaügy: *Haller* István; kisgazdaminiszter: *Mayer* János; ipari munkás miniszter: *Oláh* Dániel; nemzeti kisebbségek minisztere: *Bleyer* Jakab; közéleti: *Erekly* Károly. Az ántánt ezzel a kormánnyal nem állott szóba. Sőt kifogást emelt József főherceg kormányzói szerepe ellen is, aki visszalépett. Ebből a kormányból tehát nem lett semmi.

1919 november hó 22-én kerül először komolyan a kormányba. Pártközi kormányt alakítottak a *Clark-féle* tárgyalások megejtése után. Ezt a békekonferencia elismerte. E kormány tagjai voltak: elnök: *Huszár* Károly; belügy: *Beniczky* Ödön; külügy: gróf *Somsich* József; nemzetiségi: *Bleyer* Jakab; hadügy: *Friedrich* István; pénzügy; báró *Korányi* Frigyes; kultusz: *Holler* István; földművelés . *Rubinek* Gyula; kereskedelem: *Heinrich* Ferenc; igazságügy: *Bárczy* István; közéleti: *Nagyatádi Szabó* István.

Alig néhány hónap multával már Simonyi-Semadam Sándor a miniszterelnök, kormányában külügy, *Teleky* Pál gróf; pénzügy: *Korányi* Frigyes báró; igazságügy: *Ferdinándy* Gyula; hadügy: *Soós* Károly; földművelésügy: *Rubinek* Gyula; kultusz: *Hauier* István; közéleti: *Nagyatádi Szabó* István; kisgazda-miniszter: *Sókorópátkai Szabó* István; népjólét: *Benárd* Ágost; kisebbségi miniszter . *Bleyer* Jakab; belügy: *Dömötör* Mihály . kereskedelem: *Emicli* Gusztáv.

1920 július 19-én Teleky Pál kormányában látjuk a kisgazdák vezérét. Ebben a kormányban résztvettek: külügy: *Ferdinándy* Gyula; honvédelem: *Sréter* István; pénzügy: *Korányi* Frigyes báró; igazságügy: *Tomcsányi* V. Pál; kultusz: *Haller* István; népjóléti: *Benárd* Ágost; kisebbségi: *Bleijer* Jakab; kisgazda: *Sókorópátkai Szabó* István; közéleti: *Nagyatádi Szabó*; kereskedelem: *Rubinek* Gyula, aki a földreform elkészítéséig egyúttal a földművelésügyet is vezette, azzal, hogy akkor *Nagyatádi Szabó* István veszi át ezt a tárcát.

1920 augusztus 17-én valójában kinevezték Nagyatádi Szabót földművelésügyi miniszterré. A közéleti minisztériumban Vass József lett az utóda. 1920 augusztus 18-án már a földreformot terjesztette be.

1921-ben az első Bethlen-kormány alakul. Ennek tagjai: külügy: gróf Bánffy Miklós; belügy: gróf Ráday Gedeon; pénzügy: Hege-dűs Lóránt; földművelés: Nagyatádi Szabó István; kereskedelem: Hegyeshalmy Lajos; kultusz: Vass József; igazságügy: Tomosányi V. Pál; honvédelem: Belicska Sándor; népjólét: Bernolák Nándor; közéleti miniszter: Mayer János, aki ekkor jutott először miniszteri tárcához.

Bethlen István gróf kormányából később rövid időre kivált, majd még egyszer elvállalta ugyancsak a Bethlen gróf harmadik kormányában a földművelésügyi miniszteri tárcát és viselte azt halála előtt néhány napig.

A FORRADALMAK VIHARÁBAN.

A háború szerencsétlen vége rettenetes fejtelenséget idézett elő a magyar politikai életben.

Nagyatádi Szabó István szinte meglepő tisztán látott már ezeknek a szomorú időknek előestéjén is. Mikor *Tisza* István bejelentette a parlamentben, hogy elveszítettük a háborút, *Nagyatádi Szabó* István beszédet tartott a Házban és *népkormányzatot követelt, földet a rokkantaknak, hadiözvegyeknek, árváknak, a nagybirtoknak kártalanítás mellett való részbeni kisajátítását.*

— Nagy veszedelem fenyegetése előtt állunk, nagyon gyorsan kell cselekednünk, mert kapunk előtt van a bolsevizmus.

A bolsevizmus szót talán *Nagyatádi Szabó* István használta először a parlamentben. Ezeket az időket nagyszerűen írja meg *Bodrogközy* Zoltán dr.*

Könyvében közli *Nagyatádi Szabó*nak ez alkalommal 1918 október 18-án beterjesztett határozati javaslatát, mely öt pontban körvonalozza a kisgazdapárt kívánságait:

1. Magyarország teljes függetlenségét, önálló külügyminiszterrel, aki nyomban kezdje meg a béketárgyalásokat, mert a szövetség, amelyet Németország az egységes Ausztriával és Magyarországgal kötött, Ausztria átalakulása folytán megszűnt.

1. Földbirtokreformot.
2. Élelmiszerek kiszállítási tilalmát.
3. A rekvirálások megszüntetését.
4. A központok likvidálását.

Ezeket követelték a kisgazdák. Ezek mellett idézzük *Bodrogközy* könyvének ezekről az időkről szóló megállapításait:

Nagyatádi Szabó István személye egyre jobban kezdett kidomborodni. Napról napra jobban a politikai csúcspontra került. Hamarosan kitűnt, hogy egyetlen pártnak van csupán szilárd demokratikus programja, az akkor létező összes parlamenti pár-

* Az agrármozgalmak története Kossuth Lajos fellépésétől *Nagyatádi Szabó* István haláláig című munka.

tok közül, amely demokratikus programtól nem kell félteni a nemzet ezerszázados tradícióit. Ez a program Nagyatyádi Szabó István kisgazdapártjéé volt, amelynek figyelembevétele nélkül a további idők során politikai megmozdulások nem történhettek. Kitént, hogy ennek a pártnak sokkal nagyobb hatalma van, mint amit négytagú parlamenti képviselők elárul.

Ez a komoly megállapítás komoly történelmi értékű is.

Nagyatyádi Szabó István, akit a későbbi időben a forradalmiság vádjával illették, az elsők között volt, aki a forradalmat elítélte. 1918 október 18-án tartott beszédében, mikor Tisza bejelentette a háború elvesztését, azon az állásponton volt, hogy «helyt kell állani!»

Ekkor már rövidesen megalakult a Nemzeti Tanács, mely rövid két hét alatt mint egyedüli hatalmi szerv szerepelt.

Teljes káosz volt a Nemzeti Tanács híveinek tábora. *Mindenki ott volt, akit csak befogadtak, csak egy nem volt ott, akit váltig invitáltak: Nagyatyádi Szabó István*, aki nem tette le az esküt a Nemzeti Tanácsnak, nem csatlakozott a forradalomhoz.

ő és pártja az Ausztriától való különválást követelte. A községek szászai követelték, hogy a király hallgassa meg az ő vezérüket is. A király hamarosan magához kérette Nagyatyádi Szabó István és Mayer János képviselőket.

Bodrogközy Zoltán könyve erről a kihallgatásról a következőket írja:

— Erről a kihallgatásról maga Mayer János mondotta el e könyv írója előtt a következőket:

— Amikor beléptünk a király dolgozószobájába, a szertartásmester így jelentett bennünket:

— Nagyatyádi Szabó István és Mayer János országgyűlési képviselő urak.

A király tárt karokkal jött felénk, egyik kezével az én karomat, a másikkal Nagyatyádi Szabó Istvánét megfogva, nyomban ezt kérdezte:

— Mondják meg nekem: haragszik énrám a magyar nép?

Nagyatyádi Szabó István a kérdésre így válaszolt:

— A magyar nép mindig lojális és tekintélytiszteelő volt. Most ^{sem} haragszik a királyra, de vannak kívánságai, amelyek okos reformokkal kielégíthetők.

— Mire gondolnak? — kérdezte a király.

— A földreformra — válaszolta Nagyatyádi Szabó István. — Azoknak, akik vérük hullatásával védelmezték a hazát, hazatérve otthonaikba, a koldusbot jusson osztályrészükül. Ennek semmiesetre sem szabad megtörténnie.

— Nagyon okosan beszél, — felelte a király. — Ez az én programom is.

— Ha ez megtörténik s a király és a törvényhozás megalkotják a földbirtokreformot, — fejezte be előterjesztését Nagyatyádi Szabó István — az országban nyugalom lesz.

Ezután már jön a felfordulás. A Nemzeti Tanács mellett már megalakul a katona-tanács: Október 30-án Hadik János gróf a deznált miniszterelnök.

Ebben a kormányban Nagyatádi-Szabó már földmivélsügyi miniszter, ez a kormány azonban nem vette át a hatalmát.

Az események tragikus gyorsasággal rohantak előre. Károlyi kormánya már a szocialistáknak enged vezető szerepet. A katona-tanács elnöke, a kommunista *Pogány* József már az utcának ura. A hadügyminisztérium élén Linder Béla is kevés, aki pedig «nem akart katonát látni». A szocialista Böhm Vilmos a hadügyminiszter.

Nagyatádi Szabó István Erdősokonyán van és várja a jobb idők hajnalát. Innen szólítja a kötelességérzet Budapestre, hogy egy mentőakciót tegyen utolsó kísérletképpen a szocialisták uralomra jutásával szemben. Szerepet vállal a Berinkey-kormányban. Hiábavaló áldozat volt. Az események mindenkin keresztül-rohantak. Szerencsére, rajta való átrohanásuknak nem maradt komoly jele.

Miniszterségének utolsó napjaiban egy jellemző epizód történt Kaposvárott. Itt már a bolsevizmus első határozott tünetei mutatkoztak, melyre a Károlyi-kormány gyengesége adott alkalmat.

A Károlyi-kormány nem merte a választásokat megkísérelni, féltek a kisczardapárt teljes győzelmétől és inkább megalkudtak a mindinkább térhódító szocialistákkal. Hiábavaló volt a Búza Barna-féle földreform kísérlete, hiábavaló volt Nagyatádi Szabó István önfeláldozása, az eseményeket nem lehetett megállítani. Ennek az első és komoly bizonyítéka a somogy megyei «birtokszocializálások» ügye, ahol *Hamburger* Jenő és *Hevesi* Ákos nevű későbbi népbiztosok, mint Búza Barna megbízottai hatalomhoz jutottak.

1919 március 4-én egyszerően kommunizálták a Mezőgazdasági és ipari r.-t. 40,000 katasztrális hold uradalmait. A somogy megyei kisczardáknak akkor összehívott gyűlésével szemben pedig kimondották az általános sztrájkot.

Nem a kormány felkérésére, — mert hiszen akkor már benyújtotta lemondását, hanem a somogyi kisczardák érdekében lement március 10-én Kaposvárra. Útközben már hívei rá akarták bírni, hogy forduljon vissza, mert a szocialisták meg akarják ölni. Nagyatádi Szabó István keserűen, de csökönyösen válaszolt:

— Ha eleven minisztert akarnak ölni, hát verjenek agyon. Én a megýemből meg nem szaladok.

Kaposvárott már akkor egészen szovjet-rendszer uralkodott.

Erről Bodroglóczy könyve a következőket mondja:

«Hamburgerek nem elégedtek meg a nagybirtokok kommunista berendezésével, hanem Kaposvár és Somogy megye közigazgatását is bolsevizálták. A munkatanács általános sztrájkot hirdetett s Kaposvárra és környékére életbeléptette az ostromállapotot. A város nyakára háromtagú direktóriumot ültettek, amelynek tagjai voltak: *Tóth Lajos*, *Latinka Sándor* és *Peinhoffer Lajos*, akik át is vették a város ügyeinek vitelét s első dolguk az volt, hogy a vármegyeháza udvarát fegyveres katonákkal szállták meg. A megyeház nagytermében tanácskozó tisztviselőket a direktórium — a lakosság érdekeire hivatkozva — felkérte a további hivatalbanmaradásra, amit a tisztikar azzal a kikötéssel fogadott el, hogy törvénybe ütköző rendeletet nem hajt végre.

Ilyen előzmények után érkezett meg Kaposvárra március 10-én Nagyatádi Szabó István, akinek fogadására ezrekre menő tömeg várakozott az állomáson. A sokaság hangulata rendkívül izgatott volt. Soraiiban többségben voltak a Szabó István-ellenesek, akik «abcug!», «le vele!» és «pfujj», «ellenforradalmár!» kiáltásokkal fogadták s az volt a törekvésük, hogy nem engedik szóhoz jutni. Környezete úgyszólván teste védelmével tudta megakadályozni, hogy tetteles inzultusok nem érték. Amikor nagynehezen szóhoz tudott jutni, ezeket mondotta: «Mint a jelenlegi kormányban működő miniszter, a birtokreform miatt jöttem Kaposvárra. Mint egyszerű polgárember akartam megjelenni kispolgáraitársaim gyűlésén, mert nemcsak hogy leköszöntem, de egyenesen követeltem, hogy engedjenek ki a kormányból. Ez azonban magasabb politikai okokból nem következett be. Lehetetlen, hogy önök ne utálták volna meg azt a sok vért, ami kiömlött a szörnyű világháborúban. Nem akarom elhinni, hogy önök itt testvérháborút akarjanak csinálni ...»

Az őrült zajban többet mondani nem tudott. Ezekre a higgadt szavakra a szociáldemokraták helybeli orgánuma azzal válaszolt, hogy felhívást intézett a munkásokhoz, figyelmeztetvén őket arra, hogy Nagyatádi Szabó István pártja fegyveres kispolgárait rendelt Kaposvárra, akik a szociáldemokratákkal le akarnak számolni. A «rend fenntartására» Pogány József, a katonatanács elnöke, három század tengerészt rendelt ki.

Megdöbentően drámai jelenetek központjába került ekkor, de bölcseségét igazolja, hogy ezekben a percekben is csodálatos

higgadtságot tudott tanúsítani. Ha ő akkor a hajthatatlanság álláspontjával válaszol a terrorra és hatalmi eszközökkel felel, szinte beláthatatlan következményei lettek volna cselekedetének. Hívei ugyanis fegyverben állva, benyomultak már a falvakból a meghirdetett gazdaggyűlésre s csak arra vártak, hogy a vezér adja ki a jelszót s lett volna ekkor Kaposvárott olyan vérontás, amelyen test vérharcot még nem látott ez a vidék. De Nagyatádi Szabó István tudta, hogy az erőszakos fellépés csak elmérgesítené a dolgokat s más eredménnyel úgysem járna, mint hogy életébe kerülne igen sok embernek.

Még a gazdaggyűlés előtti napon megérkezett tizedmagával *Vincze* Sándor, a későbbi népbiztos s miután felkeresték őt, tárgyalás lefolytatására kényszerítették. A kispapok vezére a legszélsőségesebb szocialista agitátorokkal állott szemben, akik között egyedül képviselte a polgári gondolkodást. Ezen a tárgyaláson jegyzőkönyvet vettek fel, amely később megcsontított formában került a nagyobb nyilvánosság elé, amely körülmény hamis megvilágításba helyezte a közvélemény előtt. Ez a tény nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a közélet terén tájékozatlan elemek előtt személyét gyűlöltté tegye. Elhallgatták ugyanis, hogy a felvett jegyzőkönyv hetedik pontjában a kaposvári szociáldemokrata párt kötelezte magát arra, hogy a vármegye területén tiszteletben fogja tartani a kispapárt szervezkedési és gyülekezési szabadságát. A jegyzőkönyvben kikötötte Nagyatádi Szabó István, hogy a birtokreform végrehajtásánál a kispapok és földművesek birtokigényei a törvény keretén belül a legmesszebbmenő kielégítést nyerjenek.

Nagy veszedelmet hártott el azáltal, hogy aláírta ezt a jegyzőkönyvet, mert a két tábor, a felfegyverzett szociáldemokrata-csapatok és a Kaposvárra beözönlött kispapok között a véres összeütközés elkerülhetetlen lett volna.

A somogy megyei esettől vérszemet kaptak a többi vidékek is és egyre szaporodtak az önkényes birtokfoglalások. A kormány polgári elemeinek kezéből teljesen kisiklott a hatalom.»

Nagyatádi Szabó Istvánt ebben az időben, amikor a kereszténység új jelszavával és a retorziós ellenforradalom szellemével indult meg a vörös rémuralom után a tisztogatás, súlyos vádakkal illették.

Azon a címen, hogy a Károlyi-érában szerepet vállalt,

ellenfelei forradalmárnak minősítették. Nem elégedtek meg azzal, hogy ezt a szerepét, melyet pártjának kívánságára és az ország érdekében vállalt, mint forradalmi ténykedést állítsák be a közvélemény előtt. Továbbmentek és nem voltak az eszközökben válogatosak. Azt a Nagyatádi Szabó Istvánt, akit Kaposvárott a szocialisták véres terrorral fogadtak, akit parasztjaival együtt el akartak tenni láb alól, akit vörös terroristák tartottak őrizet alatt az egész proletárdiktatúra idején, egész egyszerűen megvádolták kommunistasággal.

Nem a törvényes hatóságok előtt történt ez a vádemelés, hanem a nép között.

Jellemző, hogy Nagyatádi Szabót politikai ellenfelei ezen az úton akarták nemcsak lehetetlenné tenni, hanem meg is semmisíteni.

Jó szerencse, hogy Horthy Miklós fővezér, még siófoki tartózkodása alatt is, ahová a román megszállás kényszerítette, útját állotta ezeknek a kilengéseknek. Amint értesült arról, hogy Nagyatádi Szabó István ellen a nyomozó-osztagoknál kommunistaság miatt ismeretlen feljelentők vádat emeltek, nyomban érezte ennek az esetnek nagy jelentőségét és útját állotta annak, hogy a magyar politikai életben eddigelé ismeretlen eszközök segítségével intézzék el Nagyatádi Szabó István titkos politikai ellenfelei a kisgazdákkal vívott harcukat.

Horthy Miklós kormányzó emberi nagyságának adta tanújelét, mikor alig néhány héttel a kommün bukása után, amikor még a nemzeti hadsereg szervezése különösen a román megszállás miatt csak kezdeti stádiumában volt, magához rendelte a Kaposvárról hozzáérkező Nagyatádi Szabó Istvánt, vele benső barátságot kötött.

Az ellene indított hadjárat a felelőtlen idők elmúltá után sem szűnt meg. Hogy a kisgazda-társadalmat és vezérét jogos gazdasági és politikai helyüknek kivívásában megakadályozzák, megalakult egy külön földművespárt. Ebben Rubinek Gyulának adtak vezérszerepet és toboroztak kisgazdákat is, akik a nemzetgyűlések idején és azóta is szerepet játszanak a magyar politikai életben. Ennek fegyverei nem éppen a legválogatottabbak voltak. Ennek legnagyobb bizonyítéka Nagyatádi Szabó Istvánnak nagyszerű röpirata, mely «Rágalmak és cáfolatok» cím alatt 1919 őszén látott napvilágot, de bizonyítéka annak is, hogy a kisgazdavezér kemény megállapításokkal tudta ellensúlyozni az ellene alakított párt manővereit.

KORMÁNYZÓT A NEMZET ÉLÉRE.

1919 október 12. Már kéthónapos a Friedrich-kormány, mely új jelszavakkal uralkodik a kommün után megmaradt romok felett.

Friedrich István a szélsőjobb vezére, amit — a forradalom előtti szélsőbaloldali szereplése után — csak a kommün alatt történtek magyarázhatnak meg. *Ő* alatta Nagyatádi Szabó István még nem a jelen embere, még kevésbé a jövőé. Nem is annyira elveit és célkitűzéseit ítélték el a hatalom birtokosai, hanem inkább attól féltek, hogy ennek a rendkívüli befolyású kisgazdának a tömegei módot nyújtanak arra, hogy a hatalom kizárólagos birtokába ő jusson.

Tehát helyette *Sokorópátkai Szabó* Istvánt szerepeltették, aki a derék, eszes dunántúli parasztember típusa. De nem Nagyatádi-Szabó István.

Türelemmel várt, de amikor már mindenfelől jött az üzenet, hogy *a nép Nagyatádi Szabó István megmozdulását kívánja*, nagy lépésre szánta el magát.

Kaposvárra 1919 október 12-ére nagygyűlést hirdetett a kisgazdapárt. Hiába volt a földművespárt minden erőfeszítése. Ettől a nagygyűléstől nem lehetett az engedélyt megtagadni. Különben is Somogy vármegye élén a helyzet teljes ismerője, az agrár mozgalmak régi vezető egyénisége: *Gaal* Gaszton állott mint kormánybiztos, aki a somogyi vezér irányzatának, programjának, tömegerejének értékét nemcsak hogy le nem kicsinyelte, hanem annak teljes és tiszta tudatában volt. Egyenesen vétkes dolognak minősítette, hogy Nagyatádi Szabó István pártjának ezt a nagyszabású megmozdulását elodázní akarják.

A Dohány-utcai párhelyiségben bizalmas tanácskozások folytak, ezt megelőzően már hetek óta. Nagyatádi Szabó tisztában volt azzal, hogy megmozdulása olyan országos visszhangot kelt és olyan tömegeket mozgat meg, amelyek beleszólnak a magyar

politikai élet további irányításába. Éppen ezért merült fel az a gondolat, hogy a kispárt Kaposvárott már messzemenő politikai lépést tegyen abban az irányban is, hogy ez a zilált, véresen vonagló ország megszűnjön továbbra is fejtellenül állni a bizonytalan időkben és a még bizonytalanabb jövő előtt. Fölmerült az a gondolat, hogy a kaposvári gazdaggyűlésen már prozódót kell tenni a kormányzás főhatalmának betöltése irányában. Határozott testet is öltött ez a gondolat, amikor a párt javaslatára kimondotta, hogy kormányzót kell a nemzet élére állítani, kormányzót, aki a királyi hatalomnak képviselőjében közbizalom útján meg tudja teremteni az utat a rettenetes helyzetből való kibontakozáshoz, kormányzót, akinek személyében és egyéniségében megvan a biztosíték arra, hogy a nemzetet a feltámadás útjára elvezesse.

A kispárt nem titkolta, hogy a maga bizalmas értekezletén, a kormányzó személyében már megállapodásra jutott. Nagyatádi Szabó István és pártja Horthy Miklós felé fordult.

Horthy Miklós fővezérben látta, — akit az ántánt-nagyhatalmak csak Siófokig engedtek felvonulni — a köznemesi családból származó, vitézségben is előjáró magyar hadvezért, a békében és háborúban egyaránt kitűnő magyar férfiút, akinek a kormányzói székbe való emelésével megszűnik a fejtelenség tragédiája, s megindul az alkotmányos élet.

Elhatározták, hogy a kaposvári nagygyűlésen nemcsak felvetik a kormányzó-kérdést, hanem ha erre módjuk van, akkor *Kaposvár piacán, ahová negyvenezer kispárt és földműves összeseregledésére várták, kormányzóvá fogják kikiáltani Horthy Miklóst.*

A kaposvári nagygyűlés előtt való nap nagy izgalom volt Kaposvárott a kispárt vezető embereinek körében. Csak a legbeavatottabbak tudták, hogy kormányzó választás is készül. Még kevesebben azt, hogy a mindig megfontolt Nagyatádi Szabó István az utolsó pillanatban a kormányzókérdés megoldása ügyében a legilletékesebb helyre akar személyesen fordulni: magához Horthy Miklós fővezérhez, Siófokra.

Hívei azonban attól féltették, hogy Horthy Miklós fővezérhez való útjában a felelőtlenek részéről bántalmazás érheti. Ezért tudta nélkül gondoskodás történt arról, hogy a fővezérhez való utazása simán történjen meg. *Lukács Iván*, a kaposvári tábori csendőrszázad parancsnoka, — egyébként civilben gazdasági felügyelő —

Nagyatádi Szabó Istvánnak régi tisztelője, kísérté el Kaposvárról Siófokra a kisgazdavezért.

A hajnali órákban sínautón robogott ki a kaposvári állomásról. Vele utazott Kovács J. István református teológiai tanár és a kisgazdavezér néhány híve. Az út Siófokra vezetett.

A fővezér várta a kisgazdák vezérét.

Komoly küldöttség volt a fővezérnél. Előterjesztették a kisgazdapárt kívánságát, hogy *bizalommal óhajtják a kormányzói székbe ültetni Horthy Miklós fővezért, aki a legalkotmányosabb szellemen elhárította magától ezt a megtiszteltetést.*

Nagyatádi Szabó István, — szokása szerint erről a beszélgetésről sem közölt részleteket.

Másnap, a nagy gazdaggyűlésen, ahol a várt *negyvenezer kisgazda helyett hatvanezer vonult fel*, nem említették Horthy Miklós kormányzójelölt nevét, csak kormányzót követeltek az ország számára.

Érdekes, hogy mialatt Kaposvárott a nagygyűlés előkészületei, siófoki útja és Horthy Miklós fővezérrel történt tárgyalásai folytak, a Dohány-utcai párhelyiségben *valaki elárulta* több újságíró előtt azt, hogy *Kaposvárott nagy dolog: kormányzóválasztás készül*, ami futótűzként terjedt el a fővárosban, melyet akkor Siófoktól román megszállás választott el.

Maga a nagygyűlés így folyt le:

Tankovits János megyei pártelnök nyitotta meg. A megnyitó szavak elhangzása után *Nagyatádi Szabó István* lépett az emelvényre. *Leírhatatlan az a lelkesedés, mellyel a hatvanezer főnyi kisgazda vezérét ünnepelte.*

Szabó István körülbelül három óráig tartó beszédet mondott.

— Azt hitte — kezdte szavait — hogy a lezajlott borzalmas idő után észretérnek az emberek és a régi pártoskodás a megértésnek, a vállvetett munkának ad helyet. Azt látjuk azonban, hogy tovább tombol a gyűlölködés, a széthúzás, ami a mai viszonyok között végromlásba viszi az országot, össze kell fogni az egész lakosságnak az ország megmentésére.

— A kisgazdák nélkül a kibontakozás el sem képzelhető. Számra súlyra, erkölcsi értékre nézve a kisgazdatársadalom olyan tényező, mellyel minden politikusnak számolni kell, mert csak ez a párt lehet a kialakulás gerince. A kisgazdatársadalomnak nemcsak domináló jelentőségre kell emelkednie, hanem láthatóan bele kell folynia a kormányzásba. Most, hogy a kisgazdák szellemi öntudatra ébredtek, most, mikor nyilvánvaló lett, hogy nélkülük nem lehet politikát csinálni, a pártot nem lehet egy-két miniszteri tárcával lekenyerezni.

— Mikor látta, hogy Friedrichék azt várták, hogy ő a miniszteri tárcá kedvéért a földreform kérdésében cserben hagyja a pártját, kilépett a kormányból. Minthogy azonban Friedrichék tudják, hogy *a kisgazdák nélkül nem lehet kormányozni, csináltak a budapesti nagybirtokosok egy kisgazda*

partot, szereztek hozzá egy másik Szabó Istvánt. Ilyen gyerekes ötletek azonban nem járhatnak eredménnyel. Elég sajnós, hogy akadtak olyan kiszagdák, akik Friedrichék céljainak szolgálatába állottak.

— A földreform kérdésében álláspontja a régi. Nem akarja a nagybirtokokat tönkre tenni, de a kiszagdáknak földhöz kell jutniuk, ami nemcsak birtokot, hanem boldogságot és jövőt jelent számukra. Különös, hogy azok a főurak, akik most a zsidót szidják, birtokaikat nem kiszagdáknak, hanem gazdag zsidóbérlőknek adják bérbé.

— A Friedrich-kormány inkább végromlásba sodorja az országot, de nem távozik. Ha ez a kormány remélhetné, hogy az antanthatalmak elismerik, nem vonná meg támogatását tőle. Most azonban *kötelessége, hogy ellensége legyen Friedrichéknek.*

— A kiszagdapárt nemcsak kiszagdák, hanem a kisiparosok társadalmát is egyesíteni akarja, sőt szívesen látja az intelligens osztályok tagjait is, ha a párt álláspontjára helyezkednek.

Mérsékelt, nyugodt hangon beszélt arról, mi a kötelessége ma minden magyarnak. *Az óriási tömeg lelkesedéssel fogadta még azt a kijelentését is, hogy az adót be kell fizetni.*

Rátért ezután beszéde legérdekesebb részére:

— Addig nem lesz rend az országban, míg féktelen pártviszonyok dühöngenek. *Szükséges, hogy az ország érdekében állandó szerepet betöltő kormányzót válasszanak a pártok és a kormány felé,* hogy egy erős kézben fusson össze minden erő. Csak olyan egyén alkalmas erre a feladatra, aki nem politizál és nem járatta le magát, egy politikai párthoz sem tartozik.

Magával ragadó beszéde után a határozati javaslatot *Eaypál* István tolnamegyei pártelnök terjesztette elő. A határozati javaslat legfontosabb pontjai a következők:

— Utasítsa az országos gyűlés a központi pártvezetőséget arra, hogy a kormányzó választására vonatkozó határozatot emlékirat formájában juttassa el az antanthatalmak budapesti képviselőihez és tárja fel ebben előttük a nép összes bajait. Utasítsa továbbá az országos gyűlés központi pártvezetőséget, hogy lépjen érintkezésbe a többi párttal és tegye meg a kezdeményező lépéseket arra, hogy államfő nélküli államunknak minél előbb arra alkalmas kormányzója legyen és ennek megválasztására a legrövidebb időn belül nemzetgyűlést készítsen elő.

A határozati javaslatot magáévá tette a nagygyűlés.

A nemzeti hadseregnek a Dunántúlra szorított első szervezési munkálataiban lelkes támogatót nyert Horthy Miklós fővezér Nagyatádi Szabó István személyében.

Mint érdekes történelmi bizonyítékot közöljük itt vitéz *Bernácsky* Kálmán tábornok emlékiratainak*) egy részletét. Ber-

*) Élmények és meglátások. 1914—1925. Írta: vitéz Bernácsky Kálmán ny. altábornagy.

nácscopy tábornok 1919 őszén kaposvári katonai körletparancsnok volt. Ő irányította az alsó Dunántúlon a nemzeti hadsereg szervezését.

Bernácscopy könyvének 95. oldalán szórói-szóra ez áll:

Politikai ügyek. Ismeretes, hogy a Dunántúl nagyrészében, de különösen Somogyban, minden gazdaember Nagyatádi Szabó István után igazodott. B helyzetéről mindjárt kezdetben tudomást szerezve és tekintettel arra, hogy *a hadosztály kiegészítése akár toborzás, akár sorozás, akár behívás útján csak akkor járhat eredménnyel, ha főtámaszunk — a földműves osztály — nem mutat ellenállást*, kötelességemnek tartottam Nagyatádit magamhoz hivatni és az ország helyzetéről való felfogásomat vele közölve, őt arra kérni, hogy a behívások elkerülhetetlen szükségét saját részéről is ismertesse a gazdaközönséggel. Ezt meg is ígérte.

Néhány nappal később két ismeretlen úr látogatott meg, akik Budapesten — állítólag a kormány egy vagy több tagjától — kapott megbízásra hivatkozva, arra akartak engem kapacitálni, hogy Nagyatádi politikai működését akaszsam meg, az általa tervezett gyűléseket tiltsam be, stb. Válaszomban azt ajánlottam az uraknak, hogy tanulmányozzák a helyzetet és meg fognak győződni arról, miszerint ilyen politika mellett a fegyveres erő kiegészítése és megszervezése több mint kétes. Egyébként egyes személyek elleni politikai harcnak végrehajtó eszközéül kapható nem vagyok.

Később hallottam suttogni arról is, hogy Nagyatádi ellen még más eszközökkel is próbálkoztak volna.

Egyébként pedig — akárminő véleménnyel legyünk Nagyatádi előbbeni és későbbi politikai szerepléséről — *adózom emlékének, hogy állta szavát, bízatta híveit a behívást parancsok betartására. Közreműködése nélkül alig sikerült volna katonai szervezkedésünk.*

Nagyatádi Szabó István tehát ott állott a fővezér, a későbbi kormányzó nagy nemzetmentő munkájának támogatásánál és hivatalosan is megállapítást nyert, hogy a nemzeti hadsereg ilyen lelkes módon történt megalakulása csak az ő segítségével volt keresztülvihető.

Maga veti latba a fentiek szerint hivatalosan is észlelt és elismert rendkívüli súlyát, tekintélyét a néptömegek előtt, hogy a magyar nemzeti hadsereg megteremtődjék. A somogyi lapok közölték annak idején a hadviselt kiscgazdákhöz intézett felszólítását, melynek nyomán nemcsak a somogyi volt katona-kiscgazdák, hanem a szomszédos vármegyék kiscgazdái is lelkesen állottak be a nemzeti hadseregbe, mely az első nagyszerű megnyilvánulása volt a haza megmentésére és felszabadítására irányuló nemzeti törekvésnek.

A nemzeti hadsereg első katonái Nagyatádi Szabó István kiscgazdái voltak. A háborúban ragyogóan levizsgázott magyar kiscgazdák, akiket ott láttunk már a kaposvári gazdagyűlésen, amint lángoló szemmel hallgatták vezérüket. Láttuk őket ugyanakkor kint a gyakorló-tereken, a háborúedzette fegyelem kötelékei között.

Nem mindennapi büszkeséget jelentettek az egész országnak, mindenkinek reményt a szívében, akik már-már elcsüggedtek a vörös uralom rémségei után. Már akkor érezte a nemzet azt, amit Bethlen István foglalt később gyönyörűen szavakba: *íme a kőszikla, amelyre építeni lehet.*

A mögötte felsorakozott egységes kispazda-vélemény és álláspont csakugyan kőszikla volt, melyet hiába ostromolt mindenféle áramlat a maga zúgó, sokszor szennyes hullámaival. Ez a kőszikla csak a nemzet, a haza felépítésére adta oda magát alapul.

A kaposvári nagygyűlést három napra a megyegyűlés követte, október hó 15-én.

Színes és izgató kép a vármegyeház ülésterme, ahol Svájcból hazajött mágnások hallgatják a marcali-i, barcsi papok panaszkodását, tabi, igali, csokonyai földművesek ontják élményeiket a letűnt rémuralom garázdálkodása idejéből. S amikor megnyílik az ülés, megrendítő az a komoly, bölcs magyar nyugalom, amely nem rágódik a multak kiszínezett bombasztikus kérdésein, a mártírkodás keserűségein és szenvedésein, hanem úgy folytatják tárgyalásaikat, mintha utolsó ülésük óta misem történt volna. Alig hallik egy-egy megjegyzés a forradalmakra.

Azért mégis ott volt a politika. Somogy vármegye, — amely az összes magyar megyék közül elsőnek nyilatkozott meg — nem követte a vármegyéknek ősi szokását, hogy bizalmat szállítson a kormánynak, hanem, igenis, bizalmat szavazott Nagyatádi Szabó Istvánnak.

Nem volt utolsó látványosság, mikor a latifundiumos grófok, főpapok vármegyéje a hatalom birtokosai helyett az egyszerű 32 holdas erdőcsokonyai kispazdát ünnepelte s ez az *ősi vármegye*, amely az úrrend bevehetetlen bástyája volt, *meghajtotta fejét az új rend előtt.*

A gyűlés után Nagyatádi Szabó István a következőket jelentette ki:

«Nekünk, kispazdapártnak, nagy a többségünk a törvényhatóságban. Híveink azonban csak akkor jönnek be, ha hívjuk őket s a gazdasági munkára való tekintettel e gyűlésre nem hívtuk meg őket. Sokan nem is kaptak hivatalos meghívót sem s a közlekedés is olyan nehézkes, hogy bizony elmaradtak ezért is. Az urak, a virilisek viszont teljes számmal bejöttek. A gyűlés előtt való este felhívott vezérkartársaimmal Gaál Gaszton főkormánybiztos és

Svastits főispán. Bejelentették, hogy a rendes szokás szerint bizalmat szavaznak a kormánynak. Felkértek, hogy ne ellenezzem ezt. Én azonban a leghatározottabban kijelentettem, hogy szembeállok ezzel és bizalmatlansági indítványt teszek.

Hosszas tárgyalás után állapotunk meg végre a közvetítő indítványban, amelyet egyhangúlag fogadtak el. Elértem azt, hogy Somogyban még csak bizalmi javaslatot sem mertek tenni. Ez az első megyei határozat az új országban s már ez is egyhangú megállapodással állásfoglalás a kormánnyal szemben. A nehéz viszonyok mellett is sok hívem bejött úgy, hogy többsége lett volna a bizalmatlansági indítványnak is, de így is jó, hisz ez is bizalmatlanság. Az történt, amit mi akartunk s miért háborúskodjunk a vármegyében is, amikor én ott mindig békére törekszem?

Pártunk nem fuzionál más párttal. Önálló politikát csinálunk.

A földbirtokreform kérdésében tárgyalást kezdtek velem a somogy megyei nagybirtokosok, akik ma bizalmas ülést tartottak. Az eddigi eredmény az, hogy birtokaik harminc százalékát felajánlották parcellázásra. A tárgyalásokat folytatjuk».

HABMADIK RÉSZ

NEHÉZ NAPOK NAGY KÉRDÉSEI

APRÓSÁGOK EGY NAGY EMBER ÉLETÉBŐL

HAEC A FÖLDBIRTOKREFORM KÖRÜL.

A rövid életű Eszterházy-kormány bukása után a földbirtok-reform a Wekerle-kabinet programpontjává is vált. Erről *Wekerle* »Sándor miniszterelnök 1917. évi szeptember hó 12-én elmondott beszédében így emlékezett meg:

— A birtokpolitikát felemlítem külön azért, mert sokan egyedüli panacea ját látják abban gazdasági fejlődésünknek, a helyes szociális tagoltságnak, népességünk szaporodásának s nemzeti erőnk biztos fokozásának. Mi is azon a nézetten vagyunk, hogy az egyik leghatékonyabb eszköze a gazdasági és szociális haladásnak s azért mindent elkövetünk, hogy a birtokpolitikának rég-vaj udó kérdését megoldásra juttassuk. Kiindulási pontunk az, hogy építsünk és ne romboljunk.

A beszéd elhangzása után maga Nagyatádi Szabó István sürgette a, birtokpolitika mielőbbi rendezését, kérte, hogy a kormány közvetlenül a választójogi törvény megalkotása után vegye napirendre, hogy az előkészítő munkálatok még a háború alatt megkezdhetők legyenek.

*

1919 február 16-án elkészült a Károlyi-kormány forradalmi földbirtoktervezete, amelyet ki is hirdetett. Címe ez volt: «*Néptörvény a földművelő nép földhöz juttatásáról.*») A törvény kétféle kisajátítást állapított meg. Egyik az általános kisajátítás, a másik a kivételes. Az előző szerint az államnak jogában áll minden birtok 500 holdon felüli részét igénybe venni. Az utóbbi szerint, a községek kívánságára, a birtok 200 holdon felüli része is kisajátítható. A törvény tehát csupán 200 holdon alóli birtokok kisajátítási mentességét biztosította. A kisajátítandó területet maga a tulajdonos is kijelölhette. Az igénybevétel alól ki voltak véve a zöldséges kertek, községi, úrbéri, havasi legelők és erdők.

Kisajátítás alá került a szőlőbirtok is. Itt a kisajátítási határ 50 holdban lett megállapítva, de szükség esetén 30 holdban.

Az 1919 év tavaszára tervezett földosztás szervezete február közepén készen volt. A munkálatok lebonyolítására 500 ügyvédet, 500 okleveles gazdászt s nagyszámú mérnököt alkalmaztak. A mérnököket tíznapos tanfolyamon oktatták ki és tájékoztatták feladatuk felől. Fő irányelv a gyorsaság volt. Arra törekedtek, hogy már az első évben legalább egymillió hold földet szétosszanak. Még február havában 200. esetleg 300 földosztó-küldöttség munkábaállítását tervezték.

*

Nagyatádi Szabó Istvánt a földreform kérdésében is az az irányelv vezette, hogy a gazdatársadalom képviselőjének jelenléte nélkül ne döntsenek a nép sorsát érdeklő kérdésekben «rólunk, nélkülünk». Evvel okolta meg, hogy a vezetése alatt álló kisgazdapárt miért kénytelen a kormányban résztvevő pártokkal együtt működni. Ő csak ügyes politikai sakk húzást látott abban, hogy a kormánnyal együtt dolgozzon, annál is inkább, mert híveivel együtt attól tartottak, hogy az amúgyis egyre jobban terjedő izgatás hatása alatt a nép maga fogja birtokba venni a földeket, ami egyet jelentett volna a bolsevizmus győzelmével.

Ilyen országos hangulat hatása alatt ment végbe 1919 február 23-án *Kápolnán* az első földosztás, amelyen a népköztársaság elnökének, Károlyi Mihálynak vezetésével csaknem az egész kormány megjelent.

A kápolnai földosztást Károlyiék világraszóló eseménynek szánták, azt remélve, hogy erre a cselekedetre felfigyelnek a demarkációs vonalak mögött a csehek, tótok, románok és szerbek. De nem gondoltak arra, hogy a birtokpolitika terén ilyen lépésre azok sokkal előnyösebb helyzetben szánhatják el magukat, mert rendelkezésükre áll az elszakított magyar részeken levő birtokosok egész vagyona. Amint később ki is tűnt, ezek az államok utánzás-képpen Károlyiék birtokpolitikáját hajtották végre, de sokkal radikálisabb formában. Szomorú példa Románia, ahol minden kártérítés nélkül elkobozták még a magyar állampolgárok birtokait is.

A népkormány azonban valamit akart tenni is a népért. A kápolnai színházias földosztásból nem hiányoztak a külsőségek sem: a bandérium, a zászló, a sok felköszöntő. A néptömegek feje fölött repülőgép keringett s szórta lefelé a propaganda-iratokat, amelyek a népkormány földosztását dicsőítették. Kápolna piac-

terén, ahol az 1849-i honvédemlék áll, dobogót emeltek, amely alatt Károlyi Mihály 17 falujának népe hallgatta a szónokokat.

Károlyi Mihály a kápolnai földosztást nemcsak arra akarta felhasználni, hogy ezáltal népszerűséget arasson, hanem arra is, *hogy Nagyatádi Szabó Istvánt még szorosabbra fűzze magához.*

A kápolnai földosztás után két nappal Károlyi Mihály a képviselőház elnöki tanácstermében közös értekezletre hívta meg a kisgazdapártot, amelynek eredménye lett, hogy Nagyatádi Szabó István belement a szorosabb politikai együttműködésbe.

*

Nagyatádi Szabó István és Rubinek Gyulának már kidolgozott tervezetük volt a földreform megvalósítására, amely lényegileg nem állott ellentétben egymással. Mind a kettő demokratikus alapon épült fel. Céljuk is egy volt: korszerű reform a földéhség kielégítésére. Vita tárgya volt azonban 1. az igénylők kategóriájának megállapítása, s ezek sorrendi felsorolása, 2. a felosztásra kerülő földek megnevezése, 3. a megváltás alá eső tulajdon kártérítése s a fizetés mikéntje.

A két tervezet között *lényegbeli* eltérés abban a tekintetben volt, hogy Nagyatádi Szabó István hivatalból kívánta a földreformot mindenütt megvalósítani, míg Rubinek Gyula csak ott, ahol a köz szempontjából arra tényleg szükség van. Azonkívül Rubinek Gyula földbirtokrendező bizottsággal akarta a törvény végrehajtását lebonyolítani, míg Nagyatádi Szabó István ezt az ügykört bíróságra kívánta ruházni. Ezzel kapcsolatban említést érdemelnek azok a szavai, amelyekkel a bírói kart dicséri, jellemzésül a magyar ember törvény tiszteletére.

«A rendes magyar bíróságnak megvan a maga tiszteletreméltó joggyakorlata, függetlensége, — mondotta Nagyatádi Szabó István — megvannak eljárási szabályai, s ami a fő: bíróságunk igazságszeretében és határozatában bízunk, s megnyugszik az ország népe.»

*

1920. augusztus 17-én megtörtént Nagyatádi Szabó István kinevezése földművelésügyi miniszterré.

Hivatalba lépésének napján azonnal be akarta terjeszteni földreform-javaslatát, de nyomdatechnikai okok miatt egy napot késett, úgy hogy 1920. augusztus 18-án került csak a parlament asztalára.

Tíz esztendő harca után végre letette a Ház asztalára *«A földbirtok helyes megosztásáról szóló törvény javaslat»-ot*. A föld után sóvárgó nép millióinak szíve dobbant, amikor vezérének ünnepélyes szavai után felzúgott a népképviselőtársaság csarnokában a helyeslő: éljen.

«Az újjáépítés munkáját — mondotta Nagyatádi Szabó István — az Istenadta földből kiindulva kell megkezdenünk. Magyarországot a nemzetköziség veszedelmétől csak úgy lehet megmenteni, ha társadalmából minél szélesebb réteget kötünk a hazai rögöz. Erre azért is szükség van, mert az egész világon a föld tagozódása olyan keretekbe ment és megy át, amely elől Magyarországnak nem lehet elzárkóznia. Magyarország eddig általában a nagybirtok hazája volt. Ezt a régi rendszert nem megszüntetni, hanem megjavítani kell. A föld megosztását úgy kell megoldani, hogy akármilyen kis mértékben is, de földhöz juttassák azokat a, százazreket, akik a háború borzalmaiban védtek a hazai rögöt. Ezek az igazságok tették elkerülhetetlenné, hogy nemzetgyűlés elé vigyem a földreform ügyét, hogy azzal most már a törvényhozás is foglalkozzék.»

Az volt a terv, hogy a botbüntetés és a numerus clausus megszavazása után 8—10 napi szünetet kap a Ház, amely alatt a parlament bizottságai foglalkozhatnak a földreformmal. Miután azonban a reform technikai végrehajtása több időt igényelt, felmerült az a gondolat, hogy a kormány az igényjogosultak *házhelyhez juttatása ügyében rendeletet ad ki*, sőt — ugyancsak rendeletileg — még az ősz folyamán 2—3 holdat juttat az igénylők részére. A minisztertanács fel is hatalmazta Nagyatádi Szabó Istvánt, hogy rendelettervezetet készítsen, amely azt a célt lett volna hivatott szolgálni, hogy a *törvény végrehajtása előtt biztosítani lehessen a házhelyek kiadását*.

Nagyatádi Szabó István azonban a kisházhelyek kérdését is törvény útján oldotta meg. Minden törekvése az volt, hogy adjon már egyszer valamit, különösen a falusi szegény osztálynak. 1920 szeptember 22-én terjesztette a parlament elé a *«Házhelyek és kisházhelyekre»* vonatkozó kétszakaszos törvényjavaslatát, melyet, a nemzetgyűlés sűrűsnek mondván ki, harmadnap szeptember 25-én már tárgyalás alá is vett. A házhely javaslatra több okból volt szükség. Ezeket az okokat Nagyatádi Szabó István így vázolta a nemzetgyűlés előtt:

— *A javaslat nemzetvédelmi célokat szolgál. Nagy mérföldjelző határkő ez a kis, jelentéktelennek látszó javaslat. Szükség van rá a nép*

szempontjából, de a nemzetgyűlésnek is, amelynek minden tagja megígérte a földet a népnek. A magántulajdont sérelem nem éri, mert vagyonelevételről szó sincs. A birtokos teljes kárpótlást kap. A földbirtok helyesebb megosztása államérdek, mert ellenálló erő csak a kisbirtokban van, tehát nemzeti érdek, hogy a kiségzisztenciákat szaporítsuk. Az emberszeretet és a valláserkölcs egyenesen megparancsolja, hogy azok a férfiak, akik az ország sorsát intézik, elsősorban a szűkölködő népről gondoskodjanak. A földreform nem sebeket akar ütni, hanem azokat gyógyítani igyekszik.

A nemzetgyűlés teljesen átérezte Nagyatádi Szabó István elgondolását s egyetlen ülés lefolyása alatt törvényerőre emelte a kisházhelyekről s haszonbérletekről szóló javaslatot.

Azóta alig akad olyan község Magyarországon, melynek ne volna csinos, vadonatúj, cseréppel fedett utcasora. Ezek az új házacskák a «Nagyatádi-otthonok», melyek felépítése a kisházhelyről szóló törvény megalkotása által vált lehetségessé s ahol sok tízezer derék magyar vethette meg lábát, ugyanannyi új családdal szaporítva a nemzet erőforrásait.

*

Az első támadást — bár közvetve — *Pallavicini* György örgrof intézte a párt értekezletén a *földreform* és Nagyatádi Szabó István ellen. A «gyáván viselkedő Berinkey-kormány» miniszterei ellen bírói eljárást indítványozott.

Pallavicini indítványának háttérben súlyos dolgokat láttak a kiségzadók. Attól tartottak, hogy Pallavicini fellépése pártbontást akar elérni, ami viszont veszélyeztetné a földreform sorsát.

Nagyatádi Szabó István hamarosan válaszolt is Pallavicini támadására, kijelentvén, hogy minden cselekedetért, amit a Berinkey-kormány alatt vitt véghez, vállalja a felelősséget, az azonban, hogy a Berinkey-kormány tagjait, köztük őt is, akkor helyezték vád alá, amikor a földreform még nincs is teljesen végrehajtva, annyit jelent, mint magát a *reformot elgáncsolni*.

A nemzetgyűlés előtt már erélyesebb hangot használva, így válaszolt a támadásokra:

«A Berinkey-kormány gyávaságára azt mondhatnám, nagyobb gyávaság volt külföldre szökni, mint idehaza keserves, nehéz munkát végezni, de nem általánosítom ezt, mert voltak akik külföldön is nagyon hasznos munkát végeztek. Amikor a forradalom kitört, alig vártam, hogy hazamehessek, de az antant követelte, hogy a kormányban az egész

nép képviselve legyen. Egyébként is abban a felfogásban élt az ország, hogy Károlynak külföldön jó összeköttetései vannak. Ez a helyzet kényszerűt arra, hogy belépjek a Berinkei-kormányba.»

Beszédét ilyen közbekiáltások kísérték: «Minden becsülete» magyar így tett volna!»

»Az volt a törekvésem, — folytatta Nagyatádi Szabó István — hogy megszervezzem a kisgazdapártot, mint a forradalom, és felfordulás elleni védőbástyát.»

*

A földreform becsületes szándékkal jött, senkit sem akart tönkretenni. Erezte a nemzet, hogy nagy hiányokat kell áthidalnia s el kell végeznie évtizedek mulasztásait.

A Ház 8—10 órás ülésen tárgyalta a javaslatot, melynek előadója Kenéz Béla volt, aki ekkor már évtizedek óta foglalkozott a magyar föld kérdésével. Előadói beszéde tudományos háttérrel festett a reformnak. Megállapította, hogy egész Európában, Romániát kivéve, Magyarországon a legaránytalanabb s legegészségtelenebb a földbirtok megoszlása. Bírálata tárgyává tette az elmúlt idők kormányait, hogy e tekintetben nem sokat tettek, sőt rengeteg birtok jutott a nemzetiségek, különösen a románok kezébe.

Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter javaslatát így okolta meg:

A reform főgondolata szociális szempontból indult ki s a kisbirtokok szaporítását célozta. A forradalmak s az azokat megelőző idők társadalmi ellentéteit a kisbirtokok szaporításával óhajtotta enyhíteni és megszüntetni.

Hangoztatta továbbá, hogy ha sok pénzt tudna áldozni erre a célra, meg lehetne csinálni a teljesen jó földbirtokreformot. Mivel erre Magyarország nem képes, úgy kell megcsinálni a reformot, ahogy tudjuk. Mindenkinek annyi földet lehet adni, amennyinek ura, tud maradni. A javaslat a legkomolyabb mérlegelés tárgyává tette azt, hogy kinek mennyi földet adjon. Túlzásoktól tartózkodott. A törvény úgy akarta megcsinálni a reformot, hogy ha majd a helyzet engedi, tovább lehessen haladni. A nagy tömeg, ha a röghöz van kötve, azt úgy szereti, hogy azt kifejezni nem, is lehet. Kössük hát hozzá a népet a röghöz, úgy, hogy adjunk neki rögot.

A magántulajdont az védi legerősebben, — fejtegette — akinek van magántulajdona. Még a mezőgazdasági munkások között is azok a legjobb munkások, akiknek bármilyen kis földcsekjűk, telkecskijűk

van. Aki a hazai rögből gyűjt, az nemcsak magának gyűjt, az nemzeti vagyont gyűjt. Sohasem lesz gazdag, erős az az ország, ahol kevesek vannak a vagyonok birtokában. Örömmel állapította meg, hogy olyan egyetértést tapasztal ennél a javaslatnál, amelyet még alig látott életében. Az egész parlament felállva ünnepelte Nagyatádi Szabó Istvánt. Apponyi Albert gróf volt az első, aki kézfogással üdvözölte a földműves nép miniszterét, aztán Lovász János, Renczes János, Grieger Miklós, gróf Széchenyi Viktor, Tasnádi Kovács József, Szijj Bálint, Rupert Rezső, Czettler Jenő, Hadházy Zsigmond, őrgrof Pallavicini György, Gieswein Sándor, Cserti József, Vasady Balogh György, Jármí József, Kerekes Mihály, Budaváry László, Temesváry Imre.

Nyolcnapos tárgyalás után, november 12-én, a nemzetgyűlés részleteiben is elfogadta a 101 szakaszból álló javaslatot, melynek letárgyalása után az egész Ház felállott, éljenezve és tapsolva hosszasan ünnepelte Nagyatádi Szabó Istvánt, aki élete legnagyobb célját elérte.

*

A történelmi Magyarország Horvát-Szlavónia nélkül 49-05 millió kat. hold területéből 22-47 millió hold volt 100 holdon aluli kisbirtok s 26.5 millió hold esett a közép- és nagybirtokokra. Vagyis Magyarország 45.8%-a volt kisbirtokosok s 54.2% közép- és nagybirtokosok kezén. Trianon után Csonka-Magyarország területén ez az arány a kisbirtokosok kárára romlott, mert az ország 10.15 millió hold földjéből 7.14 millió hold föld esett a kisbirtokokra s 55.8%-a közép- és nagybirtokra. Az arány tehát 1,55%-kal rosszabb. Ez a statisztika az 1913-ik év birtokkataszterét tünteti fel, amely a háborús esztendőök szabad birtokforgalma folytán némileg javult a kisbirtokok szaporodása szempontjából.

A KISGAZDÁK ÉS AZ INTELLIGENCIA.

1919 november 29-én a két kisgazdapárt tagjai értekezletre gyűltek egybe, amelyen ünnepélyesen kimondották a kisgazdapártok összeolvadását.

Nagyatádi Szabó István ekkor történelmi nevezetességű beszédet mondott, melyben *elismerte* az intelligencia és a kisgazdatársadalom együttműködésének szükségességét. Ez a beszéd a tősgyökeres magyar ember lelkéből fakadt, amely lélek ha haragot is tart ideig-óráig, mintha azért tenné, hogy a kibéküléskor annál melegben és őszintébben tárja fel a szívét.

Ez az őszinteség s a testvéries fegyvertársi viszony megbecsülése hangzott ki beszédéből, melynek főbb kitételei ezek voltak:

«Az ország kisgazdáinak egyesülése olyan kötelesség volt, amely elől nem lehetett kitérni. A kötelességteljesítés mellett azonban azt is elmondhatjuk, hogy szívünk vágyát is teljesítettük s éppen ebben látom gyökerét és biztonságát annak, hogy ez az egyesülés örökös marad, hogy egészséges, természetes alapokon nyugszik, amely hivatott arra, hogy a jövő Magyarország újjáépítésében vezető szerepe legyen.

Vessünk fátyolt a múltra. Történtek félreértések, de nem vitathatjuk el egymástól, hogy mindkettőnk szándékai becsületesek és őszinték voltak. Önök a szövetkezeti eszmével kezdték a gazda- és földműves - osztály tömörítését. Mindig elismertem, hogy nagyon hasznos szolgálatokat tettek a szövetkezeti szervezkedéssel, amely ma már teljesen megingathatatlan alapokon nyugszik.

Mi más irányban kezdtünk dolgozni. Azt tűztük ki célul, hogy összeköttetést teremtsünk a különböző vidékek földműves népe között s hogy a kisgazdatársadalom a közélet terén is vegye át az őt megillető szerepet. Ez önkénytelen megnyilatkozása volt a magyar kisgazdaleiknek, amely évtizedek óta érezte, hogy nincs ott, ahol lennie kellene: az ország sorsának irányításában. Nem találta meg önmagát a többi pártokban. Akarata Somogyban nyilatkozott meg először, amikor saját véréből választott képviselőd.

A kisgazdák most egyesült politikai és gazdasági szervezete olyan tényező, amelyhez fogható Magyarország újjáalakításában nincs még egy. Mi nem osztályparlamentet akarunk, hanem népparlamentet, amelyben a társadalom minden rétege képviselve van. Nemcsak, hogy nem akarjuk kiszorítani a szellemi erőt, az intelligenciát körünkből, hanem ellenkezőleg, két kézzel nyulunk utána. Hogy úgy fejezzem ki magamat, úrnak és parasztnak össze kell fognia. Ha mi kormányzó-párt akarunk lenni, szükségünk van azokra az emberekre, akik vezetni tudnak.

A megegyezést becsülettel állni fogjuk s meg vagyok győződve, hogy egységesen sikerül magunkat az ország legnagyobb pártjává kifejleszténie

*

A nemzet törzsét, ezt a hatalmas nagy tömeg erőt mutatta meg *Nagyatádi Szabó István* Budapest népének 1921 május 22-én, amikor a *Kisbirtokosok Országos Szövetségét* és az *Országos Földműves Szövetséget* együttes nagygyűlés megtartására hívta fel a Vérmezőre. Ez a seregszemle a falu és város kibékülését akarta kifejezni, mert a falu népe nem titkolta a város iránt érzett neheztelését. aminek okát *Nagyatádi Szabó István* így adta elő:

«— Ha bizonyos ellenszenv fejlődött ki, annak a háborús intézkedések voltak az okai. Mi keblünkre, fogjuk ölelni a várost, mint keblére ölelte a tékozló fiút az apa.

— Most még csak a kisujjunkt mutatjuk meg, de meg fogunk mozdulni akkor, amikor arra az ország érdekében szükség lesz, s akkor lát az ország olyant, amilyent még soha. A mai ünnepség erőnknek csak egy részlete, csak ízelítő arra, hogy micsoda erő van a falun. Nem akarunk senkit legázolni, nem akarunk senkit elnyomni, együtt akarunk dolgozni mindenkivel, de nálunk nélkül nem engedünk kormányozni.

— Azt hirdetik az urak: fogjunk össze. Mi készek vagyunk erre, de nem látjuk itt a nagy urakat. Kérem is tőlük, hol vannak? Itt csak egyetlen egy gróf van: Bethlen István, aki szíve szerint van közöttünk. Ő azok közül az erdélyi mágnások közül való, akik a magyar haza függetlenségéért, vallás- és nemzeti szabadságért harcoltak.»

*

A hatalmi erő kulcsa *Nagyatádi Szabó István* kezében volt. Egyelőre kívül maradt úgy a keresztény alakulatok, mint a liberális pártok blokkján. Nagy felzúdulást keltett ezzel kapcsolatban

tett kijelentése, hogy a kiszagdák sorsát nem köti a «beteg számárhoz». Nem tudták ugyanis, hogy ez a kijelentés melyik oldal felé van irányítva.

Nagyatádi Szabó István ugyanis nagyon nehéz helyzet elé volt állítva mert végre is dönteni kellett, hogy a jobb- vagy baloldal felé induljon-e el. Neki most is a kiszagdák sértetlen programja volt a fontos elhatározásában, miként az elmúlt időkben. Most is az az irányelv vezérelte, hogy a program tisztán kerüljön ki. Sokan voltak ugyanis olyanok, akik felületesen ítélték meg Károlyi-idő alatti szereplését. Meg kellett tehát küzdenie a divatos jel-szavakkal is.

A liberális-blokk döntő jelentőségűnek tekintette *Nagyatádi Szabó* István elhatározására azt a tényt, hogy *Sokorópátkai Szabó* István belépett a keresztény blokkba. Abban reménykedtek, hogy ezek után fenntartás nélkül csatlakozni fog a baloldali blokkhoz.

Nagyatádi Szabó István, aki Somogyban tartózkodott, felutazott Budapestre s résztvett a baloldali blokkal való tárgyalásokban azonban általános meglepetésre nem mondotta ki a végső szót.

Erre az időre esik az ő borotva élén mozgó politikai szereplése.

Megkívánta tőle ezt az óvatosságot az idők zavarossága, de a politikai és társadalmi élet bonyolultsága is. Higgadtan ítélte meg az eseményeket s az volt a felfogása, hogy beláthatatlan következmények származnának abból, ha a napi események hatása alatt a kiszagdák sorsát kifejezetten a baloldali politikához kötné. Bizonyos, ha nem ez az irányelv vezérelte volna, a társadalmi lehangolás sokkal hosszabb időt vett volna igénybe.

Ezekben az időkben egyébként is nagyon nehéz volt elhatározó lépést tenni. A szereplő pártok úgyszólván néhány vezetőből állottak, akik hivatkoztak ugyan tömegekre, de azok erőviszonyainak ellenőrzése roppant nehéz kérdés volt. Programjuk sem volt egyéb papirosprogramnál, amelynek pontjait részint a forradalom viharából mentették át, de legnagyobb részt csupán kísérletezések voltak egy bizonytalan jövő előtt álló ország igényeivel. A pártkérdésekben való eligazodás körülményes volt azért is, mert több mint félesztendőn át nem állt az ország rendelkezésére polgári sajtó s így nemcsak a közvélemény, de a szűkebb politikai világ is a legnagyobb tájékozatlanságban élt. A kommunisták ugyanis a polgári sajtót teljesen elnémították; csupán a «Vörös Újság», a «Népszava» és hivatalos lapjuk, a «Tanácsköztársaság» jelent meg.

A régebbi politikusok egyelőre teljesen távol tartották magu-

kat az aktív szerepléstől, akik mint pl. gr. *Andrássy* Gyula, azon az állásponton voltak, hogy amíg nem fordulhatnak a néphez s a hatalmat nem alkotmányos úton s nem a nemzet kezéből lehet elnyerni, addig nem is pályáznak arra.

A Friedrich-kormány hatalma nagyon korlátozott volt. Gyengeségére vall, hogy egymásután alakulhattak meg a különböző különítmények, melyekre a kormány nagyon kevés, vagy semmi befolyással sem tudott lenni. Amennyire belpolitikáikig kötve volt a kormány, éppúgy fokozott mértékben fennállott ez külpolitikai szempontból is. Valóban az a helyzet állott elő, hogy az országnak tulajdonképpen nem is volt kormánya, csak férfiak voltak, akik a hatalmat köztürelem mellett gyakorolták.

Andrássy Gyulának a tényleges politikától való távolmaradására nézve adott indokolása szerint nem így gondolkozhatott mindenki, legkevésbé pedig Nagyatádi Szabó István, akinek később szemére vetették ugyan, hogy a különböző időkben felszínén maradt. A vádlók elfelejtették azonban azt, hogy nem az ő személye maradt tulajdonképpen az idők felszínén, hanem az a réteg, amelyik az ország 50—60 százalékát alkotja, amelyiknek igen nagy hányada öbenne látta vezérét. Ez a réteg Nagyatádi Szabó Istvánon keresztül hallatta szavát. Így érthető meg, hogy ez a férfiú egyéni kiválóságait is leszámítva, pótolhatatlan egyénisége lett a nemzetnek. Kisgazdatáborára nemcsak örködni kellett, de a felelősség is az ő vállán volt, hogy annak politikai függetlensége el ne kótyavetyéltesse.

Ennek érdekében jelentette ki 1919 október elején, hogy pártja nem lép be egyelőre a keresztény blokkba, de nem vesz részt a liberális polgári pártokkal való egyesülésben sem, mert meg akarja tartani függetlenségét, demokratikus felfogását, liberális irányzatát s nem hajlandó reakciós törekvések szolgálatába állani.

NAGYATÁDI SZABÓ ISTVÁN ÉS AZ EGYSÉGES PÁRT.

A nemzet talpraállításának nagy munkájában új korszak következett be. Amelynek elindulását maga így jellemzi:

«Wekerlén kezdve — mondotta — a munkapárton és Eszterházyt keresztül, egészen a forradalomig, minden kormány, majd a forradalom alatt minden párt kereste a velem való érintkezést és ez folytatódott a kommunizmus bukása után is. Ez már az én sorsom. De sohasem tudtak letéríteni arról az útról, amelyen kitűzött célom felé haladok. Nem vagyok hajlandó senki kedvéért a kisgazdapárt programját és jellegét feláldozni. A pártot soha elígérni nem fogom a párttal való előzetes tárgyalások nélkül.»

Nagyatádi Szabó István olyan ütközőpontba került, hogy valóban csak az ő politikai iskolázottsága s ereje tudta levezetni az eseményeket. Szíjj Bálint vezetésével a kisgazdapárt ugyanis erősen ellenzéki hangot ütött meg, s olyan követelésekkel lépett fel, amelyek jogosak voltak ugyan, de nem lehetett tudni, hogy a kívánások keresztülvitele az országra nézve, de különösen arra a társadalmi rétegre, amely az úgynevezett ellátatlanok osztályát jelentette, nem fog-e nagyobb veszedelmet hozni.

Szíjj Bálint ugyanis indítványt terjesztett elő, amelyben a mezőgazdasági termények szabadforgalmát kívánta helyreállítani, mert a fennálló korlátozások miatt a nép hangulata egyre izgatottabb. Azt követelte, hogy a kisgazdapárt menjen ellenzékibe, ha a kormány nem lenne hajlandó teljesíteni a szabadforgalomra irányuló kívánságát. Ekkor mondotta Nagyatádi Szabó István ezt a sokszor emlegetett mondását:

«A párt mondjon ítéletet. Ha az marasztaló lesz, én a konzekvenciákat levonom. Még nem tudom, hogy merre megyek, de egy bizonyos: azt az irányt választom, amerre az ország érdekei szállítanak.»

Kijelentette, hogy miután a kormányzás a napirendre került, a pártnak legalább is előzetes tanácskozás formájában állást kell

foglalnia. Az egységes párt dolgában vele senki ezideig hivatalosan nem tárgyalt. Álláspontja, melyet nem akar senkire reá erőszakolni az, hogy a kisgazdapártnak sem megszüntetésébe, sem beleolvasztásába nem egyezhetnek bele. Ha egységes párt kell, itt van a kisgazdapárt, ennek a programját esetleg ki kell bővíteni. Csatlakozzanak ehhez a párthoz mindazok, akik igazi meggyőződéssel jönnek közéjük.

Tisztába vagyok azzal mondotta végül — hogy izolálva vagyok, hogy e pillanatban mi történik, azt nem tudom, de azt tudom, hogy én már kétszer elmentem a bársonyszékből haza kapálni. Egészen bizonyos, hogy ezt harmadszor is meg fogom tenni. Én csak addig maradok itt a miniszteri székben és képviselő is csak addig leszek, amíg a népemtől kapott mandátumom arra kötelez. Ha látom, hogy itt fölösleges vagyok, elmegyek.

A debreceni tenyészállatvásár alkalmával rendezett ebéden mondta Nagyatádi Szabó István:

— Engem sem ugratni, sem visszatartani nem lehet. Én, aki az életet a gyakorlati oldaláról ismerem, — de onnan azt hiszem, ismerem — nem lehet olyan árokba beugratni, hogy beleessem a vízbe. Én majd megkeresem azt a helyet az árokban, ahol száraz lábbal át lehet kelni, de ha át kell lépni, akkor át fogom lépni, beszéljen bármit a világ.

*

Az egységes pártalakítás során az a hír járta, hogy ezúttal Rubinek-szeggel nyomják ki Nagyatádi Szabó Istvánt a miniszterségből. Nem kis meglepetés volt tehát az érdekelteknek hallaniok, hogy Tállyán eljátszották a jelenetet a két testvérről, akik két lovat örököltek, mikor a választásra került a sor, azt mondta az idősebbik testvér az öccsének: öcsém, válassz szabadon, de ha a szürkét választod, majd meglátod mi lesz akkor!

Nagyatádi Szabó István is azt mondta Tállyán:

Legyen pártegység, vagy egységes párt, de ha nem az én programom és kedvem szerint lesz, majd meglátjátok, mi lesz akkor.

És Rubinek Gyula erre ezt válaszolta:

— Maga az a gondolat is képtelen, hogy itt Nagyatádi Szabó nélkül kormányzó párt alakulhasson. Minden józan ember tudja, hogy Nagyatádi Szabó Istvánt nem lehet kikapcsolni, vagy lejáratni és hogy a legelvakultabb politika volna az, mely őt arra kényszerítené, hogy ellenzékbe, szélsőségekbe menjen. Semmi sem volna olyan káros, mint ezekben az időkben ilyen harcot felidézni.

Amikor megkérdezték Nagyatádi Szabó Istvánt, hogy miért nem akar részt venni az új kabinetben, így nyilatkozott:

— *Én azt hiszem, a párt ragaszkodni fog ahhoz, hogy számarányának megfelelő képviselő legyen az új kabinetben. Egyébként ebbe én nem akarok belefolyni, a párt majd dönt. Az a kérdés, hogy a várt garantálva látja-e programját azokkal az egyénnel, akik a kabinetben lesznek.*

— *Nem akarok elibe vágni a párt állásfoglalásának, ne mondják, hogy mindennek én vagyok az oka. Pedig két év óta egyebet sem tettem, mint simítottam. Mindig azért hoztam áldozatot és azért tűrök el szemrehányást, mert azt akartam, hogy a mindenkori miniszterelnök dolgozhasson az ország érdekében teljes erővel és biztosítva legyen, hogy itt állunk mellette. Ezért sokan duzzogtak, morogtak is a pártban . . .*

— *Hát én nem leszek miniszter az új kabinetben. Elég volt ebből két esztendő. Higgyék el, nem is olyan jó dolog a miniszterség. Olyan az mint a születés és a halál: az ember születik és meghal: az ember miniszter lesz és megbukik.*

*

A magyar sajtó nagy részének az volt az álláspontja, hogy a baloldal csatárláncának sorait sűrűbbé akarja tenni azzal, hogy az egész magyar parasztságot be akarja fogni a radikalizmus szolgálatába. A munkásosztály nagyrésze amúgy is velük van. A nagy pusztulásra kárhóztatott középosztály egyrésze feljük áramlik. Ha meg tudják nyerni a földművesek zömét, akkor odajut az ország, ahol 1918 őszén volt. Ezt megakadályozni és ellensúlyozni a nemzet jó! felfogott érdekében áll. A kisgazdatársadalom alapján véve az ország legegészségesebb néprétege. Hivatása ennek hogy keresztény erkölcsével, munkájával, higgadtságával és hazaszeretetével megmentője legyen a hazának.

A magyar értelmiség átengedte annakidején a munkások szervezését a forradalmároknak. Végzetes volna ezt a hibát megismételni a kisgazdákkal. De szükség van azért is az egész földműves osztálynak a keresztény nemzeti ügy szolgálatába való állítására, mert csakis ez a demokratikus tömegező lesz elég hatalmas arra, hogy egy újabb felfordulást megakadályozzon. A kisgazdák részvétele az ország kormányzásában biztosítéka annak is, hogy túlságosan jobbra ne lengjen ki az inga.

Ez volt Nagyatádi Szabó István felfogása, az egységes pártot illetőleg.

APEÓSÁGOK EGY NAGY EMBER ÉLETÉBŐL.

Nagyatádi Szabó István élete nem aprózódott el. Valahogy úgy történt, hogy történelmi mértékkel mérve is ez a nagy ember egész életével, működésével az egy irányban dolgozó, egy cél felé haladó vonalat futotta meg. Komoly, nehéz, felelősségteljes munkában eltöltött élet útja volt ez.

Alaptermészete komoly, higgadt. Nem az anekdótázó, hanem a dolgozó magyarok fajtájából való. Maga soha nem igyekezett a könnyenható humor vagy szójáték fegyverével élni, — noha ehhez is elég ötletes ember volt — de ezt csak fehér asztalnál és baráti társaságban csillogtatta — nagyritkán. Ha néha-néha beszédeiben példázódott, nem anekdota vagy humoros megjegyzés, hanem népies vagy éppen bibliai példázat volt a szónoki fegyvere.

Egyébként a jóízű magyar humort nagyrabecsülte és jóízűeket tudott inkább mosolyogni, mint nevetni — mert ez ritkán volt szokása — egy-egy, a helyzetnek megfelelő, vagy arra jellemző anekdota vagy szójáték hallatán. Ilyenkor is, mikor mások hosszú kacagásban törtek ki, egy röpke mosolyával jobban elismerte az elmondott szellemességet, mint az egész társaság kacaja.

Utána nem maradtak anekdoták. Inkább jellemző mondásai és megállapításai forogtak és forognak a mai napig is közszájon.

Mikor Kaposvár piacán a *«benyalós»* ember képét megrajzolta 60,000 ember előtt, valóságos természetrajzi meghatározását adta ennek az embertípusnak, oly markánsan és komolyságában is olyan szatirikusan, hogy a hatalmas tömeg percekig kacagott a találó meghatározáson.

Az alább következő apróságok nem az ő anekdotái, hanem olyan helyzetképek, amelyek körülötte és politikai ténykedései közepette szinte önként adódtak, azonban jellemzők reá magára és az időkre is.

Meskó Zoltán, aki különben nagy híve volt Nagyatádi Szabó Istvánnak a kommün bukása után Rubinekékhez csatlakozott. Mikor a nagy kibékülés megtörtént és megkötötték az Esterházy-utcai békét Rubinekék részéről Meskó is jelen volt és szólásra emelkedett:

— Kedves Pista bátyám! — mondotta Nagyatádi Szabó Istvánhoz fordulva — tudod, én mindig melletted állottam . . .

Rubinek Gyula egy kissé indignálódva szólt közbe:

— Hát mellettem ki állott akkor? — kérdezte.

A különben mindig talpraesett Meskó Zoltán zavarba jött; Nagyatádi Szabó István segítette ki belőle, mondván:

— Most már mindkettőnk mellett áll. Így talán több hasznát vesszük.

A «létra».

Közvetlen a kaposvári nagygyűlés után történt Szegeden. Hatalmas gyűlést rendeztek.

A bevezető szónok után Nagyatádi Szabó István beszédjére került a sor. A kispap-vezér felállott és indult a szónoki emelvény felé, közben idegesen kutatott jobbra-balra a zsebeiben. Valamit keresett, aminek hiánya láthatóan idegessé tette. Az egyik gyűlésrendező úr melléje ugrott:

— Talán otthonfelejtettél valamit? — kérdezte szolgálatkészen.

Nagyatádi Szabó István nem szólt semmit, csak idegesen kutatott zsebeiben s mikor ez eredménytelennek látszott, idegesen felelt:

— Igen bizony, — mondotta — odahaza felejtettem a legfontosabbat: a létrát.

Akik hallották szavát, elképedtek. Senki sem tudta elképzelni, mi baja lehet Nagyatádi Szabónak a létrával és hogyan felejtette otthon a létrát, melynek nagyon kevés köze lehet egy népgyűléshez. Közben tovább forgatta ki zsebeit és egyszer csak valósággal megkönnyebbülten kiáltott fel:

— Megvan a létra, — és kezében egy kis papírlapot szorongatott és odamutatta azt a köréje seregletteknek. A papírlapon egymás alá négy sor volt írva:

— Kommün . . .

— Nemzeti hadsereg . . .

— Pallavicini őrgróf . . .

— A földreform . . .

. . . Ez volt a létra. Nagyatádi Szabó István eredeti megjelölése, mindenféle tervezetre. Létrának hívta feljegyzéseit a beszédhez, cikkeihez. Jellemző «létráira», hogy azok mind ehhez hasonló két-három sor feljegyzést tartalmaztak. Még akkor is, ha három-négy órás beszédre készült. Ha már négy «foga» volt a létrának, akkor nagyon «magas» volt.

Egyszer egy népgyűlésre utazóban éppen arról faggatták, hogyan készül beszédeire?

— Hát megcsinálom a «létrát» — mondotta — s azon rajta van minden.

Hogy jobban megvilágítsa a dolgot, benyúlt zsebébe s egy kivett cédulát mutatott fel. A társaság harsány nevetésben tört ki: a papírlap üres volt. . . Nagyatádi Szabó a gyűlésen háromórás beszédben nyugózta le hallgatóit — *létra nélkül*. . .

A közéletmezési nóta.

A tiszántúli rész az első nemzetgyűlésbe csak a román meg szállás után küldte be követeit. Nagyatádi Szabó István mint közéletmezési miniszter vett részt ebben a választási küzdelemben. Biharban, a megyeszékhelyé előlépett Berettyóújfaluban Szilágyi Lajos főispán és az egész vármegye nagy ünnepséggel fogadta nem is annyira a minisztert, mint inkább Nagyatádi Szabó Istvánt, akinek egy cseppet sem tetszett, hogy ezt a kettőt nem tudta egymástól különválasztani. Volt lovasbandórium, fehér ruhás leánysereg, küldöttségek, szónoklatok, no és természetesen hatalmas bankett a végén. A bankettre odakerült a cigány is és asztalbontás után még az öregek is táncra perdültek, nemcsak a fiatalok. A mindig komoly Nagyatádi Szabó István a főispánnal, Bárányi alispánnal és a megyei urakkal ült az asztalfőn és nem vonta ki magát a vidám poharazásból.

Az egyik táncszünet alkalmával a cigányprímás odasettenkedett az asztalhoz. A megyei urak leintették. De a cigány csak tovább erősködött:

— Csak egy nótát akarnék elhúzni a kegyelmes úrnak.

Nagyatádi Szabó István tiltakozott:

— Nem annak van most az ideje. — mondotta a cigányprímásnak, aki azonban tovább hajtogatta, hogy csak egy nótát akar elhúzni a miniszternek. Végre valaki megkérdezte tőle, hogy

melyik nótát akarja muzsikálni? A cigányprimás a miniszter felé kacsintott és huncut mosollyal válaszolt:

— A közéletmezési nótát, instálom.

A társaság kíváncsi lett a közéletmezési nótára és végül ő is hozzájárult az «egy» nótához, mire a cigány rázendített a nótára:

Nincsen kenyér, nincsen só,
Feleségem sincsen jó . . .

Hatalmas nevetés fogadta a *közéletmezési nótát*, melynek az adott különös és igazi jelentőséget, hogy a románok akkor takarodtak ki Biharból és valóban a közéletmezési miniszternek kellett sőről gondoskodni a vármegye számára, mert e nélkül még kenyeret sem tudtak volna sütni.

A bihari fiatalság egész éjszaka a közéletmezési nótára táncolt.

Erdősokonyán vacsora volt Nagyatádi Szabó Istvánnál. Egyszerű, pompás vacsora. Hallatlanul kedves házigazda szokott lenni. Vidám hangulat volt. Bor is került az asztalra, melynek tőkétjét maga kapálgatta a *kegyelmes* úr, már mint a földművelésügyi miniszter: Nagyatádi Szabó István. Ilyenkor beszédesebb lett, a nélkül, hogy közlékenyebbé változott volna. Ezúttal is kedélyesen beszélt a múlttól, a szentgáli zászlóbontásról, az első választásáról, az első parlamenti beszédéről, annyi más diadalmas emlékeről. Közben, ahogy szokott, — nézte Gömbös Gyulát — a választások főintőzőjét, akit a közvélemény a közeljövő urának emlegetett. Egyszer csak elkomolyodik a miniszter. Merőn, kutatóan ránéz Gömbös Gyulára, mutatójával felé mutat:

— Aztán fiam, — mondotta hirtelen — ha én már nem lennék, el ne hagyj az én embereimet, a parasztokat . . .

Egy pillanatra csönd. Gömbös Gyula kezét nyújtja Nagyatádi-Szabónak:

— Te mindig leszel, István, — mondta nyomatékosan — én pedig soha nem tudok elképzelni boldog Magyarországot boldog paraszt nélkül.

Ezt Gömbös Gyula mondta el:

Erdősokonyán történt ugyanakkor. Ott volt a karcagi követ: Csontos Imre, akinek nagykun «beszídje» a «szeginség irdekiben» még Rákosi Jenőnek is vezércikk-téma volt s aki, mikor a második

Vitéz jákfai Gömbös Gyula, m. kir. miniszterelnök.

király-puccs után a fogházból szabadult Andrássy Gyula gróf panaszkodott bebörtönzése miatt, ezzel a szállóigével vigasztalta meg a nemes grófot:

— Hja, uram, ez a politika!

Csontos Imre Erdősokonyán is ellenzéki volt és látván a somogyi dús, erdős dombokat, morfondírozott:

— Szíp ez a sok fa, Pista, — mondotta Nagyatádi Szabónak — rémisztően szíp, de én bizony fenét se látok túle. Odahaza, Karcagon kiállok a tanya szilibe, oszt onnan nízem a kúnhegyesi toronyórát. Ezt csináld utánnam, Pista.

Nagyatádi Szabó István szép csendesen mosolygott:

— Hát tudod Imre, — mondotta szelíden — én már inkább nézem ezt a zöld erdőt, meg ezt a szépen művelt szőlőt, mint a pusztaszélről a kúnhegyesi toronyórát, amelyik olyan messze van, hogy úgyse látod; ha meg látod, abból sincs hasznod, mert biztosan rosszul jár nektek — karcagiaknak . . .

Csontos bácsi ezt már személyes sértésnek vette és nagy «mírgesen» így válaszolt:

— Ezír nem látja a dunántúli ember — vágta vissza — a fátul az — erdőt.

De azért nem lett belőle harag és Gömbös Gyula hozzáteszi az anekdotához:

— Megértette azért egymást a magyar földművelő nép két fia: a nyugati hatás alatt szelídült dunántúli és a távolságokat imádó pusztai fia, mert tudták, érezték, a szívük diktálta, hogy a két magyar véglet gyermekei alatt egy végből van szabva a hegy, a róna, egy darab ez a szép, szent magyar föld . . .

A miniszterség súlyos teher volt számára. De viszont nálánál pontosabb hivatalnokot nem lehetett találni.

— Unom ezt a terhet — mondta akárhányszor.

A közvélemény pedig adomákat gyártott a bársonyszékről. Egyik oldalon Dózsa Györgyként is szerették emlegetni. Keserűen mosolygott, mikor ezt hallotta:

— Igazán az vagyok, — mondta — a tüzes trón nem éget jobban, mint néha ez a — bársonyszék.

Kezdetben rettentően bántotta a kegyelmes címzés. A miniszteriumban szigorúan elrendelte, hogy csak miniszter úrnak szólítsák. De a végén belefáradt a szélmalom-harcba.

Egyszer egy falubeli ember kereste fel s így kezdte:

— Kegyelmes Uram . . .

Szabó erélyesen rászólt:

— Elment az eszed?

A jó magyar hebegett:

— Tudod kérlek, a széket, amiben ülsz, megillet.

Szabó István megnézte maga alatt a széket és elmosolyodott:

— Az igaz, — mondotta — de te mégis csak tőlem akarsz valamit, nem a széktől. Nekem meg tudod a becsületes nevemet még Csokonyáról . . .

A derék magyar egy félóra múlva a szolgának magyarázta:

— Olyan ember ez a mi Pistánk, nem fog ki ezen még a bársonyszék sem . . .

Kedves jelenet volt, amikor egy alkalommal Nagyatádi Szabó István a pártirodában egyik asztalnál egy vadidegen embert látott. Nyomban megkérdezi:

— Magát, úgy-e, még nem is ismerem?

A pesti ember szemrebbenés nélkül válaszol Nagyatádi Szabó Istvánnak:

— Az Országos Kisgazdapárt titkára vagyok, — s hozzáteszi hallatlan szemérmertlenséggel — mivel szolgálhatok urambátyámnak?

Nagyatádi Szabó István szépen, csendesen, ahogy szokta, a nélkül, hogy hangját felemelte volna, csak ennyit mondott:

— Maga a kisgazdapárt titkára: Hát akkor azonnal szedje a sátorfáját és menjen vidékre agitálni.

A megriadt «párttitkár» eleinte bámult s mikor valaki a fülébe súgta, hogy Nagyatádi Szabó Istvánnal áll szemben, úgy eltűnt, mint a kámfor.

Nagyatádi Szabó István pedig hangosan felnevetett és úgy nézte a «párttitkár» elvonulását.

— Ebadta kisgazdája, — mondotta nevetve — ezt kár volt elbocsájtani, mert szükségünk volna ilyen élelmes emberre.

A magyar sajtóval való érintkezése kezdettől fogva mindvégig szíves és mindkét részre kellemes volt.

Egy időben állandó vendége volt a politikai újságírók-

nak. Mikor a Huszár-kormányban először vállalt miniszterséget s később, egészen a Bethlen-kormány idején felgyülemlett rendkívül nagy munkájáig, alig volt olyan hét, hogy legalább egyszer meg ne fordult volna az újságírók «tanyáján», mint ahogy ő szokta nevezni a Magyarországi Újságírók Egyesületének Rákóczi-úti klubhelyiségét.

A kedves, kedélyes vacsorákon gyakorta megjelent *Huszár* Károly miniszterelnök, *Gaál* Gaszton, a képviselőház pedáns és nagynevű elnöke. *Bottlik* József, a képviselőház alelnöke, *Mayer* János, a másik kisgazda-miniszter s mellettük a képviselők egész sora vett részt azokon a vacsorákon, amelyek sok-sok érdekes és nem egyszer sorsdöntő politikai megbeszélésnek szolgáltattak keretet.

Felejthetetlen esték voltak ezek, melyeknek egészen önkénytelenül is Nagyatádi Szabó István állt a középpontjában, aki talán csak ezen a helyen, ezeken az estéken mutatkozott a nyilvánosság képviselői előtt, tartózkodás nélkül, nyíltan és őszintén. Ez a felmelegedés, a politikusoknak és a politikai újságíróknak ez a ritka együttérzése gyakorta alkalmat adott arra is, hogy az emelkedett hangulatban legritkább, de talán legigazibb képét is megmutassa.

Nem vetette meg a fehér asztalt, szívesen koccintott egy-egy pohár borral és nem igyekezett titkolni azt, ha ezernyi gondja közepette megvidámodott.

Bizony nem egyszer késő éjszakai órákig tartott a vacsora. A politikusok és újságírók sokszor kérték, hogy énekelje el kedvenc nótáját. Ilyenkor nevetve mondotta:

— Kérjétek meg Könyves Lajost, ha ő szép hangján elénekeli, akkor örömtők lesz benne. Ha én kezdek énekelni, akkor szét-szalad ez a kedves társaság.

Pedig nagyon szépen tudott énekelni, ha hangulata volt hozzá. Néha felcsendült kellemes hangja:

Ne menj rózsám a tarlóra,
Gyenge vagy még a sarlóra.
Ha megvágod kis kezedet,
Ki süt nekem lágy kenyeret.

Valami meleg érzés fűtötte éneklését, vagy — amint ő szokta mondani — «dalolását». Egymásután jutottak eszébe a szebbnél-szebb régi magyar nóták. Megesett, hogy cigányt hozatott valamelyik kedveskedni akaró politikus vagy újságíró és akkor igazán kedves képpé alakult át az újságíró-klub fehér asztala: Nagyatádi

Szabó István a magyar muzsikában felolvadva, rákönyökölt az asztalra, énekelt, csendesen, érzéssel, amelyből az évszázados magyar bánat, a szép, tiszta magyar levegő, a földnek ereje áradt ki. És körülötte hallgatták a nagy politikusok a kiváló újságírók. Gyakorta felszakadt a jelenlevők szívéből a legnehezebb érzés a szétszakított, feldarabolt haza sorsán aggódó mélységes bánata és Nagyatádi Szabó István hangja magas régiókba szárnyalt fel, amikor énekelte:

Lesz még magyar nyár.
Lesz még kikelet
Kolozsvár felett,
Ha elpusztul határról
A hollósereg.

Az bizonyos, hogy a politikai újságírók kedvesen és szívesen őrzik az együtt eltöltött esték emlékét.

*

F. Szabó Géza képviselő mondta el:

Ha az önzetlen öröm s a szívből jövő kacagás a jó emberek tulajdonsága, akkor Nagyatádi Szabó István nagyon jó ember volt. Különösen tudott örülni a magyar néplelek egy-egy kiváló szellemi szikrájának. Mivel tudta, hogy én szeretettel foglalkozom népünk utolérhetetlen ötletességével, többször megkérdezte:

— Na, nincs valami újabb hír Gazdag István uramról?!

Gazdag Istvánnak ugyanis története van, amit három ízben is el kellett a miniszter úrnak mondani, sőt egyszer ezt a történetet tüneményes alkalmazással egy népgyűlésen fel is használta.

Gazdag István uram ugyanis a legokosabb ember volt a faluban. Nemcsak azért, mert a legöregebb volt, de azért is, mert nagyon összekuszálódott ügyes-bajos dolgaikban mindig hozzáfordultak a népek tanácsért. Történt pedig, hogy az özvegyi sorban levő s már az ötvenötödik évét taposó Hajdú Imrének megmozdult a szíve. Mégpedig a Piros Vera irányában. Ami magábanvéve nem lett volna baj, de a Vera igen csalfa, élni vágyó fehérlép volt, még hozzá 18 éves. De a szerelem nagy hatalom. Hajdú Imre gazdauram hitestársul kívánta a Verát annak rendje s módja szerint.

Azt azonban lehetetlenség volt észre nem venni, — amint híre futott hajlandóságának a faluban, — hogy itt is, ott is, piacon is, olvasóegyletben is visszafojtott kuncogással tekinte-

nek rá a népek, különösen a fiatalabb fajta. Nahát ilyen körülmények között fordult tanácsért Gazdag István uramhoz .

— Mongya mán, Esván bá, mit szól az én esetemből?

— A Verával?

— Avval.

— Hát elvöszöd?

— El én.

— Hát úgyis jó. De csak aramondó vagyok, hogy bolond embör az, akinek legfeljebb csak egy zsák örleni valója van, osztán vösz hozzá egy egész — malmot . . .

Nem én találtam ki ezt a történetet, de jellemzésül felhozom, mert Nagyatádi Szabó István ennek az ellenállhatatlan naiv böiceségnek mindig szívből tudott örülni s egészséges derűvel mosolyogni.

*

Szomaházy István, a kiváló író tett látogatást nála, amikor néhány nappal azelőtt vonult vissza a miniszteri székből. Beszélgettek, Szomaházy csak egy kérdést tett:

— *Kegyelmes úr szereti a politikát?*

— A politikát is lehet szeretni — mondja meggyőződéssel — talán annak, akiben nagyhatalmi viszketeg ég dominál, de nekem? Én ezen rég túl vagyok. Kötelességtudásból tettem csak azt, amit tettem és sohasem voltak előre kieszelt terveim. Nem is vágyódtam soha a rangra és a címekre, minden csak úgy magától jött. Eleinte, mikor a bársonyszékbe kerültem, ki is adtam a rendeletet, hogy csak miniszter úrnak hívjanak, de hiába mondtam, addig kegyelmes uramoztak, míg végre megszokta valahogy a fülein. De ez csak átmenet, nem leszek én örökre kegyelmes. Mit gondol, ha egyszer öreg éhemre végre hazatérek a falusi házamba, akkor talán megengedem, hogy így tituláljanak?

— Pista bácsi vagyok én otthon a fiataloknak, és kedves komám a régi pajtásoknak. Ott az ilyen cifraságot meg sem értenék. Pedig hazamegyek, mert ott akarok meghalni, ahol a fiatalságomat eltöltöttem. Nem sok van már; ddig hátra. Minden fajtám úgy a hetvenedik év felé szokott meghalni, én pedig már betöltöttem a hatvanegyvet. De lássa, még mindig remélem, hogy utolsó éveimet a szőlőkbe babrálgatva fogom eltölteni, mert a nehezebb munkához, a koromnál fogva, már nem sokat érek.

— Pedig híres, jó kaszáló voltam én fiatal koromban. Mindig nélkülözések között éltem; ha az időm engedte, erdőirtásban és egyéb napszámban dolgoztam másoknak és így szereztem össze azt a kis vagyonkát, ami most együtt van. Negyvenöt katasztrális

holdam van, de csak most, mióta a feleségem tizenöt holdat örökölt. Nem sok, de tehermentes. Ezen kívül sem az égben, sem a padláson semmim. Most az egyik vöm gazdálkodik rajta, aki egy kenyéren él velem, engem eddig nem engedett a politika. A másik lányom — kettő van összesen — egy pesti magántisztviselő felesége, azok Budán laknak s én velük meg a kis unokáimmal töltöm minden szabad időmet. Most talán több lesz, mint volt, most talán már nem ráncigál ki az ágyból a rengeteg ismerős és ismeretlen jó embereim, akik mind jogot formáltak hozzám.

— Miniszterségem? Nem gondolok rá vissza szívesen. Egyik titkár jobbról hozta a referáló tisztviselőket, a másik balról hozott látogatót, sokszor azt sem tudtam már, fiú vagyok-e vagy leány. Aztán, tudja, nekem komolyan át kellett vizsgálnom minden aktát, mert ha a mágnás-miniszter egyszerűen aláírja a nevét valamire, nem gondol róla senki rosszat, de ha én csak úgy látatlanba aláírom, mindenki azt mondja, hogy ehhez ugyan nem kell sok tudomány. Én bizony alaposan foglalkoztam minden ügygel, de most meg is érzi minden csontom.

— Gyerekkorunkban azt mondtuk, hogy az idegesség úri nyavalya, de most már bizony gyakran eltűnődöm rajta, hogy nem estem-e én is ebbe az úri nyavalyába. Aztán a tudóm sem valami jó. Nagyon kifárasztott a sok munka, s a minisztérium szobájában, ahol a két titkárommal együtt szoktam ebédelni, sokszor megkérdeztem őket tréfásan:

— Mondjátok, nem volna valami jó vevő erre a kegyelmes címre?

— Nem kényeskedem, ha azt mondom, hogy nagyon megérezem a munka súlyát, mely a vállamra nehezedett. Kutyabajom se volt nekem, amíg otthon éltem, örökön a szabad levegőn. Most egyik akta a másik után, tárgyalás, konferenciák, bezárt szoba, hamarabb megkapom a náthát, mint akármelyik nagyvárosi ember. Megromlottam, megfirinyásodtam, de lehet, hogy ez is másképp lesz ezután. Most olyan vagyok mint a vén tölgyfa, melynek még színesek a levelei, de belül öreg és korhadt.

— Az arcomról azt látja, hogy optimista vagyok? Nem, inkább búsongásra hajlandó. Nem keresek semmi szórakozást, tízszer mulattam talán cigány mellett, de a jó társaság nekem is kedves, mint mindenkinek. Nagynéha elboroztatunk, elkoccintgatunk, ezt én is szeretem, mint minden magyar ember. Az az optimizmus, melyet az arcomról leolvas, talán abban nyilatkozott meg, hogy minden embert jónak tartottam, amíg az ellenkezőről meg nem győződtem. Ebben optimista voltam — az Eskütt-ügyig.

— Nagyon örülök annak, amit mond: hogy én vagyok az első póznélkül való miniszter, akit életében látott. Örülök, mert más is ezt hiszi rólam, aki személyesen megismert. Gyakran megtörtént velem, hogy idegen kisgazda-gyűléseken így szoltam a választókhöz:

— Fogadjunk, hogy kitalálom, amit most gondoltok!

És én mindjárt hozzátettem:

— Azt gondoljátok, hogy nicsak, ez is csak olyan közönséges ember, mint mi vagyunk.

— A vége az lesz, hogy egyszer újra visszatérek a kis tanyámra, újra ott kezdem, ahol elhagytam. Nem születtem én nagyúrnak, csak a viszonyok kényszerítettek rá. A családom únos-úntig, mindenkor azt hajtogatta: «Gyere haza!» Most már majd szót-fogadok nekik és hazamegyek . . .

NEGYEDIK RÉSZ.

A VÉG.

EGY SZÓ NYILALLOTT ...

1924 október 31-én szombaton kora délután megdöbbentő hír érkezett Budapestre: *Nagyatádi Szabó István volt földművelésügyi miniszter Erdősokonyán váratlanul meghalt.* A hihetetlen híradást legelőször *Tankovics* Miklós, Nagyatádi Szabó veje küldette *Mayer* Károly földművelésügyi államtitkárnak Erdősokonyáról. Nemsokára azután táviratot kapott a kisgazdapárt, valamint a nemzetgyűlés elnöksége is.

A haláleset híre oly váratlanul érkezett, hogy eleinte nem is akartak hinni benne és csak amikor a félhivatalos *Magyar Távirati Iroda* is jelentette, hogy *a volt miniszter szívszélhűdés következtében meghalt*, tűzték ki mindenütt a gyászlobogókat.

Az újságaloták ablakaiban nyomban hatalmas plakátok közölték a közönséggel halálát.

Bethlen István gróf miniszterelnök *Almásy* László, az egységes párt alelnökével a kettős ünnepnapra Hortobágyra utazott vadászatra. A halálról szóló táviratot a miniszterelnök csak szombaton este kapta meg. Könny csordult ki a szeméből a váratlan, megrázó hírre s alig akarta hinni, hogy az megtörténhetett. Azonnal üzent Budapestre, hogy a kormány halottjának tekinti Nagyatádi Szabó Istvánt.

A gyász hír gyorsan terjedt el országszerte és mindenütt mélységes megdöbbenést, őszinte részvétet keltett. A vidéken tartózkodó képviselők haladéktalanul felutaztak Budapestre, hogy minden hírt közvetlenül kapjanak és a teendőket megbeszéljék. Vasárnap este az olyankor különben üres egységspárti klub oly népes volt, mint amilyen csak nagy politikai események idején szokott lenni.

A dohány-utcai kisgazda-hajlék valóságos búcsújóróhely lett. A hivatalos és a nemhivatalos Budapest telefonon ostromolta az ott elhelyezett Magyar Falu szerkesztőségét a szomorú tragédia

részleteiről. Jöttek a nagyatádisták. Hozták és vitték a végtelen szomorúságot.

Éppen kétnapos lapszünet volt. A halál napja szombatra, a reformáció emlékünnepére esett. Utána vasárnap következett. Csak a nagy lapok kiadóhivatalai előtt jelentek meg a szűkszavú plakáthíradások, a megdöbbenő halálesetről. Az első megdöbbenés hatása alól felocsúdva, a *Magyar Falu* rendkívüli kiadás kibocsátására kért és kapott engedélyt. De már a rotációst nem lehetett munkába állítani és csak sima gépek ontották egész éjszakán és egész napon keresztül a Magyar Falu gyászkeretes számát, melyet valósággal feldúlt lelkiállapotban állított össze a lap szerkesztősege.

Az utolsó napokról *Markó* István, Nagyatádi Szabó István veje ezeket mondta:

— Szerdán este érkezett meg szegény apósom Csokonyára. Nem várta senki a vonatonál, mert nem értesített bennünket lejöveteléről. A vasúton találkozott *Győrkö* János csokonyai gazdával, akinek panaszkodott, hogy zihált a melle a vonaton, fulladozik. Koffer volt a kezében, melyet mindig maga szokott bevinni gyalog az állomásról a községbe, most azonban arra kérte Győrkö, hogy nagyon fáradt, ezért vigye ő a táskát. Majd arról panaszkodott, hogy melege van, mire levetette télikabátját. Amikor megérkezett hozzánk, kissé jobb kedve lett, azt mondta, örül, hogy végre megszabadult a politikától, melytől annyira megirtózott, hogy az alatt a pár nap alatt, amíg Csokonyán tartózkodott, még újságot sem akart olvasni. Csütörtökön délelőtt a ház körül foglalatoskodott, délután pedig kiment a mezőre, megnézni a vetéseket. Pénteken délelőtt szintén a mezőn tartózkodott, délután pedig teljesen egyedül ballagott a szőlőbe, ahol tüzet rakott és szalonnát süített. Több gazda, akik mellett elment, hívta, hogy térjen be hozzájuk a pincébe egy pohár borra, mire azt válaszolta nekik, hogy egyedül óhajt maradni, mert nincs neki nagyobb gyönyörűsége, mintha a szőlőben, a nagy csendben egyedül ülhet a tűz előtt. Nagyon szeretett ugyanis kijárni a szőlőbe, ilyenkor mindig ő maga rakta meg a tüzet, a világért sem engedte volna, hogy ezt más csinálja. Péntek este feltűnően vidáman jött haza a szőlőből, megemlítette, hogy rendkívül jól esett a pirított szalonna, majd pedig azt mondta, hogy rendes életmód mellett az öreg ember is sokáig élélhet. Hivatkozott arra, hogy a faluban

több, nálánál idősebb ember él akik mind jól bírják magukat. Majd érdeklődött a szomszédos községekben lévő öregek iránt, névszerint kérdezett többet, hogy élnek-e még és amikor közöltük vele, hogy annyira egészségesek, hogy még dolgozni is járnak. nagy érdeklődéssel hallgatta. Aztán arról kezdett beszélni, hogy a faluban lévő két Molnár nevezetű ember csak azért halt meg hirtelen, szívszélhűdésben, mert könnyelmű életük volt. A végén ezt mondotta jókedvűen:

— Ezeknek az öregeknek az életéből lehet látni, akik még most is élnek, hogy nagyon sok terhet bír ki az ember. Nekem is sok van a vállamon, én is majd csak elviselem.

Másnap reggel, szombaton, hét órakor fölkel, jóízűen megreggelizett, azután unokájával, a kis három éves *Markó* Pistával játszadozott, akit nagyon szeretett. E közben beléptek az udvarra *Ikedy* József és *Keresztes* Géza gazdálkodók. *Kerdorfi* Béla vegyeskereskedő és *Buzsáki* János kalaposmester. Nyolc óra is elmúlt már, amikor türelmetlenkedni kezdett, mert veje, *Tarikovics* Miklós nem érkezett meg a nyolcórás somogyzobi vonattal. *Tankovics* ugyanis szintén vadászni készült apósával és a vadásztársakkal, a vonat azonban késett és ez volt az oka, hogy a megbeszélte időre nem érkezett meg.

Néhány szót váltott a megjelentekkel, majd ismét kis unokájával kezdett játszadozni. Őhöz intézte utolsó szavait. Így szólt hozzá:

— Vigyázz Pisti, össze ne sározd a ruhádat.

Alighogy ezt mondta, bement az udvaron álló egyik kisebb épületbe. Sokáig tartózkodott itten, amíg végül is feltűnt leányának, Máriának, aki nem tudta okát találni, hogy atyja miért nem tér vissza. Az épülethez ment, bekiáltott és amikor többszöri kiáltásra nem kapott választ, segítségért kezdett kiáltozni, baltáért szaladt és hamarosan betörték az ajtót. Nagyatádi Szabó István az ajtó előtt eszméletlen állapotban feküdt a földön. Rettenetesen hörgött. Hamar bevitték a szobába, ágybafektették és elküldöttek *Kuch* János orvosért, aki percek alatt a beteg ágyánál termett. Morfium-injekciót adott az eszméletlenül heverő Nagyatádi Szabónak, majd eret vágott rajta, úgy, hogy mintegy 200 köbcentiméter vért vett ki. *Kuch* doktor látva a veszedelmet, nyomban lovas küldöncöt küldött a babocsai járásorvosért, aki vágatva tette meg a nyolckilométeres utat, de már ő sem tudott segíteni. Bénán, mereven, alétan feküdt az ágyán Nagyatádi Szabó István, akinek

az álla már első percekben leesett. Így feküdt eszméletlenül, azután *egy óra húsz perckor a nélkül, hogy öntudatát pillanatra is visszanyerte volna, hogy elbúcsúzott volna szeretteitől, meghalt.*

A földszinti szobában ravatalozták fel az elhunyt minisztert. A szoba egyszerű, mivel sem díszesebb a legszegényebb zsellér - ember otthonánál. Két tornyos ágy, egy lehajtott fedelű mosdó, fehér gyolccsal bevont aranykeretes tükör, az ágy mellett pedig egy régimódi használt varrógép látható. A falon ingaóra és néhány olcsó színyomatú kép, köztük két berámázott fénykép, amelyek őt ábrázolják, amint hívei között az erdőcsokonyai piacon álldogál.

Nagyatádi Szabó István hideg, néma viaszszín arccal fekszik halottas ágyában. A régi meleg szemek, arcának okossága, nyáj aszága örökre eltűntek. Testét fehér gyolcs takarja, feje piros virágokkal hímzett vánkoson nyugszik.

A ravatal körül az egyik oldalon felesége, Petky Katalin áll kisírt szemekkel, a sarokban pedig leánya és annak férje, *Markó István*. A másik oldalon a csokonyaiak nézik Nagyatádi Szabó mozdulatlan szürke arcát, *valamennyien zsebkendőt szorongatnak, nincs ember a szobában, aki omló könnyeit ne törölgetné.*

A gyászoló emberek között utat kér magának egy szálás, magas férfi, a somogyvisontai református lelkész. A halotthoz ér, kezét ráhelyezi Nagyatádi Szabó István homlokára, majd hirtelen kiszakad belőle a zokogás, amely perceken át rángatja a hatalmas férfit, aki öblös, érces hangon egyre azt hajtogatja keserű önváddal:

— Mi vagyunk az oka, mi öltük meg. Miért engedték politizálni: Régen haza kellett volna hozni. Ide közénk, akkor most is élne . . .

‡

Horthy Miklós kormányzó Szabó István özvegyének a következő részvétlívratot küldte:

özv. Szabó Istvánnónak, Erdőcsokonya.
Nagyon fájdalmasan érintett férje váratlan elhunyta. Fényes képességeivel a magyar falu értékes lakosságának kimagasló képviselője volt. Továbbra is számítottam kiváló munkásságára a haza szolgálatában. Mély részvetem kíséri sírjába.

Horthy.

A kormányzó egyébként nagyatádi Szabó István ravatalára koszorút helyeztetett, ezzel a felirattal: *Szabó Istvánnak — Magyarország kormányzója.*

A kormány *Szabó* István ravatalára helyezett koszorújának nemzetiszínű szalagján ez állt:

Szabó István emlékének — magyar királyi kormány.

Bethlen István gróf miniszterelnök koszorújának fekete szalagja ezt a felírást viseli: *Munkás életed oly sok alkotását és emlékedet kegyelettel őrzí Bethlen István gróf.*

Meleghangú részvétáviratot intézett az elhunyt özvegyéhez *Klebelsberg* Kuno gróf kultuszminiszter, a földművelésügyi minisztérium tisztikara, *Schandl* Károly földművelésügyi államtitkár, *Rvpka* Ferenc kormánybiztos és a székesfőváros képviselőiben *Sivöcz* Jenő polgármester.

A kisgazda-földműves és polgári párt vasárnap este nyolc órakor értekezletet tartott, amelyen megállapította a párt részvételét a volt pártvezér és miniszter temetésén. *Mayer* János elnök meleghangú megemlékezése után közölte, hogy Nagyatádi *Szabó* István emlékére a párt külön értekezletet szentel. *Erödi-Harrach* Tihamér ismertette a temetés részleteit és jelentette, hogy a képviselők és küldöttségek hétfőn reggel külön vonaton utaznak Erdősokonyára és hogy a gyászszertartást *Ravasz* László püspök végzi. Jelentette azt is, hogy a temetésre *Bethlen* István gróf miniszterelnök is leutazik s egyúttal a kormányzót is képviseli. Már ekkor több mint százhusz képviselő jelentette be részvételét. A párt a ravatalra koszorút helyezett és külön gyászjelentést adott ki, amelyben a párt megható szóval ad kifejezést gyászának.

Budapestről hétfőn reggel hét órakor indult el a keleti pályaudvarról a különvonat, mely *Bethlen* István gróf miniszterelnököt, a kormány tagjait, a politikusokat, valamint a gazdasági és társadalmi küldöttségeket vitte Erdősokonyára, a temetésre. A különvonat, amely hat Pullmann-kocsiból állott, zsúfolásig megtelt. A szerelvény kocsi tele volt koszorúval.

Bethlen István gróf miniszterelnök a kormány tagjaival; *Korányi* Frigyes báró, *Klebelsberg* Kuno gróf, *Walkó* Lajos és *Pesthy* Pál miniszterekkel, továbbá *Mayer* János pártelnökkel és *Almássy* László ügyvezető elnökkel szalonkocsiban foglalt helyet. Külön fülkében ültek *Fintér* százados, aki József királyi herceget képviseli és *Ravasz* László dr. református püspök. A Pullmann-kocsikban foglaltak helyet a többi résztvevők is: *Huszár* Károly és *Zsitvay* Tibor, a Ház alelnökei, *Prónay* György, *Schandl* Károly, *Koszó* István és *Petri* Pál államtitkárok, *Tahy* Jakab földművelésügyi h. államtitkár, *Kaán* Károly földművelésügyi államtitkár,

Bálázsovics Dezső h. államtitkár, *Kacsanovski* József h. államtitkár *Lickl* Károly h. államtitkár, *Kovács* J. István ny. államtitkár. Az egységes párt részéről: *Erödi-Harrach* Béla, *Erödi-Harrach* Tihamér, *Platthy* György, *Temesváry* Imre, *Nánássy* Andor, *Barla-JSzahó* József, *Bugyi* Antal, *Szabó* Sándor, *Maday* Gyula, *Mózer* Ernő, *Hermann* Miksa, *F. Szabó* Géza, *Zeőke* Antal, *Wild* József, *Neubauer* Ferenc, *Kovács-Nagy* Sándor, *Janka* Károly, *Andor* György, *Szomjas* Gusztáv, *Gaál* Endre, *Dobási Halász* Móric, *Alföldy* Béla, *Dobóczky* Dezső, *Horánszky* Dezső *Marschall* Ferenc, *Rubinek* István, *örffy* Imre, *Sziji* Bálint, *Sokorópátkai Szabó* István, *Lovász* János, *Gubicza* András, *Kuna* P. András, *Csizmadia* András, *Renczes* János, *Csontos* Imre, *Borgulya* Pál, *Vasadi Balogh* György, *Könyves* Lajos. A *demokratikus szövetség* részéről: *Nagy* Vince, *Létay* Ernő, *Szakács* Andor. A *fajvédők* részéről: *Ulain* Ferenc, *Zsilinszky* Endre. A *független földmíves szövetség* pártja részéről *Dénes* István. A *szociáldemokraták* részéről: *Szeder* Ferenc, *Vanczák* János, *Baticz* Gyula. A *negyvennyolcas kigazdák* részéről: *Meskó* Zoltán. A *Gazdaszövetséget* *Almássy* Imre gróf, a *Hangyát* *Meskó* Pál, a *Falu Szövetséget* *Steinecker* Ferenc, *Balogh* Gyula, *Szekeres* László és *Nagy* Sándor képviselte.

Tizenegy óra tájban érkezett a vonat Somogy vármegye határába. Dombóvárott újabb és újabb küldöttségek szállottak vonatra. *Fischer* Ferenc főispán, *Simon* János és *Muszti* István nemzetgyűlési képviselők csatlakoztak a küldöttséghez. Kaposvárott és az utánakövetkező községekben mindenütt nagy küldöttségek zarándokoltak az állomásra és a küldöttség vezetői szintén a vonatra szállottak.

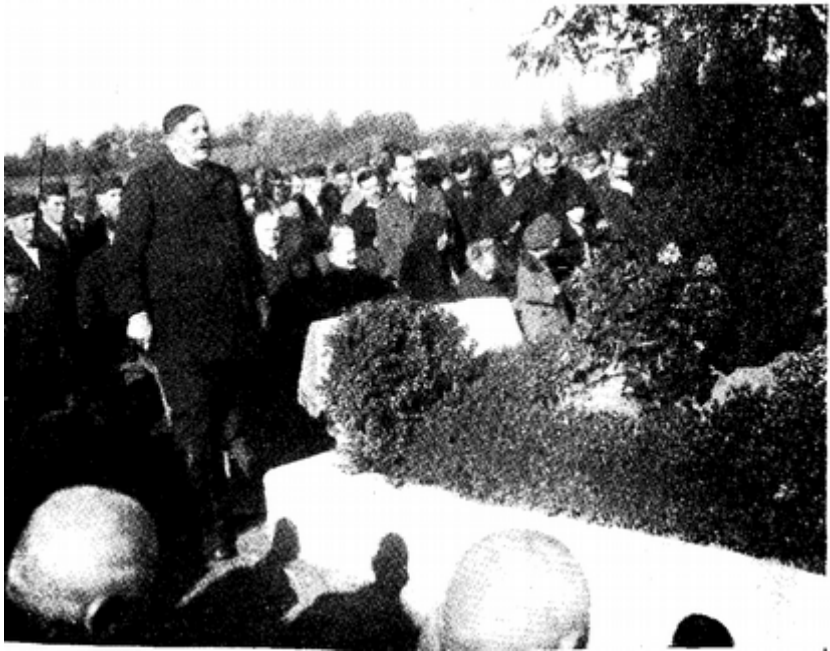
Az összes állomáson nagy tömeg várta a különvonatot, különösen Nagyatádon, a volt miniszter választókerületének székhelyén. Itt a felszállók valósággal ellepték a különvonatot, úgy, hogy még a folyosókon is minden talpalatnyi hely zsúfolásig megtelt.

Egy órakor érkezett meg a különvonat Erdősokonyára. Az állomáson *Éhn* Kálmán képviselő és a község lakossága fogadta a kormány tagjait. A képviselők és a küldöttségek tagjai hosszú kocsisorban haladtak a gyászház felé. Amerre a menet elhaladt, egészen Nagyatádi *Szabó* István házáig, ezernyi meg ezernyi ember feketéllett az utcán.

Bethlen István gróf miniszterelnök és a kormány tagjai a volt miniszter háza előtt leszálltak a kocsiról és a zokogó asszonyok,

Gróf Bethlen István Erdősokonyán beszél a koporsónál.

férfiak között mentek be a gyászházba. Ott az üvegfedeles koporsóhoz léptek és a miniszterelnök, valamint a kormány többi tagjai is percekig megilletődéssel állottak az elhunyt pártvezér ravatala előtt.

A miniszterelnök ezután a családtagokat kereste fel és könnyes arccal fejezte ki részvétét az özvegynek, az elhalt miniszter édesanyjának és a többi hozzátartozónak.

1924 november 3 ... Pontban félháromkor megkondultak a harangok. Hat kisgazda-képviselő: *Lovász János*, *Kováts-Nagy Sándor*, *Csizmadia András*, *Borgulya Pál*, *Sziji Bálint* és *Bencés János* hozzák a vállukon nehéz, kettős, bronzszínű érckoporsóját. Megindulnak és méltóságteljes lépésekkel viszik a koporsót a Kossuth-tér felé, a gyászszertartás helyére. A református templom mellett álló Kossuth-szoborral szemben volt felállítva a díszes ravatal, melynek alját teljesen elborították a koszorúk. Kétoldalt díszruhás vármegyei hajdúk állanak kivont karddal. A ravatal jobboldalán helyezték el a szónoki emelvényt, mellette a miniszterelnök és a kormány tagjainak tartottak fenn helyet, velük szemben a gyászoló család helyezkedett el.

Ott állottak *Szabó István* ravatala mellett édesanyja, felesége, leányai, *Tankovits Miklós* és *Markó István* az elhunyt vejei, idősebb *Markó István*, az elhunyt násza, *Tankovits János* nemzetgyűlési képviselő, rokonai, unokái, *Tétek György*, Kaposvár polgármestere. A ravatalt tízezerre menő tömeg vette körül. Itt volt nemcsak Erdősokonya egész lakossága, hanem Somogy vármegye minden községének küldöttsége is.

Mikor a hat kisgazda-képviselő a koporsót a katafalkra helyezte, fölszendült az énekkar ajkán a régi zsoltár: «Tebenned bízunk elejétől fogva . . .»

A zsoltár eléneklése után *Ravasz László* református püspök lépett a koporsó elé:

— Gedeon egyszerű földműves volt, — mondotta — a legkisebb Izraelben. Gabonát csépelte a határban, amikor megjelent előtte az Úr angyala és felszólította, hogy népének felszabadítója legyen. Gedeon húzódozott ettől, de az Úr angyalát mégis csak meghallgatta, megmentette a népet és mint Izrael bírója halt meg. Nem a külső hasonlatosság késztet arra, hogy Nagyatádi Szabó ravatalánál erről beszéljek. Nem azért említettem ezt, mert Nagyatádi Szabó szabadkozott a küldetés ellen. 1908-ban Csokonya határában zabot

aratott, amikor a nép elhívta a mezei munkáktól. Gedeon és Nagyatádi a mennyei látás embere volt.

A látást Isten adta, aki a magyar tehetségeket teremti. Nagyatádi az első magyar azok közül, aki csodálatos tehetségét a legnehezebb materiában, a politikában vitte a diadalra. Nem ez a csodálatos benne, hogy miniszter lett, megesik ez sok haszontalan emberrel is, kivált forradalmak idején, hanem az, hogy egy magyar kiscgazdában a szellemi és erkölcsi erő államférfiúi méretekké nőttek anélkül, hogy mássá lett volna, mint azelőtt volt. Ő az első magyar földműves, aki a legnagyobb pályát futotta be; falusi bírói székéből zökkenés nélkül és erőltetés nélkül átlépett a miniszteri székbe és ami még ennél is nagyobb, a bársonyszékéből zökkenés és erőltetés nélkül vissza tudott volna lépni a falusi bírói székbe. Micsoda nép volna az, melynek sok ily falusi bírója és sok ilyen minisztere volna. Szabó István nemcsak egy tehetséges politikai szereplő. Benne feltétlenül a magyar történelem lelke dolgozott. Szerette a földet, mint minden magyar gazda és nem magának szerezte meg, hanem a fajtájának. Ő volt az a magyar politikus, aki az utóbbi tíz esztendőben a legnagyobb kísértéseknek volt kitéve és ezek között a legbecsületesebben megállott. Mindenki meg akarta őt nyerni és mindenki félre akarta őt tenni.

— Ezelőtt ötszáz évvel elindult egy székely kiscgazda, hogy megváltsa a magyar föld népét. Lángba és vérbe borította az országot, maga izzó trónuson hamvadott el tetteért, cimborái falták fel és népe nagyobb nyomorba süllyedt, mint valaha volt. Félézer év múlva indul el délről egy somogyi kiscgazda, ugyanezzel a céllal. Népét sértetlenül átvezette a másokbújtotta forradalom tüzes kemencéin és halála után ez a nép nagyobb és súlyosabb, mint valaha volt: történelem alatti erőből, a jelenkor legnagyobb történeti erejéből lett. Ez a somogyi gazda bejárta a magyar élet csúcseit. És hazaérkezve, összeesett az ősi ház küszöbén.

— Mi e két pálya között a különbség? Az eszmény, amelyet szolgáltak és a mód, ahogyan szolgálták.

— ... Családja, vérei szeméből úgy pereg a könny a koporsó fedelére, mint a májusi zápor a háztetőről, melynek zenéjére boldogan alszik a gazda. Ilyen csendes, nyugodt lett az álom, mert érzi, hogy nő a vetés, az ő vetése . . .

Ravasz püspök megrázó szavai után *Huszár* Károly a nemzetgyűlés nevében beszélt a ravatalnál:

— Nagyatádi Szabó István a magyar nép szuverenitásának le-téteményese, a magyar nemzetgyűlés hódolva tiszteleg hantod előtt. A te igaz szántófölded a magyar nép lelke volt. Te nem voltál Dózsa, sem Várkonyi, sem Makkai Zsiga, hanem igaz magyar kiscgazda., egyszerű méltóságával. *Rákóczi* szabadságvágya dűl lel-kedben, jobbagyfelszabadító *Kossuth* ihlete termékenyítette meg szellemedet. *Széchenyi* Istvánnak, a nagy újítónak gyakorlati

érzéke a történelmi szükségszerűség iránt jellemezte célkitűzéseidet és magatartásodat. *Deák* Ferenc bölcsessége ragyogott gyönyörű magyar szemedben. Nemcsak kiscgazda voltál, hanem a magyar faj egyetemes típusának egyik legszebb kivirágzása. A földreform az alkotása. Ahol egy új házhely, új magyar tűzhely melege gyullad ki, ahol a földmunkás tulajdonba kapja az új barázdákat, az ő áldott lelke lebeg hálás népe felett. Ő tette politikai tényezővé a magyar kiscgazdát, ő érlelte meg ennek az osztálynak az öntudatát, anélkül, hogy a többi osztályoknak ellensége lett volna. Bármenyire paradoxonnak lássék is, ő született törvényhozó. Ő szentségnek tekintette a parlamentet, őt sohasem kellett rendreutasítani. Csak most, hogy elvesztettük, érezzük igazán a nagyságát. Elmúlásával erős oszlopa dőlt ki a nemzetnek. Zarándokhely lesz a te sídombod, amelyhez egy egész ország-világ eljön. Dózsa Györgyöt tüzes trónra ültették ellenségei, téged is, te talpig becsületes hazafi, beleültettek a rágalmak tüzes székébe. E láng emészgett meg idő előtt! Mikor a nemzetgyűlés koszorúját teszem sírdombodra, abban a biztos tudatban teszem le kegyeletünk virágait, hogy téged az utókor igazolni fog. Kortársaidnál igazabb bíró lesz az örök Isten. Szabó István, Isten veled.

Huszár Károly búcsúbeszéde után *Bethlen* István gróf miniszterelnök lépett a koporsó elé és a következő beszédet mondotta:

—Mélyen tisztelt gyászoló közönség! A kormányzó úr öföméltósága képviselőtében és a magyar kormány nevében jöttem búcsúszót intézni Nagyatádi Szabó Istvánhoz. Búcsúszót intézni ahhoz a férfiúhoz, aki életében derék szolgája volt népének, aki rendíthetetlen híve volt kormányzójának és pótolhatatlan munkása a magyar kormánynak.

—Vezető szerepet töltött be közéletünkben, hiszen már a háború előtt ő volt az, aki megszervezte gazdatársait, aki megalkotta a kiscgazdapártot és abban az időben, amikor mindenki közjogi kérdésekről beszélt, ő a szociális igazságok legfontosabbika érdekében tett lépéseket. Igazi vezető szerephez a háború után jutott. Mint tősgyökeres képviselője saját fájának, népének és társadalmi osztályának, senki sem szerette jobban a magyar hazát és ezt a nemzetet, mint Nagyatádi Szabó.

— Szerette népét, amellyel összeforrt és amelynek javára demokratikus politikát folytatni kívánt, amint ő maga mondotta: «népies» politikát. Szerette a magyar hazát, a magyar földet, amely magyar földbe eresztette le életének, gondolkodásának gyökerét és a népnek szeretetéből, a magyar föld szeretetéből kelt ki az a törzs, amely gyümölcsöt volt hivatva hozni: a nagy reform-mű, amelynek életét szentelte.

— Nagyatádi Szabó István a magyar földreform megalkotója és

megtestesítője, ennek a munkának szentelte egész életét. Es amikor ezt tette, nem azért tette, hogy százakat és ezreket koldussá tegyen, hanem hogy a szegényeket fölemelje a szociális igazság révén. Arra a pontra, amely őket is részesévé teszi ennek az egész nemzetnek.

Nem azért tette azt, amit tett, hogy demagógiát hirdessen, mert nála ezt senki jobban meg nem vetette. Nem azért tette, hogy a történelemben magának nevet szerezzen, nem a dicsőségért, nem is a népszerűségért tette, mert a népszerűséget csak annyira becsülte, amennyire a magyar politikusnak ezt becsülni kötelessége. De sohasem volt népszerűsködő. Azokat mindig megvetette, akik nagyobbra becsülik a népszerűséget, a nemzet amaz érdekének szolgálatainál, amelyre hivatva vannak. Nagyatádi Szabó István azok közül a ritka emberek közül való volt, akik nagy, általános emberi ideálokért küzdöttek, de ezt a küzdelmüket kapcsolatba tudta hozni a reális életben. Ezt az általános, emberi ideálokért vívott harcot mindig megfontolással és önmérséklettel vezette azon az úton, amelyen végre is el kell jutni a boldoguláshoz. Éppen ezért volt sok ellensége is. Az egyik oldalon elnevezték földosztónak, Dózsa Györgynek. Összehasonlították más hasonló európai államférfiakkal, a másik oldalon pedig, mert nem valósított meg mindent úgy, ahogy ők szerették volna, az elért eredményeket kévéseitek, elnevezték grófok barátjának, aki a miniszteri tárcához ragaszkodik. Csak mi, munkatársai tudjuk, mekkora veszteség érte a nemzetet, mi tudjuk ezt, akik hosszú ideig küzdöttünk vele együtt, hogy a nemzet testéből kiküszöböljük a szociális bajokat, mivel e bajok kiküszöbölése nélkül a nemzetet megmenteni nem lehet.

— Csak mi tudjuk, hogy mit veszítettünk el, amikor Nagyatádi Szabó Istvánt elragadta tőlünk a halál, ő az, aki elsőnek lépett fel annak a társadalmi osztálynak a képviselőjében, amelyhez tartozik, arra az útra, hogy a kisgazdatársadalomnak együtt kell haladnia a magyar történelmi intelligenciával, mert ez az egyedüli út, amelyen a nemzet megmenthető olyan botlásoktól, amelyeket más nemzetek elkövettek.

— Mi tudjuk, munkatársaid, hogy pótolhatatlan veszteség érte ezt a nemzetet. Vájjon lesz-e még a kisgazdatársadalomnak olyan képviselője, aki megéri a történelemnek ezt a súlyos szavát és bölcs mérséklettel, de mégis a szociális kiegyenlítődség útján haladva, mindnyájunkkal együtt képes lesz ezt a nemzetet magasra emelni.

— Nagyatádi Szabó István sírjánál fogadalmat teszünk: Azt a munkát, amelyet megindítottál, amelyet a gondviselés nem engedett bevégezned, mi becsülettel fogunk igyekezni végrehajtani. Úgy, ahogy azt te átgondoltad és ahogy remélted magad is, hogy elérkezel ahhoz a naphoz, amelyen elmondhatod, hogy: Uram Istenem, betöltöttem pályafutásomat. Isten veled Nagyatádi Szabó István! Emléked éljen örökké a magyar nép lelkében!

A Keresztény Kisgazda-Földmíves és Polgári Párt nevében Mayer János beszélt:

— Az utóbbi évtized — mondotta — a csapások korszaka volt, amelyben hozzászoktunk az időkhöz és közömbösekké váltunk a csapások iránt. A csapás, amely haláloddal ért, lelkünk legmélyéig megrendített bennünket. Mint fellegtelen égből a villámcsapás, úgy ért váratlanul haláloed híre. Nem lázadozva, de önkénytelenül kiáltottunk fel: Uram, miért tetted? Mégis Isten akaratában való megnyugvással jöttünk temetni Téged és veled együtt eltemetjük azokat a reményeket, amelyeket működésedhez úgy mi, mint a nép milliói fűztünk. A Te pályád tüneményes pálya volt. A földből ki-sarjadva, magas ívelésben érte el a magyar politikai égboltot, ahonnan mint hulló csillag tűntél le, fényes sávval világítottad meg távozásod útját. Somogy ősfajú népének bizalmából a magyar törvényhozásba küldetted, ahol mint a demokratikus fejlődés első hírnöke foglaltad el helyedet, amikor az 1910-i országgyűlésen az általad megalapított Függetlenségi és Negyvennyolcas Országos Kisgazdapárt nevében a felirati vita során mondott nagy beszéded elhangzott: «Nem sebeket ütni, hanem sebeket gyógyítani jöttünk mi ide.» Ezzel a klasszikus mondattal határozta meg pártunk alapelvét s ezt majdnem két évtizedes politikai pályád során soha egy pillanatra sem tévesztetted el szem elől, akkor sem, amikor az egész magyar politika rajtad nyugodott, tehozzád igazodott. A törvény erejét lekötni és a nemzeti ügy szolgálatába állítani rajtad kívül senkisé tudta. Azt hiszem, mi, akik komoly férfiak és az ország törvényhozói vagyunk, nem tehetünk mást, minthogy itt, sírodon fogadalmat teszünk arra, hogy soha nem fogunk le-térni arról az útról, amelyet életedben megjelöltél és pártunk egyetlen tagja sem fogja a törvényhozás házában elfelejteni egy pillanatra sem azt az alapelvet, hogy nem sebeket ütni, hanem sebeket gyógyítani jöttünk mi ide.

Ezután a *földművelésügyi minisztérium* tisztviselőinek a megbízásából *Tahy* Jakab államtitkár, *Almássy* Imre gróf pedig az összes gazdaérdekeltségek és intézmények nevében beszélt.

A beszédek elhangzása után a gyászmenet megindult a református temető felé. A menet élén a helyi dalárda haladt, utána két koszorúkkal roskadásig tele kocsi következett. A koszorús kocsi-kat cigányzenekar követte, mely a «Lehullott a rezgönyárfa» dallamát játszotta. Ezután jött a halottas kocsi. A kocsi kétoldalán díszruhás hajdúk és csendőrök lépkedtek. A halottas kocsi után családja és hozzátartozói, a kormány tagjai és a képviselők mentek, utánuk a több ezer főre rúgó gyászolók sokasága.

Amikor a gyászmenet befordul a temetőbe, képviselők emelik le a koporsót a kocsiról, miközben a temetőbe behallatszik az alsó útról az erdőcsokonyai cigányok muzsikája: «Kitették a holttestet az udvarra».

A nyitott sírnál *Halka* Sándor református esperes mond imát. Utána *Tallián* Andor, Somogy vármegye alispánja lép a sírhoz, aki a vármegye, *Meskó* Zoltán a 48-as kisgazdapárt, *Szakács* Andor a demokrata szövetség, *Drozdy* Győző a független földműves szövetség, *Dénes* István a munkaspárt, *Baán* Ignác plébános Erdőcsokonya, *Oyörék* József Nagyatád község képviselőjeként beszéltek. Végezetül a szomszédos községek kiküldöttei búcsúztatták el.

Mikor az utolsó szó is elhangzott, a körülállók göröngyöt hintenek a nyitott sír üregébe . . .

Megkezdődik a sírásók munkája. Lapátolják a földet, a gyászolók soraiból fojtott zokogás hallatszik . . . De percek múltán már áll a sírhant. A földművelésügyi minisztérium díszruhás altisztjei és arany dolmányos hajdúk valósággal tornyot raknak a síron a rengeteg koszorúból.

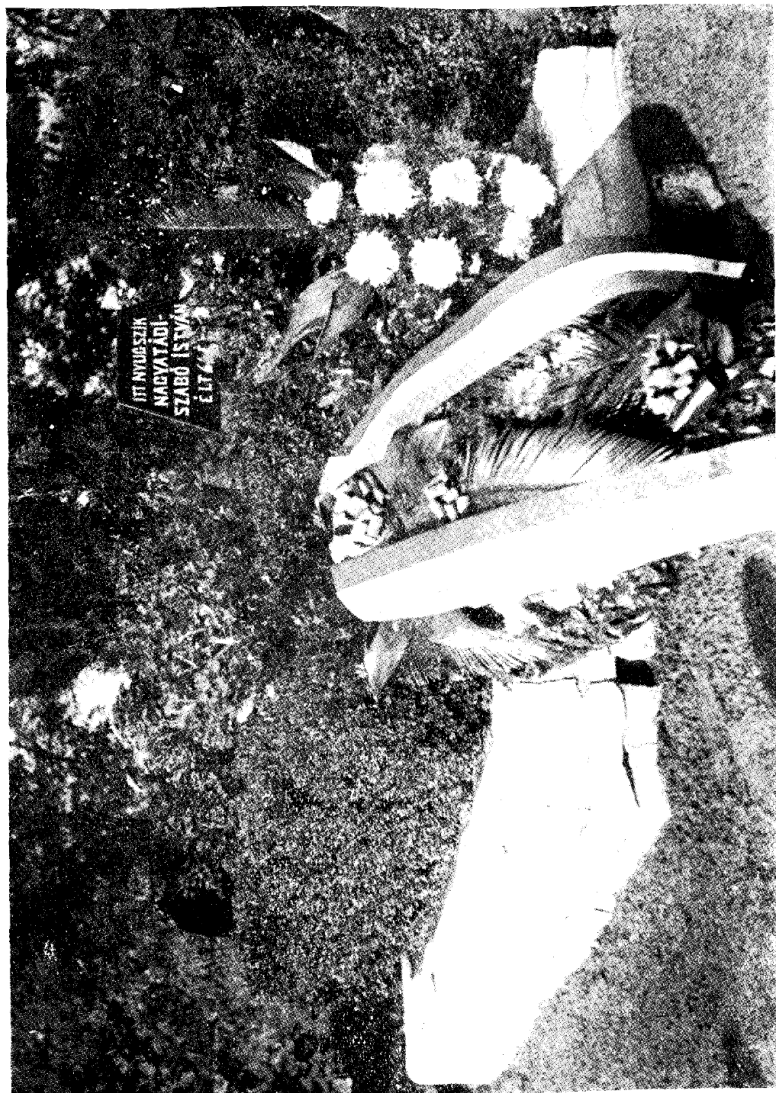
Végül odakerül a fejfa a sírhantra:

«*Itt nyugszik Nagyatádi Szabó István, volt földművelésügyi miniszter. Élt 61 évet. 1924.*»

Visszatért oda, a magyar földbe, amelynek olthatatlan szerelmese volt.

A nemzetgyűlés november 4-i ülését kizáróan Nagyatádi Szabó István volt földművelésügyi miniszter emlékezetének szentelték. A képviselők pártkülönbség nélkül sötét ruhában jelentek meg s a folyosón csoportokban verődve, beszélgettek az elhalt pártvezér parlamenti szerepléséről, miniszteri működéséről és egyéniségéről. Szó esett arról, hogy a pártok vezérei külön-külön is felszólalnak, de ettől a tervüktől elállottak. *Szci-tovszky* Béla elnök ugyanis az ülés előtt eszmecsere folytatott a pártok vezérei-vel, akik egyhangúan megnyugodtak abban, hogy csupán a nemzetgyűlés elnöke parentálja el a néhai minisztert. Az ülésen megjelent *Bethlen* István miniszterelnökkel a kormány valamennyi tagja.

Néhány perccel tizenkét óra előtt nyitotta meg az ülést *Szci-tovszky* Béla elnök s nyomban azután megemlékezett Nagyatádi

Nagyatádi Szabó István sírja Erdősokonyán.

Szabó István haláláról. Alighogy az elnök első szavai elhangzottak, a nemzetgyűlés tagjai és a karzat közönsége felálltak helyükről és állva hallgatták végig az elnök méltató beszédét.

— Nagyatádi — mondotta a Ház elnöke — a magyar föld egyszerű gyermeke volt, aki szülőfalujának szerény elemi iskolájában szerezte meg képesítését és tisztán önerejéből emelkedett föl a miniszteri állásba. Újabbkori alkotmányos életünkben példátlan jelenség ez. Még lényegesebb súllyal esnek egyéni és politikai mérlegébe államférfiúi hivatottságra valló kvalitásai, amely közül kettőt említett meg. Az egyik az, hogy a föld népéből kiinduló és a föld népéért való szociális munkának szentelt tevékenysége a maga egyenes útján szigorú következetességgel haladva a célhoz vezető eszközök megválogatásában, mindig ellenérzéssel fordult el a népszenvédelekre való appellációs útszéli fegyvereitől. A másik nagy érdeme, hogy páratlan népszerűségét csupán ideális eszközökkel és a lelkéhez hozzánőtt társadalmi osztály nemzetfenntartó hivatásából merítette és nagy reformmunkát tudott végezni a nélkül, hogy a nagy és nemes eszmények oltáraihoz valaha is romboló kézzel nyúlt volna. Szigorú kötelességérzetével össze tudta egyeztetni a nemzeti és társadalmi érdekek egyetemességét; ebben államférfiúi érzéket tanúsított és elhatározását mindig a józan mérséklet irányította. Hazájának, nemzetének és népének hű fia és szolgája maradt. Közéleti működésének minden fázisában, az ellenzéken s a kormányban egyaránt. Egyéniségével mindvégig megőrizte igénytelen egyszerűségét, nem szédült meg sem a népszerűség verőfényében, sem a hatalom magaslatán, amelynek nyitja az ő számára nem volt tövistelen. Csupán e terepben elhangzott utolsó beszédének bánatos végakkordjában csendült meg a munkában és küzdelemben fáradt lelkének vágya a pihenésre. Senkisem gondolta volna akkor, hogy ezt a pihenést oly hamar örökre megtalálja abban a földben, amelyért élt és amelynek tiszta fényében él tovább köztünk és marad fenn a magyar nép hálás szívében zárva Nagyatádi Szabó István nemes emlékezeté.

Ezután azt indítványozta, hogy az elhalt nemes emlékét kegyeletesen örökítsék meg az ülés jegyzőkönyvében és jóváhagyást kért arra, hogy az elhalt ravatalára koszorút helyeztetett, az özvegynek részvétáviratot küldött, és mivel ő akadályozva volt a temetésen való részvételben, a nemzetgyűlési képviselők vezetésére Huszár Károly alelnököt kérte meg. Végül azt indítványozta, hogy az ülést egészen a gyásznak szenteljék és hogy a Ház másnap a napirenddel tartson ülést. Egyszersmind fölhatalmazást kért, hogy a nagyatádi választókerületben az új választást elrendelje.

Az indítványokat az egész Ház egyhangú helyesléssel elfogadta, mire a gyűlés véget ért.

A MAGYAR SAJTÓ A HALOTT NAGYATÁDI SZABÓRÓL.

1924 november 3-án temették el Erdősokonyán a kisgazdák vezérének. November 4-én az összes megjelent magyar lapok vezércikke Nagyatádi Szabó Istvánról szólt.

Íme, a gyászos cikkek sora, melyeket az újságírás ősz nesztorának, Rákosi Jenőnek remekírása nyit meg:

Budapesti Hírlap.

Pályája rendkívüli volt. Egyszerű földművesből követ, pártvezér és miniszter lett. De ez már nem szokatlan dolog manapság. És földműves követek, pártvezérek és miniszterek jönnek-mennek, élnek és halnak anélkül, hogy életük és haláluk ilyen elementáris erővel rázná meg a közönséget. Nem a földműves, nem a pártvezér, nem a miniszter izgatja az én tollamat. Én Nagyatádi Szabó István, a magyar dunántúli paraszt mintaképét szeretném halála szomorú órájában megmagasztalni. Az ő kiválósága nem ott kezdődött, amikor az ország dolgaival foglalkozott, hanem ott, amikor még erdőt irtott, szántott-vetett és aratott a falujában, szomszédjaival, komáival és atyafiáival. Demagóg beszédekkel el lehet a falu gyakorlati eszű népét egy időre bolondítani. De szeretetét, becsülését, ami egy életre szól, nem lehet megnyerni, csak jósággal, értelmességgel, lelki felsőbbiséggel, becsületességgel és jutalmazó munkával. Így lett ő a falu vezére, esze és tekintélye. Így került föl országgyűlési képviselőnek előbb, mintsem a felfordulások olcsóvá tették volna a miniszteri székeket. Így sodródott bele nem úri hiúságból, hanem érdeme szerint a politikába, ahol a jogos és jóhiszemű kritika mellett ott leselkedett rá az irigység, a gáncs, a gyanú, a hálátlanság és a rágalom. Volt mindenikből bőségesen része. De ő, a magyar paraszt (sit venia verbo: ő nem szerette ezt a szót, s az ő szűkebb hazájában, 18-1-8 óta, Somogyban nem is volt paraszt, csak: pógár), ő, a magyar paraszt nyugalmaival állta a viharzást. Nem mintha mélyen nem bántotta volna, de a mi parasztunk önérzete és méltósága féken tartotta benne a méltatlankodást. Jóságában pazar volt, szóban fukar maradt. Maga hálás prédája lett a hálátlanságnak. Életmódjában szerény maradt, a fővárosi élet kicsapongása és lidércfénye nem tudta arra csábítani, hogy igényeit állásához, hatalmához, befolyásához srófolja föl. Sok csiklandozó példa nem fogott rajta: munkában, takarékoságban kereste jogos gyarapodását és a tolakodó alkalmak nem ejtették meg, hogy nem jogos módon szerzett nyereségre vágyódjék. Az igazi, eredeti, ősi magyar paraszt tölgy marad minden körülmények közt, nem változik hajlékony fiízfavesszővé akkor sem, ha az Isten fölviszi dolgát, sem mogyorófpalcává. És dicséri a magyar paraszt világos, egyenes és fogékony eszét, ha meggondoljuk, hogy sok és kitaró önképzésbe kellett kerülnie Nagyatádinak, hogy a hivatalát tudással, a nemzetgyűlést szónoklássája. győzze le.

Mindenesetre abból a magyar parasztivadékból való volt, melyre néhai Adrássy Gyula gróf azt mondta: egynek több esze van, mint tíz udvari t anácsosnak összevéve.

Az Újság.

Irányában való tiszteletünk forrása: hogy sohasem hitte azt, hogy politikájával osztályát szolgálja, s nem az országot. Sohasem vállalta volna tudva az osztálypolitika művét. Szentül hitte, hogy kiszagda osztályos társait megsegítvén, az ország szociális problémáját oldja meg. A címe kegyelmes úr lett, de megmaradt születése körében. Miniszteriuma fényes fogadótermből hazament szegény egyszobás lakásába, a palota-tömkelegű Budapestről régi falusi házába. Hívei vállán nem emelkedett hívei fölé.

Nagyszerű magyar erények az ő erényei. Nyílt tekintet és fogékony lélek. A lassú, megfontolt magyar észjárás volt az övé, ugyanaz, melyet szédülve bámulunk Deák Ferencben s majdnem minden földhöz ragadt magyar földművesben egyaránt.

Világ.

A magyar föld szerelmének és éhségének prófétái tüzes trónon, vagy börtönben pusztultak el: Nagyatádi-Szabó István már nem prófétája, hanem diplomatája volt osztálya gyakorlati törekvéseinek és ügyességével, józanságával, óvatosságával és szívósságával tartotta döntő szerepét hat esztendő politikájának tengelyében.

Bizonyos, hogy köze volt az egyetemes ideálokhoz is, de nyílt harcba csak osztályért bocsájtkozott, sőt más kérdésekben néha tudott véglegesen passzív lenni és érdektelennek látszani, olyankor, amikor cserébe osztályának néhány gyakorlati igényét kielégítették. A politika csinját-bínját pompásan kitanulta, ennek a pár excellence úri mesterkedésnek parkettjén tökéletes ügyességgel járt nehéz csizmáiban. Nagyatádi Szabó István lelki meg hasonlásai abból eredtek, hogy a politika világában nem őrizhette meg magában a paraszt szó eredeti értelmét. Nem halt meg tüzes trónon, de a bársonyszék sokszor talán még fájdalmasabban égette, mint Dózsa Györgyöt.

Kardinális politikai tévedése, hogy a földreform demokratikus törekvését megvalósíthatónak képzelte egy reakciós, a többi vonalon minden szabadságmozgalmat és szociális igényt kérhetetlenül eltaposó rendszer keretében. A helye mégis üres maradt a magyar közéletben, csak sok mindent elodázott. Magyar föld népének reprezentáns példája volt, Arany János magyar beszédével, őszülő szép fejével, meleg, kék tekintetével, gyermekesen tiszta arcával. Magyar paraszt józansága, jósága és tisztessége a legellentétebb fordulatok közepette sem hagyta el és értelménél fogva akár egy ország kormányzója is lehetett volna.

Szózat.

Elgondolni egy nagy életfeladatot, belevetni minden lelki és testi erőt; így szokták a kiváló magyarok. De befejezni egy életművet: az nem magyar sors. Nagyatádi Szabó István utolsó parlamenti beszédében az őszinte megindultság férfias remegésével panaszolta, hogy élete legnagyobb művét, a birtokreformot nem tudta úgy megvalósítani, ahogy szeretne volna, nem tudott megküzdeni az elébe vetett gáncsokkal, a szervezett rosszakarattal: félre állott!

Tündöklő volt az a beszéd a maga közvetlen őszinteségében, világos okosságában, férfias és úri méltóságában. Úgy állott félre Nagyatádi Szabó István, ahogy csak egy magyar úr, vagy egy magyar paraszt tud felreállni.

Valahányszor e csendes, halkszavú, bölcs és délceg magyarral beszéltem, vagy hallgattam kellemesen, világosan és zamatosán ömlő mondatait, mindig előtűnt a szívemet valami melegség: a büszkeség jó érzése. Szava, tekintete, mosolya és gesztusai pedig olyan forró, bensőséges, gyógyíthatat-

lan szerelmét hordozták árva magyar fajtájának, aminő Tisza István óta nem égette magyar államférfiu lelkét.

Erős élesen körvonalazott egyéniség volt. Tudatában volt a maga erejének ezért senkitől sem kért kölcsön sem eszméket, sem formákat; megmaradt mindvégig a maga egyéniségének keretei között, de önmagából senki kedvéért semmit le nem csiszolt. ^

Nem a birtokreform Nagyatádi Szabó István legfőbb életműve. Az ő életének legnagyobb eredménye, hogy a magyar földművelő népet öntudatra ébresztette és megszervezte, a magyar kigazdát tényezővé emelte a magyar életben. Ez az, ami az ő élete munkájából soha el nem múlhat.

Új Nemzedék.

Eleven, érző kasztlélek égett Nagyatáiban és e lélek csak földbirtok-reformért tudott csatázni, e politikai alkotásért hihetetlen harcot vívott nyílt színen éppúgy, mint a kulisszák mögött s e harcok első vonalú államférfiúvá köszörülték, úgy, hogy egyike lett a forradalom után való idő legtehetsége-sebb politikusainak. Benne a magyar fajtának csodálatos ösztönei égtek és éltek.

Sok rajongás, sok szeretet vette körül, de még több gyűlölet. Most, hogy a halál lezárta barna magyar szemét, ne vonjuk kétségbe a szeretet jogát, mert megérdemelte azoktól, akikért annyit cselekedett. Akik gyűlöl-, ték, nézzenek lelkükbe és kérdezzék meg maguktól: vájjon mi lett volna, ha nem Nagyatádi, hanem egy forradalmi néptribun lovagol a parasztyvak élén?

Váratlanul ment el. Ekéje mélyen beleszántott a magyar politika humuszába. Nagy barázdát hasított beléje. Szerepe, küzdelme, életvívódása immáron a múlté, neve azonban nem nehéz elfelejteni annak, aki rajongott érte, de annak is, aki gyűlölte, míg élt.

8 Órai Újság.

Nagyatádi Szabó István mintája volt a bölcs államférfinak. Az osztály-érdek tüzes szavú, kemény harcosából a felelősség választóvize olyan politikust formált, aki anélkül, hogy a maga osztályának érdekeit szem elől tévesztette volna; híven és becsületesen tudta szolgálni a nemzet egészének legfőbb érdekeit is.

Munkásságát, tiszta és bölcs szellemét nem zárhatják magukba az erdőcsokonyai kripta falai. Ez a tiszta szellem gazdag öröksége a nemzetnek, világítófáklya azok számára, akik nyomába lépnek. Ezt az örökséget nem szabad elpredálni.

— Nagyatádi Szabó István nem érthette meg művének ueijezését. Az aktuális kérdések nem záródtak be az erdőcsokonyai kriptába. A kormányzatnak szent kötelessége, hogy a kegyelet szellemében oldja meg azokat a kérdéseket, melyeket Nagyatádi Szabó István elébe tűzött, de éppen így a halott vezér táborának sem szabad megfelekedezni a bölcs józanságnak ama kimagasló példájáról, amelyet a falu legkiválóbb képviselője adott életével, eszméjével, munkájával.

Népszava.

— Talán senki több joggal nem mondhatja magáról, hogy ismerte Szabó Istvánt, mint éppen mi. Attól a perctől kezdve, hogy megjelent a törvényhozás fórumán, köteles figyelemmel kísértük politikai útját és tárgyilagosan mérlegeltük tetteit.

— Most pedig, hogy a várakozásnak útját a ravatala szegi be, mégse mondhatjuk, hogy összeomlott reménységek romjai emelik magasabbra egyszerű koporsóját, mert igazságtalanság lenne azt állítani, hogy mindent rosszul csinált. Nem. Ő mindent jól akart csinálni, csak nem látott mindent helyesen s egyenesen akart tovább haladni politikai életének megkezdett útján, csak nem vette észre, hogy az útja egészen más felé kanyarodott, mint ahogy tizenhat évvel ezelőtt egy politikai koncepció széles kereteibe megépítette.

— Nagyatádi tragikus halálán megdöbbenünk és őszintén meghatódunk mi is. Tiszteletünk őszinte és kegyeletünk mély és tiszta forrásból fakad.

Köztelek.

Hasztalan volna kicsinyelni a megboldogult egyéni kvalitásait. Igaz, hogy miniszteri székbe a forradalmi konjunkturák lendítették, de kemény szerkezetű, nagykéességű embernek kellett lennie, hogy a sikereket megőrizze, fejlessze és a változó viszonyok között kormányképességét is, vezéri pozícióját is szilárdan tartsa. Nekünk nincs okunk bármit is elvenni egyéni értékeiből. Elmei ereje nem volt mindennapi; iskolai képzettségének hiányát a természetől nyert józan értelmessége pótolta, amely az életpasztalatok bölcseségét csiszolta, de pótolta ismereteit szorgalmas önképzése is, úgyannyira, hogy több beszéde a történelmi tanulságokban kiforrott, biztos irányt vett elme megnyilatkozása és úgy mély átgondoltságánál fogva, mint formai szempontból is feltűnő elmei termék. Kitűnő szónok volt, kivételes szuggesztív erővel rendelkezett, éles megfigyelőképessége mellett ösztönös érzések adtak biztos irányt cselekedeteinek. Maga volt a megszemélyesült rezerváltság, aki mindig többet gondol, mint amennyit mond; nyakig begombolkozott, örök bizalmatlan fölfele, gyakran sfinxszerűen rejtélyes és kifürkészhetetlen, de mindig tudatos. Hallgatagon viselt el jó és rossz szót, de a magasztalások között is mindig nyitva hagyott maga mögött egy hátsó ajtót, hogy időnként a politikai színpad jelmezeit lerázza magáról, felszabadultan minden újszerű kötelékéből, kilépjen azon & nyitott ajtón és megjelenjék hívei előtt, mint a régi bús és panaszos kiszagda. Úgy újult fel időről- időre modern Antheusként azon a módon, hogy a governmentális politikából visszaereszkedett a gravamen-politikához, ahol népszerűsége ^ felfrissült, súlya gyarapodott. De a politikai művészetnek es a ritkatehetségű naturalistája meglepő fordulatai közben tagadhatatlanul mindig a kiszagda program tengelye körül forgott és ez a következetessége, amelyhez a munkás, puritán és tiszta életerényei járultak, adja magyarázatát annak, hogy miért volt politikai jelentősége úgyszólván elkopthatatlan és miért tartott ki mellette midnvégig a népszerűség.

Magyarság.

Körülbelül úgy járt-kelt azzal a legyőzhetetlen óvatossággal és bizalmatlansággal a magyar politika nagy színpadán, a süllyesztők és rejtett kötélhágcsók között, mint a vásáron a parasztagzda, kezdetől fogva azzal az eltökélt szándékkal, hogy egy árva szavát sem fogja elli mm senkinek, aki vele alkudozik. Politikailag ingatagnak mondták és megbízhatatlannak, és az igaz is volt olvan értelemben, hogy nehéz volt tőle határozott ígéretet kapni. Sajátságos taktikai féloldalállása és tartózkodása, amely miatt annyi gyanúval kísérték minden oldalról, jellemezte viszonyát Karolyiekhöz epp úgy, mint Friedrichékhez, vagy Bethlenékhez.

Ebben a taktikai hadviselésben Nagyatádi elsőrendű mesternek bizonyult, de mint parlamenti szónok is, aki az eleven beszéd nagy készségével és világos okfejtéssel tudott helytállni a maga álláspontja mellett, számot tett volna akármelyik demokratikus népképviselőben. Nem hisszük, hogy akár az angol, akár a francia, akár a német parasztság hozzá hasonlót tudna magából egyszerre kitermelni.

Az Est.

Egy társadalmi osztálynak koronája hullt le Nagyatáiban: a magyar kisgazdatársadalomé, amely vele emelkedett régi elhanyagolt sorából országos hatalommá Magyarországon.

Nagyatádi Szabó Istvánnak az olebe hullott a hatalom, — de olyan felelősséggel, amilyen alig nehezedett még magyar politikusra. S ő nagyon komolyan vette a felelősséget. Néha bizony túlságosan is sokat áldozott fel a kompromisszumért, de mindig jóhiszemű és becsületes volt. Halálával szegényebb lett a magyar politika, emlékével gazdagabb a magyar föld története.

Az Est.

— Megtanult mindent, — a miniszteri semmitmondás formulától tárcája legkisebb részletéig. Villámgyors interpellációs rajtaütésekre is kész volt a legalaposabb válasszal és Wekerle nem volt olyan pehelysúlyú bajnoka a számoknak a költségvetési vitákban, mint a kisgazdavezér a földreform, vagy a novella, vagy az erdőjavaslat tárgyalásánál. *Halálosan komolyan vette ezt a szót, hogy: felelőség, — ami a legtöbb politikus kezében játékpénz volt, azt ő mint egy egész társadalom vagyonát forgatta.*

Esti Kurir.

Történelmi hivatása volt. A negyvennyolcas forradalom csak politikailag szabadította fel a jobbágyokat, az igazi fölszabadítás elmaradt, mert a föld nem szabadult fel. És Nagyatádi Szabó István Mállott a piactérre és földet követelt a parasztnak. Lélekben talán forradalmár is volt, nem temperamentumával, inkább csak célkitűzésének bátorságával és energiájának törhetetlenségével.

Nem volt benne semmi a Sztambulinszkik izzó gyűlöletéből és a Radicsok forradalmi elszántságából. A magyar paraszt élete és sorsa hevítette. A Dózsa György vére izzott és tüzelt benne, de a Deák Ferencek nyugalma hűsítette és tompította vérenek lüktetését. Nem volt nagyravagyó, nem volt hataloméhes és nem volt benne gyűlölet.

Nemzeti Újság.

A falusi gyerek, a kubikos, az erdőirtó, a kaszáló, a napszámos, a vetőarató, az országútnak és a szalmapadlásnak lángolószerű autodidaktája, aki balkezében szalonnát-kenyeret, jobbában könyvet tart, majd politikai izgató és szervező lesz, hogy végül mint miniszter, országos főméltóság, sőt mint tényleges hatalmi tényező szerepeljen, olyan alak, aki mindenekelőtt a fantáziákat folgalkoztatja. Hőse lehetne egy modern eposznak, amelyből még a csodálatos elem sem hiányzik.

Magyarország.

Keményen ült a bársonyszékben, akár otthon, felherces kocsija bakján, a gyeplőt is tudta tartani, — de elkalandozott figyelme minduntalan visszafordult az elhagyott földek felé, hol a földetlen nép panasza jár a tarlót borzoló szélben. Nosztalgiaja hazafelé húzta. Szívének egész dobbanása azoké maradt, akik közül kiszakadt. Jelentékeny, megdicsőült vezére tudott maradni haláláig annak a seregnek, amelyet maga szervezett, fegyelmezett és vezetett a józanság útján, elérhető célok felé. Reálpolitikus volt a szó szoros értelmében. A földreform mellett kitartó hite és akarata — legerősebb gyögyvere — átségitte minden nagyobb veszedelmen.

Szózat.

. . . Benne egy egész réteg jelent meg a főrumon, egy réteg, amellyel egy volt a lelke, egy volt minden vágya, álma, célja, élete, egy volt a szíve dobbanása. Ez a réteg, amely a magyarság maga, adott nyomatékot, súlyt és jelelnőséget egyik fiának, Nagyatádi Szabó Istvánnak, aki a história titokzatos útján érkezett, azon az úton, amelyen valamikor Dózsa György tüzes-gyászos temetéshez ért, amely út két oldalán magyar vágyak temetője sötétlik. A történelem szólalt meg általa. A mélyből indult, mint annyian. Ösztönös erők korbácsolták, zavarták cselekvésre. És a nyüvő napszámos, az útkaparó megérkezett a bajvívó porondra, de nem feledkezett meg soha, hogy honnan jött és kik voltak azok, akik küldték. Egyéniségének ez adta meg azt a színt, amelyet nem lehet utánozni soha. Nagyatádi mindvégig megmaradt kiscgazdának, mozgása, járása, modora nem változott akkor sem, amikor a legsúlyosabb tényezője lett a politikának.

Nem fogott rajta a város, tiszta fekete ünneplő ruháját nem fogta meg a por, lelkét a szenny. Kivívta, hogy egyenrangú fél legyen a többivel. A sajtó is úgy bánt vele, mert már a Tisza-rezsim alatt is nyomatékot tudott adni kijelentésének.

Nagyszerű ítélete volt emberekről éppen úgy, mint helyzetekről. Ritkán csalatkozott, legfeljebb olyankor, ha szubjektív volt és a szívére, nem az eszére hallgatott. Így is csak egy-két embert ítelt rosszul, de politikai helyzeteket soha.

Biztosabban nem állott még politikus a talpán annyira, hogy mások, sőt egy egész rendszer az ő talpain állott. E stabilitás volt legnagyobb ereje és dönthetlen pozíciót biztosított neki, olyat, amilyen egyhamar nem adatik meg embernek. Csak azok állanak ilyen keményen, akikben egy történelmi igény vagy hivatás jelentkezik, akiknek lelke összhangba csendült a nagy tömegek lelkével.

ÖTÖDIK RÉSZ.

AZ ÉRCEMBER.

Nagyatádi Szabó István szobra
a m. kir. Földművelésügyi minisztérium előtt Budapesten.

Már a fájdalom perceiben megszületett a gondolat, hogy az élő Nagyatádi helyébe az Érc-Nagyatádi Szabót kell állítani, hogy szimbolizálja az idők végtelenjéig azt a magyar erőt, amit a földből hozott, azt a becsületes önzetlen magyar hazafiságot, amit nem tudott megrontani a jobbágy-ősök sokszáz esztendőik keserősége sem.

Es amikor ez a gondolat szereterepült az országban, akkor tűnt ki, hogy mekkora serege van Nagyatádi Szabó Istvánnak, az általa képviselt nagy nemzeti gondolatnak és annak a törekvésnek, aminek ő volt a megtestesítője.

Csodálatosképpen nemcsak Nagyatádi Szabó sorstársai, a magyar kizsákdák milliói hozták oda áldozatkészen a szoboralapra filléreiket. Mintha a megértés még azoknak elméjét és szívét is világosította volna, akik messze látszottak állani a Nagyatádi Szabó István által képviselt kizsákdatársadalomtól. Minden társadalmi osztály és foglalkozási ág kivette a részét, áldozatosan járult hozzá.

Megindultak a kis házakból, az apró portákból, a ládafiából a fillérek és nőtt-nőtt a szobor alapja. A kisemberek szeretete, hálája patinázta az aprópénzeket, melyek gyűltek, egyre gyűltek, míg egyszer csak megakadt minden. A kis házakban, a falusi portákon ritka portéka lett a pénz, a ládafia kiürült, a gonosz idők, a gazdasági vízőzön reánk zuhant.

. . . Hát mégis lett valami. A régi «nadrágos kizsákdák» — *Gaál* Endre volt államtitkár kezdeményezésére — összeálltak, és hogy-hogy sem, — ez csaknem teljesen *Gaál* Endre érdeme és titka — meglett az alap. Összeteremtették ... És megszületett a szobor — Nagyatádi Szabó Istváné, aki él népe lelkében és esténként, ha alkonyat vonja be a szomorú magyar világot, lelépdel a márványtalapzatról, nesztelenül végigsuhan az új kis házak között és aggódva nézi, hogy magyarjainak álma még most

is nyugtalan, még mindig nem boldog. Talán a szobor létrehozóit is megfeddi:

— Ejnye, ejnye, mirevaló volt ez a szobor, mikor még egy csomó Kis Péternek nincsen háza sem . . .

*

Az emlékszoborra nyilvános pályázat után a remekebbnél remekebb pályamunkák közül, melyekben az ország minden jelesebb szobrászművésze próbált megbirkózni Nagyatádi Szabó jelentőségének problémájával, *Szentgyörgyi* István szobrászművész tanár kapott megbízatást. A szobor művészi munka. Sok benne az erő. És benne van Nagyatádi Szabó István maga is. A szobron egy relief van: Nagyatádi Szabó István kezét fog Bethlen István gróffal. A kiscsászár és a történelmi osztályok kézfogásának szimbóluma. És egy felírás: «Nem sebeket ütni, hanem sebeket gyógyítani jöttünk . . .»

A szobor leleplezése 1932. november 20-án zajlott le. Nyolc évvel és húsz nappal halála után. Közadakozásból ilyen rövid idő alatt még senki nem kapott emlékszobrot Magyarországon . . .

*

A magyar kiscsászársadalom politikai vezéralakjának bronzbaöntött szobrát a földművelésügyi minisztérium előtti kis parkban helyezték el, szemben a parlament épületével, ahol Szabó István olyan sok küzdelmes napot élt át és annyi kemény harcot vívott a kiscsászársadalom érdekeinek és a magyar állameszme tradícióinak egyensúlybáhozatala, kiegyenlítése érdekében. Szobrának leleplezése az államfő, a hivatalos Magyarország, az országgyűlés tagjai, a főváros képviselői, valamint a kiscsászák száz-ezernyi seregének jelenlétében, nagy ünnepséggel és díszes külsőségek között történt.

A Kossuth Lajos-téren összegyűlt ünnepi közönség feje felett zászlók lobogtak, de lobogódíszet öltöttek a környező épületek és paloták is. Fél-tizenegyet felé már nem volt talpalatnyi hely a téren, amelyet jobbra a zárt sorokban felvonuló kiscsászák és földművesek töltöttek meg, akik 2714 falu képviselőjében jelentek meg egykori vezérük szoborleleplezési ünnepségén.

Néhány perccel 11 óra előtt kürtszó jelezte nagybányai vitéz *Horthy* Miklós kormányzó érkezését. A kormányzó elhaladt a kivonult díszszázad arcéle előtt és a szoborhoz ment. Itt az egész

kormány élén vitéz jákfai Gömbös Gyula miniszterelnök fogadta és üdvözölte az államfőt, majd bemutatta neki a szomszédos Ausztria képviselőjében megjelent *Winkler* osztrák alkancellárt.

Mayer János ny. földművelésügyi miniszter, a Nagyatádi-Szabó István Emlékbizottság elnöke, ment fel elsőnek a szónoki emelvényre, hogy avatóbeszédét elmondja. Az emlékbeszéd egész terjedelmében a következő volt:

Vérem sebesebben lüktet ereimben, keblem hevesebben dobog e pillanatban, amikor a szószékre lépek, hogy meghajtsam az elismerés és kegyelet zászlaját annak a férfiúnak az emléke előtt, akinek az ünneplésére a mai napon összesereglettünk.

Minden kultúrnemzet szobrot emel nagyjainak, hogy példányképpül állítsa őket oda a jövő nemzedék elé. Szépséges fővárosunkat kiválóságainknak számos szobra díszíti, ez a szobor azonban, melyet most felavatandók leszünk, határkövet képez az agrár Magyarország társadalmi és kulturális fejlődésében. Határkövet jelent azért, mert az első szobor Magyarországon, amelyet a nép fia a saját filléreikből a nép fiának emeltek.

Nagyatádi Szabó István a kis erdőcsokonyai szülőháztól kiindulva, egy rendkívüli tüneményes közéleti pályát futott be. Hivatott vezére megalkuvást nem ismerő harcosa volt a kisgazda-társadalomnak és a falu népe érdekeinek. Nem azok közé tartozott, akik felcsapnak népvezérnek, őt maga a nép választotta vezérévé. Nagy tömegekre volt hatással, de táborát nem demagógiával, nem elérhetetlen vágyak ébresztésével, nem a tömegszenvedély felkelésével, nem az osztályoknak egymás elleni uszításával, hanem egy olyan korszerű reálpolitika hirdetésével toborozta, amely a magyar nép széles rétegeinek gazdasági megerősítését célozza, kiemeli a védtelenségből, politikai téren pedig megnyitja számára az érvényesülés útját a legmagasabb fórumokig. De amely politikát úgy kíván megvalósítani, hogy az, azt az összhangot, amely a nemzeti társadalom kulturális és gazdasági fejlődésének a legfőbb előfeltétele, soha meg ne zavarja.

Nagyatádi Szabó István prototypusa, ősi mintaképe volt a bölcs mérsékletnek és a józan megfontolásnak. Az ő politikáját a legjobban jellemzi az a mondása, amely az 1910-i felirati vita alkalmával elmondott parlamenti beszédjében elhangzott s amely a szobrának talpzatában kőbe van vésvé: «Nem sebeket ütni, hanem sebeket gyógyítani jöttünk ide!» 1923-ban ugyancsak egy parlamenti beszédében azzal vágott vissza egy szélsőbal támadásra, amely őt lagymatag politikával vádolta, hogy: «Az én politikai működésem nyomán sem vér, sem könny nem fakadt soha».

Igen! Nagyatádi-Szabó István nem a hazafias érzés tagadásbavételével, nem a társadalmi rend felforgatásával akarta célját elérni. Ő nem volt forradalmi lény, a tekintélytisztelőnek volt a híve,

de ugyancsak tekintélyt és tiszteletet törekedett kivívni a magyar nép széles rétegeinek a számára is. Ő nem a fennálló társadalmi keretek felbontására, hanem azokba való beilleszkedésre törekedett és ezért támadások is érték olyanok részéről, akik vagy meggyőződésből vagy népszerűséghajászból sürgősebb tempóban törekedtek a kisgazdatársadalomnak az alkotmányos kormányzatban való részvételét és a kormányzatra való hatását kiépíteni. Ezek a vádak ma is elhangzanak, hogy a kisgazdapolitika nem eléggé intranzigens, hogy a kisgazdapolitikát leépítették, a kisgazdaképviseelőket a parlamentből kigyomlázták s így a nemzeti demokratikus agrárpolitika elvesztette hatóerejét. A megalkuvás vádjára mi azt feleljük, hogy a kisgazdatársadalomnak azt is bírálat tárgyává kell tenni, hogy egész más az a működés, amelyet mink az aktív politika keretén belül a törvényjavaslatok előkészítő munkálatainál végzünk, és amelynek kapcsán a nép érdekében való kívánságainkat érvényesíteni tudjuk, mint az, amely ellenzéki részről a hangos kritikában és panaszok meddő felsorolásában merül ki. Népszerűség szempontjából mindenesetre ez utóbbi előnyösebb, érdemi szempontból azonban az előbbi az értékesebb. Mindazonáltal mi, akik az ő politikai örökébe léptünk s ma is azon a csapáson haladunk, amelyre bennünket vezetett, kell, hogy számotvessünk a kérdéssel s elbíráljuk, hogy helyes volt-e út, melyen eddig haladtunk. Bár a szemrehányásoknak van némi alapjuk, a felvett kérdésre mégis határozott igennel kell felelnünk. A régi magyar történelmi családok tradíciói gyökerüket olyan mélyre eresztették le a nemzet talajába, hogy azokat máról-holnapra kitépni, nemzeti katasztrófa volna. Egy nemzet törteleirni fejlődésében azonban nincs holtpon. A gyengülő tradíciók helyébe új tradíciók lépnek, amelyek nem máról-holnapra keletkeznek, a nemzeti élet fejlődése érleli ki azokat. A kisgazdatársadalomnak az aktív politika terén való megjelenése új tradícióknak a kezdetét jelenti. Tradícióvá vált a kisgazdapolitikának az a ténye, hogy az összeomlás után ennek a hatalmas társadalmi osztálynak a nemzeti irányú konzervativizmusa és hazafisága teremtett egy olyan parlamenti többséget, amely mai napig is biztos bázisát képezi az alkotmányos kormányzatnak. Ha a kisgazdák továbbmenőleg bebizonyítják, hogy minden érdeket alá tudnak rendelni a magasabb nemzeti érdekeknek, ha bebizonyítják, hogy nem önző politikát folytatnak, nem népszerűségért, nem osztálypolitika megvalósításáért, hanem egyetemes nemzeti érdekekért küzdenek, ha bebizonyítják, hogy céljukat a fennálló rend keretein belül mások sérelme nélkül akarják kiküzdeni, úgy azonban, hogy a haza mindennekfelett, minden körülmények között számíthat rájuk, akkor ez az új tradíció úgy meg fog erősödni, hogy a nemzeti társadalom nyugodtan fogja az alkotmányos hatalomnak egy jelentős részét erre az értékes, hazáját szerető, a földjéhez hűségesen ragaszkodó nemzetfenntartó társadalomra helyezni.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy legyünk bölintő Bálintok, tegyük ölbe a kezünket és várjuk, hogy a nemzeti társadalom tálcán hozza és kínálja fel számunkra a hatalmat és befolyást. Nem! A kisgazdapártnak harci pártnak kell lenni! Nekünk a kisgazda öntudatot ki kell fejlesztenünk; küzdenünk kell a korszéri reformokért, az arányos birtokmegosztásért, az arányos közteherviselésért; küzdenünk kell a basáskodások és a népnek a kiuzsorázásával szemben. Ki kell vívnunk, ki kell harcolnunk népünk számára azt a helyzetet, amely őt a nemzeti társadalomban értékénél fogva — Isten és ember előtt — megilleti. Ezt azonban nem demagógiával, nem felforgatással, nem oltárrombolással, nem a nemzet életerejének a gyengítésével, hanem annak erősítésével kell hogy elérjük.

Van a magyarnak egy prózai közmondása, amely úgy hangzik, hogy: «Könnyű vásár után okosnak lenni!» A társadalmi törekvések terén a háború előtt egy évszázad alatt nem szerzett az emberiség annyi tanulságot, mint utána néhány év alatt. Idealisták által kiesztelt programok, doktrínák jutottak a megvalósulás stádiumába, amelyek kipróbáltattak, megmértettek és nagyobbára könnyűnek találtattak. Hogy a magyar és orosz kommunizmusról ne is beszéljünk, láttuk, hogy Bulgáriában Sztambulinszki megszervezte a parasztságot, megteremtette a legerősebb osztályuralmat, helyes gazdaságpolitikát inaugurált, a léva emelkedett és ennek dacára az uralma csak rövidéletű lehetett, mert a többi osztályok fellázadtak ellene, egy véres forradalom lerázta magáról az osztályuralmat s több mint 30,000 derék bolgár kisgazda az életével fizetett érte. Láttuk Vitost, a lengyel kisgazdát, aki a legkiválóbb vezéregyéniségek egyike, mint miniszterelnök valóította meg az osztályuralmat, amelyet azonban egy forradalom szintén elsöpört. Láttuk a kiváló agrárvezért, Nergaardot, aki Dániában mint miniszterelnök létesítette az osztályuralmat, ami szintén rövidéletű volt. De láttuk a háború után a szociáldemokráciának a nyugati államokban a térhódítását is. Mert az osztályuralomra való törekvést feladni hajlandók nem voltak, azért ahol hatalomra kerültek is, azt megtartani nem tudták, s ma is visszafejlődésben vannak. De ez természetes is. Egyetlen nemzeti társadalom sem tűrheti azt, hogy egy osztály uzurpálja a hatalmat. Ezekkel a tanulságokkal mi a vásár után okosabbak vagyunk. Nagyatádi azonban a vásár előtt volt okos. Amikor 1910-ben a kisgazdapártot megalakította, alapelvként hangoztatta, hogy «Nem törekszem osztályuralomra, az egész nemzeti társadalommal, az intelligenciával, az összes foglalkozási ágakkal együtt akarok dolgozni. Szívesen üdvözlöm azokat az intelligens embereket a táborunkban, akik meggyőződésből hiszik és ezért önzetlenül dolgozni is hajlandók, hogy akkor alapozzuk meg ennek a nemzetnek a jövőjét, ha széles néprétegeket megvédjük, gazdaságilag megerősítjük és jogokkal felruházzuk».

Ha osztályuralomra törekedett volna, ideig-óráig nagy hata-

lom lehetett volna. De nem valósíthatta volna meg az ő reformterveit, nem szabadíthatta volna meg a háborús államok közül elsőnek a gazdaközöniséget a rekvirálások átkától, nem oszthatott volna ki egymillió hold földet és 260 ezer házhelyet azok között, akik erre a háborúban érdemesekké váltak, nem épültek volna fel tíz és tízezrei a falusi kislakásoknak, nem többszöröződtek volna meg a mezőgazdasági szakiskolák, nem művelnék a falu kultúráját a népházak százai és százai, a népkönyvtárak ezrei és ezrei és sok reformintézkedés elmaradt volna, amely így az ő reálpolitikájának a nyomán népünk érdekében megvalósult. Büszkén vallotta magát kisgazdának, a hatalom nem tette gőgössé, a népszerűség elbizakodottá. Nagy ember lett, mert mindig kisember akart maradni.

«Falvak népe, lelkem büszkesége» — ezekkel a szavakkal kezdte meg beszédét 1921-ben a Vérmezőn tartott országos nagygyűlésen. A falvak népe hálája jeléül ércebeöntötte alakját és szobrot emelt emlékének. Hulljon le a lepel a szoborról! Hirdesse időtlen-időnkig a magyar népnek a példaadó háláját azok iránt, akik érte önzetlenül, becsülettel dolgoznak! Sugározza szét a józanságnak, a komoly megfontolásnak, az egymás iránt való megbecsülésnek a szellemét, a történelmi Magyarország egész területét. A gróf Bethlen István és Nagyatádi Szabó István között az itt megörökített kézfogás képezze azt a kapcsot, amely minden magyar embert — társadalmi osztályra való különbség nélkül — hazafias érzésben összekapcsol!

Kisember, ha elhaladsz a szobor mellett, emeld meg kalapodat, tanuld meg a komolyságot, a józan megfontolást, az egymás iránt való megbecsülést és légy büszke arra, hogy magyarnak születél! Nagy ember, ha elmégy a szobor előtt, emeld meg a kalapodat és tanuld meg szeretni azt a magyar népet, amely Téged tisztel és becsül. Ha az egymás iránt való bizalom, az egymás iránt való szeretet a magyar szolidaritás szelleme közszellemé válik, akkor Isten áldása lesz munkánkon, Isten áldása lesz hazánkon, akkor, de csak akkor, de akkor biztosan el fogjuk érni a minden magyar álmát: a boldog Nagy-Magyarországot!

Mayer János ünnepi beszéde mély hatást keltett. Utána vitéz jákfai *Gömbös* Gyula miniszterelnök lépett az emelvényre s ezeket mondta:

— Meghatva állok itt Nagyatádi Szabó István emléke előtt. A földből nőtt ő ki, amint a földből női ki a búza, a jegenyefa, a magyar tölgy. S amint ezeknek gyökérzete belemarkol a magyar földbe, úgy markoltak bele Nagyatádi Szabó István eszméi a magyar lelkekbe.

— Nagyatádi Szabó István eszmék harcosa volt. Amidőn mint egyszerű ember túrta a magyar rögöt, nemcsak az anyagot

látta abban. Sokkal többet látott, felismerte ennek a vértől áztatott magyar földnek a lelkiségét. Tudta azt, hogy ez a rög történelmet jelent. S meglátta azt, hogy mindenki, akinek vonatkozása van a magyar röghöz, egyszersmind tagja a magyar Szent Koronának, a magyar hazának, egyszersmind történelmet formál.

— Az eke szarva fölé hajolva, barázdát művelve, a magyar ugart szántva jött a politikába, s megérezte a rögnek sugallatát akkor, amikor nem osztálypolitikát hirdetett, hanem a magyar egység politikáját. Megérezte, hogy történelmet formál akkor, amikor felismerte, hogy a magyar társadalmi osztályok sorsközösségben élnek, hogy a magyar jövőt csak az tudja helyesen kovácsolni, aki a társadalmi osztályok harmóniájára és nem diszharmóniájára törekszik. Nagyatádi Szabó István erős volt, harcos volt. Tudta azt, hogy egy szavába kerül csak, s a legnagyobb hatalom birtokosává válhat. De Nagyatádi Szabó István megfontolt ember volt. Nem szélsőséges, hanem bölcs kispap, aki tudta, hogy azoknak az oldalán van a helye, akik történelmet formáltak a földön egy évezreden keresztül. Tudta, hogy az ő társadalmi osztálya éppen olyan történelmi osztály, mint ama másik, tudta, hogy csak a történelmi osztályok harmóniáján keresztül keresheti azokat a megoldásokat, amelyeknek reálpolitikai jelentőségét immár felismeri mindenki. A földhöz juttatás gondolatát reálpolitikailag valósította meg, s ma millió magyar imádkozik bogárhátú házában Nagyatádi Szabó István emlékéért.

— Erdősokonyán kispap maradt, de fent a parlamentben államférfi volt. Mint a magyar kormány elnöke újból megismétlem ezen a napon azt a fogadalmat, amit annakidején Erdősokonyán Nagyatádi Szabó István házában tettem. Ekkor így szólt hozzám: «Fiam, ha egyszer meghalok, vigyázz a magyar parasztra és viseld gondját!»

— Azt hiszem, akkor áldozok leginkább Nagyatádi Szabó István emlékének, amikor az ő szobrának talapzata mellett, itt a parlamenttel szemben megújítom ezt a fogadalmat s azt mondom; «Vigyázok a magyar parasztra, vigyázok mindenkire, akinek szent a magyar, mert úgy tudom és érzem, akkor áldozom Nagyatádi Szabó István szellemének, amikor a magyar sorsközösséget hirdetem, mert ezen keresztül forrt a magyar egy testté, egy lélekké s így lesz biztos a magyar feltámadás!»

A hatalmas tömeg percekig ünnepelte a miniszterelnököt.

Utána *Máday* Gyula országgyűlési képviselő, a Petőfi Társaság szavalta el magával ragadó alkalmi ünnepi költeményét:

Nagyatádi Szabó István szobránál.

Egy bölcső ringott Erdősokonyán.
Csupasz föld hátán, kis, paraszti lakba'.
A bölcső ezt a bronzembert ringatta.

Mikor ledőlt az országpyramis
S porban és vérben fetrengett a népünk,
Ezt az embert a falu küldte nekünk.

Mikor szívét és eszét veszette Pest
Es szövétnekül többé nem ragyogtak
Fáklyás elméi bölcs országnagyoknak:

Jött ű. A gazda. Lehajolt
s a széthullt népet nagy, szerető lelke
Egy óriási kérébe ölelte.

Bosszúval volt a szívünk viselő.
Káinná durvult minden magyar ember.
Csatába szálltunk az örök Istennel.

Hogy ha oly rútul elbukott hazánk,
Vesszen minden: a rend, a jog, a béke.
Mártsunk kaszákat egymás kebelébe!

Akkor jött Ő, az Isten követe!
Arcán a jóság glóriája lángolt
s Kain ökléből kézfogást varázsolt.

Békét akart a testvérharc nyomán,
Fürtös, kalászos, napsütéses békét
És népe láncát összetörni végkép.

Kossuth a kezdet, ő a folytatás.
Polgárt nevelni bolsevista szörnyből,
Karéjt szelt ő is kenyérből és földből.

Két apja volt a föld népének itt.
Amaz a jogok részesévé tette.
Ez a hatalom trónjára ültette.

Oh, mert szerette szépséges fáját,
A büszke férfiherkulest a gáton
S a nőt, a hangyát, a rózsát az ágon.

Királyi sorsot álmódott neki
Napos tetőn, hol boldog népek laknak.
Fájt látni őt lenn szegénynek és vaknak.

Szólott az Úrhoz: Testvérek vagyunk!
Hiába gőg, az óhbér és a börtön,
Mindenki úrnak születik e földön.

Ür, mert magyar! S kenyérré érdemes!
Az is, aki az eke szarvát tolja,
Az is, aki az ekét kovácsolja.

S szólott a néphez: megbecsüld az észet,
Amely neked, míg lenn az igát húzod,
Gyámod, vezéred, mentő kalauzod.

Mert szent erő a kéz és ész frigye.
Hol összetépik ezt a szövetséget,
A bűn ott mindent Sodomává éget.

S ahol töretlen ez a büverő,
Ott van remény, van ország, benne bőség,
Feltámadás a sírből és dicsőség.

Paloták népe, kunyhók gyermeke!
Ha össze nem tud szívetek borulni,
Ide jöjjetek kézfogást tanulni.

Ím az ércgazda áll és várva vár.
Szól is hozzátok, hallgassatok rája,
Mert ő a föld s az idők profétája.

Azt mondja némán, hogy: velünk az ég!
Velünk a föld! S ha bennük egy a lélek,
Kik egyazon rög kenyereből élnek:

Tombolhat itt balsors bőszerű dühe,
Ekéje szerte sírveremsort szánthat,
Nem dönti abba gyönyörű hazánkat!

Majd *Bethlen* István gróf lépett az emelvényre.

— Körülbelül 25 éve annak, — kezdte beszédét — hogy Nagyatádi Szabó István, mint újonnan megválasztott honatya megjelent a magyar országgyűlésen. Elkeseredett harcok folytak abban az időben a törvényhozásban a magyar hadseregért, az önálló magyar vámterületért, a magyar jegybankért. Ezernyolcszáznegyvennyolc vívta a maga harcát ezernyolcszázhatvanhéttel, váltakozó sikerrel. A nemzetiségi kérdés mind fenyegetőbb alakulására, a komoly életbevágó problémák többé el nem odázható megoldására, a szociális létrán feltörő ipari munkásosztály és a nemzeti tradíciótól elszakadt intellektuelek forradalmi szervezkedésére kevés ügyet vetett abban az időben a parlament. Mintha megállt volna a magyar közélet egy hanyatló korszak bálványai előtt, mintha füstölgő oltárok mellett, amelyeken egyes pártok áldozatot hoztak a már haldokló isteneknek, a maga haláltáncát járta volna a magyar közélet.

— Ilyen légkörben jött Nagyatádi Szabó István, ilyen légkörben nyílt meg a magyar törvényhozás kapuja egyénisége előtt. Mint tőzgyökeres magyar falu szülöttje jött oda és mégis, mintha idegen lett volna abban az időben ott. Végighallgattam s velem együtt sokan, első felszólalását. A hallgatók egy része azt várta, hogy valamilyen elfajult agrárszocialista osztályharc politikáját hirdeti majd, a másik rész argumentumokra lesett a közérdeklődés homlokterében álló politikai kérdések eldöntése szempontjából. Csalódva távozott mindkét tábor. Nagyatádi Szabó István a napi politika kérdéseit nem is érintette, beszédében az agrárszocializmussal rokonvonást nem is lehetett felfedezni. Egészen új, de teljesen magyar lélek, teljesen új, de magyar világ légköre domborodott ki beszédéből. Nem kesztyű dobás volt beszéde a fennálló társadalmi rendnek. Nyomatékkal hangsúlyozta a magántulajdon szentségét, más társadalmi osztályok jogos érdekeinek tiszteletben tartását, s az ország egyetemes érdekének egyoldalú érdeke fölé helyezését. Sokan figyelemmel hallgattuk beszédét s az volt az érzésünk, mintha abból az egyéniségből a jövő világosságának sugara tört volna utat magának. Mintha egyéniségében a magyar falu népének igazsága szólalt volna meg, úgy éreztük, hogyha majdan a magyar közélet rendje az általános választójogon épül fel, Nagyatádi Szabó István az ő erős akaratával, de egyúttal mérsékletével erőssége lesz a nemzetnek. Nem egyedül éreztünk így. Gróf Tisza István, akivel abban az időben órála beszéltem, ugyanígy érzett. S ma, amikor hódolatunkat fejezzük ki az ő emléke előtt, kötelességemnek tartom ezt megmondani, mert nincs halottra nagyobb megtiszteltetés, mint az a tudat, hogy kortársainak legnagyobbika milyen érzéssel és véleménnyel volt személyisége felől.

— A békés fejlődésnek, annak a reformmunkának, amelyet Nagyatádi Szabó István tervezett, útját állta a világháború kitörése. Jól tudjuk, hogy a nemzetet nem a harctéren győzték le, hanem

összetört a nemzet ereje a forradalmi lázban. Jól tudjuk, hogy a forradalom áruló kézzel nyitotta fel az ostromlott vár kapuit, amelyeken keresztül az ellenség hazánkba törve elpusztította ezeréves otthonunkat. Ennek a forradalomnak előkészítésében Nagyatádi Szabó Istvánnak semmi része nem volt.

— Amíg a másik részen tudatosan és gonosz szándékkal előre megfontoltan, részben pedig öntudatlanul ugyan, de hiúságból, hatalomvágyból és más emberi gyengeségtől hajtva készítették elő a forradalmat, Nagyatádi Szabó Istvánnal szemben ilyen vád nem emelhető. Százszor kevesebb része volt ebben, mint azoknak, akik utólag övele szemben tettek szemrehányást azért, hogy abban az időben nem vonult vissza a politikai élettől, hanem arra törekedett, hogy megfelelő reformmal helyre tudja állítani a falu békéjét. Az pedig kétségtelen, hogy amikor lefolytak a kommunizmus özönvizei és újból lehetővé vált az építőmunka, egész erejét és tehetségét ennek szentelte.

— Az érdem oroszlánrésze azért, hogy a forradalom után a falu békéje újból helyreállott, az övé. Az érdem oroszlánrésze azért, hogy a földnélküli magyar nép százezrei családi otthonhoz, földhöz juthattak: az övé; az érdem oroszlánrésze azért, hogy törvényes intézkedéssel s végeredményben nemcsak az igénylők, de a kisajátítást szenvedők megnyugvásával is történhetett mindez, szintén az övé.

— S mi tette ezt lehetővé, ha nem az, hogy Nagyatádi Szabó István a forradalom után is becsülettel és szilárdan kitartott a maga szociális igazsága mellett, abból egy mákszemnyit sem engedett, s nem követelt többet, mint amennyit megtenni múlhatatlan kötelessége volt. Mi tette lehetővé, ha nem az, hogy őt elsősorban a magyar falu népének meleg szeretete, a nemzetért való lángoló szíve, s nem az osztály gyűlölet, nem más társadalmi osztályok erejének lerombolása, hanem saját népének szerelme vezette. Mi tette lehetővé, hogy saját népének felkarolásáért és nem más osztályok tönkretételéért harcolt.

— Igen. Nagyatádi Szabó Istvánnak örökké el nem hervadó érdeme marad, hogy a magyar falu egyszerű népét, miként a nagy 1848-as generáció a jog kiterjesztése révén, ő azáltal, hogy neki otthont és földet adott e nemzetnek és a polgári társadalomnak, részesévé tette, annak sorába felemelte, a nemzet érdekeihez hozzáláncolta s a nemzettel harmóniában, saját sorsával kibékítve, más társadalmi osztályokkal harmóniában élni megtanította!

— Ez a szobor azt a jelenetet is ábrázolja, amikor Nagyatádi Szabó István 12 évvel ezelőtt velem kezét fogott.

— Ez a jelenet nemcsak a baráti együttműködést ábrázolja. Nemcsak azt, hogy amíg a balsors el nem választott tőle, jó- és balszerencséjében együtt küzdöttünk ennek a nemzetnek talpraállítása érdekében. Ez a jelenet nemcsak azt hirdeti, hogy Nagyatádi-Szabó István azt a nyáját, amelynek élére állott, az én gondjaimra is rábízta, s ezért én az utolsó órámig abban a szellemben, amely

öt vezérelte, a magyar falu népéért küzdeni kötelességemnek tartom.

— Ez a jelenet jelenet többet is jelent. Szimbólum ez, jelképes kézfogás, kézfogása a magyar falu népének a magyar történelmi osztállyal, a magyar intelligenciával! Ez a jelenet érbevésve hirdeti azt, hogy a magyar történelmi osztály csak a falu népével egvütt vele egyetértésben, a falu népe érdekeinek áldozatok árán való felkarolásával keresheti csak a maga boldogulását: jelenti egyúttal azt, hogy a magyar falu népe csakis a más társadalmi osztályok jogosult érdekeinek tiszteletbentartásával s a nemzet egyetemes érdekeivel harmóniában érvényesítheti csak a jussát!

— Ezen termékeny gondolatn épült fel az a teremő munka, amelyet vele hosszú éveken keresztül folytattunk. Ma újból szomorúra fordult a nemzet sorsa, s ma semmi sem könnyebb, mint osztályt osztály ellen, foglalkozást foglalkozás ellen, egyeseket mások ellen izgatni és uszítani. Ma semmi sem könnyebb, mint mindenért egyeseket állítani oda bűnbakul. De jusson eszükbe azoknak, akik ezt tenni jónak látják, hogy a nép lelkében elvetett sárkányfogakból újból csak a gyűlölet s az osztályharc sárkányai kelhetnek ki, amelyek végeredményében a békés polgárnak életét fenyegetik s védtelenné tehetik a nemzetet, amelynek életére száz és száz ellenség leselkedik.

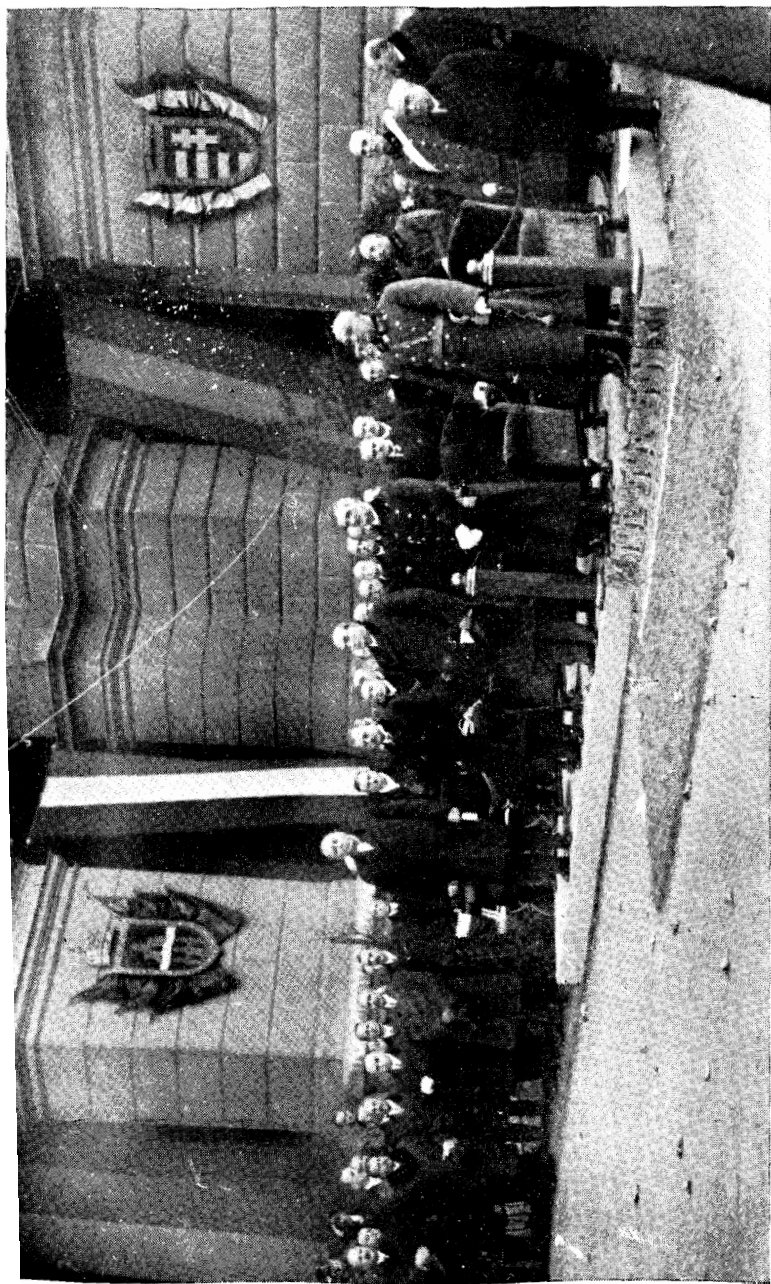
— Valóban Nagyatádi Szabó Istvánt nem sebeket ejteni, hanem gyógyítani küldte a Gondviselés, nem azért, hogy gyűlöletet szítsunk, hanem, hogy lecsillapítsuk a szenvedélyeket. S éppen ezért az ő küldetése nincs ma még befejezve. Nincs, mert ma még nagyobb szükség van talán arra a szellemre, amely őt vezérelte, mint régen.

— Ma még nagyobb szükség van rá, mert ma sokan próbálják az ő népét tévútra vezetni s nincs befejezve azért sem, mert ő csak az első kapavágást tehette meg a munka terén s nekünk kötelességünk még évtizedeken keresztül folytatni ezt a munkát, amelyet ő saját népe felemelése érdekében kezdett abból a célból, hogy népét az elhagyatottságból, a szegénységből és a hiszékeny tudatlanságból felemelje, ha azt akarjuk, hogy a magyar falu népe erős és öntudatos tagja legyen ennek a nemzetnek.

— Tegyük ma mindannyian újból fogadalmat az ő szobra előtt, hogy ennek az egyszerű sorsból származott, de lelke mélyéig magyarszívű férfinak nép- és nemzetszeretete szerint fogunk hazánkért, nemzetünkért küzdeni úgy, amint ő fényes tanúbizonyítást tett arról egy egész életen át.

— Nagyatádi Szabó István, legyen mindörökké áldott a Te emléked a magyar nép előtt!

Bethlen István góf b3széde után az erdőcsokonyai dalárda következett. Az egyszerű kispászokból álló lelkes dalárda adta elő a «Kispász Fohász»-t.

Vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó a kormány tagjaival a budapesti szoborleplezési ünnepségen.

A székesfőváros nevében *Liber* Endre helyettes polgármester átvette a szobrot:

— Vannak szobrok, — mondotta többek között — amelyek többet jelentenek, mint megörökítést. Amidőn ez a szobor bevonul a magyar fővárosba, örömmel veszem át a főváros gondozásába, mert az ősi fenntartó életerőt jelképezi. Nagyatádi Szabó István kötelességét mindig a nagy célokhoz fűzte és mindig lesznek olyanok, akik ezekért a nagy célokért küzdenek.

Ezután Lovász János volt országgyűlési képviselő, edelényi kispazda beszélt az ország kispazdái nevében.

— Dobbanjon itt a szobor előtt össze minden érző szív, — mondotta — mert ez a szobor azt hirdeti, hogy a maradandó értékek nem mulandók. Ne azt az utat keressük, ami szétválaszt, hanem ami összehoz bennünket. Mi kispagdák, ha panaszkodunk is, ha zúgolódunk is néha, nem a lázongás beszél belőlünk, hanem a nemzetünkért és családuknak való aggodalom. Nem vádaskodás, irigység az, ami a hazát új életre kelti, hanem a törhetetlen hit és a békés munka szeretete.

Az ünnepség záróbeszédét *Berki* Gyula, a nagyatádi kerület országgyűlési képviselője mondotta.

— Az isteni Gondviselés nem ok nélkül helyezte Nagyatádi Szabó Istvánt az erdőcsokonyai paraszti házacskába. Belső meggyőződésből hirdetem, hogy egyesekkel és nemzetekkel mindig célja van az isteni Gondviselésnek. Vele is célja volt. Az volt a célja, hogy rajta keresztül nehéz pillanatokban megtalálja a nemzet saját lelkét. Az ő életének tanulsága a vezető államférfiaknak azt hirdetni, hogy időben kell felismerni a nemzet szükségleteit és időben kell gondoskodni róluk. A magyar népnek az ő emléke azt hirdeti, hogy az ő józanságát, becsületességét és hűségét tartsa szemelőtt. Ezeket az erényeket csiszolja ki lelkében a magyar nép és ezen az úton keresse és találja meg boldogulását.

Beszéde után a koszorúkat helyezték el.

Elsőnek nagybányai vitéz *Horthy* Miklós kormányzó tette le személyesen hatalmas koszorúját a szobor talapzatára. A kormányzó ezután tisztelgett a szobor előtt, majd a szobortól balra levő emelvényhez ment. Itt foglalt helyet Nagyatádi Szabó István özvegye és családja. A kormányzó a családtagokkal barátságosan elbeszélgetett. Gömbös Gyula miniszterelnök bemutatta a kormányzónak Nagyatádi Szabó István unokáját, a kis Markó Istvánt, aki a pécsi Zrínyi Miklós katonai nevelőintézet növendéke.

A szoboravatással a fővárosi sajtó is méltóan foglalkozott. Mindegyikéből megörökítünk pár mondatot.

8 Órai újság.

Egy fiának emlékét ünnepli az ország, akiről máris nyugodt lélekkel elmondhatjuk, hogy bevonult a magyar történelembe. Akiről azt is megállapíthatjuk, hogy halála után még erősebb, mint életében volt . . .

Ma már ellenfelei is meghajtják előtte zászlójukat . . .

Közel százezer főnyi ünneplő közönség tolongott a földművelésügyi minisztérium épülete előtt ... A Kossuth Lajos-tér felejthetetlen látványt nyújtott . . .

Nemzet Szava.

. . . Nagyatádi nem halt meg. El a hálás magyar szívekben és haló poraiban is küzd azért a népért, amely mindnyájunk számára verejtékesen szerzi meg a mindennapi kenyeret.

Friss újság.

A magyar föld ősi ereje valamennyiünk forrása és táplálója. Ebből a földből néha századokba világító bátor és próféta-szavú apostolok nőnek. Egyiknek közülük ma ünnepét üli a rögtörő magyarság . . . Nagyatádi Szabó István, a magyar föld szerelmese ércnél maradandóbb emléket vésített ennek a népnek a lelkébe . . .

Már szombaton elkezdődött a vidék felvonulása Budapestre, vasárnap reggel pedig az egymásután érkező vonatok szinte ontották a komoly, fekete ünneplőruhába öltözött kispapokat . . . akik csendben és mély megilletődéssel foglalták el a számukra kijelölt helyet.

Esti Kurír.

Tömegek és vezérek hódoltak tegnap Budapesten a nagy kispap vezér, Szabó István emlékének. Régi fegyverbarátai, hívek áhítatos küldöttségei és a politika árnyalati és pártkülönbség nélkül tette koszorúját a talapzatra . . . Az emlékezés és kegyelet szép szavainak koszorúja fonta körül Nagyatádi Szabó István emlékalakját s az a fogadalom, hogy aminek végrehajtására élete rövid volt, azt hatalmas kezek tartják és viszik tovább.

Magyarország.

Amikor az ország a kispapok e jellemzően magyar és nemesen komoly vezérének szobrot állított és a mellett tisztelgően jelenik meg az ünneplő nemzet, ezzel önmagát becsüli meg . . .

Ragyogó napsütésben, az ország kormányzójának és politikai vezérének, valamint a Budapesten tartózkodó osztrák alkancellárnak jelenlétében leplezték le Nagyatádi Szabó István bronzszobrát.

Magyar Hírlap.

Ez az első magyar szobor, amelyik parasztember emlékét hirdeti, mint ahogy Szabó István volt az első magyar paraszt, aki a miniszterségig emelkedett.

. . . Politikája sokszor volt habozó, céljainak tudatossága azonban a magyar parasztság második felszabadítójává helyezték.

Pesti Hírlap.

Ivoran délelőtt már nem volt talpalatnyi hely a téren, amelyet a zárt sorokban felvonuló kiskaszások és földművesek töltöttek meg, akik 271-1 faulu képviselésében jelentek meg egykori vezérük szoborleleplezési ünnepségén, hogy a hála és kegyelet adóját leróják a szobor előtt.

Magyarság.

Nagyatádi Szabó István ércebeöntött alakja megjelenik a fővárosban, hogy hirdesse a falu népének őseréjét és az agrárdemokrácia eszméjét . . .

A. magyar falu önmagából, a maga vágyaiból, törekvéseiből, reménykedéseiből termelte ki Nagyatádi Szabó Istvánt . . .

Ünnep ez a vasárnap a falu népe számára, de az egész magyar társadalomnak is, a-tt:elv tisztelettel hajtja meg zászlóját az egyik legnagyobb magyar népi megmozdulás elindítójának és megszervezőjének emléke előtt . . .

Kis Újság.

A magyar fennmaradás szelleme új nevet iktat a magyar nép őseréje és államfenntartó bölcsesége gondolathordozói közé: Nagyatádi Szabó István nevét. Hogy ki volt ő, arra feleletet ad az a negyvenezer földművesgazda, aki a szoboravatásra a mai nehéz körülmények között is elzarándokolt.

Pesti Napló.

Ércben a föld embere: Nagyatádi Szabó István. Városban kap szobrot, ki a falu embere volt és mi ebben szimbólumot látunk. Nagyatádi nem azért volt vezére a falu népének, hogy azt a város ellen vezesse . . . Nagyatádi szobra kőhajításnyira Kossuth Lajos szobrától . . . szemben a parlamenttel . . . Ezek is jelek.

Budapesti Hírlap.

Új szobor előtt állunk. Bronzalakba költözött át Nagyatádi Szabó István . . . Az a férfi, aki most ércben támadt fel és így a halhatatlanság külső jelét is megkapta, olyan pályát írt le, amely magas ívelésével, erős és biztos szárnycsapásaival a tisztelet mellett az ámulatot is felébreszti . . . Némáságában is hirdeti ez a szobor Nagyatádi Szabó István emberi kiválóságát, vezéri bölcsességét . . .

A magyar kiskaszadátársadalom vezéralakjának filléres adományokból bronzbaöntött szobrát a földművelésügyi minisztérium előtti kis parkban helyezték el és leplezték le, a hivatalos Magyarország, valamint a kiskaszák sokezerényi seregének jelenlétében, díszes külsőségek között.

Újság.

Megilletődve hódolunk az első magyar parasztszobor előtt. Nagyatádi Szabó Istvánt megilletődve szólítjuk parasztnak, nem kiskaszának. Ez a szobor nem a tízéves kiskaszának, hanem az ezeréves parasztnak a megdicsőítése . . . A magyar nemzet méltó lett önmagához, mikor a parasztot megbecsülte.

Reggeli Újság.

Huszonöt esztendővel ezelőtt, Erdőcsokonyáról, az eke szarva mellől indult Nagyatádi Szabó István a politikai életbe, és negyedszázad elmúltával

bronzbaöntött szobra ott áll a földművelésügyi minisztérium árkádjai előtt...

Vasárnap délelőtt tíz órakor megszűnt a forgalom a Kossuth Lajos-téren: ezrével és ezrével vonultak fel zászlók alatt az ország minden tájáról a fővárosba sereglett kiscgazdák. Talpalatnyi hely nem maradt a téren.

Hétfői Napló.

A zászlódíszbe öltözött Kossuth Lajos-téren az ünneplőközönség ezrei előtt leplezték le Szabó Istvánnak, a háború utáni magyar politika egyik legjellegzetesebb alakjának szobrát . . . Jóval tizenegy óra előtt felgyülekeztek már az ország minden részéből felsereglett kiscgazdaküldöttségek úgy, hogy mikor pontban 11 órakor a kormányzó megérkezett, fekete volt a tér az ünneplőközönségtől.

A Reggel.

Tízezrek jelentek meg a szoborleplezésen, a nép álléireiből emelt bronzszoborhoz úgy zarándokoltak el a legtávolabbi vidékek kiscgazdái, mintha Nagyatádi ma is élne és seregszemlét tartana fölöttük.

A MÁSODIK SZOBOR.

Még egy évtized sem múlt el azóta, hogy Nagyatádi Szabó István meghalt, emlékének örök órizetére máris a második szobrot emelte a nemzet hálás kegyelele; Kaposváron, az ő szűkebb páttriájában, ahol közéleti pályafutását kezdte, a Deák-téren áll ércbe öntött alakja. Hajadonfőn, balkezében papírtekercset tartva, csizmában ábrázolja a szobor. A talapzatban levő dombormű azt a történelmi pillanatot örökíti meg, amikor 1924 őszén az Egységes Pártban gróf Bethlen István kezét fog vele. A szobor talapzatában Nagyatádi Szabó István e mondása olvasható:

*«Az én működésem nyomán
sem vér, sem könny nem fakadt soha».*

A szoborleplezés színes, mozgalmas képet nyújtott. Kaposvár városa azon a napon rendezte országos virágkiállítását, felvonultak a gyöngyösbokrétások, a falvak ünneplőbe öltözött népe.

Elsőnek Lázár Andor igazságügyi miniszter, mint a kormány képviselője, lépett az emelvényre s a következőkben méltatta Nagyatádi Szabó István államférfiúi nagyságát:

Nagyatádi Szabó István most leplezett szobra lábához hozom a magyar királyi kormány tiszteletének, elismerésének és hódolatának kifejezését. Nagyatádi Szabó István nemcsak név, nemcsak egy élő ember, akinek élete halálával megszűnik, Nagyatádi Szabó István a magyar állam életében fogalom, amely fogalom soká, talán örökké élni fog.

Én nem akarok megemlékezni Nagyatádi Szabó Istvánról, a politikus pártvezérről, de néhány szót akarok szólni Nagyatádi Szabó Istvánról, a magyar államférfiúról. Akik túlközletről nézik az erdőt, azok sokszor csak a fát látják. Akik túlközletről nézik Nagyatádi Szabó Istvánt, sokszor talán csak a pártpolitikust látják benne, aki a magyar nép egyik osztályának az érdekében fejtette ki nagy munkáját. De ha távolabbról nézzük Nagyatádi Szabó Istvánt, ha igyekezzünk őt a történelem távlatából tekinteni, akkor konstatálnunk kell, hogy Nagyatádi Szabó István több volt,

mint politikus, több volt mint egy pártnak a vezére, mert Nagyatádi Szabó Istvánnak olyan meglátásai voltak., amelyek őt az államférfi magaslatára emelték.

A 80-as években kezdődött a múlt mázadban a magyar agrártársadalomnak (öntudatosat) megmozdulása. Nagytudású vezérek, kiváló hazafiak, Károlyi Nándor, Bernáth István, Darányi Ignác hangsúlyozták a magyar gazdatársadalomnak az igényét a magyar állami vezetésében is, amelyet akkor a magyar társadalom még nem fogadott el. Szavuk nem vezetett eredményre. Sikerült akkor mindig az agrártársadalom jelentőségét elhomályosítani, sikerült más foglalkozási ágakat az agrártársadalommal szembe állítani, sőt sikerült az agrártársadalmat is felbontani nagybirtokosokra, kisbirtokosokra és nincstelenekekre. Nem volt meg a nemzeti felfogás egysége abban a tekintetben, hogy milyen hely illeti meg a magyar gazdatársadalmat a magyar nemzet vezetésében.

Nem volt meg a nemzet tudatában az, hogy milyen hely illeti meg a nemzet vezetésében azt a kisbirtokos-földművesosztályt, mely Magyarországnak gerince, amely Magyarországnak többsége, amely Magyarországnak legproduktívabb eleme.

Nagyatádi Szabó István fellépése vezetett ahhoz az eredményhez, hogy a magyar gazdatársadalom egysége kezdett helyreállni, hogy kezdtek rájönni arra, hogy nem választják el a kisbirtokost a nagybirtokostól olyan elvi különbségek, mint amilyen érdekközösségek őket összekapcsolják és senki a magyar nemzet sorsát nem veheti méltóbban a vállára, mint az a társadalom, amely leginkább hordozza a magyar állam életének a terhet.

A magyar agrártársadalom egységbehozásához a leghatalmasabb lökést Nagyatádi Szabó István fellépése adta és a magyar agrártársadalom számára a nemzeti életben és az állami életben megillető helynek a kijelölése igen nagy mértékben Nagyatádi Szabó István nevéhez fűződik.

Ez az a vonal, amely Nagyatádi Szabó Istvánt az államférfiúi magaslatra emeli. Államférfiú volt Nagyatádi Szabó István abban is, hogy tudta, hogy nem lehet egy államférfinak ambíciója az, hogy pillanatnyi konjunktúrák idején a saját pártjának az erőpozícióját növelje. Mert soha olyan erőpozíciókat senki nem tarthat meg, amilyen erőpozícióval járó köteleességek végzésére képességei nem predesztinálják. A nemzetek tragédiáját rendszeren az idézi elő, hogy vannak emberek, akikben nagyobb az ambíció, mint amilyen a képessége; és ambíciójuk és képességeik között levő különbségnek a számláját rendszeren nemzetükkel fiztetik meg.

Az államférfinak legelső kötelessége, hogy megvizsgálja nemzetének a képességeit, megvizsgálni a lehetőségeket és akkor jelölni ki a számára azt a célt, amelyet nemzetének képességei által adott viszonyok között el lehet érni.

Nem államférfi, hanem fantaszta, demagóg, vagy hazaáruló az, aki nemzete elé olyan célokat tűz ki, amelyeknek elérésére ez a nemzet nem képes.

Öntudat, önismeret és a nemzet ismerete a legelső követelmény egy állam férfiúval szemben, nem pedig az, hogy szép szavaknak részegítő varázsával csalja maga után nemzetét az ingoványba lidércfény után, ahol elsüllyed ő is, de magával rántja a nemzetét is.

Nagyatádi Szabó István államférfi volt abban az értelemben is, hogy amikor részeg, meggondolatlan emberek kapták kezükbe az ország kormányát és maguk sem tudták, milyen cél felé akarják vezetni ezt az országot, akkor csendben figyelmeztette nemzetét viselkedésével és tartózkodásával, ne arra menjetek, mert nem az az út vezet a feltámadásra.

Nem államférfi az, aki a nemzet egyes osztályait, egymás tagjait egymással szembeállítja, bármilyen tüzet is tud kifejteni a küzdelemben, mert ennek az az eredménye, hogy a nemzet egyes tagjai egymás ellen harcolnak és a nemzet az, aki a sebeket kapja. Az államférfi az, aki a nemzet minden dolgozó rétegéből, minden osztályából, minden polgárából ki tudja venni azt, ami a legszebb, a legfőbb abban az osztályban, abban a nemzetben és egyesíteni tudja mindnyájuk munkáját egy cél felé, a nagy nemzeti cél felé.

Nagyatádi Szabó István sohasem volt az, aki beleszólt abba, amihez nem ért. Pedig nagyon sokszor halljuk, hogy azok kritizálnak a leghangosabban, akik maguk is keveset értenek valaminek és akik legkevesebbet dolgoznak.

Nagyatádi Szabó István összefűzte az agrártársadalmat azzal a kézfogással, amit nyújtott a nemzet másik vezetőjének. Nagyatádi Szabó István példájával összefűzte ezt a nemzetet és elejét vette annak, hogy a nemzet egyik tagja a másik tagjával szembej or did jon.

Nagyatádi Szabó István emléket itt ércszobor hirdeti. Második már ebben az országban. De én azt hiszem, hogy Nagyatádi Szabó István emléket nemcsak ezek az ércszobrok hirdetik, hanem hirdetni fogják azokból a magokból kikelő gyümölcsök, amely magokat a magyar agrártársadalom számára ő vetett el. Meghajtom a tiszteletnek és elismerésnek a lobogóját Nagyatádi Szabó István emléke előtt és azt kívánom, hogy adja a magyarok Istene, hogy ennek a hazának sok olyan hű fia legyen, mint amilyen Nagyatádi Szabó István volt.

Lázár Andor igazságügyi miniszter beszéde után Maday Gyula szavalta el ünnepi ódáját, majd Mayer János ny. földművelésügyi miniszter, a Nagyatádi Szabó István Emlékbizottság elnöke lépett a mikrofon elé s ezeket mondta:

Mélyen tisztelt ünnepi közönség!

A soha nyugvópontra nem jutó társadalmi fejlődés egyes határvonánál a gondolkodó ember megáll egy pillanatra, visszatekint a múltba és a jövő okulására levonja annak tanulságait.

Ezen tanulságok tekintetében a ma élő nemzedék az utóbbi két évtized alatt keserves, de értékes tapasztalatokkal gazdagodott. A demokrácia, a szocializmus, a kommunizmus nem gonosz emberek hanem gondolkodó ideális elmék szüleménye, akik számításba vették azt, hogy az emberiség folytonos szaporodása, kulturális fejlődése, természetszerűleg maga után vonja a gazdasági és társadalmi élet formáinak változását és elméleteikkel ennek a végső kialakulását keresték és siettették. A sokban téves és túlzó tanokkal, azok erőszakolásával azonban megelőzni törekedtek az evolucionáris, a természetes és fokozatos fejlődésnek törvényét, amivel eszméikből áldás helyett — hogy csak a magyar és orosz kommunizmusra mutassak — átkot és sok szenvedést zúdítottak az emberiségre.

A világháború és azt követő összeomlás, a fennálló gazdasági és társadalmi rendnek a felbomlása tette lehetővé, hogy ezek a tévtanok a gyakorlati életben kipróbáltassanak és róluk bizonyosodjék, hogy hiányzik az adottságuk, a realitásuk s hogy nincs ugrás a természetben, a természetes fejlődést semmiféle erőszakkal és diktatúrával megelőzni nem lehet és hogy az eszme hirdetőjének nemcsak az ideális, hanem a reális lehetőségekkel is számolnia kell.

A kisgazdatársadalom ma szintén egy eszme hirdetőjének, egy eszme harcosának az ünnepét üli s kell, hogy ebben az ünnepelésben az egész magyar társadalom egyesüljön. *Nagyatádi Szabó István*ról köztudomású, hogy nádfedeles, erdőcsokonyai kis házban látta meg a napvilágot, az ekeszarva között ette meg kenyérének a javát s onnan indította el a bizalom a politikai pályára. Megtestesítője volt a magyar kisgazdának. A falu népének az ügyeit, panaszait, óhajait nálánál hivatásszerűbben soha senki nem hirdette. A magyar föld szülötte volt, aki ösztönösen érezte, hogy a falu népe lelkiségének, sem a jobb, sem a baloldali kilengések nem felelnek meg, hogy hiábavalók a vallás- és hazaellenes tévtanok, a lelket Istentől, az embert hazájától elszakítani nem lehet. Ez az ösztönös érzés volt az, amely őt politikai pályáján a realitások vágányáról letérni soha nem engedte. Benne egyesült a konzervatív és demokratikus érzés. Konzervatív volt a nemes hagyományok megbecsülésében, a vallási kérdésekben, demokrata volt gazdasági dolgokban és a jogok kiterjesztésében, megadta az Istennek, ami az Istené, megkövetelte a népnek ami a népe. Nem a romokon akart építeni, hanem az adott körülmények figyelembevételével a fokozatos fejlődés híve volt.

Az 1910-es parlamenti ciklusnak legtermékenyebb szónoka. Beszédeiből hiányzott a demagógia, azokon soha, senki meg nem botránkozott. Mindig csak helyesléssel találkozott. Az összeomlás után volt idő, amikor a parlament 80 %-a az ő szavára figyelt. Ezt a népszerűséget azonban sohasem rombolásra, hanem a nemzet javára törekedett értékesíteni. Vannak, akik érdemeit kétségbevonják. Ezek vagy elfogultak, vagy nem ismerik pályafutását. Azt

ajánlom nekik, hogy próbáljanak mandátumot szerezni és az életben a parlamentben hasonló pozíciót kiverekedni.

Igen tisztelt ünnepi közönség!

Nagyatádi Szabó István az ő reális politikai elveit a háború előtt kezdte hirdetni s azokhoz a legviharosabb időkben és megpróbáltatásokban is hű maradt. Az idők és fejlemények őt igazolták. Azt a Pártot, — amely a parlamentnek ma is többségpártját képezi — amely megkímélte az országot válságos időkben a bukdacsolástól, amely egy stabil, állandó, alkotmányos kormányzatot biztosított, amelynek az értékelése elől még az ellenség sem zárkózhatott el, ő alapította. A gróf Bethlen Istvánnal való kézfogás, ami a szobor talapzatán van megörökítve, a legszebben szimbolizálja az ő politikáját. Lehet-e eszményibb jelenet, mint amikor a magyar főúr a nemzet javáért való munkára kezdet fog a kisgazdával. Ebben a kézfogásban az összetartás, tovább megyek, a magyar sors van megpecsételve. Ha mi nem azt keressük, ami szót választ, hanem azt, ami összehoz, ha a nemzet jólétéért való munkára, rendre, rangra való különbség nélkül összefogunk, akkor minden megcsonkítottságunk dacára a pokol kapui sem fognak rajtunk győzedelmeskedni.

Itt azonban meg kell állnunk egy percre. Minket, született kisgazdákat, — akiknek még némi szerepünk van a politikai életben — sok szemrehányás ér, hogy ez a kézfogás egyoldalú volt, mert amikor a tömegszervevények lecsillapultak s ennek a fékezése szempontjából nem volt többé szükség a kisgazdára, szépen kigyomlálták őket a parlamentből. Ennek a szemrehányásnak sok jogosultsága van s én figyelmeztetem azokat, akiknek a magyar sors intézésében szerepük van, hogy egy kicsit mélyedjenek el ennek a kézfogásnak a jelentőségében, értékeljék megfelelően ezt a szövetséget, legyen az szilárd jobban, rosszban, kímélik meg egy súlyos csalódástól ezt a hatalmas társadalmi réteget, mert ha ezt a kézfogást szétválasztjuk, úgy esetleg bekövetkezhető újabb vészek és viharok idején nehezen találunk újra egymásra.

Mert ne feledjük el, hogy a diktatúrák, jobboldalizmus, baloldalizmus, múlt jelenségek és nem pozitívumok. Ami pozitívum, az az, hogy mi agrárállam vagyunk, amelyben 860 ezer kisgazda él. Az alapozza meg a magyar jövőt és azé a győzelem, aki ennek az Istenéhez, hazájához, a magyar röghöz hűségesen ragaszkodó, államfenntartó elemnek a bizalmát megnyeri. De ha magára marad, a jogait akkor is ki fogja vívni! A ma«Tar kisgazdatársadalom a legvészesebb időkben tett tanúbizonyságot józanságáról, hogy nem engedi magát a tömegszervevénytől elsodortatni és készségesen nyújtott kezét a nemzeti munkára. Ez történelmi tény, amelyről hozsannákat hallottunk zengeni annakidején. Nemzeti szerencsétlenség volna tehát, ha ennek a józanságnak egy csalódás lenne a bére. Ennek nem szabad megtörténni. De nem is fog bekövetkezni, mert hiszen az összefogásra kiváló miniszterelnökünk, Gömbös Gyula is hitet tett!

Somogyi magyarok, legyetek büszkék erre a szoborra! Álljon az itt időtlen időkig a somogyi-kaposi földön, amely Nagyatádi-Szabó Istvánt kitermelte és hirdesse a nemzeti munkára való összefogásnak a készségét. A kisgazdatársadalomnak az idevonatkozó hajlandóságát ez a kézfogás bizonyítja. Ha ezt megtartjuk, ebből üdv fakad a nemzetre. Üdv fakad mindnyájunkra es a Haza. fel fog virulni. Adja Isten, hogy úgy legyen!

Kállay Miklós földművelésügyi miniszter a következő táviratot küldte:

Sajnálom, hogy Nagyatádi Szabó István szobrának leleplezésén nem vehetek részt. Nagyatádi Szabó István szobra itt áll a földművelésügyi minisztérium előtt és figyelmeztet, hogy folytatni kell az ő célkitűzéseit.

Kis János erdőcsokonyai kisgazda szavalta el erre az alkalomra írt versét, amely után *Biró* Imre Boldizsár hírlapíró «Nagyatádi» című énekét adta elő az erdőcsokonyai énekkar.

Majd *Szabó* Sándor v. országgyűlési képviselő tartotta a következő beszédet:

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

A kaposvári virágos hét kedves keretében ünneplésre gyülekeztünk nemes Somogy vármegye székvárosába. Ezen az ünnepen az áldozatos munkában példaadó somogyvármegyei földműves gazdanap, de a vármegye minden rangú és rendű tisztos polgársága elsősorban szűkebb hazájuk nagy szülőtte emlékezete előtt tiszteleg. Az ország különböző vidékeiről és Budapest székesfővárosból idesereglett ünneplők pedig az országos politikus és államférfi előtt hajtják meg az elismerés és tiszteletadás zászlóját.

Nagyatádi Szabó István volt kisgazdavezér szobrának ünnepélyes leleplezésére jöttünk ma itt össze mindannyian.

Az elmúlt emberöltő politikai küzdelmeinek, eseményeinek ismert alakja volt ő, mint az egész ország kisgazda néprétegének politikai reménykedése, a törekvéseinek letéteményese, a közélet harcaiban elhivatott és irányadó vezére.

Ha a történetíró korokat és embereket jellemez, a nyilatkozatokból, cselekedetekből, eseményekből von következtetést és mond ítéletet, mindebből azonban visszakövetkeztet a belső lelki rugókra is, amelyek mindezeket életrekeltik és elindítják. Mi is, amikor Nagyatádi Szabó István lelki ábrázolatát meg akarjuk rajzolni, az itt pompázó hatalmas bronzalakhoz, az ő nyilatkozataiból, cselekedeteiből, az egyéniségéből vett eredeti színekkel kell dolgoznunk.

Egy mozgalmas, eseménydús korszak gyermeke volt ő, akit szerény eszközök és körülmények között, de annál dúsabb lelki-

képességek gazdag ajándékaival indított útjára Somogy vármegye egyik kis falujából, Erdősokonyáról — az idők szava.

Az életállomások, habár duzzadó lelkiéroket is követeltek a versenyben az ünnepelettől, nem követeltek tőle ideg-, robbantó és kétségbevezetett teljesítményeket, de különben is ragyogó és di'fdalmas pályáján egyre nőtt ereje és képessége a feladataival.

Az ifjú ember lelkében mind világosabban és világosabban gyullad fel a tudás és ismeret világossága az önképzés útján — emberek és dolgok helyes rendjének megismerése — és ezzel az elhagyott falusi földműves tömegek sorsa és azok számára egy szebb és jobb jövő küzdelmes munkájának irányvonala.

A férfi Nagyatádi Szabó István 1900-tól kezd közügyekkel foglalkozni, tehát 37 éves korától, és ekkor már biztos kézzel tartja a földműves nép korszerű mindennapi kérdéseit és világos elméjű ítélete boncolja annak részleteit szülőközsége és vármegyéje közéleti terein, a képviselőtestületben és 1904-től kezdve mint megyebizottsági tag a megyegyűléseken. Világos és bátor okfejtései — célramutató meghatározásai és állásfoglalásai már kezdetől fogva általános figyelmet és elismerést gerjesztettek nemcsak sorstársai, a földművesrétegek, hanem más társadalmi rétegek és a közhatalom urai előtt is. A helyhatósági önkormányzat közületeiben megismert képességei után emelték polgártársai a legközelebbi szülőföldjének, a nagyatádi választókerületnek polgárai 1908. augusztus 1-én az országgyűlés tagjai közé. Ezzel megkezdődött országos viszonylatban az ő államférfiúi működésének pályafutása.

Tagadhatatlan, szokatlan és új dolog volt az akkori idők felfogása és volt helyzete szerint egy «csizmás» földművesgazdának a parlament küzdőterén való megjelenése és jól érezte az ünnepelet a feléáramló hangos és hangtalan kérdéseket, hogy mit akar ő a parlamentben?

A magyar földművesgazda szerény, de biztos öntudatával felel erre 1908. december havában elmondott nagyobb beszédében: «Nem sebeket ütni, hanem sebeket gyógyítani jöttem a parlamentbe.»

Nem a kirekesztett vagy kimaradt utca panaszával ós fenyegetésének nyilával, hanem a békesség gyógyító balzsamával közeledik a közélet küzdőterére, pedig de sok elhanyagolt érdek üszkös sebe várt akkor gyógyító balzsamokat.

Az utolsó emberöltő egyik legnagyobb államférfia mondotta arról az időről, «új osztályok támadtak, új társadalmi elemek alakultak ki a városokban és odakint a falvakban. A magyar közszellemben érezni ezen új osztályok merész újító szellemét».

Valóban a múlt század utolsó és jelen század első évtizede roppant élénk életképességű koreszmék szülő- és nevelőanyja volt, amelyeken keresztül kiegyenlítődésre törtek az elhanyagolt birtok-Politikai, köztzeherviselési, elhanyagolt közegészségi, népjóléti, népművelési, nemzetpolitikai népjogok kiterjesztésével kapcsolatos

és még számtalan felismert és még fel nem ismerhető megoldatlan kérdések. Ma már mindenki tudja, milyen bölcs dolog lett volna akkor az itten érintett kérdésekkel kapcsolatos sebek gyógyításának parlamenti programját az országgyűlés többségének magáévá tenni.

Már a háborúalatti politikusok érezték, hogy a földműves népréteg megszervezésére tenni kell valamit. Különösen Darányi Ignác hangsúlyozta és Wekerle Sándor, de sokan mások is sürgették ezt, mert — mondja Wekerle — a kisgazda a nemzet gyökere, amelynek támogatása az ország érdeke és sokan, a legkonzervatívabb politikusok is belátták, hogy tenni kell valamit.

Az események azonban a világháborúban és az azt követő kettős forradalomban túlrohantak programmokon, rendszereken, trónokon, embereken, s ezek végén nem maradt más hátra, az egész istenalkotta gyönyörű szép Nagymagyarországból, mint egy tátongó nagy seb, amely belepte a csonka ország vonagló véres tagjait, a társadalmi osztályokat, az ezeréves alkotmányt, az összes társadalmi és jogintézményeket és ekkor mindenki saját sebének sajgó fájdalmát érezve, öntudatlanul is önkénytelenül magáévá tette Nagyatádi Szabó István programját, sebeket kell gyógyítani, össze kell fogni a szent haza újjáépítésére és Nagyatádi Szabó István népe, a magyar földműves gazdatársadalom, odaadta fegyverforgató fiait a nemzeti hadseregnek és terménymagtárának kincseit, türelmes, dolgos igyekezetét, áldozatos szorgalmát és minden munkájának gyümölcsét a haza és közérdek szolgálatára. Vezérük bölcs mérséklettel, de öntudattal adta támogatását ehhez a honmentő munkához.

Nagyatádi Szabó István mondotta: «Sohasem tolakodtam a hatalomhoz és a hataloméért, sohasem voltam ravasz paraszt, ha hívtak engem, de mindig szívből cselekedtem.» És hívta mindenki, amikor nagy volt a baj.

Hívta először is IV. Károly király, amikor Gödöllőn, 1918. október végén Mayer János képviselőtársával együtt magához kérte őket a magyar földművesosztály képviselőtében, és hívta később is mindenki; hívták a Károlyi-kormányba, az első forradalom idején, hívták a Clark-féle nemzetközi tárgyalásokhoz, az első nemzeti ellenforradalmi kormányok egymást követő sorába, mindig mint közismerten a magyar földműves népréteg bizalmának letéteményesét, és ő ment nyíltszívűséggel, népének sorsát és törekvéseit hordozva, a nép erejét a szent haza újjáépítéséhez önérzetes és öntudatos, de sohasem kockázatos áldozatokra készen tartva, de mindig résen állván a földművesnép érdekvédelmében. Bizony, sokan csalódtak, akik elhatárolt külön érdekek vagy kis politikai játékokhoz kívánták megnyerni a támogatását, s amikor ezek a csalódottak ravaszsgal vádolták, ismét csak azt felelte, nem vagyunk ravasz parasztok, csak okos emberek, akik nem hagyjuk magunkat becsapni.

Nagyatádi Szabó István politikai magatartását minden kér-

déssel szemben meglehetősen tartózkodás jellemezte. Egyben azonban különösen és sajátlagosan ismert volt, és pedig abban, hogy mindig figyelemmel volt a földműves gazdatársadalmi réteg vágyaira, törekvéseire, érdekeire, de tudta azt is, hogy a megütőköző külön osztályérdekeknek a haza nagy érdekei megvédésénél kiegyensúlyozottan kell érvényesülni. Ezt mondták róla az ellenfelei is.

Ő maga már az első nagyobb beszédében rámutatott, hogy tanult emberek a földművesgazdák vezetői legyenek, nem pedig uralomtartói. Mint kisczardavezér és országos politikus pedig többször hangsúlyozta, szívesen látjuk sorainkban az intelligenciát, szívesen állítjuk elibénk őket, de azt ne gondolja senki, hogy én és politikai barátaim arra vállalkozunk, hogy mint jófiúk a sarokba álljunk és kommandóra szavazzunk.

A politikai életben szó- és szövetségtartó hű fegyvertárs volt, ha valakivel leparolázott. A szobor talapatán levő dombormű is a magyar földműves néprétegnek a magyar értelmiséggel való összefogását ábrázolja.

A somogyi nép lelki kivirágása volt ő. Az öntudatos szabad polgár megtestesítője. A «nagyatádi» nevet a közvélemény adta neki, éppen ezért azt tőle sem mi, sem más el nem veheti. A magyar politikai és életrajzirodalom ezen a néven anyakönyvezte őt, és balgaság volna őt más néven nevezni és keresni, és ezért díszleg ezen a szobron is a nagyatádi előnév, mint a közvélemény aranypecsétés bizonyítványán.

A szerény körülmények között elinduló Nagyatádi Szabó István szerepével és feladataival együtt folyton nőtt, mint a mesebeli ember és minden elhivatott szerepkörében egész embernek, kötelességtudó jó hazafinak, mérsékelt bölcs államférfiúnak bizonyult. Barátai szerették, kortársai nagyrabecsülték, és ennek jeléül Somogy vármegye lakossága, Kaposvár város és az egész ország népessége áldozatkészségéből tisztelői szoborral tisztelegnek az ő emlékezeté előtt.

Kérem a kormány képviselőjében megjelent Lázár Andor igazságügyminiszter urat, hogy a szobor leleplezéséhez az engedélyt megadni méltóztassék.

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

Egy változatos és küzdelmes kor termelte ki Nagyatádi Szabó István nemes jellemű, hazafias érzelmű, nagy államférfiúi egyéniségét a magyar földműves népréteg soraiból, s elhívták ot az események nagy szerepeire akkor, amidőn a kipróbált államférfiak és állambölcséleti tudomány felmondották a szolgálatot. Ezt a férfiút, akit ez a bronzszobor ábrázol, Somogy vármegye magyar népének államalkotó és fenntartó őstehetsége irányította és vezérelte. Legyen az ő sebeket gyógyító politikai programja örök politikai esemény ennek a földnek és a föld népének, akkor semmiféle szenvedés, megpróbáltatás, állam- és hazavesztő korszak nem semmisíti meg a magyar megmaradás gondolatát.

A beszéd után *Kaposváry* György polgármester átvette a város nevében a szobrot.

Befejezésül a koszorúkat helyezték el: *Sámih* József kisgazda, felsőházi tag a felsőház, *Bessenyei* Zénó a képviselőház, *Lázár* Andor igazságügyi miniszter a kormány, *Mayer* Károly államtitkár, *Kállay* Miklós földművelésügyi miniszter, *Stefaich* Pál alispán Somogy vármegye törvényhatósága, *dr. Kaposváry* György polgármester Kaposvár város, *Tomcsányi* Gyula min. tanácsos a földművelésügyi minisztérium tisztviselői kara, *Tallián* Andor ny. alispán a Nemzeti Egység kaposvári tábora, *Borsody* Gyula kormányfőtanácsos a TESz, *gr. Hoyos* Miksa felsőházi tag az Országos Mezőgazdasági Kamara, *Somssich* Miklós felsőházi tag a Somogy - vármegyei Gazdasági Egyesület, *Meiler* Henrik nagybérlő a Földbérlők Szövetkezete, *Mayer* Emil szerkesztő, a Faluszövetség és a «Vasárnap» képviseletében, *Tankovics* János országgyűlési képviselő a Somogy megyei Kisgazdák Egyesülete, *Vajda* János kisgazda a Széchenyi Szövetség, *Ooriczky* Nándor főjegyző Nagyatád község, *Hálha* Sándor ref. esperes Erdősokonya község, *Fonai* Vilmos kereskedő a Kaposvári Kereskedők Egyesülete, *Paulini* Béla a Magyar Bokréta Szövetség, *Sárdinecz* János a nagyatádi Ipartestület és *Kisiván* János v. országgyűlési képviselő a Kisbirtokosok Biztosító Intézetének koszorúját.

És azóta évről évre megújul a kegyelet és a hála. Mindenszentek hetében *Mayer* János vezetésével a régi gárda tagjai elzárándokolnak az erdőcsokonyai sírhoz, hogy a mai szörnyű időkben Anteuszként megerősödjenek a halott lelkéből kisugárzó erőtől.

Ugyanakkor *Budapesten* és *Kaposvárrott* az ércember tart seregszemplét a hívők csoportján és számonkéri, hogy miként őrzik és fejlesztik a végrendeletként reájuk bízott talentumot... a magyar föld szeretetét és a földműves nép sorsának intézését.

Évfordulói ünnepség az erdőcsokonyai sírnál.

FÜGGELÉK.

EMLÉKEZÉSEK
NAGYATÁDI SZABÓ ISTVÁNRAÓL.

Darányi Kálmán

Almássy László

Marschall Ferenc

Preszly Elemér

Bessenyei Zeno

Petri Pál

Nagyatádi Szabó István húsz olyan esztendő telt el a politikában, amely a tejjel-mézrel folyó Nagy-Magyarország Kánaánjából a nyomorúsággal kirakott trianoni határokig vitte el ezt a szerencsétlen nemzetet.

A politikában még a legszélsőségesebb időkben sem voltak ellenségei. Megbecsüléssel és csodálkozással nézték Nagyatádi Szabó István munkáját. Komoly ellenséges magatartás vele szemben soha nem nyilvánult meg. Pedig kemény idők nehéz viharában állta meg a sarat, iszonyatos helyzetekben kellett a talpára — sőt sokszor a sarkára — állnia és megteremteni nem egyszer a lehetetlenséggel határos módon a békét, a továbbhaladás lehetőségeit a politikai élet és magyar nemzet számára.

Alább közéleti tényezők nyilatkozatának gyűjteménye következik.

Darányi Kálmán, földművelésügyi miniszter:

Nagyatádi Szabó Istvánt kezdetben, mint egy tiszteletreméltó osztálynak a képviselőjét tekintette mindenki a magyar közéletben és bizonyára ő is ennek tekintette magát. Mikor az idők megnehezültek, az osztályérdeken felül az egyetemes nemzeti érdek magaslatára fel tudott emelkedni. Ebben látom én jelentőségének lényeges vonását. E tekintetben például szolgálhat nemcsak a kisköz és a szélesebb agrártársadalomnak, de a sújtott nemzet minden igaz fiának.

Almásy László, a képviselőház volt elnöke:

Nagyatádi Szabó Istvánhoz, a kisközpárt megboldogult Vezéréhez régi ismeretség kötött.

Működését a teljes tárgyilagosság, a személyeskedésnek kerülése és a falu jogos érdekeinek buzgó védelmezése jellemzi. Nagyatádi Szabó Istvánnak az a főérdeme, hogy a kisközpártadalmat önálló politikai tényezővé tette. Hivatott Vezér volt, aki egy új

irányt, új eszmemenetet vitt bele a politikába. Működése alapvető és az ország szempontjából eredményes.

A magyar nemzet hálás kötelességet rótt le Nagyatádi Szabó Istvánnal szemben, amikor emlékét szobor alakjában megörökítette és ezzel a könyvvel a késő unokáknak is szemléltetővé teszi e nagy férfiú alakját és életét.

Gratz Gusztáv, volt külügyminiszter:

Az embertan kutatói száz meg száz arcot szoktak ugyanarra a lemezre vetíteni, hogy a kép végül is visszaadja a fajra nézve legjellemzőbb vonásokat: a faj típusát.

Nagyatádi Szabó István egyénisége reámnézve mindig azt a benyomást tette, mintha az is sokmillió magyar lélek egymásra való vetítéséből keletkezett volna, — annyira megvolt benne a magyar ember lelkiségének minden jellemző tulajdonsága. Önbizalma nagy feladatoktól sem riadt vissza, de mindig rajta volt valami annak a kissé melankolikus rezignáltságnak árnyékából, amely az egész magyar történeten rajta volt. Ha minisztertanácsokon mejtettem ült, valahogyan mindig közelebb éreztem magamat a magyar nemzetet fenntartó azon széles néprétegekhez, amelyeket ő képviselt és amelyekkel magyar kormányférfinak a kapcsolatot sohasem szabad elveszítenie, még percekre sem.

Nagyatádi Szabó István igazi magyar ember volt. a javából. Adja Isten, hogy méltó utódjai akadjanak.

Marschall Ferenc, földművelésügyi államtitkár, országgyűlési képviselő:

Nagyatádi-Szabó István alakja példátlanul rövid idő alatt vált történelmivé, sőt legendássá. Évszázadok teremtette típus volt, egyesítve magában a magyar földműves-elem minden szép és nemes tulajdonságát. Ritka emberi bölcseségével bámulatba ejtette az akademikust is. A magyar fajnak reprezentáns példánya volt. A kizsádos társadalom rendületlenül hitt benne, de hinni és bízni tudtunk mi is benne, akiknek alkalmunk volt lelkének titokzatos mélységeibe néhanapján betekinteni, ahol építő konzervatívizmus rejtőzött, amelynek egyedül a magyar föld és a magyar faj imádásig menő szeretete volt az életető forrása. Ebből fakadt történelmi érdeme. Nagyatádi Szabó István a nép Vezére volt; így válhatott a nemzet Vezérévé és megmentőjévé.

Preszly Elemér, belügyi államtitkár, orsz. képviselő:

Nagyatádi Szabó Istvánt 1910-ben ismertem meg: mindketten függetlenségi képviselők voltunk, ugyanazon padokban ültünk a képviselőházban.

Első beszédét a felirati vitában mondta el, nagy sikert aratott, pártkülönbőség nélkül mindenki üdvözölte őt, elsősorban Tisza István.

Új hangot ütött meg a magyar közéletben: a megszokott ellenzéki sérelmek, választási panaszok helyett a kisbirtokos-osztály konkrét kívánságait tolmácsolta.

Fellépését a sajtó is nagy rokonszenvvel méltatta.

Ma is magam előtt látom értelmes, mindig komoly, szép magyar arcát, paraszti ruhában is mindig, finom karcsú alakját, tükörfényes csizmáját. Az ősi magyar föld színtiszta magyar terméke volt ő, születési ajándéku egyszerű bölcsőjébe lángészt juttatott a Mindenható.

1918 őszén a rohanó események előtérbe állították őt, államtitkár, majd miniszter lett.

Tanúságot tehetek róla, hogy nem ő kereste a megbízást, amint nem ő kereste 1919 után sem.

Történelmi nagy érdeme, hogy zivataros, súlyos időkben soha nem lázított, nem izgatott, mindig csak békített, lecsillapított.

A háta mögött álló néptömeget nem rombolásra, hanem építésre vezette.

Népét soha el nem hagyta, soha meg nem csalta. Hatalmával soha vissza nem élt, szíve telítve volt jósággal, emberszeretettel.

Nem lett belőle Dósa György, helye ott van a Magyar Pantheonban az építő Magyar Nagyok között.

Besseney Zénó, a Közmunkatanács elnöke:

Nagyatádi Szabó Istvánnal személyesen csak az 1922-es választások előtt ismerkedtem meg. Ez a pompás magyar ember ismeretségünk első percétől kezdve mély benyomást tett rám és ez a hatás ismeretségünk, később pedig barátságunk idején nemhogy nem homályosodott el, hanem még mindjobban elmélyült.

Az ő nagyszerű tulajdonságaiból főképp három vonás kapott meg engem:

Át volt hatva politikai küldetésének hivatásával és ennek következtében meggyőződéséhez mindig szilárdan ragaszkodott.

Sohasem volt más társadalmi osztálynak vagy foglalkozásnak ellensége, társadalmi formákban, baráti érintkezésben, politikai együttműködésben konciliáns és megértő volt, de a nélkül, hogy egy pillanatra is szemelől tévesztette volna egyetlen célját, a magyar falusi nép megsegítését és előbbre juttatását vagyonban, hatalomban, jogokban.

Másik rendkívül érdekes jellemvonása volt az a genialitása, amivel ezt a célt a miniszteri székben és a törvényalkotások terén érvényesítette. Sokszor láttam, mikor hosszú és unalmas törvényjavaslatokat tárgyaltunk a bizottságokban, mint pl. társadalombiztosító törvényt; aki Nagyatádit nem ismerte, azt hihette, oda sem figyel a fontos törvényjavaslatra, hanem ábrándozó szeme valahol a messze alföldi rónaságon jár, de abban a pillanatban, amikor olyan szakaszhoz értünk, amelyben az ő magyar falusi fajtájának érdekei voltak érintve, felkapta fejét és tüzesen szállt síkra meggyőződéséért és a falusi népért.

Sokat utaztunk együtt politikai körutakon és a harmadik érdekes megfigyelésem volt az, miszerint eltérőleg más magyar gazdatársaitól, a robogó vonatablakból sohasem a magyar gulyában, ménesben, sertés vagy birkafalkában gyönyörködött, hanem érdeklődését mindig maga a dolgozó, küszködő nép kötötte le. A földben, jószágban nem látott öncélt, hanem csak eszközt arra, hogy az ő imádott fajtája, a falusi kisbirtokosok, cselédek, nap-szamosok és más szegénység, jobb megélhetést és nagyobb megbecsülést kapjon innen az ősi föld erejéből és más foglalkozási ágak és társadalmi osztályok részéről.

Petri Pál, ny. vallás- és közoktatásügyi államtitkár:

Nagyatádi Szabó István életét, munkásságát, új Magyarország kialakításában való közreműködésének jelentőségét a történelem van hivatva elbírálni és méltatni. Mi kortársai és munkatársai, legfeljebb egy-egy követ hordhatunk az ő értékeléséhez és annak megérttetésére, mivel magyarázható az az óriási hatás, amelyet ő az egész nemzetre, de főleg a magyar földművesekre és gazdákra az utolsó évtizedekben gyakorolt.

1922. tavaszán ismertem meg először, amikor Püspökladányban mint képviselőjelölt programbeszédemet tartottam, ő lejött támogatásomra és Bethlen Istvánnal együtt érdekemben felszólt. Nagyszerű volt azt a harmóniát látni, amely az előkelő magyar grófi család kiváló reprezentánsa és a nép legszegényebb rétegéből

magát felküzdött érdemes egyéniség között az egész vonalon magatartásukban és felszólalásuk tartalmában egyaránt megnyilvánult.

Nagyatádi Szabó István megjelenése örökké felejthetetlen nap volt szegény földműves választóim előtt. De éppúgy megállta a helyét más körülmények között, például akkor, amikor a miniszterelnökségi összejövetelek és fogadások alkalmával a magyar társadalom legműveltebb elemeivel kellett érintkeznie. Nagy emberek, kiváló szuggesztív erővel bíró egyéniségek sajátosága az, hogy műveltségre, társadalmi állásra való tekintet nélkül, senki sem tudja kivonni magát befolyásuk alól. Szabó István egyéniségéből ez áradt ki, de e mellett megvolt benne az arisztokratikus magyar fajnak méltóságteljes magatartása, nemes egyszerűsége, úgyhogy bármilyen körülmények közé került is, mindenütt megtalálta az érintkezés módját, minden helyzetben egyformán tekintélyt parancsoló, tiszteletet ébresztő volt lénye. A magyar fajtának ahhoz a virágához tartozott, amelyet leggazdagabban a hazai kálvinista egyház termelt ki, azoknak a puritán egyéniségeknek sorába, akiket izzó hazaszeretet, akarakteröröknek hihetetlen felfokozottsága, kitartásnak, munkabírásnak nagy ereje, a nemzeti ideálokhoz, a magyar faj minden egyes csoportjának egyenlően mélységes szeretete és boldogulásuknak előmozdítására való lankadhatatlan fáradozás jellemezte. Egyformán távol volt a forradalom és ellenforradalom túlzásaitól, ő, akiben minden megvolt a nagy népező tulajdonságaiból, a mérsékletnek és az evolúciós haladásnak volt apostola. Hogy az új Magyarország a forradalom romjain nagyobb rázkódtatások nélkül alakult ki, nagymértékben az ő bölcsesége, megértése és a szellemi vezetésre hivatott értelmiségi osztály iránt érzett megbecsülésének köszönhető.

Attól kezdve, hogy először találkoztam vele egy nagy magyar falu piacán, egészen addig, míg egy parlamenti ülésen utoljára szoríthattam meg kezét, soha a félreértésnek, a diszharmonianak még az árnyalata sem merült fel közöttünk. Mindig egyforma volt, tele akarakterővel. A maga és mások indulatajn bölcs mérséklettel uralkodott. Ahányszor csak közelében voltam, mindig az igaz magyar puritán lélek és meleg szív őszinte szeretete sugárzott belőle felém.

Ostffy Lajos, volt orszgy. képviselő, Vas megye főispánja:

Az 1910-ben összeült hosszú és háborús országgyűlés képviselőházának szélső baloldali mezőnyében, a pártonkívüli függetlenségieken túl, a Justh-párti függetlenségiiek mögött három helyet

foglalt el a függetlenségi kisgazdák pártja, akik elnökükkel és vezé-
rükkel Szabó Istvánnal élükön, állandó érdeklődése tárgya voltak
az egész háznak, de különösen a legdemokratikusabb elveket valló
48-as függetlenségi pártiaknak.

Nem hiában és nem érdemtelenül.

A demokráciát és a magyar föld nemzeti értékeit az egész par-
lament hirdette már akkor is, de ez ő bennük, különösen Szabó
Istvánban testesült meg és lépett a magyar közélet elé.

Az érdeklődés és megfigyelés Nagyatádi Szabó és a független-
ségi pártok között különben kölcsönös volt.

Ritkán talákoztam olyan élénk, állandóan figyelő, benyomá-
sokat gyűjtő egyéniséggel, aminő Szabó István volt.

Ez a vonása őt rendkívül rokonszenvesé tette, annál is inkább,
mert megfigyelését sohasem kísérte gyanakvás, vagy rosszindulat,
hanem mindig közvetlen, barátságos, energikus és mégis mindig
derült, mondhatnám nyájas tekintet. Ezért, ha felszólalt, magam is
sokszor és szívesen ültem közelébe, vagy melléje. Láttam és tudom,
hogy nemcsak figyelt, hanem állandóan olvasott és tanult. És
nézetem szerint átütő erőt nem is az adott neki, hogy, mint első
csizmás képviselő, feltűnő volt az úri parlamentben, nem is az,
hogy a magyar földművesnek páratlan veleszületett szellemi adott-
ságai ragyogtak ki belőle, hanem az, hogy a veleszületett és a föld
népe közvetlen átéléseivel kiélesített logikát erős akarattal sok
autodidaktikus tanulmánnyal, összegyűjtött benyomással rakta
meg és ezeket ősmagyar szelleme fel is tudta dolgozni, meg is tudta
emésztetni. Mikor azután a szellemi őserő, a sok összegyűjtött és
logikus rendbe szedett tudás határozott iránya demokratikus, haza-
fias célkitűzéseket is kiérlelhetett benne, akkor lett ő a magyar föld
népének az a hivatott vezére, aki a magyar nemzet ezen értékes,
de sok tekintetben soká mellőzött társadalmi rétegét az érvénye-
sülés útjára vezette és a haza legbiztosabb támaszává érlelte.

Ezt a jelentőségteljes pályafutást már a háborút megelőző
évek képviselőházának Nagyatádi Szabójában is sejtette a meg-
figyelő. A sejtelmet azután várakozáson felüli mértékben váltották
valóra a rendkívüli idők.

Hedry Lőrinc, Heves vármegye főispánja:

Nagyatádi Szabó István pályafutásáról, működéséről élet-
rajzírói köteteket fognak összeírni, — ám semmi sem világít job-
ban rá ennek a csendesszavú, higgadt ítéletű államférfinak fel-

Míkócz Ödön

Borbély-Matzky Emil

Balogh Elemér

Rakovszky Iván

Puky Endre

Pesthy Pál

fogására és gondolkozásmódjára, mint az a pár szó, melyet egyszer tőle hallottam. Egy politikus társaságában fontos kérdésekben teendő intézkedésekről volt szó, — különböző javaslatokkal állottak elő — radikális prompt rendeletek kiadását sürgették. Szabó István szokásához híven hallgatagon szívta cigarettáját és csak mikor már mindenki kivitázta magát, szólalt meg csendesen: «Az elhatározásnál nem az a fontos, hogy így, vagy úgy hajtom-e végre, hanem, hogy mi jön ki belőle!» Igen, ez volt ő, — a dolgokat higgadtan mérlegelő — mindig a végcélt tekintő, nyugodt lelkű és tiszta szívű magyar. Dísze fájának és annak a drága anyaföldnek, mely őt megtermette.

Mikecz Ödön, Szabolcs vármegye főispánja:

Nagyatádi Szabó Istvánnal akkor találkoztam néhányszor, amikor az egyetemi hallgatók szociális kérdéseit kellett előtte, mint a legnagyobb nemzetgyűlési párt vezére előtt ismertetni. A legmélyebb impressziót az ő egyénisége azáltal keltette, hogy teljes mértékben a magyar sorsközösség eszmekörében mozgott. Nem tartozott a kérdés miniszteri reszortjához és a pártpolitikával is alig volt kapcsolatban, ennek dacára a legnagyobb érdeklődéssel és szeretettel támogatta a diák-szociális kérdésekben az egyetemi ifjúság által elfoglalt álláspontot, mert, mint mondta: «egy vérből valók vagyunk». Egyike volt azoknak az államférfiaknak, akikben a magyar testvériség eszméje a leghatározottabban nyert kifejezést s ez az impresszió marad meg bennem az ő egyéniségéről örökké.

Vitéz Borbély-Maczký Emil, Borsod megye főispánja:

Aki Nagyatádi Szabó István emberi portréjának megrajzolására vállalkozik, annak igen komolyan kell elmélyülnie a legutóbbi évtizedek magyar politikai, szociális, gazdasági és társadalmi eseményeinek tanulmányozásába. Mert azok a problémák, amik napjainkban a magyar élet kohójában főnek; amik most és már évtizede a magyar élet tengerében állnak: Nagyatádi Szabó Istvánnal vonultak be a magyar életbe.

Nagyatádi Szabó István kiáltotta oda programmba szedve, rendszerbe foglalva a magyar föld népének minden jajját-bajját. Nagyatádi Szabó István állította a lelkiismeret éles reflektorfényébe a magyar rög népének problémáit. Ez a makulátlan jellemű, fajtáját és a magyar rögöt egész szívével szerető, a magyar nép

dolgozó rétegeinek: a magyar kisgazdatársadalomnak és a magyar földműves rétegek millióinak ezeréves jussát ő hirdette politikai, társadalmi, magyar programként.

Aki meg akarja írni a magyar föld legújabb történetét, a magyar nép harcát a földért: annak elsősorban Nagyatádi Szabó István fellépéséről kell írnia és működéséről, a magyar politikára való máig is tartó hatásáról kell megemlékeznie.

Ki volt Nagyatádi Szabó István?! Az a minden véresejtjében magyar politikus, aki a szó teljes és megrázó értelmében eljegyezte magát a magyar nép milliókért, a magyar föld népéért való megalkuvást nem ismerő harccal. Olyan időkben hirdette hangos szóval, átütő erővel és hatásában ma is érezhető érvekkel a magyar paraszt jogát az élethez, amikor az kockázattal járt és az uralkodó osztályok részéről visszautasítással találkozott.

Hirdetője volt annak a népi politikának, melyet most minden intrika és gáncsvetés pergőtüzében is a korszerű reformokkal kiegészítve érvényesít Gömbös Gyula kormánya. A Nemzeti Munkaterv Nagyatádi Szabó István szellemének ébrentartója.

Nagyatádi Szabó István egy darab magyar élet. . . egy darab magyar tragikum . . . egy darab magyar sors: emléke örökké élni fog és szelleme világitani e sorsverte magyar földön.

Balogh Elemér, felsőházi tag, a Hangya-szövetkezet elnöke:

A magyar föld népében szunnyadó ősi tehetségek megtestesítője volt Nagyatádi Szabó István. Mintakép: demagógiától irtózó, józan kisgazda. Küzdelmei során mindenkor a nemzet egyetemes érdekeit tartotta szem előtt és eszméit nem az osztályharc eszközeivel, hanem a többi társadalmi osztályokkal való harmonikus együttműködés útján igyekezett megvalósítani. Bár tevékenységének színtere a politikai élet porondja volt, teljes mértékben átérezte a szövetkezeti mozgalom gazdasági, szociális és kulturális jelentőségét s számos tanújelét adta a magyar agrárszövetkezeti törekvések iránt érzett meleg rokonszenvének.

Rakovszky Iván, ny. belügyminiszter:

A falu népét képviselte a magyar politikában. Nemcsak programjánál fogva, de azért is, mert amikor élete pályája a legmagasabb ívbe szökkent, akkor is kitartott a falu egyszerű, őszinte és puritán erkölce mellett. De igazságos és bölcs szemmel kereste azokat az érintkezési pontokat, ahol a közös érdekek találkoznak

és a szembenálló vágyak kiegyenlítődnek. Éppen, mert mindig bölcsét és igazat akart, tudott így legtöbbet elérni.

Nagyatádi Szabó István nagy érdeme az, hogy nemcsak eszméivel, de saját példájával is megmutatta, hogy a magyar föld népe a legalkalmasabb anyag arra, hogy a magyar középosztály sorait kiegészítse. Ez az egészséges folyamat, amelynek Nagyatádi Szabó István nagyszerű előretörése mintegy első megnyilatkozása volt, áldást jelent a magyar kultúrára és a magyar társadalmi életre. Ha szerencsés kézzel tovább tudjuk folytatni, a magyar közművelődés szálai ismét szorosabban fognak belekapcsolódni a magyar rögbe és a magyar életbe. A szerencsés áramlat összefűzi a gazdatársadalmat a belőle kikerült intelligenciával s megteremti a magyar társadalom annyiszor nélkülözött egységét.

Tehát nemcsak a magyar kisgazda-társadalomnak kell «nagyatádistának» lenni, de arra a gondolatra és eszmére, amit e név képvisel, felelküdhettek mindenki, aki a magyar kultúra és a magyar társadalmi élet tisztulására vágyik.

Puky Endre, a M. kir. Közigazgatási Bíróság elnöke, volt
külgügyminiszter:

Nagyatádi Szabó Istvánnak, amikor a magyar gazdatársadalom egyik értékes, történelmi rétegének: a kisgazdatársadalomnak a szervezéséhez fogott, zsenije abban a felismerésben állott, hogy a gazdatársadalomnak nem szabad osztálypolitikát kezdenie.

A magyar földből élő minden magyar, — legyen az bár nagy-, közép-, kisbirtokos, földmunkás vagy gazdasági cseléd — aki a nagy gazdatársadalom egységének és annak híve, hogy a egész gazdatársadalom viszont tömörüljön a többi termelési ágakkal és társadalmi osztályokkal megértő összefogásban, nagy egyetemes nemzeti célokért, az tisztelettel hajt fejet Nagyatádi Szabó István emléke előtt.

Pesthy Pál, ny. igazságügyminiszter:

A mélyértelmű sajátságokkal, konzervatív erővel és időkhöz mindig idomuló, az idők jelét megértő, magas intelligenciával bíró magyar népnek fel-feltűnnek időnként olyan reprezentánsai, akik irányító erővel és századokra is szóló célkitűzéssel képviselik. A magyar népnek ilyen nagysága, ilyen hivatott Vezére volt Nagyatádi Szabó István. A magyar agrárpolitika az ő gondolatvilága köré csoportosul, az ő szózatára millió és millió magyar

ember szíve dobbant egybe, akiknek mind-együttesen az volt minden óhaja, hogy ez a föld magyar maradjon és rajta becsületes magyarok milliói most és a jövőben boldogan éljenek.

Nagyatádi Szabó István gondolatai, céljai, munkássága, a magyar földnek és a magyar népnek oly egymásratalálását, ölelkezését jelenti a magyar újjáépítés tavaszán, mely a magyar jövődönnek igaz gyümölcseit és új regenerálódását termi meg. Nagyatádi Szabó István nem halt meg, ő itt él közöttünk, millió és millió igaz magyar lelkének tüzelője most és marad mindörökké.

Kállay Miklós, ny. földmívelésügyi miniszter:

A magyar jobbágy felszabadítása az 1848-as idők törvényhozásában nem nyert megoldást. Inkább csak egy elvnek a lezögezése történt meg, de az életben az teljeséggel és tökéletességgel keresztül vi ve nem lett. A Széchenyi-féle reform politika elgondolásai és célkitűzései, amelyek a paraszt felszabadításának igazi tartalmát megadták volna, nem valósultak meg. A felszabadulásnak csak keretei lettek megadva, az igazi egyenjogúságnak az alapfeltételei: a gazdasági, a kulturális, az önkormányzati és politikai életbe való elhelyezkedés lehetőségei, elzárva maradtak még mindig a nép, elsősorban a földművelő nép legszélesebb rétegei előtt.

Ezt a mulasztást akarta és próbálta Nagyatádi Szabó István pótolni. Nehéz és nem teljesen alkalmas időben fogott hozzá a munkájához. A szétroncsolt ország figyelmét más problémák is foglalkoztatták és az egész rekonstrukciós munkában ez a gondolat nem talált elég felkarolást. Ma azonban más a helyzet. Ma Széchenyi gondolatainak renaissance-át éljük, a frázis, az Ígéret és homályos fellengzőség nélküli munkához kell hozzálátni, elsősorban a magyar földműves nép anyagi és erkölcsi felszabadításáért, ami nélkül népünket a mai elhagyatottságából kiemelni nem lehet. Ennek pedig meg kell történnie Szabó István szellemében még ma, mert a holnap veszélyei és hibái csak megelőzéssel háríthatók el.

Karafiáth Jenő, ny. vallás- és közoktatásügyi miniszter:

Nagyatádi Szabó István nemes alakjához engem a kegyeletnek különösképpen érdekes emléke fűz.

A mi szűkebb baráti körünk ugyanis még a forradalmak kitörése előtt közeledett teljes bizalommal a Nagyatádi Szabó István vezetése alatt álló kisgazdapárthoz. Károlyi Mihály vést-

Karafiáth Jenő

Ugron Gábor

Bud János

Kállay Tibor

Fellner Pál

Biró Pál

hozó politikájának előrelátható következményeitől megdöbbenve, óhajtottunk elsőként megkötni a kiscgazdatársadalommal a leg-
 őszintébb fegyverbarátságot.

Erre azonban rajtunk kívül eső okból csak évek multán került a sor.

És sok minden másként és talán szebben, sőt gyorsabban alakult volna, ha a kiscgazda-társadalomra épített, minden politikai feladat végrehajtásánál felhasználható és megbízható politikai tábor állt volna a nemzet újjászületéséért megindult munka kezdő napjaiban rendelkezésre.

Ezt érezhette, de jóindulatúan érezte is velünk szemben *mindenkor és állandóan: Nagyatádi Szabó István.*

Mert amikor később átmenetileg szembekerültünk egymással, a mi társaságunk tagjaival szemben még a legádázabb politikai küzdelmek közepette is, bármennyire is unszolták erre, — soha, semmiféle barátságtalan lépésre *Nagyatádi Szabó István* nem volt kapható.

Ezeknek az időknek közösen kedves emléke aranyozza be számomra és politikai elvbarátaim számára *Nagyatádi Szabó István* tiszta emlékét, akiről egyértelmű kegyelettel állapíthatjuk meg, hogy becsületes lélekkel és minden súlyát latbavetve, küzdött — a legnehezebb időkben — *a magyar nép boldogulásáért.*

Ugrón Gábor, ny. belügyminiszter:

Nagyatádi Szabó István volt az első népvezér, aki 1867 után, vagyis a magyar alkotmányosság helyreállítása után a magyar országgyűlés tagja lett. A földműves sorból származó Achim András csak egy mezőváros elégedetlenének volt képviselője; Makkai Zsigmond pedig egy szabadelvűpárti mandátum elhódításának volt gyenge eszköze. Egyik sem volt népvezér.

Nagyatádi az volt; a maga természetes eszével, bölcsességével, okosságával, mérsékletével, tanulni és dolgozni tudásával, szerénységével, igény nélküliségével, kitartásával, akaraterejével, tisztességével, tekintélytiszteletével és tekintélytartásával.

Vezetett és helyes úton, magyar úton vezetett.

Neki köszönhet mindent a kiscgazda-társadalom, mert ő adott nekik jogot, földet, kenyeret. Neki köszönhet sokat a nagybirtokos osztály, mert okosságával, mérsékletével, jogtiszteletével nem nyúlt ellenérték nélkül a magántulajdonhoz. És végtelenül sokat köszönhet neki a magyar nemzet egyeteme, mert lehetővé tette

minden magyar erő összefogását és nem élt a forradalom fegyverével, mikor ahhoz módja és alkalmja lehetett volna.

Ezért áldott az ő emlékezte és ezért sorozzuk méltón a magyar történelem legnagyobb alakjai közé.

Jó volt, igazságos volt, becsületes volt, — magyar volt. *Ízig-vérig magyar!*

Bud János, ny. kereskedelemügyi miniszter:

Nagyatádi Szabó István úgy áll előttünk, mint az utolsó évtizedek egyik legöntudatosabb politikai egyénisége. Egy célt látott maga előtt: saját társadalmi rétegének, a kisgazdatársadalomnak megerősítését. Meg nem alkuvással küzdött a cél eléréseért, de azért soha nem tévesztette szem elől a nemzet egyetemes érdekeit. Érezte és tudta, hogy a kisgazdatársadalom számbeli és anyagi megerősítése nemcsak ennek a társadalmi osztálynak az érdeke, hanem az egész nemzeté, mert a vagyoniilag erős és független kisgazdaréteg a legbiztosabb támasza a társadalmi rendnek. Tisztában volt azzal, hogy amikor a középosztály létében annyira megrendült, fokozott hivatás vár a kisgazdatársadalomra, egyrészt a kellő egyensúlyt fenntartani a különböző társadalmi erők között, másrészt belőle kell kiképződnie az új középosztálynak.

Ezek az elgondolások vezették Nagyatádi Szabó Istvánt minden ténykedésében és semmi sem igazolja őt fényesebben, mint az, hogy az a politika, melyet ő képviselt, tengelyévé vált a nemzet politikai célkitűzéseinek.

Kállay Tibor, ny. pénzügyminiszter:

Egymás mellett ültünk a minisztertanácsokon abban a kabinetben, amelynek újjá kellett alakítania állami életünket a nagy összeomlás után. Földművelésügyi miniszter volt, de feladata abban is állott, hogy a kisgazdatársadalom támogatását és együttműködését biztosítsa az új berendezkedésünknek kialakításánál. Ha az emberek értékének az a mérve, hogy feladatokat hogyan oldottak meg, úgy Szabó István nagy értéket képviselt a nemzet életében.

Nagyatádi Szabónak csak azért kellett a «parasztszervező» szerep, mert úgy érezte, hogy hivatása volt. Befejezni kívánta a jobbágyág felszabadulásának művét, hogy végre politikai tényezővé is váljék a parasztságban rejlő erő.

A háború utáni földreform, amely nálunk az ő minisztersége alatt történt, nemcsak Magyarországon, hanem Közép-Európának egyik más országában sem sikerült. Nem is sikerülhetett, mert ilyent megvalósítani és a teljes kiforrás előtt megnyugvást elérni nem lehet. A kisgazdapolitikának az iránya a lényeges. És azt hiszem, hogy a magyar jövő szempontjából megnyugvás, hogy ezt Nagyatádi Szabó István jelölte ki.

Fellner Pál, a Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke, orsz. képviselő:

A mai kisgazdatársadalom megteremtőjének, Nagyatádi Szabó Istvánnak emléke előtt minden magyarnak igaz tisztelettel kell meghajolnia. Minél nyomorúságosabbak a viszonyok, annál szembeötlőbb az elhunyt gazda vezér elgondolásának és politikájának helyessége, mert csudálattal lehet megállapítani, hogy a magyar kisgazdatársadalom milyen acélos daccal és kemény akarattal folytatja a jelenlegi, méreteiben és mélységében páratlan, gazdasági válság elleni küzdelmet; nem ismer csüggedést és a jobb jövő iránti törhetetlen hittel és kitartással teljesíti nemzetfenntartó rendeltetését. Fajtájának ezeket a tulajdonságait ismerte fel és értékelte helyesen Nagyatádi Szabó István, amikor a kisgazdatársadalom megszervezését és létfeltételeinek javítását tűzte ki céljául, ő azt gondolta és remélte, hogy jobb és boldogabb időkben fog munkája gyümölcse megérni; de az ország mostani nyomorúsága különösen igazolja elgondolását.

Ezt kell foglalkozásra és pártállásra való tekintet nélkül megállapítanunk mindnyájunknak, amikor Nagyatádi Szabó István emléke előtt tisztelettel emelünk kalapot.

Bíró Pál, a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű R. T. elnöke, orsz. képviselő:

Nagyatádi Szabó Istvánnak életében őszinte tisztelője voltam, nemes emlékét kegyelettel ápolom. Szabó István nagy ember volt. A közéletben mint osztálypolitikus került, de azután az egyetemes nemzeti érdekek előharcosává vált. Bárcsak osztályának tagjai úgy éreznék át a különböző társadalmi rétegek egymásraultaltságának szükségét, mint ahogy az ő munkássága ettől a gondolattól át volt hatva. Népe jogaiért és boldogulásáért eredménnyel küzdő nagy munkájával már régen szobrot állított magának.

Magyar Pál, orsz. képviselő

Az összeomlás és forradalmak iszapáradata kevés aranyat hozott felszínre a magyar közéletben, legalább nagyon kevés olyant, mint Nagyatádi Szabó István.

Nem lehet csodálni, hogy a magyar gazdatársadalom nála hivatottabb vezért nem látott maga előtt.

Amikor mint városi politikus, Nagyatádi Szabóról megemlékezem, egy erényére külön kell rámutatnom. *Nálánál jobban és meggyőződésebben senki sem érezte a gazdatársadalom politikai súlyát, ezt a politikai jelentőséget egyoldalú osztályérdek érvényesítésére még sem engedte kihasználni. Nem őrajta múlt, hogy ez az államférfiúi koncepció nem az ő elképzelése szerint ment át a gyakorlatba, és e miatt nem volt a nemzet javára a kívánatos inerteiben érvényesíthető.*

Kenéz Béla, ny. kereskedelmi miniszter:

Nagyatádi Szabó Istvánnal az első nemzetgyűlésen kerültem közvetlenebb érintkezésbe. Élete legjelentősebb és legmaradandóbb alkotásának: a földreform-javaslatnak ugyanis, az ő megtisztelő kívánságára én lettem bizottsági előadója. A közel két hónapig tartó bizottsági tárgyalásokon, meg az azokon kívül folytatott megbeszéléseken bő alkalmam nyílt megismerni Nagyatádi Szabó István bölcs, az osztályérdek elfogultságán felül emelkedő, a nemzet egyetemes céljait mérlegelni tudó gondolkozását.

A középbirtok nagy gazdasági és társadalmi jelentőségét például teljes mértékben méltányolta. Életem legszebb emlékei közé tartozik az a szinte szokatlan melegségű elismerés, amelyben előadói beszédemet a Ház színe előtt részesítette.

Beszélgéseink során mindjobban kidomborodtak egyéniségének nem mindennapi jellemvonásai: gyors és logikus ítélőképesség és biztos következtetés, a nép és föld rajongó, de okos szeretete, elveihez való ragaszkodása, államférfiúi kvalitása és valami az ige hirdető apostolok jellemvonásából: majdnem személytelen szolgálata az imádott eszmének. Alkotásaiban és hatásaiban a mostani nemzedéket messze túl fogja élni. Nemes emlékét tárgyilagos ítéletű kortársai kegyelettel őrizik időtlen-időig.

Koncz János, az Országos Jegyzőegyesület elnöke:

A falu szeretetével indult útnak és azt megtartotta akkor is, amidőn a miniszteri széket ülte.

Magyar Pál

Kenéz Béla

Koncz János

Bajcsy-Zsilinszky Endre

Barla-Szabó József

Berki Gyula

Többször hallottam tőle a falusi közigazgatással kapcsolatban azt, hogy a népet nemcsak a törvény szigorával, hanem szeretettel is lehet kormányozni; de sohasem mulasztotta el hozzátenni azt is, hogy a népnek kötelessége a maga tanult embereit becsülni és követni.

A miniszteri székben is büszkén hordozta községi szolgálatának és a jegyzői hivatásnak megbecsülését. A községhez való tartozásnak nagyszerű erényeit tisztántartotta mindhalálig.

Vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre, v. orsz. képviselő:

Nagyatádi Szabó Istvánt a róla szóló megemlékezésemben egyszer paraszt Deák Ferenc-nek mondtam. Ma is vallom ezt. Nagyszerű példánya volt tiszta magyar fajtájának, de minden vonzó és nagyszerű tulajdonsága között legjobban csodáltam biztos, tiszta ítélőképességét. Az élet dolgaiban való gyors eligazodásnak és ítéletnek azt az erejét, amely mindig szárba tudta tartani szép magyar lelkének tüzes paripáját.

Barla-Szabó József, egyetemi m. tanár, főorvos-igazgató.

Mindketten egy összeépült faluban születtünk. Egy vidék értelmes népének élete, szokásai, felfogásai és erkölcei itatták át gyermekkorunkat öntudatlan benyomásokkal. Ez, és a közös sors: a munka megbecsülése biztosította részemre Nagyatádi Szabó István bizalmát.

Nagy dolog volt ez, mert évszázadokon át sokat szenvedett népének az a tulajdonsága is jellemezte, hogy másban csak azután tudott bízni, ha látta cselekedeteit.

1919 januárjában én vittem fel hozzá a fővárosi középosztály vezetésre hivatott fiataljait, kik ma a politikai életnek majd mind vezetői, előttük így szólt: «Én szívesen megyek még a grófokkal is, ha a közérdekért dolgoznak, de azt megkívánom tőlük, hogy ha velünk együtt akarnak működni, úgy a mi jogainkat elismerjék.» Ez a kijelentése mély benyomást és megbecsülést szerzett részére látogatóinál, akik lakásán csodálkozva látták fővárosi életének, igénytelenségének külső jeleit.

Úri vonás több volt benne, mint sok úrban. A könnyed mozgást, a közvetlen jóérzést, a mások iránti figyelmet és a tekintélytartás tehetségét fajtája nemes tulajdonságainak kincses házából hozta felszínre. Fajtája intelligenciájának történelmi tanúságtétele az ő példája, aki — Ravasz püspök szerint — «a falusi bírói szék-

ből zökkenés nélkül lépett át a miniszteri székbe, s ami ennél még nagyobb, zökkenés nélkül vissza is tudott volna lépni ugyanoda.»

Az úri társaságot nem kereste, de ha belekerült, akként állt ott helyt, mintha nagy úrnak született volna. A földművelési minisztérium mezőhegyesi vadászatainál szeretetreméltó házigazda volt, aki a puskát is úgy kezelte, mintha gyermekkorától ebben az úri passzióban élt volna.

Jókedvének megnyilatkozása mindig előkelően úri volt. Egyszer, az első nemzetgyűlési választások előtt, Kecskemétre menetközben egy ma is élő felsőházi agrárvezér és a legelőkelőbb fővárosi társaságokban sokat szereplő felesége utaztak vele együtt. Ez az előkelő úriasszony sokáig emlegette, hogy ez az egyszerű ember hogyan tudott ilyen úriviselkedésű «charmeur-ré» lenni?

Most, hogy alakja a távolságból még élesebben tűnik elő, könnyű nekem nagyságának titkát megállapítanom. A magyarok Istene adta neki a magyar fajta nemes tulajdonságainak kincsházából a legszebb ékességeket. Mi büszkék lehetünk, hogy a mi ősi törzsünk, a magyar földművesnép ilyen egyéniséget tudott és tud megszülni.

Berki Gyula, v. orsz. képviselő:

1910 február 17-én ismertem meg Nagyatádi Szabó Istvánt, szülőföldemen, a baranyai Ormánságban, Drávaszerdahely községben, ahol szervező gyűlést tartott. Ennek 25 éve. Hányan kapaszkodtak föl azóta Nagyatádi hátán, a közélet ormára olyanok, kiknek a magyar földműves nép lelkéhez és szükségleteihez nincs közük.

1910 február 17-én, mikor Nagyatádit megismertem, úgy találtam, mint mindig 1910-től — 1924-ben bekövetkezett halálakor.

Eszes, keménykötésű, szótartó, bölcs magyar földműves volt. Kivételes típusa fajtájának. Nem volt forradalmár, még gazdasági értelemben sem, mert volt benne felelősségérzet és mert nem magának, hanem népének akart nagyobb darab kenyeret.

A felelősségérzet és bölcsesség úgy fejlődött ki benne, hogy mikor 1908-ban, 47 éves korában orszgy. képviselővé megválasztották, már 20 évig községi bíró, presbyter és megyebizottsági tag volt, szóval két évtizeden át foglalkozott közügyekkel.

Jellemének fővonásai: az egyszerűség és a szótartás, még miniszter korában is megmaradtak.

Utálta a hízelgést és a politikai önimádást.

Brogly József

Buday Barna

Csizmadia András

Fábrián Béla

Farkas Elemér

Gaál Endre

Soha életében senkit sem bántott meg hízelgéssel. Tehát igazi magyar volt.

Sohasem kereste a hatalmat, ellenben a hatalom 1908-tól — 1924-ig szaladt utána.

Nagy alkotásai: pályája kezdetén rendeztette az úrbéri eredetű legelő- és erdőjogokat.

Miniszter korában megalkotta a házhely- és földreform-törvényt. A házhely-törvény jól sikerült. A földreform-törvény azért nem sikerült, mert Nagyatádi eredeti elgondolását: hogy a törpe és kisbirtokom parasztságot kell megerősíteni, míg a vagyontalan földmúváknak egy *nagyobb*, 600—800 □-öles házhelyet kell adni — ellenfelei elgáncsolták.

A magyar földműves nép legnagyobb fia volt.

Utálta a külföld majmolását. A magyar alkotmányának, a sajtó és szószabadságának, és a titkos és tisztességes képviselőválasztásnak igaz harcosa volt. Ha ma élne, egészen más volna a közélet képe.

Tragikuma az volt, hogy a háború után a szocialista és kommunista forradalom megakadályozta, hogy a magyar parasztság és a vele érző intelligencia révén egy népies polgári rendet építhessen ki. Váratlan halála megakadályozta abban, hogy nagy művét: a földműves nép gazdasági, kulturális és szociális megerősítését befejezze.

Brogly József, orsz. képviselő:

Amikor róla emlékezem, eszembe jut ifjúságom. Alig vertem le magamról az iskola porát, amikor együtt utaztam Szabó Istvánnal, kit a környék kúsgazdáinak közül kísérték néhányan. Az egyik kúsgazda a jegyzőket kezdte szidni. Nem sokáig folytathatta, mert Szabó István megállította szapora szidalmait és így szólt a kíséretéhez:

— A jegyzőket ne bántsátok. Ő nem más, mint a törvények végrehajtója. Ne a jegyzőkben keressétek a hibát, hanem a hibás törvényekben.

Ez volt Nagyatádi Szabó István.

Szívem szeretetével, mély tisztelettel és nagybecsüléssel, boldogsággal ölelte át lelkem akkor ezt az okos, hótisztalelkű magyar embert és ma is büszke vagyok arra, hogy fiatal ésszel és fiatal lélekkel is megtudtam látni Szabó Istvánban azt az üstököszt, mely később felfutott a magyar égre.

Buday Barna, az Omge igazgatója:

Szabó István értelmi adományokkal telt lelkét a hivatás lángja is izzasztotta; ő olyan ember volt, akinek *küldetése* volt. Nem a demagógia paripáján nyargalt, nem politikai ügyeskedéssel tornászta fel magát, hanem úgy érkezett be, mint szívreható, őszinte jelenség, vállán a magyar parasztság sorskeresztjével. Lelkének alapérzése keserű volt, népének hátrátoltsága, lenyűgözöttsége miatt; és különösen az a bántalom halmozott fel benne keserű vádanyagot, amit a magyar parasztság a történelem hengere alatt szenvedett. Mindvégig árnyékként lappangott benne a bizalmatlanság a vezető úrrend iránt, de bizalmatlansága fenntartással szelídült azokkal szemben, akikben demokratikus szellemet és megértést talált. Vigyázott azonban arra, hogy a vezetésben a vezetettek is résztvegyenek és saját céljaik felé haladhassanak. A cél pedig a végső eszme: a milliányi szabad, elégedett kis tűzhelyre épített erős nemzeti állam volt.

Csizmadia András, orsz. képviselő:

Nagyatádi Szabó István nemzetépítő politikáját, illetve államférfiúi cselekedeteit majd a késő utókor fogja megfelelően méltatni, de a kétszázötvenezer kis ház, amely úgyszólván a semmiből épült fel és nyújtott békés családi fészket egy negyedmillió magyar családnak és az a kétmillió katasztrális hold föld, amely kisemberek kezébe került, mindennél fényesebben hirdeti Vezérünk alkotásait és — nem a tömeg hangulatát kereső, — hanem a saját fajtánkat alátámasztó — politikájának helyességét. Büszke vagyok, hogy kezdetől fogva mellette küzdhettem.

Dési Géza, v. orsz. képviselő.

Nagyatádi Szabó István neve a történelemé. Halálában is örökké él. Jó és rossz időkben egyaránt fogalom marad: élő igazság, út és irány, a szent magyar földnek törvénye és a magyar föld művelőinek aranybullája. Jelenti és hirdeti, hogy a magyar föld a gazdasági, erkölcsi és nemzeti életnek az alapja, belőle fakad az erő és jólét, a szabadság, a haladás, a függetlenség és a békeség. 1848 március 15-e halhatatlan hagyományainak Nagyatádi Szabó István programja a betetőzése és teljesülése.

Nagyatádi Szabó István nem osztálypolitikus volt; átértette a nemzet minden rétegének egymásrautaltságát, az összetartozás

és egyetemes érdek megdönthetetlen igazságát. Ő tudta, hogy mennél több jut a földművességnek, annál gazdagabb lesz az egész magyar élet, annál elevebben érvényesül az ipar és kereskedelem, annál hatalmasabban bontakozik ki a magyar szellemi élet, a nemzeti öntudat.

Nagyatádi Szabó István programja nem elhatárolt pártkérdés, hanem a magyar élet mindenkire kiterjedő törvénye. Őt nem foglalhatja le egyetlen párt vagy osztály, ő mindnyájunké, a vérrel, könnyel és verejtékkal öntözött magyar földnek nagyszerű hajtása! Ezer esztendő harmata, esője táplálta, napsugara melengette, ő a múlt tanulságainak és a jelen igazának hirdetője, a boldogabb jövő útmutatója. Hálával és kegyelettel őrizzük meg nemes emlékét és áldásos aranykalásszá érleljük a magot, amit az örök magyar élet termő talajába elvetett.

Eckhardt Tibor, orsz. képviselő:

Nagyatádi Szabó István élete és működése történelmi jelentőséggel bír és határkövet jelent a magyar életben. A jobbágság felszabadítása csak jogilag szüntette meg a magyar parasztság elnyomott helyzetét. A jogi lehetőségekből életet Nagyatádi Szabó István teremtett a magyar föld népe számára. A gazdasági boldogulás és politikai érvényesülés kettős célkitűzésével indult útjára és nemcsak a közfigyelmet tudta eszméire terelni, de sikerült a magyar parasztságot elindítania a mérsékelt, de céltudatosan demokratikus politika útján, amelyet eltorlaszolni a magyar falu népe előtt többé nem lehet. Nagyatádi Szabó István még nem győzött, de személyének és emlékezetének kijár az a tisztelet, amely minden nagy kezdeményezőt megillet az önfeláldozó és bátor harcért.

Fábián Béla, orsz. képviselő:

Egész pályafutását a józanság jellemezte. Nemcsak politikai szerepében, de felfogásában is. Ami hiányzott belőle tanultságában, azt pótolta igazságos természetével és józan, egészséges gondolkozásával. Hatalomra sohasem törekedett, szélsőségbe sohasem ment. Ha nem mindig és nem mindenben ért el eredményeket olyan területeken, ahol szerepét nagy várakozás előzte meg, annak nem mindig ő volt az oka, hanem inkább azok a politikai taktikázások, amelyekkel szemben a legjobb szándékok is elsiklanak.

Farkas Elemér, orsz. képviselő:

Az elmúlt nyáron alkalmat kerestem a német politika több prominensebb egyéniségével való találkozásra. Tanulságos néhány nap volt ez részemre.

«Volt Önöknek egy emberük, akit korán eltemettek. Sírjához hosszú-hosszú ideig el fognak még zarándokolni. Ez egyesítette magában s elveiben azt a princípiumot, — amelyet ma nálunk oly szerencsésen képviselni senki sem tud: — a konzervatív, okos nemzeti érzést s a háború utáni megváltozott világ kikerülhetetlen demokratikus haladása által megkívánt népies politikát, úgy a közéletben, mint gazdasági téren. Ez volt a maguk Nagyatádi Szabó Istvánja — mondta egy német barátom. — Bárcsak nekünk is lett volna egy ilyen emberünk.»

Így ítélik meg Nagyatádi Szabó Istvánt külföldön, ilyen magas emelvényen áll az ő alakja a külföld szemében.

Valóban, mintha a sors különös játéka volna, hogy nemrég emeltünk szobrot a mi Nagyatádinknak, amikor egy csodálatos egységgel és lélekben összefogással rácszmélt ez a nemzet arra, hogy a feltámadás útja abban az irányban van, amerre az ő jóságos tekintete oly sokszor elrévedezett, amerre az ő mélyenjáró gondolatai és tervezései keresték a magyar jövő kiindulását. Együttes munka a társadalmi válaszfalak lebontása, a demokratikus közéleti és gazdasági politika, ez volt az álma s ennek a politikának dörömbölő és követelő szükségességére ébred rá ez az ország, amikor nagy emberének szobrot emelt.

A nemzet lelki egységét, összeforrását célozta élete; ennek megvalósítása most már kötelesség, hogy emléke előtt felemelt fővel állhasson az ország népe.

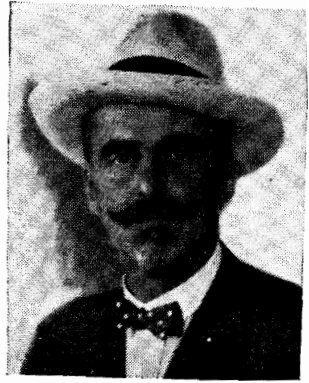
Gaal Endre, v. orsz. képviselő, ny. népjóléti államtitkár:

Nekünk a legnehezebb, nekünk, akik nagyon közel éreztük magunkat Hozzá; nekünk, kiknek az elmúlás közel tíz éve is közelebb hozta emlékét hozzánk.

Nagyatádi Szabó István, a bizalmatlanság ősi magyar szobra, kevesek előtt elevenedett élő, meleg emberré. Valahogyan a többek között nekem is részül jutott a szerencse, hogy ennek a jóleső, emberi melegséget árasztó inkarnációnak látója, tanuja és részese lehettem. Az «öreg», a magyar földműves ezeréves bizalmatlanságának jeges páncélszekrényében élt és keveseknek olvadt fel —

Görgy István

gróf Hoyos Miksa

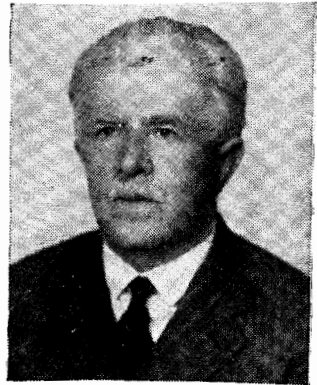
Kálnoki Bedő Sándor

Kiss Elemér

Kóbor Tamás

Koós Mihály

nagyritkán. Sokszor úgy érzem, hogy ezt nekem is titkolnom kellene, mint ahogy ő titkolt mindent. Titkolta szívét, mélységes emberszeretetét, sokszor mártíri sorsát a világ előtt. Éppen ezért folyton növekszik elvesztése fölötti fájdalmuk azoknak, akik közléről érezték az ő meleg, nagy emberi szívét, mely kiegészítője volt szellemi nagyságának.

Görgey István, orsz. képviselő:

Ma is előttem áll nyugodt, komoly tekintetével, lassú, megfontolt beszédével, amikor pártjával, a régi kisgazdapárttal Bethlen István mellé állt. Már akkor tisztán látta, hogy egy gubernamentális politikának nem lehet csak egyszerű osztályérdeket képviselnie, hanem a nemzet minden értékét fel kell szívnia abba a pártba, amelynek gerincét továbbra is a kisgazdatársadalomnak kell képeznie.

Ebben látom Nagyatádi Szabó István igazi nagyságát, mert ezzel olyan politikai éleslátásról tett bizonyosságot, amely egy egyszerű, szegény sorsból, önerejéből kiemelkedett egyéniségnél szinte páratlan. Nagyatádi Szabó Istvánban a magyar őstehetség inkarnációját látom. Amíg ez a nemzet ilyen tehetségeket képes magából kitermelni, addig fennmaradásában és boldogulásában fanatikusan hinnünk kell.

Gróf Hoyos Miksa, az Orsz. Mezőgazdasági Kamara v. elnöke:

Több mint harminc évvel ezelőtt egy helyen, Somogy vármegye ősi tanácsstermében egyszerre tettük az első lépést a nyilvánosság fórumán. Közéleti és politikai szereplését azóta ismerem. Nem tartoztunk se egy társadalmi osztályhoz, se egy politikai párthoz, találkoztunk azonban abban a felfogásban, ami Nagyatádi Szabó Istvánnak közszereplése legelső percétől fogva kifejezett törekvése, később pedig politikai hitvallása lett, hogy öntudatos kormányzati programmá kell tenni a falusi földművesség szellemi és anyagi megerősítését. Ma már nincs senki ebben az országban, aki egyebet látna ebben a törekvésben, mint a legöntudatosabb nemzetlakotást. Nem volt mindig így. Az ő közéleti pályája kezdetén újnak és merésznek tetszett ez. Bátorság és szívós kitartás kellett ahhoz, hogy a kisgazda-törekvéseket elismertesse, sőt politikai tényezővé tegye.

Olyan embernél, aki a maga egyéniségében hordja egy társadalmi réteg életcéljait, szinte feltűnő és nagy mérsékletre vall,

hogy nem vágyik vezetésre. Nagyatádi Szabó Istvánnál ez a mérséklet bölcseséget jelent. Sem a saját személye, sem a saját osztálya számára nem követelt a közéletben vezető szerepet. Vezessék az országot a tanultságuknál és műveltségüknél fogva arra hivatottak, de történjék meg az ország kormányzásában mindaz, amit a kisgazdaosztály szellemi és anyagi gyarapodása követel: ez volt az ő közéleti és politikai felfogása.

A kisgazdák politikusa volt. A földbirtokpolitikától is a kisgazdaosztály megerősítését követelte, nem földosztást akart. Amikor a háború által teremtett társadalmi feszültség kikényszerítette a földbirtokreformnak azt a módozatát, ahogy az valóságba ment, nem titkolta soha, hogy ő nem így képzelte és nem így akarta azt. A földszerzés megkönnyítésével erőteljesebbé és életképesebbé akarta tenni az arravalókat, és nem akart a földosztás révén új, gyenge és életképtelen gazdarétegeket teremteni. Féltette ezeket, hogy kis darab csupasz földjükkel nem boldogulnak és féltette a földet, hogy életképtelen darabokra felosztva nem töltheti be a nemzeti termelést szolgáló hivatást.

Ezeket tudom róla és ezekért néztem kezdettől fogva megérte-ssel közéleti és politikai törekvéseit.

Hunyady Ferenc, orsz. képviselő:

Nagyatádit a nemzet egyeteme boldogulásának ideálja vezette akkor, amikor egész életét annak a nagy reformnak szentelte, mellyel a kisbirtokososztály tagjait a nemzet gazdaságilag legegészségesebb elemévé kívánta tenni. Tudta, hogy ez az ország csak akkor lesz erős és nagy, ha a legszélesebb néposztály, a kisbirtokosok, megélhetése gazdaságilag megalapozott lesz. Előbb öntudatot ébresztett a magyar földművesben, a nélkül, hogy lázított volna, majd szervező erejével összefogta őket. Panaszait és kívánságait oly retorikai készséggel és az igazság erejétől áthatott meggyőződéssel tudta előadni, hogy az országgyűlés, a kormány és a közvélemény mind komolyabban volt kénytelen az általa felvetett problémákkal foglalkozni. Majd éles harcot kezdett, melyet mindaddig folytatott megalkuvás nélkül, míg megérlelte a földbirtokreformot.

Birtokpolitikai elgondolásának tengelye az életképes szerző, nagycsaládú kisgazda földszerzésének és reális megélhetéséhez szükséges birtokkikerekítésének lehetővé tétele volt. Ezzel kívánt oly többtermelést előmozdítani, mely az általa elgondolt általános

földbirtokpolitika keretében egészségesebb jövedelemelosztást és ezzel a nemzet boldogulását eredményezte volna, a nélkül, hogy az államszocializmus eszközához nyúlt volna. Nem rajta múlt, hogy elgondolásai eredeti formájukban meg nem valósultak.

Azok a szociális bajok, melyek gyógyításának egész életét szentelte, ma is megvannak. De ma már ismerjük azt az utat, melyet ő épített és tudjuk, hogy irányelveinek ismeretével egyedül ezen az úton érhető el e bajok orvoslása. Nehéz és hosszú az út, mégis tudjuk, hogy ezen kell haladni, ha az ország egészségesebb vérkeringését megvalósítani kívánjuk.

Nagyatádi »Szabó István élete munkájával elérte azt, hogy az általa felvetett problémák megoldásának szükségszerű voltát ma már mindenki érzi és tudja.

Ez örökség, melyet ránk hagyott, s mely a mai reformpolitika célkitűzései között elsőrendűen fontos problémává avatta a kisgazdatársadalom megsegítését.

Káinoki Bedő Sándor, v. orsz. képviselő:

Megilletődéssel kell megállani Nagyatádi Szabó István emlékezete előtt. Sorsdöntő pillanatokban megőrizte hideg nyugalmát, józan ítéletét, s világosan felismerte, hogy csak a gazdatársadalom és a magyar értelmiség becsületes kézfogásából származhatik áldás fajtájára és az egész országra.

Sokan hirdetik magukat ma is a Nagyatádi-elvek letéteményeseinek és a Nagyatádi-Szabó István zászlaja hordozóinak, kevesen emelkedtek azonban bölcseségben a Szabó István egyszerű nemes lelkének magaslatára.

Kiss Elemér, az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara igazgatója:

Nagyatádi Szabó István, ez a dunántúli televényből kikristályosodott somogyi «pógár», a nagy idők nagy embere, a legújabb magyar kor immár történelmi alakká nőtt szelíd vitéze, aki szemeink előtt lett naggyá és csak a nemzetünkre zúdult nagy sorscsapásban látszott meg, hogy milyen hatalmasak azok a vállak, amelyekkel Nagyatádi Szabó István igyekezett felfogni a zuhanást.

Úgy állt az ő gond-barázdált szelíd, értelmes arca a csüggedés rettenetes idejében, mint egy, a magyar földbe mélyen beásott tilalomfa.

Ott áll életében is, halálában is az igazi nagyok között, akikről — mint a nagy fákról — csak akkor tudjuk meg, hogy mekkora volt, mikor kidől.

Ha életében nem is nyerte el a babért, csak sorsosává vált ezzel is az igazi nagy magyaroknak, de elnyerte az elégtételt, mikor áldott emlékére könnyes, meghatódott milliók kegyeletes emlékezésének szelíd fátyola borul.

Kóbor Tamás, az Újság főszerkesztője:

A város szülötte vagyok, a város világfelfogásában és elfogultságában gondolkodva. Nagyatádi Szabó István alakja mégis él bennem, mint egyike az igazi magyar nagyságoknak. Nem hajlott le a néphez, hogy magához emelje. Maga is a nép gyermeke lévén, óriásnak kellett lennie, hogy felfelé emelkedve, a népet is magával emelhesse. A tisztult világ tisztult Dózsa Györgye, aki nem lázadt és nem lázított, hanem küzdött és a szív és az ész fegyvereivel győzött. Ha életben marad, tökéletesítette volna megkezdett művét.

Koós Mihály, az Orsz. Mezőgazdasági Kamara igazgatója .

Mint ember zárkózott természetű volt.

De megnyílik néha a legzártabb lélek is. Azt gondolom, hogy láttam és beszéltem vele néhányszor ilyen pillanatban.

És láttam benne az öntudatos, gondolkodó, akarni bátor *kisgazdát*, amit ő teremtett a magyar közéletben politikai fogalommá. Úgy éreztem, hogy igaz volt a szelíd tekintete és igaz volt az öntudatos, egyenes, erős akarata.

Még egy vonás: tanulatlanságát nem takarta tudakosság soha. Bölcsességéből merített tudást, lelkéből az elszánt akaratot.

Miniszter korában egy tisztviselőnek a mellőzésére tettem javaslatot, mert nem érdemelte meg az előléptetést. El szokta fogadni a megindokolt javaslatokat, de mikor ennek a tisztviselőnek a nevét említettem, ez volt rá a szava:

— Ha nem ismerném, mellőzése ellen nem tennék kifogást. De a falum körül intéző volt egy gazdaságban, ott dolgoztam én is valamikor. Rossz volt hozzám és igazságtalan. Akkori megbántottságomat nem akarom most éreztetni vele. Ne higgye, hogy a múltért büntetem.

Ez volt Nagyatádi Szabó . . .

Kozma Jenő

Krúdy Ferenc

Krüger Aladár

Lányi Márton

Lázár Miklós

Létay Ernő

Kozma Jenő, v. orsz. képviselő:

Naptárunk nem volt. A meteorológiai jelentéseket nem ismerték és mégis a legjobb természetismerők voltak. Tekintetüket felvetették a magasságos éjig és látóterüket nem zavarta a kultúra. Ezért volt gondolkodásuk világos, logikus. Ilyen volt az ősmagyar.

Ennek a tisztánlátó őstípusnak ittmaradt díszje volt Nagyatádi Szabó István. A szó kifejező művészetével meg tudta jelölni a távoli célokat, de feléje meggondoltan, okosan közeledett. Innen magyarázható, hogy beszédeiben inkább forradalmi volt, cselekedeteiben higgadt, konzervatív. Beszédei a «holnap»nak szóltak, cselekedeteivel a «mát» szolgálta. Konzervatívizmusa óvta meg attól, hogy a forradalmi idők csábításai sem tudták a nemzeti gondolattól eltávolítani s hogy őt ma is, mint a nemzeti erő egyik büszkeséges reprezentánsát becsüli meg az ország. Nagyatádi magyar parasztjai a nemzet jövőjének biztosítékai. Az a kifogyhatatlan rezervoár, ahonnan el jövendők még a Nagyatádi Szabó Istvánok.

Krúdy Ferenc, orsz. képviselő:

Az októberi forradalmat előkészítő radikalizmus jóformán minden idegen szellemi terméket átültetett, amely az ő ideáinak igazolására, s nem egy esetben a magyar közvéleménynek az igazi közérdekűségektől való elterelésére volt szánva. A hanyatló kor konzervatívizmusa viszont nagyon kevés érdeklődést mutatott ama Széchenyi-es törekvéssel szemben, hogy a 48-ban felszabadult magyar parasztság önálló politikai akaratnyilvánításra is alkalmas olyan polgári öntudatot nyerjen, amely öntudat egyúttal minden forradalmi megmozdulás ellen a nép széles rétegeiben való biztos ellenállás erejével hatott volna közre.

Innen van az, hogy a magyar parasztság jóformán a végkifejlésig, dacára annak, hogy gazdasági műveltsége 48 óta — hála Károlyi Sándor gróf, Darányi Ignác és társaik melegszívű magyarságának — nagyot haladt, önálló működésre kész energiákat mégsem tudott szolgáltatni, vagy ha tudott is, annyit semmiesetre sem, hogy a társadalom forradalmi atomizálódásakor a mentőmunkát vállaló vezetőinknek tömeghátteret tudott volna adni.

Pedig gazdaságpolitikuskainkat, ha már a magyar talajból kelt konzekvenciákra nem figyeltek, a századvégi nyugati szocialista revizionisták iratai kétségtelenül rávezethették volna, hogy az üze-

mek szocialista központosításának, tehát a «szocializálásnak» legnagyobb akadálya s a magántulajdon elvének kaszahegyig menő védelmezője a földjén biztos lábbal álló paraszt. Maguk a szocialista korifeusok beismerik, hogy «ritkán járatta annyira a bolondját valamely elmélettel a gyakorlat, mint a marxista agrárelméletei».

Ebben a korszakban lépett Nagyatádi Szabó István a közélet porondjára, a magasabb gazdasági és politikai műveltségre vágyó parasztság markáns képviselőjeként. A reánézve ismeretlen porondon az első perctől kezdve önérzetes biztonsággal mozgott, mert ösztönösen érezte, hogy a frázisos ellenzékiesség s a századvégi formalisztikus hazafiság helyett a paraszti fundamentumig ható organikus építőmunka követelése jelöltetett ki néki politikai rendeltetésül. Bizonyos, hogy még az eke fölé való görnyedés idején szerzett tapasztalatok árán nyert világos ítéletet arról, hogy a gazdasági liberalizmus ideáitól kóválygó fejvel nem lehet valódi parasztvédelmet csinálni s hogy ez az osztály csak a vérében magyar mezőgazda-intelligenciától várhatja az önmagára nézve is termékeny ideák beoltását, tehát viharok idején azzal együtt kell zárt rendekben menetelnie világosan felfogott célok felé.

Innen van az, hogy amit a házi szellemi liferáns sugdosását hallgató sok dilettáns nagy úr nem tudott, — ő függetleníteni tudta magát az obstrukciós parlamenti hangulattól éppenúgy, mint a konzervatív fölös elfogultság előítéleteitől, következésképp politikai eszméi és eszközei még a forradalmi idők rohanásában is, — sőt az ellentéteknél fogva akkor még felismerhetőbben — a konzervatív reformer eszme körében maradtak.

Krüger Aladár, orszgy. képviselő:

Mikor Nagyatádi Szabó István miniszter volt, nem voltam képviselő, de ügyvédi működésem alatt annál inkább volt alkalmam Nagyatádi Szabó működésének hatását kint a vidéken tapasztalni.

A forradalmak utáni időkben a magyar föld megmozdulni látszott. A Búza Barna-féle legszélsőbb baloldali földreform és a kommunisták fejetetejére állított agrárkontárkodásai után, elkerülhetetlen volt úgy politikai, mint társadalmi szempontból a földreform valamilyen formája. Le kellett vezetni a földéhségből fakadó és a forradalmak által hihetetlenül fölkevert nyugtalanságot, ennek a nyugtalanságnak a megszüntetése nélkül nem lehetett volna helyreállítani sem a társadalmi békét, sem a normális

politikai közhangulatot. Nagyatádi Szabónak az a történelmi hivatás jutott, hogy a kormányban és az országgyűlésen keresztül vigyen egy mérsékelt, de a kedélyek megnyugtatóására alkalmas földreformot, a föld népével pedig megértesse azt, hogy meg kell elégednie a katasztrófára vezető radikális kísérletezés helyett egy mérsékelt reformnak megvalósítható eredményeivel. Higgadt és megfontolt politikus volt, akit megértett és bizalommal követett a föld népe, de megértette őt és mérsékelt követelése megvalósításában bizalommal támogatta az egész nemzet, annak minden osztálya, *ú* rombolta le az agrárpolitika terén a dilettáns agrárreformerek által ostobán felfújó vörös légvárakat és megmutatta, hogyan kell a magyar földreform kérdéséhez hozzájárulni.

Az általa elgondolt földreformnak politikai sikere teljes volt. Hogy gazdaságilag nem sikerült teljesen, annak nem Nagyatádi Szabó az oka.

A földreformnak pénzügyi része is volt és bizony ez nem járt a remélt sikerrel, és pedig azért nem, mert a földreform megkezdődött a mezőgazdasági konjunktúra elején, de befejezése már beleenyült a mezőgazdasági válságba, az értékcsökkenések és adóemelések korszakába, amikor a földhözjuttatottak feje fölött is összecsaptak a világválság hullámai. Most azonban és ebben a helyzetben annál több elismeréssel kell gondolnunk Nagyatádi Szabó István bölcs mérsékletére, mert ha az általa kitűzött határoknál túlmenő mértékű földreformba ugrott volna bele a magyar politikai élet, akkor az agrárválság még több kezdő kiséxisztenciát és még nagyobb mértékben sújtana. A mai válsággal meg tudunk és meg fogunk küzdeni, a Nagyatádi-féle reform révén földhözjuttatottakat keresztül kell és keresztül is tudjuk segíteni a válság okozta bajokon, és ha ezt elérjük, akkor fogjuk igazán méltányolhatni Nagyatádi Szabó István mérsékelt és bölcs politikájának igazi értékét.

Kuncz Ödön, egyetemi nyilvános rendes tanár:

Sohasem foglalkoztam politikával és így nem is állott módomban az, hogy Nagyatádi Szabó Istvánnal, mint politikussal közelebbről érintkezhettem volna. Egy megértő találkozásom azonban mégis volt vele és pedig 1914-ben, az új magyar váltótörvény előkészítése idejében, mikor a kisemberek s elsősorban a kisgazdák érdekeit veszélyeztető megoldás ellen szóval és írásban elkövettem minden lehető, mint a törvény előkészítésénél közreműködött

igazságügyminiszteri fogalmazó. Ekkor nagy elégtétellel hallgattam Nagyatádi Szabó István felszólalását, aki a kisemberek érdekében kifejtett propagandát minden tekintetben magáévá tette.

Nagyatádi Szabó István — habár beszédében ismételten is hangsúlyozta, hogy ő jogi szempontból a váltókérdéshez nem tud hozzászólni — ritka szabatossággal és éleslátással vette észre, hogy milyen súlyos katasztrófát jelenthet a váltóügyekben tájékozatlan kisemberekre nézve a váltótörvény szigorúsága.

Nagyatádi Szabó Istvánnak akkori fejtegetései nemcsak egy kis adattal járulnak hozzá az ő emlékéhez, hanem erős aktualitást nyertek annak folytán, hogy az új váltótörvény megalkotása ismét küszöbön áll és az országgyűlésnek módjában fog állani a nagy kiszagdavezér aggodalmainak és javaslatainak megfontolása.

Lányi Márton, orsz. képviselő:

Nagyatádi Szabó István megjelenése a magyar politikai életben kétségtelenül igen nagy jelentőségű volt. Tudta azt, hogy mozgalma csak abban az esetben vezethet sikerre, ha nem szétválasztja, de egybekapcsolja a magyar társadalmi osztályokat és ezen egyesülésben biztosítja a gazdatársadalomnak azt a jelentőségét, amit számánál, súlyánál és jelentőségénél fogva a magyar közéletben megérdemel.

Ez a munka meg is hozta a maga áldásos sikerét, mert kritikus időben nem összeomlást eredményezett, hanem új alkotó munkának lett a forrása. Megértette a néppel, hogy mi a népnek igazi érdeke és ennek követésére sarkalta. Ezért az egész ország hálával és elismeréssel kell hogy megörökítse emlékét.

Lázár Miklós, v. orsz. gyűl. képviselő:

1915 telén néhány heti szabadságra hazajöttem az orosz frontról. Bementem a képviselőházba, a háborús országgyűlésbe. Szívfájdítóan foglalkoztatott az a probléma, hogyan látják hazám törvényhozói a magyarság sorsdöntő szerepét a világháborúban. Kevés képviselővel találkoztam ott, aki átérezte volna a percek baljóslatú nagyszerűségét.

Az első keresztfolyosó baloldali sarkában csizmában, egyszerű feketében üldögélt Nagyatádi Szabó István. Szomorúnak és csüggedtnek láttam. Néhány nap előtt cikkem jelent meg a «Pesti Napló»-ban, a «*Magyar paraszt a világháborúban!*» címmel. Szabó István olvasta ezt a cikket és mert kitűnő emlékezőtehetsége volt,

néhány sorát citálta előttem. Most, hogy e sorokat írom, fülemben cseng búskomor, kissé érdes hangja:

— «Hősihalott János, Hősihalott István, szürke, mocsos galíciai égboltozat a szemfedőd, mert a gyermeked, az unokád boldogabb országban akar élni. A földért haltok meg magyar hősi halottak, ami most már a tettek lesz; jobb, ha nem születik, aki töletek elvitatni próbálja. Magyarország megváltója: költő, püspök, politikus, vértanú, ebből a nagyszerű fajból kerül ki koldusán, árván, vasidegekkel, rettenetes energiával, a kiválasztottak jelével a homlokán. Talán már megszületett, köztünk jár és nem tudunk róla. Lehet, hogy alföldi parasztasszony méhében szunnyad, akinek a párja derékig a hóban, szuronyára támaszkodva őrt áll Magyarország kapujában». Szabó István elmondta ezt a néhány sort a hosszú cikkből, amit betéve megtanult egyszeri olvasásra, aztán nagyon elgondolkozott. Sohasem felejttem el, amit aztán mondott:

— *«Bár csak rossz jós lennék, de nem tudok hinni; én korainak tartom ezt a szép 'próféciát. Úgy érzem, hogy a háború múltával még irgalmatlan szenvedéseken, megpróbáltatásokon vezet a mi utunk a második jobbjárfelszabadításig. Makkegészségesnek érzem magam, teli erővel és cselekvési vágygal, mégsem hiszem, hogy megérem, amit te jövendőlsz . . . Én sötétebben látok! Lidércnyomás szorongat! Tele vagyok aggodalommal és rossz sejtelmekkel !»* Felállt, búcsúzkodtunk. Az elnöki csengő percek óta szólt és a képviselők tódultak be az ülésterembe. Még visszaszólt:

— *«Fabatkát sem ér ez az országgyűlés. Olyan vékony fonál sem köti össze a néppel, mint az őszi békanyál.»*

Ezt a párbeszédet sohasem felejttem el.

Létay Ernő, orsz. képviselő:

Az 1910. évi, háború alatti képviselőház baloldalán ültem együtt Nagyatádi Szabó Istvánnal. Az ósdi elfogultság nem értette meg, hogy jelenléte küldetés, mellyel a magyar társadalmat arra kell ösztönöznie, hogy új irányzémek köré csoportosuljon. Ezt a küldetést hivatottsággal, tehetséggel és megértéssel töltötte be, mely emléke előtt mindnyájunkat, kik közéleti életét ismertük, meghajtásra kényszerít. Tisztás nemes céljainak diadaláért jelleméhez és a rábízott nagy érdekhez méltó tisztos eszközökkel vívta küzdelmeit.

Nem rajta múlt, hogy műve nem lett tökéletes, hanem a mostoha viszonyokon. Ezekkel is birokra kelt. Nagy tulajdonai, esz-

menyei és korai halála folytán befejezetlenül is megmaradt alkotásai a történelemből ki nem irtható erővel avatják alakját a nemzeti múlt legértékesebbjei közé, aminthogy emléke is ragyogó szövétnek marad a magyar faluért rajongók lelkében.

Madai Gyula, orsz. képviselő:

A parlament épületét most már három szimbolikus jelentőségű szobor övezi. A nagy főnemes: gróf Andrássy Gyula, a közép-nemes: Kossuth Lajos, a kispazda: Nagyatádi Szabó István emlékszobrai ezek. Ezt a szoborcsoportosítást nem valami művészi vagy góthikai szándékosság, hanem a «történelem logikája» rendezte úgy, ahogy annak képe Nagyatádi Szabó István szobrának felállítása után kialakult.

Andrássy a bölcsőből hozza magával az országvezetésre való hivatottság születés- és nevelésben' kiváltságát. Tagja annak a történelmi osztálynak, amely a nemzet jó- és balsorsáért ezer évig viselte a felelősség töviskoszorúját.

Kossuth közép-nemes, — jogász, ki Werbőczy lánglelkével és dacaival követeli az elkobzott nemzeti jogok restitúcióját. Mikor pedig hatalomra jut, megteszi a magyar történelem legmerészebb közjogi és szociálpolitikai lépését: felszabadítja a jobbágyot s a népképviselési rendszer bevezetése által az alkotmány aktív tényezőjévé emeli.

Nagyatádi Szabó István a Kossuth-politika talajából nőtt ki. Ő már nem a felszabadítandó, hanem a jogélvező, felszabadult ember. Ő már nem cél, de eredmény. Ő a politikai nagykorúságra emelt földművestömegek első, öntudatos tagja, aki osztálya s hazája sorsának intézésébe hatalmi úton követel beleszólást. Ezért vállal miniszteri tárcát és kormányzati józanságával, a komoly önképzésen nyugvó széles látókörével a magas alkotmányos életben megteremti a kormány képes földművespolgár típusát.

Nekünk, akik komolyan vesszük a demokráciát, nincs forróbb kívánságunk, mint az, hogy a politikai érettségnek azt a színvonalát, amelyet Nagyatádi Szabó István egyénileg elért, érje el és tartsa meg mindörökké a kispazdatársadalom egyeteme.

Patacsi Dénes, orsz. képviselő:

1909 augusztusában kaptam az értesítést, hogy azonnal utazzam Nagyatádra, hol a kispazdák felléptették képviselőjelöltnek Szabó István erdőcsokonyai kispazdát. Otthagyva a cséplési mun-

Madai Gyula

Patacsi Dénes

Payr Húgó

Péntek Pál

Pintér László

Plósz István

kát, azonnal vonatra szálltam és Barcson át Nagyatádra utaztam a másnapi választáshoz, melyen csodálatos győzelmet arattunk. Az volt életem legszebb napja, amikor a megbízó-levél átadása után Szabó István megölelt és azt mondotta: Kedves fiam! Ezt sohasem felejttem el.

Dicső szelleme vezérelje a magyar föld népét.

Payr Hugó, orsz. képviselő:

Nagyatádi Szabó István örök érdeme, hogy a forradalmi időkben meg tudta tartani józanságát és meg tudta óvni Magyarországot egy céltalan és értelmetlen parasztforradalomtól.

Pékár Gyula, nyűg. miniszter, orsz. képviselő.

Jól emlékszem a fórumon való első megjelenésére. Csendes ülés a Házban; én épp Tisza Istvánnal beszélgettem, midőn egyszerre észrevettem, hogy fejét felveti s növekvő érdeklődéssel kezd figyelni a túoldal nyugodt szavú, de erős hitű, súlyos szónokakára. Ki az ott? Elszánt nézésű, sujtásos magyar viseletű, csizmás, vidéki gazdaember . . . Semmi póz, semmi hetvenkedés, — nem bánja, hogy kevesen hallgatják, mintha nem is hozzánk, hanem a magyarok Istenéhez szólna, mintha nem is a törvény Házában, hanem a Mindenható templomában prédikálna a magyarság szent fundamentumáról: a földről, annak népéről s annak ügyében kérne nem emberi szavazást, hanem isteni döntő elhatározást! Nem szikla az a magyar föld és Szabó István mégis ihlető Péter sziklának érzi a sarka alatt: rajongó hittel és sziklakemény meggyőződéssel erre építi ő fel a magyar föld magyar népének azt az ő lelkéből sugárzott, megváltó tanát, mely szerinte, egyedül biztosíthatja a népigazság s a nemzeti magyar fennmaradás uralmát . . .

Most is látom a Tisza arcát s jelentős szavát:

— Erős elme, erős lélek, erős akarat, erről még hallani fogtok!...

Aztán jöttek a viharok, vérbefult Tisza hangja s a Károlyival kezdődő vörös fergeteg 133 napos tájfunnal söpört végig a haladkló szegény hazán. Jött 1919 aug. 6-a, midőn a mi Fehér Házunk félretolta a post-bolsevista kormányt és a homo regius: József kir. herceggel visszaállította keresztény nemzeti alapra a magyar kormányt, — ekkor az új honfoglalás augusztusi perceiben ismét együtt voltunk, együtt tanácskoztunk Szabó Istvánnal, együtt a kereszténypártiak a kiszegádkkal. És Tisza István jóslata kezdett

igazra válni: Szabó István az immár legendás «Nagyatádivá» vált, kinek Bethlen Istvánnal való történeti kézszorítását immár aere perennius szobormű őrzi. A magyar föld, a magyar nép apostola: »Szabó István belépett a magyar ezerév történelmi pantheonjába .. . Im már írott történet az ő élte és működése, — az eljövendő korok majd még sokat vitázhatnak e küzdő magyar élet, apostoli elszántságok, földimádó, nép- és nemzetmentő hatalmas hite felett, de egyet senki se fog kétségbe vonhatni: őszerejű, törhetetlen magyarságát, mely mint honfoglaló x4.rpádék az Attila örökségéhez, oly fanatikus rajongással csüggött a magyar jövőt jelentő magyar rögön. A nehéz, minden Mohácsnál mohácsibb időkön át ez volt a vezérgondolata. Így látom én alakját a magyar hitének ázsiai majesztásában: típusa a kardos és ekevasas magyar küzdőnek, ki ezeröt száz év óta talpon áll a mi turáni történelmünkben. Látom őt az Attila, az Árpád seregében, látom a Rákóczi kurucokat, meg a Kossuth vörössipkásai közt: Tiborcz, de ki banná, Petur banná lesz, vezérré, a magyar föld vezérévé, hogy a népnek őstudatot adva, ezzel a nemzeti öntudatot erősítve! E nemzeti géniusznak hatalmas darabja vett testet az ő lelkében s abból a magyar földből, melyet a magvető Nagyatádi az ő hitével megtermékenyített, új erővel fog kisarjadni a magyar örökkévalóság. Ez nemzeti palladiumunk a nemzetköziség elleni harcunkban s ha mink úgy szeretjük a magyar földet s annak karddal és eke vassal verő magyar népét, mint ahogy Nagyatádi szerette, akkor elmondhatjuk Kossuth Lajossal: «Magyarországot a poklok kapui sem döntendik meg!»

Péntek Pál, v. orsz. képviselő:

Az első szervezkedésünket kettészelte a háború.

Amikor hétévi hadifogság után Szibériából hazajöttem, a képviselőház jobbszóló mezőnye tele volt kigazda-képviselőkkel, barátaimmal, Nagyatádi Szabó István régi, kipróbált harcos-társaival.

Beteljesedett, amit másfél évtizeddel azelőtt előre megjósolt a Vezér, aki azután itthagott bennünket, mint Mózes, amikor megmutatta népének az ígéret földjét.

És szétszéledtünk mi is, mint Mózes népe.

Ezt is megjósolta a Vezér annak idején.

De az elvetett mag kikelt. A magvetésből erdő lett és Nagyatádi Szabó István tanításai örökéletűek maradnak.

Pintér László, orsz. képviselő:

«A fundamentum a kiscgazda. Ha nem őreá építik az urak az országot, az épület nem tud dacolni a viharral!» — Ezt mondotta nekem a dunakiliti-i bíró, Horváth Imre uram. Igaza van. Ennek az országnak a fundamentuma a magyar falu, a magyar földműves-nép. Erre kell és csak erre lehet az ország épületét felépíteni. E gondolatot hozta a politikába és képviselte Nagyatádi Szabó István.

Az ő tragikuma, mely egyben az általa képviselt politikának is keserű sorsa, hogy olyan időben került kezébe a földművelés ügyének intézése, mikor a veszített háború és az országcsönkítés folytán a rettenetes visszaesés állt be.

Nagyatádban benne égett az a meggyőződés, hogy egy haladó, de az ősi hagyományokhoz ragaszkodó politikának tengelye csak a helyesebb birtokmegosztás lehet.

Sajnos, a magyar kiscgazdatársadalom szervezetlensége miatt sok pontban csonka maradt Nagyatádi programja és meddővé sok nagyszerű gondolata. Életének álma, működése célja: a magyar falu megszervezése volt. Egy ország, egy tábor. Az gyűjtja meg Nagyatádi emlékének mécsesét, aki újra egy erős táborba fogja egybe a magyar falut.

Plosz István, orsz. képviselő:

Amikor szerte vitte a hírt a távíró, hogy meghalt Nagyatádi Szabó István, megdöbbenve állt meg egy pillanatra minden magyar. Még azok is, akik őt közelebbről nem ismerték, azok is, akik nem voltak véle egy politikai nézeten, mert önkénytelenül is érezni kellett, hogy egy nagy, egy alkotó szellem távozott az élők sorából. Mi pedig, akik közelebb álltunk hozzá, hívei és barátai, zokogva sirattuk őt, éreztük, hogy mit veszített halálával a magyar kiscgazda- és földművestársadalom, mit veszített az egész magyar nemzet . . . *Teste visszatért az anyaföldbe, amit az imáadásig szeretett.* Ő nyitott utat a magyar földművestársadalom számára a törvényhozásban. Ő értette meg más társadalmi osztályokkal, hogy a magyar csak akkor lesz nagy és erős, ha a magyar falut anyagiilag és szellemileg felemeljük és megerősítjük. Az ő általa hirdetett és követett agrárpolitika az az egyedüli helyes út, amelyen a magyar élet újra elindulhat és eredményesen járható, amelyből *kinőhet az erős magyar nemzet.*

Micsoda varázserő volt egyéniségében! Csak pusztá megjelenése

is lázba hozta a földmivestőmegeket. És ha nem lett volna olyan bölcs látnoki képességgel megáldva, napok alatt lánggra tudta volna gyújtani a nagy földmivestőmegeket, s forradalomba vihette volna őket. Ő nem ezt akarta! Bölcs, okos szónoklataival fegyelmelni tudta fajtáját. Sokkal jobban szerette azt és hazáját, mintsem, hogy ilyeneket engedjen meg nemzete pusztulására.

Azok, akik ma is szeretnek reáhivatkozni, tanuljanak tőle. Hogy azokat a sebeket is, melyet a világ gyűlöletből és egyes nemzetek önzéséből ejtett rajtunk, ezeket a sebeket nem gyűlölettel, a sebek állandó feltépésével lehet gyógyítani, hanem az ő parlamenti klasszikus mondása, *cselekvőereje alapján*, a szeretet és összefogás által.

Örffy Imre, v. orsz. képviselő:

Nagyatádi Szabó István személye még mindig nagyon be van állítva a pártpolitikába. Mindenki magának reklamálja őt, ami legjobb bizonyíték arra, hogy egyéniségének hatóereje mennyire túlélte testi elmúlását.

Egyik fő-, talán legnagyobb tulajdonsága volt, hogy *tudott hallgatni*, ha ez volt a célravezető.

Elhatározásaiban és azok megváltoztatásaiban nem volt kapacitálhatlan, de nem volt könnyűkezelésű sem. Nagyon jól mondta önmagáról: «nem vagyok puhafából faragott ember». Nagy elveit sohasem adta fel, de nagyon sokszor megelégedett kisebb eredmények elérésével, semmint veszélyeztesse az egész célt. Akik ezért megalkuvással vádolták, egyáltalán nem ismerték.

Teljesen tisztában volt értékével. *Eszközül nem adta magát oda soha senkinek sem*. Nem szerette a talpnyalókat, de jól esett neki a komoly helyről való elismerés. Ma is előttem van szemének felcsillanó öröme, amelyet élete alkonyán tapasztaltam egy alkalommal. Veszprémben jártunk, ahol ünnepelte őt mindenki. Ünneplő-asztalánál ült a város színe-java. A *katholikus nagyprépost-püspök* is, akinek hálásan köszönte meg, hogy harminc évvel ezelőtt falujában járva, róla, az akkor még ismeretlen, egyszerű magyar *kálvinista* földmivésről azt mondta: «ez az ember egy zseni!»

Túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy minden év, az ő elmúlása után, nem csökkentette, hanem nagyobbította emlékét: alakja megnőtt, megtisztult, a történelemé lett, amelybe immár bevonult, mint a magyarságért legtöbbet tett államférfiak egyike.

Örfy Imre

Rubinek István

Schandl Károly

Stefaich Pál

Szabó Sándor

Tankovits János

Östör József, orsz. képviselő:

Nagyatádi Szabó István közéleti működését a legélenkebb figyelemmel kísértem fellépése első pillanatától. Az összefogó és nem széthúzó, a magyar föld imádatából származó nemzeti politika vezérlő gondolatába állította be politikai pályáját, amelyen azután kisebb súlyt helyezett arra, hogy mily pártkeretekben, vagy milyen fegyvertársakkal tudja e nemzeti földbirtokpolitikáját minél helyesebben megvalósítani. Ebben látom az Ő politikai egyéniségének lényegét és a kiválóságát, amely e szerint túlnő az ő éveinek számán, mert utat mutat a jövő felé is.

Rubinek István, v. orsz. képviselő:

A kommün rövid, de annál gyászosabb szereplése után új áramlatok jelentek meg a magyar politikai életben. A magyar kisgazdatársadalom, amely a világháború előtt csak egy-két taggal volt képviselve a törvényhozás Házában, óriási lendülettel tör előre, hogy számbeli nagyságának és politikai súlyának megfelelő képviseletet biztosítson magának az ország társadalmi és gazdasági ügyeinek intézésében.

Két vezér áll az élén, kétirányú, de egy cél felé törekvő szervezkedéssel s ennek megfelelően két táborra oszlik a kisgazdatársadalom is.

Nagyatádi Szabó István és Rubinek Gyula. Mindkettő régi, kipróbált harcosa a magyar gazdatörekvéseknek. A világháború és az azt követő forradalom mindkettőt meggyőzték arról, hogy a forradalom utáni új korszakban a magyar politikai életben vezetőszerephez kell jutnia a magyar kisgazdaosztálynak, amely a világháború vérvivatarában oly példátlanul súlyos áldozatokat hozott, s amely politikai érettségének, rátermettségének oly nagyszerű bizonyítékát adta a forradalom alatt. Egy célért, két zászló alatt indult meg a magyar kisgazdatársadalom megszervezése. Az «Országos Kisgazda és Földműves párt» és az «Egyesült Kisgazda és Földművespárt» nemcsak más politikai pártokkal, de egymással szemben is kemény harcot vívtak, amelyek sokszor bizony a személyeskedés terére is átcaptak. A személyeskedés terére — a küzdő katonák között, de sohasem a két Vezér között.

Államférfiúi bölcseségükkel felismerték, hogy döntő eredményt csak a divergáló erők egyesítésével, a két testvérpárt egyesülésével lehet elérni, s mialatt a táborokban még folyik a harc, a vezérkarok-

nál már megindult a serény munka a két vezér találkozásának előkészítésére. A találkozás 1919. év december havában jött létre Rubinek Gyula akkori földművelésügyi miniszter lakásán.

Nagyatádi Szabó István hűséges fegyvertársa és elváhatatlan barátja: Mayer János társaságában érkezett a találkozóra, amely eldöntötte a magyar politikai élet fejlődésének irányát hosszú esztendőkre.

Ezen, a politikai szempontból oly nagyjelentőségű találkozáson ismertem meg Nagyatádi Szabó Istvánt, a maga teljes államférfíui nagyságában. A testvérpárt részéről őt ért támadások tartózkodóvá teszik a tárgyalások kezdetén, mely tartózkodás azonban lassanként a megértésbe megy át azoknak a nagyszabású terveknek hallatára, melyeket a vendéglátó házigazda a két testvérpárt egyesülésével kapcsolatban eléje tár. Államférfíui bölcsesége egyszeriben felismerte a példátlan politikai lehetőségeket, melyek a testvéri kézfogás esetében a kisgazdapárt javára adódnak, felismeri óriási politikai horderejét a magyar intelligencia és a kisgazdatársadalom egybeforrásának, s azokat az előnyöket, amelyek ebből a kisgazdatársadalomra hárulnak. A politikai helyzet adottságának villámgyors felismerése, bölcs mérséklet a követelések felállításában, tiszteletbentartása mások jogainak csendült ki minden szavából, ami egyébként jellemezte egész későbbi politikai pályafutását is.

A rövidnek szánt beszélgetés hosszú órák sorsdöntő tanácskozásává fejlődik, melynek során feledve minden egyéni sérelem, intrika, amely a két pártvezér megegyezésének útjában állott, s nagy kontúrjaiban megszületik a gazdaságpolitikai program, mely hosszú évek politikájának alapjává vált.

Nagyatádi Szabó István és Rubinek Gyula, a két pártvezér, minden kérdésre nézve megegyezett, mely megegyezésnek eredménye gyanánt, a két kisgazdapárt egyesülésével életre kelt a «Keresztény Kisgazda és Földművespárt», mely az 1920. évi januári választásokon a Nemzetgyűlés legnagyobb pártja gyanánt került be a magyar törvényhozás házába.

Vajha ez a két férfiú hamarabb ismerte volna meg egymást!

Schandl Károly, az Orsz. Központi Hitelszövetkezet alelnök-vezérigazgatója, orsz. képviselő, ny. földművelésügyi államtitkár.

Szabó István erdőcsokonyai bíró nevét a kilencszázas évek elején hallottam először. Az egytemi ifjúság körében megalapítottuk

az Országos Széchenyi Szövetséget, hogy a falu népével állandó összeköttetést teremtsünk. A fiatal széchenyisták kettesével, hármasával szálltak ki a falvakba előadásokat tartani. Erdősokonyáról visszatérve, jelentették nekem, mint a Szövetség elnökének, hogy Szabó István bíró meglepően intelligens beszédben fejezte ki rokonszenvét az ifjúság mozgalma iránt.

A kisgazdapártnak és a földművespártnak 1919 január 5-én történt egyesülésénél láttam először Nagyatádi Szabó Istvánt, mint pártvezért és igazi nemzeti politikust a maga nagyságában. Amikor Meskó Pál és Nagyatádi Szabó István átölelték egymást, ebben az összefogásban egyesült a keresztény magyar értelmiség a magyar kisgazda társadalommal. Ez az összefogás volt alapja a később — a bolsevizmus után — a kormányra jutott keresztény kisgazda- és földműves-párt, sőt a most is kormányzó egyéges-párt létrejöttének.

Mayer János földművelésügyi miniszter hívott maga mellé 1921 december elején politikai államtitkárnak. Félévi minisztersége után nagyatádi Szabó István jött vissza a földművelésügyi minisztériumba. Felszólított, hogy mellette is töltsen be továbbra az államtitkári állást. Így folytattam nagyatádi Szabó István mellett a földművelésügyi kormányzatban az első munkatársi tevékenységet egészen a kiváló miniszter lemondásáig, illetve haláláig.

A földművelésügyi minisztériumban ez a pár év a korszakalkotó reformok ideje volt. A birtokreform, a falusi házhelyek a téli gazdasági iskolák és a középfokú szakoktatás, a népházak, a mezőgazdasági munkáskérdések, az erdőtörvények, a bortörvény revíziója, a mezőgazdasági érdekképviseltek, a földmunkások szövetkezeti mozgalmának megteremtése, az árvízvédelem újjászervezése, a tejértékesítés megszervezése, a mezőgazdasági értékesítés és a külkereskedelmi összeköttetések ujjíteremtése olyan hatalmas feladatok elé állította a földművelésügyi minisztériumot, aminőkkel Darányi óta nem találkozott. A közigazgatási munka mellett a földművelésügyi minisztérium volt az a hely, ahová az ország népe tömegesen fordult a legkülönbözőbb kérésekkel és panaszokkal. A politikai konszolidáció feladata is reánk hárult. Egy esztendő után ezzel a kijelentéssel fordult hozzám:

— Most már kijelenthetem, hogy a legtökéletesebb bizalom tölt el minden lépésem iránt és örülök, hogy azt a hűséges munkát, amelyet mellettem egy év óta kifejtettél, ezzel a bizalommal viszonzhatom.

A miniszter nem szerette a hízelgőket. Fajtáját, a magyar falu népét ő is cselekvően szerette. Sokszor küzködött benne a szerető ember a lehetőségekkel számoló közigazgatási vezetővel. Szeretett volna többet tenni a nála járt falvakért, mint amennyit lehetett. De amiről meggyőződött, hogy lehetséges, abból nem engedett. Mint miniszter, nem szerette a szószaporítást s maga sem beszélt sokat, megkövetelte a pontosságot, kötelességtudást és a legnehezebb ügyek minél gyorsabb elintézését, de megkönnyítette munkatársainak, az egész minisztériumnak a helyzetét különösen azzal, hogy súlyát a kormányban mindenkor kihasználta a földművelésügyi kormányzat ügyeinek előbbvitelére. Amikor az 1922-es választások lezajlottak, a miniszterek nagyobb része nem jutott mandátumhoz. Bethlen István gróf miniszterelnökön és Vass József miniszteren kívül — akik egy-egy mandátumot nyertek — Szabó István földművelésügyi miniszter és a földművelésügyi államtitkár, e sorok írója, kapott két-két mandátumot. Tréfásan jegyezte meg a minisztertanácsban Nagyatádi Szabó István, hogy a földművelésügyi kormánynak az ország szemében nagyobb súlya van, mint az egész kabinetnek. Hat mandátumból négy a földművelésügyi minisztériumé volt.

A miniszteri székben azért volt nagy, mert jól tudta, mit kíván az élet, hiszen az élet embere volt. Világos judiciuma volt, amellyel a szakvélemények előterjesztése alapján habozás nélkül foglalt minden kérdésben állást. De ép az könnyítette meg a mi munkánkat, hogy, ha egyszer valamiben állást foglalt, akkor tudtuk, hogy az a minisztertanácson, sőt a parlamentben is keresztül megy. Miniszteri tanácskozásokról alig hozott vissza előterjesztést Szabó István miniszter azzal, hogy a minisztertanács nem járult hozzá. Kifelé sokszor csitította a maga népét, de befelé *kurucminiszter* volt, akinek csak a lehetetlenség állta útját, ha valamit az ország és a falu népe érdekében keresztül akart vinni.

Hatodfél éves államtitkárságból három évet töltöttem mellette. Megtisztelő bizalma mellett politikai barátságával tüntetett ki, úgyannyira, hogy az utolsó években már döntő politikai kérdésekben is meghallgatta véleményemet. Ilyen alkalom volt az, amikor nem szakított Bethlen István gróffal s megtagadta a fajvédők felhívására a pártból való kilépést. De ilyen alkalom volt az is, amikor közvetítemre újból kezét fogott Bethlen István gróffal utolsó évében. Ebben az esztendőben történt, hogy a miniszteri tárcáról lemondott. A miniszterelnök előterjesztésemre üresen hagyta

a miniszteri székét s engem a miniszterelnök előterjesztésére a Kormányzó a földművelésügyi minisztérium ügyeinek vezetésével bízott meg. A pártvacsorán, amikor hallottam, hogy Erdősokonyára készül, hozzáfordultam és kértem, hogy jöjjön vissza a minisztériumba, mert szobájában minden úgy maradt, mint ahogyan hagyta.

— A földművelésügyi miniszteri szék és az egész minisztérium téged vár! — mondtam neki. — Mielőbb jöjj vissza közénk Erdősoknyáról!

Nagyatádi Szabó István szokott módján sokáig elgondolkozott és aztán halkán csak ennyit mondott erősen a szemembe nézve:

— Azt hiszem, visszajövök, fiam, visszajövök még hozzátok!

Ez volt az utolsó kijelentése, amellyel államtitkárjának utolsó, már nem hivatalos előterjesztését fogadta.

Stefaich Pál, Somogy vármegye alispánja:

Nagyatádi Szabó István nagyívvelésű életpályája kettős irányban emelkedik ki. Az egyik irány társadalmi, a másik politikai. Egyszerű falusi körből indul el, falun nevelkedett, dolgozott és fáradozott. Ott lépett reá az élet útjára, ott keltek szívében életre a hazaszeretet és emberszeretet érzései. Az egyszerű falusi körben átélt élet megszeretteti vele azt a társadalmi réteget, amelynek ő maga is fia és neveltje volt. Ismerte osztályostársai életkörülményeit, közvetlen tapasztalásból ismerte azoknak kemény életküzdelmét, felismerte ennek a társadalmi rétegnek bajait.

Nem állt meg azonban a megismerés útján, a gondviselés nagyobb szerepet adott Szabó Istvánnak. Rátermett vezére lett a falu társadalmának és az ő fáradhatatlan tevékenysége megszervezi a falu népét. A magyar társadalmi életben új rétegeződés születik meg: a kisgazdatársadalom.

Ezen a ponton kap Szabó István közéleti tevékenysége politikai irányzatot. A kisgazdatársadalomból ugyanis kialakult Szabó vezérlete alatt az országos kisgazda párt, mely azután a falusi, majd a megyei keretet is mihamar túllépte. És az eredmény méltó lett a kisgazdavezér elgondolásához. Emelkedett a kisgazdatársadalom értelmi szintje. Szaporodtak gazdasági ismeretei, és erősödött ennek a rétegnek tudatossá vált hazafias szelleme.

Mindezekhez hozzájárul egy igen fontos jellemvonása Szabó életpályájának. S ez az, hogy minden lépését, minden működését a közért való munkálkodás összefogó gondolata vezette; és ebből

rajzolódik ki Szabó Istvánnak igazi nagysága. Az általa vezérelt osztály érdekeit alá tudta rendelni a köz érdekének és javának, és így a falu társadalmát nem különítette el, hanem inkább szervezeten belekapcsolta az egyetemes magyar érdeknek, az egyetemes magyar gondolatnak életfolyamába.

Szabó Sándor, ny. főispán, v. orsz. képviselő:

Ő az . . . Bronz és márványban áll a fórumon, de lélekben milliók emlékében gyökeredzik. Egy sóhajtás volt először, egy vágy, majd törekvés későbbben. Egy lélekzet, egy hang, majd zengő kiáltás, milliók ajkáról. Figyelmeztetés, de nem romboló orkán a történelmi idők termőföldje felett.

Úgy feküdt ő a magyar földműves-tömegek lelkében, mint nagy, komor, hallgatag hegyek méhében a forrás, amelyikről nem tudja senki, hogy csermellyé, patakká dagad ez a víz, amelyik rombolni fog, vagy termékenyítő, áldástvivő, szélesmedrű, fenséges folyam lesz-e, amely hordozza a büszke hajók aranyos bordázatát s rajta a magyar életet.

Most áll kőben és ércben Nagyatádi Szabó István . . .

Korának szülötte, gyermeke, férfia volt ő. Egy küzdelmekben gazdag idő nyitotta útját a fórum felé, ahol új színeket hozott az egyalapszínű politikai életképben: üdét, frisset, a magyar mezők sóhajától harmatos virágokét. A változatos politikai mezők új hangja lett, olyan, amelyik mindig az volt, aminek lenni kellett: öntudatosan kérő, de követelő is, ha az elvek úgy kívánták. Mérsékelt, amikor a nemzet magasabb érdekeivel egyeztetni kellett az osztályérdekeket; bölcs, mikor a cselekedeteknek jövőre kiható erejét kellett mérlegelni.

Ez volt Nagyatádi Szabó István! ... De még egyéb is volt ő! Önzetlen fajszeretet. Akiben a sorsában földhöz-kötött magyar nép történelmi erői dolgoztak. A zavaros politikai mozgalmak, cselekvések, hízlegések és fenyegetések között nem a ravasz furfang és altatás volt az ő jelleme, hanem a nyíltszívűség volt védelmi pajzsa, minden ármánykodás ellen. Politikai barátaihoz önfeláldozó, hű és igaz. Pajtájának, a történelmi szerepre elhívott kisgazda, osztálynak szolgálatában szeretettel áldozott hírt, népszerűséget, közéleti állást, munkát, buzgalmat, egészen szíve megszakadásáig.

Most ott áll az érc és márvány Nagyatádi Szabó István a fórumon, szemben a parlamenttel, de nem úgy, mint egy száműzött

gonosz szellem, hanem mint a magyar földműves-osztály diadalmas vezére, aki megérkezett oda, népének élén és ottan kezét fogott a történelmi osztályok képviselőivel — a nemzet megmaradását szolgáló nagy történelmi munka elvégzésének szövetségére.

Ez a kéz talán kemény és kerges, de hű és igaz s e nélkül a nemzet államfenntartása megoldhatatlan és elvégezzhetetlen feladat.

Az eseményektől terhes történelmi idők mozgalmaiban — végül — a magyar földműves-osztálynak a politikai küzdőtéren való megjelenését és elhivatását jelenti ez a szobor. A harmadik rend ezzel mint tényező lép a magyar történelem-irányító kormánykerék mellé.

A szobor figyelmeztet! . . . Megérkezett a harmadik rend, — kiszélesíti és kitölti a nemzetfenntartó elemek megritkult és megomlott sorait.

Gróf Széchényi Viktor, Fejér megye főispánja:

Boldogult testvérbátyám Sz. Géza, Erdősokonyán lakott, — Szabó István falujában — s utóbbit jól ismerte s már nagyra becsülte még jóval mielőtt országos szerepre jutott. Akkor még Szabó Istvánt csak fivérem előnyös leírásából ismertem — a forradalmak alatt s később, mint a nemzetgyűlés tagja, sokszor érintkezhettem vele. Nagy nyugalma, éles bírálóképessége, melylyel a legbonyolultabb gondolatkomplexumból ki tudta a lényegyet hámozni és egész egyéniségéről lerívó becsületessége nagy, megnyerő hatással volt reám. Bátran mondhatom, hogy ama forradalmi időkben az ő mérséklő befolyása döntő volt abban az irányban, hogy a falu népe a közrendet nagyobb mértékben nem ingatta meg. Korai halála nemcsak a kiscgazdaközönségnek, de az egész nemzetnek súlyos vesztesége volt.

Tankovich János, v. orsz. képviselő:

A kezdet-kezdetétől indultam el együtt néhai Vezéremmel, akinek nagyságát csak akkor éreztem át igazán, amikor már képviselő lett és a vármegyei pártelnöki székét közkívánatra nekem kellett betöltenem. Sok, töméntelen sok megbeszélésen, értekezleten, gyűlésen és ünnepségen vettem részt az oldala mellett es most, amikor emléksorokat írok róla, moziszerűen peregnék le lelki szemeim előtt azok a jelenségek, amelyek az ő döbbenetes látnoki erejét bizonyítják. Köztünk, legközvetlenebb barátai és első fegy-

vertársai körében is komoly, szűkszavú, a jövőbe-látó volt. Mint a Mester a tanítványai között. Biztos volt a dolgában. Tudta, hogy politikája kőszikla, amelyen — ha szenvedéseken át is, de egy új, szebb jövő épül fel és látta, hogy a Golgota útja neki is osztályrészül jut, mielőtt beérkezik a halhatatlanságba.

Magyar Testvérem, ki e könyv lapjait forgatod, nézd meg Vezérünk ércebeöntött mását. Nézz bele jóságosan nemes arcába és sohase felejtsd el, hogy a magyar földművesnépet igazán szerető Vezér volt Nagyatádi-Szabó István!

Temple Rezső, ny. h. államtitkár, orsz. képviselő:

1920 májusában, amikor még a közlekedésügyi minisztériumban szolgáltam, névjegyet adott át a titkárom:

«Ch. Burnier, a Gazette de Lausanne igazgatója». Burnier Kienast a budapesti svájci konzul ajánlólevelével igazolta magát és mikor kérdeztem, hogy mivel lehetek szolgálatára, megrökönyödéssel vettem tudomásul válaszát.

— Kérem államtitkár úr, még sohase láttam paraszt minisztert, beszélni szeretnék vele, vezessen be hozzá.

Újságja nem valami rokonszenvvel írt Magyarországról s így nagy dilemmában voltam. Ha elutasítjuk, tovább folytatja magyar-ellenes hangnemét, ha pedig fogadja a miniszter s az audencia folyamán neki nem tetsző nyilatkozatot vagy csak mozdulatot tesz, többet ártunk az országnak, mintha kérésével már előre elutasítjuk.

Bementem a miniszterhez és előadtam szórói-szóra, amit Burnier kért. És akkor láttam Nagyatádi providentialis államférfiúi mivoltát. Fogadta.

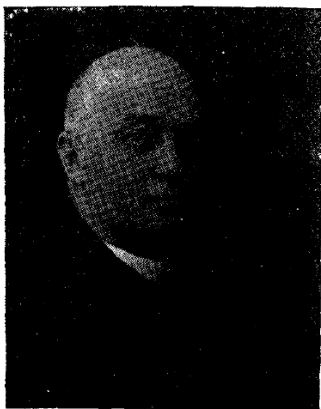
Közvetíttem a félórás beszélgetést. Tempósan, nyugodtan és megfontoltan válaszolt minden kérdésre és a végén, amikor Burnier hálásan köszönte a kihallgatást, hozzám fordult a miniszter.

— Mondd meg neki, hogy én is köszönöm látogatását. Nem tudom milyen benyomást tett rá a «paraszt» miniszter, de *ilyen* paraszt van az országban több ezer. A látogatást, ha csak módomban lesz, visszaadom Svájcban, mert kíváncsi vagyok, milyenek az ottani parasztok és alkalmasak-e miniszternek.

Mikor kijöttünk, láttam az elfogódottságot Burnieren. Erre nem volt elkészülve. Eredmény: hétszeri folytatásban többhasábas vezércikk a «Gazette de Lausanne»-ban, tele és tele Magyarország dicséretével.

Temesváry Imre

Túri Béla

Tóth Pál

Váry Albert

Zsindely Ferenc

Zsóry Barnabás

Temesváry Imre, orsz. képviselő:

Nagyatádi Szabó István sohasem hagyta magát hangulatoktól befolyásoltatni. Ösztönös felelősségérzete a legkritikusabb pillanatokban is megtalálta azt az utat, amely a nemzet egyetemes érdekeinek adott helyzetben legjobban megfelel és csodálatos lelki-erővel tudott szembehelyezkedni még legmeghittebb politikai barátai követeléseivel is, ha bölcs előrelátása nem találta azokat nemzetére előnyösnek.

Túri Béla, orszgy. képviselő:

Nagyatádi Szabó István puritán jelleméről, a magyar fajt jellemző tehetségéről, a nép boldogulását kereső politikájáról bizonyára többen megemlékeztek, mert e tulajdonságai közismertek voltak. Az alábbiakban egy olyan történelmi pillanatról akarok megemlékezni, melyben kitűnt, hogy Nagyatádi Szabó Istvánban a magyar alkotmány tisztelete éppolyan volt, mint azokban, kik királyhűségüket a magyar alkotmány tiszteletéből merítik.

Amikor boldogult IV. Károly szerencsétlen kimenetelű második kísérletét tette meg, hogy uralkodását újból megkezdje, a nagyhatalmak nyomására gróf Bethlen István kénytelen volt az úgynevezett detronizációs törvényjavaslatot benyújtani. Bethlen István a törvény benyújtása előtt értekezletre hívta meg a parlamenti pártok kiküldöttjeit, hogy a javaslatot bemutassa és a kényszerhelyzetről őket tájékoztassa. Az értekezleten a minisztertanácsi szobában résztvett Nagyatádi Szabó István is, valamint a jelen sorok írója és ezért tudom a történeteket hitelesen előadni. Többek felszólalása után gróf Apponyi Albert beszélt. A miniszterelnök előadása nyomán elismerte, hogy a magyar törvényhozás kényszerhelyzetbe került és a kormány részére ő sem látott más kiutat, mint hogy enged a fenyegető erőszaknak. Apponyi Albert csak azt kérte, hogy ismerjék el az ő különleges helyzetét, melyben ő egész múltjánál, elveinél és politikai működésénél fogva van s amelyből kifolyólag ő a törvényjavaslat ellen fog felszólalni és ellene fog szavazni.

Ekkor szót kért Nagyatádi Szabó István és ezeket mondotta: vagy tényleg kényszerhelyzetbe jutottunk és akkor ennek következményei alól senki sem vonhatja ki magát, vagy nem vagyunk, de akkor mindenki szabadon cselekedhetik. A magyar alkotmány szempontjából és annak tisztelete tekintetében azonban nem lehet

különbséget tenni magyar és magyar között, ha az egyiket mindjárt Apponyi Albertnek hívj akis, és ha mindjárt akkora érdemei vannak is, mint Apponyinak. A magyar alkotmányt és annak rendelkezéseit egyformán kell tisztelni minden magyarnak. Sem a főúri vagy polgári származás, sem az, hogy valaki katolikus vagy protestáns, nem változtathat azon, hogy az alkotmányt tisztelnie és rendelkezéseit betartani kell. A kényszer előtt pedig, ha a haza érdeke most azt kívánja, mindenkinek egyformán kell meghajolni, ő maga semmiképpen nem akar másképp viselkedni és cselekedni, mint akár egy Apponyi Albert gróf.

Tudjuk, hogy a kérdés úgy lett megoldva, hogy csak tiltakozó deklarációt olvasott fel Apponyi, de a szavazásnál, akik a teremben maradtak, meg sem számláltattak. De nem ez most a fontos. Jellemző Nagyatádi Szabó István felszólalása az említett előértekezleten. Az ott elhangzott szavai mindennél jobban kidomborították alkotmányos gondolkozását és a magyar alkotmány tiszteletét. Nagyatádi Szabó Istvánban ekkor is a magyar ember jelleme tündöklött fel és a magyar nép alkotmánytisztelete — amelybe a királytisztelet is tartozik — nyilatkozott meg.

Tóth Pál, orsz. képviselő:

Még a boldog békevilág éveiben jött, de voltaképpen a világháborút követő forradalmi idők zűrzavarában lett naggyá és emelkedett olyan magasságba, minőt sem előtte, sem azóta nem ért el még magyar kispazda.

Országos vezére volt egy pártnak. A békés haladásnak, a megértésnek és szeretetnek volt az apostola.

Pártvezérnek indult és — államférfi lett. Neve fogalom. Ércalakja ott áll a földművelésügyi minisztérium előtt, szelleme pedig irányt mutat ma is a magyar kispazda egyre nehezülő életsorsának intézésében.

Váry Albert, orsz. képviselő:

Nagyatádi Szabó István örök érdeme, hogy a magyar föld jogán először szólaltatta meg a földműves- és kispazdatársadalom jogát és igazát a magyar politikában. Halhatatlanságát bizonyítja, hogy ma már nem lehet magyar nemzeti építő-politikát csinálni a kispazdatársadalom erőteljes részvétele nélkül. Tőlünk függ, hogy ennek a népies magyar politikának élére a magyar kispazdatársadalom kerüljön s békés összhangban a többi társadalmi osz-

tállyal, olyan politikát csináljunk, mely a földművesnép érdekeinek s ezzel a magyar nemzet jövőjének megfelel.

Zsindely Ferenc, orsz. képviselő:

Magyarország politikai közéletének az 1869-i kiegyezés óta állandó és végzetes mulasztása volt, hogy vagy egyáltalán nem vette észre, vagy korántsem értékelte kellően azt a szerepet, melyet a gondviselés a modern Magyarország felépítésében a falu földműves társadalmának szánt és amelyet egyedül a falu fel-törekvő, politikai gondolkozásban öntudatosná vált és gazdasági eszközökkel felfokozott friss ereje képes betölteni. Nagyatádi Szabó Istvánnak, a falu méltó megszemélyesítőjének minden ízében magyar, mérsékelt, böles és töretlen erejű egyénisége eleven memento volt közéletünkben: állandó figyelmeztetés a nemzet politikai lelkiismerete számára, hogy ezt a mulasztást sürgősen pótolnia kell, ha az új Magyarország fundamentumát valójában meg akarja ásni — egyben pedig Nagyatádi Szabó István példájával cáfolata is mindazoknak az idejét múlt aggodalmaknak, melyek közéletünk egyes rétegeiben a földműves társadalom irányító szerepével szemben esetleg még mindig felkísértének. Ez a memento és ez a példaadás Nagyatádi Szabó Istvánnak — sajnos — oly korai elhunytával nem szűnt meg, de elevenen él. A kisczavavezér bronzszobra a földművelésügyi minisztérium épülete előtt nemcsak arra a kötelességére figyelmezteti a nemzetet, amellyel a falu népének gazdasági téren tartozik, de útmutató a társadalmi megértés, a minden magyarok testvéri összefogása és egymás munkájának kölcsönös megbecsülése felé is abban a szel-lemben, amelyet Nagyatádi Szabó István közéleti szereplésében megvalósított.

Zsóry Barnabás, a Kisbirtokosok Biztosító Intézetének igaz-gatója:

A Kisbirtokosok Biztosító Intézetének nagynevű alapítójá-ban: néhai Nagyatádi Szabó Istvánban nem tudom mit becsüljek, mit értékeljek többre? Azt-e, hogy fajtáját nálánál senki jobban nem szerette, vagy azt, hogy igazi bölc magyar ember volt.

Utolsó lehetőleg azon dolgozott, hogy a lelkéhez közelebb álló kisczavavezér politikailag, gazdaságilag hatalmas tényezővé emelje, de a cél elérése érdekében végzett nagy munkájában a józan bölcsesség útjáról nem tért le soha.

TARTALOM,

	Olda
<i>Előszó</i> , írta Mayer János.....	5
<i>Bevezetés</i>	12

ELSŐ RÉSZ.

Fiatal évek. Elindulás a politika országútján.

Erdőcsokonya	17
Szalóky Dániel a gyermek Szabó Istvánról.....	19
Bevonulás a megyeházára	21
A somogyi eredmény visszhangja az országban.....	21
Elindulás a politika országútján.....	23
A nagyatádi képviselőválasztás.....	24
A szentgáli zászlóbontás. Pártalakulás.....	25
Az első kisgazdaprogram.....	25
«Talpra magyar! Talpra kisbirtokosok!».....	28
«Új irány a politikában».....	29
A második választás.....	33
A külföldi sajtó nagyatádi Szabó Istvánról	35
Clark tárgyalásai és Nagyatádi Szabó István	35
Felirati beszédek	37
Nagyatádi Szabó István az ország szívében	57
Nagyatádi Szabó István és Mayer János első levélváltása.....	59
Nagyatádi Szabó István és Rubinek Gyula kézfogása	72

MÁSODIK RÉSZ.

Az államférfi.

Nagyatádi Szabó István a kormányokban.....	79
A forradalmak viharában.....	82
Kormányzót a nemzet élére. A kaposvári nagygyűlés. Határozati javaslat.....	88

HARMADIK RÉSZ.

Nehéz napok nagy kérdései.

Apróságok egy nagy ember életéből.

Harc a földbirtokreform körül.....	97
A kisgazdák és az intelligencia.....	104
Nagyatádi Szabó István és az egységes párt.....	108
Apróságok egy nagy ember életéből.....	H1
Nagyatádi Szabó István és Gömbös Gyula	114
Amikor Nagyatádi Szabó István «dalolt»	117

NEGYEDIK RÉSZ.

A vég.

Egy szó nyilallott.....	Olda	125
A ravatalon.....		128
A temetés. Ravasz László ref. püspök beszéde		131
Bethlen István gróf gyászbeszéde		133
Mayer János beszéde.....		135
A nemzetgyűlés gyászülése		136
A magyar sajtó a halott Nagyatádi Szabó Istvánról.....		138

ÖTÖDIK RÉSZ.

Az ércember.

A szobor leleplezése.....	148
Mayer István ünnepi megnyitója.....	149
Gömbös Gyula miniszterelnök emlékbeszéde.....	152
Bethlen István gróf Nagyatádi Szabó Istvánról	156
A fővárosi sajtó és a szobor leleplezése	160
A második szobor Kaposvárott	163
Lázár Andor igazságügyminiszter a kiscgazdavezérről	163
Mayer János emlékbeszéde.....	165
Szabó Sándor Somogy nagy fiáról.....	168

FÜGGELÉK.

Emlékezések Nagyatádi Szabó Istvánról.....	173
--	-----